

Coperta: Mihai COMAN
Tehnoredactare: Corina VÂNĂTORU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PAPADOPOULOS, STELIANOS

Vulturul rănit : viață sf. Grigorie Teologul / Stelianos
Papadopoulos ; trad.: prof. conf. dr. Constantin Coman, drd.
Cornel Coman. - București : Editura Bizantină, 2002
p. ; cm.
ISBN 973-9492-26-6

I. Coman, Constantin (trad.)

II. Coman, Cornel (trad.)

235.3 Grigore Teologul

Traducere din limba neogreacă după *Στυλιανός Παπαδόπουλος, Ο Πληγωμένος Αετός (Γρηγόριος ο Θεολόγος)*, Editura „Apostoliki Diakonia”, Atena, 1992.

Copyright © EDITURA BIZANTINĂ
ISBN 973-9492-26-6

STELIANOS PAPADOPOULOS

VULTURUL RĂNIT

Viața Sfântului Grigorie Teologul

Traducere:

Preot Dr. Constantin Coman

Diacon Cornel Coman

EDITURA BIZANTINĂ
BUCUREȘTI

Prefață la ediția românească

Vulturul rănit a fost tipărit până acum în patru ediții. A ajuns la inimile oamenilor foarte repede, chiar dacă a fost rănit. Și le-a cucerit, deoarece, dincolo de suferințele lui, nu numai că a rămas vultur, ci, în plus, și-a mărit aripile.

De aceea, iubite cititorule român, cartea aceasta este pe măsura ta. Ai suferit decenii de-a rândul. Ai fost chinuit în multe feluri și ai suferit multe nedreptăți, dar ai rămas în picioare, drept. Ți-ai păstrat aripile, precum marele vultur Grigorie Teologul. Acum ești pregătit să le deschizi. Deja adulmecii cerul libertății și ai pășit pe drumul greu al creației. Să nu uiți însă că cea mai mare creație este cea spre care te conduce *Vulturul rănit* - iubirea pentru Dumnezeu și pentru oameni.

Sfântul Grigorie din Nazianz, pe care Biserica l-a numit și-l trăiește ca pe „Teologul” prin excelență, a fost îndrăgit de cititori pentru că el însuși a iubit mult pe Dumnezeu și pe oameni. Încă și mai mult: a fost iubit pentru că a suferit foarte mult pentru adevăr și pentru că Dumnezeu, din acest motiv, i-a dăruit iluminări. I-a luminat în așa fel mintea încât a reușit să vorbească cu mare autoritate și cu mare putere despre adevăr și despre realitatea dumnezeiască.

Toate acestea s-au întâmplat într-o epocă anume, într-un loc anume și în împrejurări concrete, pe care cititorul le poate urmări. Nu este vorba de un trecut nedefinit și vag. Este vorba despre o persoană sfântă din trecut, ale cărei amănunte din viață, studii, activitate, asceză și teologie emoționează și determină la meditație adâncă.

Dragostea cu care au primit cititorii *Vulturul rănit* explică un lucru pe care-l uităm adesea în Biserică și în teologie: acela că simplii credincioși au trăit și trăiesc împreună cu sfinții. Au învățat din viața lor de fiecare zi, din felul în care aceștia își duceau lupta lor duhovnicească. Citind viețile sfinților, urmează exemplul acestora și se sfințesc ei înșiși.

Vechii teologi prezentau viața și gândirea sfinților drept învățătură membrilor Bisericii și numai în situații deosebit de critice se așezau în fruntea disputelor teologice. Atunci trebuia să analizeze și să arate mai pe larg și mai profund adevărul, pentru a-i întări pe credincioși și a-i birui pe eretici.

Mă tem că astăzi noi, teologii, în loc să prezentăm mulțimea de sfinți din toate categoriile, prezentăm adeseori lumii teorii și învățături mai mult sau mai puțin personale. Acestea însă îi zidesc foarte puțin pe credincioși, deoarece arareori sunt autentice. Deși la început pot impresiona puțin, în general nu mișcă pe nimeni cu adevărat și, mai ales, nu determină la starea aceea de priveghere sau trezvie sufletească.

În cartea pe care o ții în mână, mult iubite cititorule, nu vreau nici să predau învățături și nici să dau îndrumări sau sfaturi. Încerc să iau pentru mine învățături și îndrumări de la vulturul nostru rănit, Sfântul Grigorie Teologul, urmărind împreună cu tine pătimirile, rănile, dar și măreția lui.

Distinsul și iubitul meu coleg, profesorul și preotul Constantin Coman, s-a ostenit cu dragoste nemărginită să traducă *Vulturul rănit*. Îi mulțumesc călduros și-l felicit. Mă emoționează în mod deosebit și faptul că mi se oferă posibilitatea să comunic în acest fel cu frații mei români, pe care mi-i doresc a fi cititori indulgenți.

Stelianos Papadopoulos
10.12.2001

PĂRINȚII ȘI ANII COPILĂRIEI

Grigorie, ipsistarul

Flăcările se înălțau până la doi și chiar trei metri. Într-un luminiș de munte se adunaseră ipsistari distinși. De îndată ce focul se întepi și flăcările se înălțau trufașe, cei prezenți se apropiară.

Grigorie și-a întins mâinile de ziceai că voia să îmbrățișeze focul și să-l strângă la piept. Ochii lui, ațintiți spre flăcări, se umpleau de foc și își pierdeau strălucirea. Trupul lui, slab și înalt, rămânea nemișcat, dar se putea vedea în el o zbatere lăuntrică. Fața, lunguiață și nobilă, arăta o incertitudine nedefinită, care se vedea mai lămurit în ochii lui.

A rămas în munte mai mult timp. A rostit cuvinte pentru a cinsti Ființa cea Preaînaltă. De aceea se aflau acolo ipsistari din Nazianz, în frunte cu Grigorie. Nu erau mulți, dar constituiau o putere demnă de luat în seamă în cetate.

În Capadocia, în toată Asia Mică și în Orientul Mijlociu mai ales, existau grupări izolate de ipsistari, despre care nu avem multe informații. Nu aveau un ritual bine pus la punct, nici organizare și nici preoți. Erau însă oameni culți, care, de demult, prin ritualul lor și nenumăratele rânduieli, se plasau undeva între multele religii păgâne și iudaism. Dezgustați și de unii și de ceilalți, respingeau jertfele aduse idolilor, precum și reglementările formale ale iudeilor. Spuneau:

– Noi cinstim Ființa cea Preaînaltă despre care vorbesc toți. Vom păstra sâmbăta și câteva posturi și vom avea focul ca simbol al Ființei celei Preaînalte. Altceva nimic. Acestea sunt suficiente. Nici jertfe, nici curățiri, nici părinte sau creator.

Aceasta era credința lui Grigorie (tatăl Sfântului Grigorie Teologul), care s-a născut în cetatea Nazianz sau în satul Arianz din Capadocia, în anul 275 sau puțin mai târziu. Familia lui deținea mari întinderi de pământ, pe care le lucrau cu mulți sclavi; multe case, animale domestice, mijloace de transport... Familia făcea parte din aristocrația locală, care era foarte bogată și trăia în opulență. Imperiul roman îi cinstea și le încredința funcții administrative și politice dintre cele mai înalte.

O astfel de funcție, foarte probabil de senator, deținea și Grigorie. Funcția lui era cea mai înaltă din cetate și din întreaga regiune. Cu toate acestea, Grigorie avea un foarte ridicat simț al onestității și al demnității. Era înțelept și reținut în toate. Puterea nu-l făcuse nici tiran, nici trufaș. De altfel, puterea și banii nu-l atrăgeau. Nu le folosea pentru a-și spori averea nici măcar cu o drahmă.

În cetate îl cinsteau toți și se bucura de un prestigiu deosebit. Bucurie pentru femeia care i-ar fi stat alături. Puțină minte și demnitate îi trebuia pentru a deveni doamna Nazianzului, prima gospodină, mai mult decât mulțumită.

La începutul secolului al IV-lea, între anii 300 și 310, Grigorie s-a căsătorit cu frumoasa Nonna, care era creștină. Cum și pentru ce motive s-a făcut această căsătorie, nu știm. Frumoasa Nonna era dintr-o veche familie creștină cu o tradiție ortodoxă autentică. Bunicii ei au cunoscut persecuțiile înfricoșătoare din partea împăraților romani, cu deosebire pe cea a lui Decius (218-257). Părinții ei și ea personal cunoscuseră persecuția lui Dioclețian (285-305). Au rezistat însă prigoanelor, persecuțiilor și chinurilor. Și-au păstrat și credința în Hristos, continuând să meargă pe calea cea grea a Bisericii. Și iată că, acum, Nonna, creștină, primește să fie soția lui Grigorie, un bărbat frumos și bogat, dar care trăia în rătăcire, în afara Bisericii.

Acum începe drama tinerei Nonna. Îl iubește cu toată inima sa pe Grigorie. Suferă însă pentru faptul că acela crede în ideile

ciudate ale ipsistarilor. Grigorie nu era aspru cu ea. Nu se purta urât cu ea fiindcă era creștină, nu o certa. De altfel, știa foarte bine, înainte de a se căsători cu ea, că aparținea Bisericii. Nu-i răspundea necuviincios nici chiar atunci când aceasta îl îndemna, îl sfătuia, îl ruga – uneori îl certa – să devină creștin. Nonna se folosea de toate mijloacele pentru aceasta – de la cuvântul frumos până la ceartă. Dar arma sa cea mare era rugăciunea. Zi și noapte îl ruga pe Dumnezeu să-l lumineze pe Grigorie al ei. Lacrimile frumoasei de douăzeci de ani erau jertfa și ofranda de fiecare zi. Și aceasta pentru a-l vedea pe soțul său în staulul mântuirii, în Biserică.

Tânăra Nonna avea să ajungă femeie în toată firea, aproape bătrână, până când și-a văzut visul cu ochii. Se apropiase de cincizeci de ani. Rugăciunile și posturile, o dată cu trecerea anilor, au făcut să dispară farmecul frumuseții din tinerețe. I-a rămas însă frumusețea iubirii și bucuria de a-l vedea pe Grigorie creștin. Altceva mai mult nu dorea. Fața ei era plină de lumină și de iubire. Dădea slavă și mulțumea lui Dumnezeu pentru că Grigorie a spus în cele din urmă „da”. Toată casa a luat o înfățișare nouă. Toate străluceau parcă de bucurie. Oriunde își purta privirea, la lucruri sau la oameni, la case sau la câmpuri, i se părea că lumea întreagă și-a schimbat fața, s-a umplut de lumină și a devenit cum nu se poate mai frumoasă și mai iubitoare. Inima ei de femeie în toată firea devenise atât de tânără încât s-a speriat și ea. Aproape douăzeci și cinci de ani, cât trăise în casa aceea până atunci, nu cunoscuse o astfel de bucurie lăuntrică.

Cum s-a produs marea schimbare

Venise ora cea mare a Bisericii. Constantin cel Mare, singurul împărat al imperiului, stăpân absolut peste Apus și peste Răsărit, a scos definitiv Biserica din catacombe și a așezat-o, liberă de-acum, în mijlocul societății. Mai mult decât atât: de la starea de prigonită a transformat-o în Biserică favorizată de puternicul și nesfârșitul stat roman. Biserica martiră trăia un

adevărat praznic, încât nici nu-i venea să creadă. Respira aerul libertății și lucrarea sa a devenit uriașă în scurt timp.

Nu putea, în clipele acestea de bucurie și de slavă, să-și închipuie încercarea și amărăciunea prin care avea să treacă în această nouă situație. Greutățile nu au întârziat. A apărut o nouă și înfricoșătoare erezie. O propovăduise deja Arie în anul 318, la Alexandria. Acum, în starea de libertate deplină de după 324, erezia s-a răspândit mult și încerca să falsifice credința și trăirea Bisericii. Dar bărbați sfinți, mărturisitori ai credinței în timpul persecuțiilor și adevărați purtători ai Tradiției, păzeau bine Termopilele. Aceștia și-au ridicat glasul și au arătat că Arie, prin învățătura lui, trăgea lucrurile înapoi. Făcea să se micșoreze măreția Bisericii și o transforma, mai mult sau mai puțin, într-un fel de școală etico-literară. Nu îmbogățea experiența sfântă a Bisericii, ci dimpotrivă, îi tăia venele. Pericolul era mare.

Episcopii, care aveau cea dintâi răspundere, s-au mișcat în toate direcțiile. Au ajuns și la marele Constantin, care, la începutul stăpânirii sale, avea un respect deosebit pentru cea mai venerabilă persoană a Bisericii de atunci: cuviosul episcop de Cordoba. Acesta era deja la o vârstă înaintată, trecuse prin persecuții și prigoane, dar rămăsese totdeauna în picioare. De aceea, oamenii Bisericii îl cinsteau ca pe un patriarh, ca pe Moise. Era episcop la Cordoba, în Spania. Acolo l-a cunoscut Constantin cel Mare și, pentru câțiva ani, a ascultat de el cu multă evlavie. Pe cuviosul episcop de Cordoba a hotărât Constantin să-l trimită în Răsărit, spre sfârșitul anului 324, să vadă care era situația Bisericii, ce se întâmpla cu Arie și dacă era nevoie să se convoace un sinod al episcopilor, așa cum cereau deja episcopii din Răsărit.

Cuviosul a călătorit în Răsărit, în Asia Mică, Siria (Antiohia) și Alexandria. Acolo a cunoscut figuri deosebite ale Bisericii. L-a cunoscut, de exemplu, pe Alexandru al Alexandriei, bătrân plin de virtute, dar mai puțin teolog. Acesta avea însă lângă el un diacon, în vârstă de douăzeci și nouă de ani, pe care-l chema Atanasie. Bătrânul cuvios a văzut pe fruntea și în privirea acestui diacon o lumină nedeslușită, ceva măreț ce nu înțelegea, dar care-i umplea sufletul și-l liniștea. În Antiohia, unde se ținea atunci un sinod pentru Arie, a cunoscut mulți alții, între care pe

Eustațiu, episcopul Antiohiei. Pentru prima dată a vorbit cu teologi foarte însemnați și s-a umplut de speranța că totul va fi bine pentru Biserică. Atunci s-a hotărât să se țină Sinodul cel mare din anul 325. La început, au spus să se țină în Ancira, în Asia Mică. Apoi, pentru ca să fie mai ușor pentru toți episcopii, s-au gândit la Niceea, un oraș aflat la câțiva kilometri de golful Nicomidiei.

Toți episcopii au primit chemarea cu poșta imperială și se pregăteau să fie la Niceea în luna mai a anului 325.

Tocmai în perioada aceea, Grigorie, care se închina Ființei celei Preaînalte, aprinzându-I focuri, a avut un vis important. O dată cu trecerea anilor, Grigorie nu mai era atât de categoric în părerile lui. Nu mai reacționa atunci când Nonna îi spunea să citească Psalmii lui David. Dar nici nu ceda – nu citea Psalmii. Atunci s-a întâmplat un lucru minunat. Într-o noapte, Grigorie s-a trezit cu sentimente foarte ciudate. Nonna a înțeles că se întâmplă ceva și s-a ridicat în pat. Atunci, Grigorie, cu vocea liniștită, i-a povestit visul pe care îl avusese:

– Ciudat, Nonna. Știi, se făcea că eu cântam un psalm al lui David. Cântam: „Veseliți-m-am de cei ce mi-au zis mie: În casa Domnului vom merge” (Psalmul 121, 1). Era o cântare frumoasă și... cum să spun... mă umplea de dulceață. Mi-a plăcut.

Nonna trăia o minune. Dumnezeu ascultase multele sale rugăciuni. Era convinsă că Grigorie al ei, fie și la cincizeci de ani, primise dumnezeiescul har. Și a început să-i spună fără întârziere, acum, cât Grigorie mai simțea în inima sa căldura harului dumnezeiesc:

– Măine, Grigorie, mâine să mergem la preot să te înscrii, dragul meu, între catehumeni la Biserică. Ai văzut?! Ai văzut, Grigorie, cât te iubește Dumnezeu?!

Nonna s-a sculat și a mers în cămăruța de alături, unde avea un mic paraclis, și a început să aducă slavă lui Dumnezeu și să facă metanii de mulțumire.

Dimineată s-au dus amândoi la biserică. L-au găsit pe preot și au vorbit cu el despre cele necesare pentru ca Grigorie să ajungă la botez. Împreună cu el vor fi fost și alți catehumeni. Fiecare ajunsese la Biserică pe un drum al său.

Și iată că, într-una din zilele acelea, fără să fi avut loc o catehizare prea lungă, preotul i-a înștiințat pe catehumeni că în ziua cutare, la ora cutare, trebuie să fie la biserică. Era ziua în care erau primiți în Nazianz episcopii care se îndreptau spre Niceea, unde urma să aibă loc Sinodul cel mare. În fruntea lor era Leontie, mitropolitul cetății celei mari și vestite a Cezareii Capadociei. Această cetate era centrul politic, bisericesc, economic și spiritual al Pontului, care cuprindea o mare parte din Asia Mică. Leontie a socotit necesar ca, plecând din Cezareea, să treacă prin cât mai multe centre bisericești pe care le avea în răspunderea sa pastorală și care se aflau în drumul său sau pentru care nu era nevoie de prea multe abateri din drum.

Creștinii din Nazianz erau cu toții în biserică sau în jurul ei pentru a primi binecuvântarea episcopilor și pentru a le ura succes la Sinod. Catehumenii erau și ei acolo. S-a întâmplat însă ca în perioada aceea ca orașul să nu aibă episcop, de aceea preoții i-au cerut lui Leontie, sub a cărui jurisdicție bisericească se aflau, să citească el rugăciunea catehumenilor. Era un prilej bun și Leontie nu a stat la îndoială. Catehumenii au venit în fața lui. Între ei și Grigorie, ipsistarul, senatorul din Nazianz, o persoană oficială între catehumeni. Toți își plecau capul pentru ca să li se citească rugăciunea de către episcop. Grigorie însă, în loc să-și plece numai capul, a îngenuncheat pentru a primi rugăciunea. A făcut-o oare din neștiință? Toți știau că numai candidaților la preoție li se citea rugăciunea în genunchi, nu și catehumenilor. De aceea, mulți dintre cei prezenți – așa cum ne certifică fiul său, Grigorie Teologul – au prezis că senatorul Grigorie va deveni preot. Toți au interpretat îngenuncherea lui Grigorie ca semn al preoției pe care acesta avea să o primească mai târziu. Și profeții nu au greșit. După puțini ani - trei sau cel mult patru – Grigorie a primit și taina preoției. Era în anul 328-329.

Semnului îngenuncherii i s-a adăugat și un altul, o adevărată minune, la care fuseseră mulți martori. S-a întâmplat în momentul botezului lui Grigorie. De la rugăciunea pentru catehumeni și până la botez trecea un timp anume. Cât, nu știm. Un timp „scurt” – ne spune fiul său, Grigorie. Nu știm dacă cel care l-a botezat a fost preot sau episcop; mai curând preot.

Grigorie, bărbat în vârstă de cincizeci de ani, a primit catehizarea, urmând cu zel deosebit sfaturile pentru pregătirea duhovnicească. S-a căit sincer pentru vechile lui răătăciri. A postit, s-a rugat, a dat slavă lui Dumnezeu și s-a apropiat de Taina Botezului curățit duhovnicește.

Baptisteriul era un spațiu mic, în formă de pătrat, în care se cobora pe niște scări. Se umplea cu apă, care se sfințea. În această apă intra catehumenul. Grigorie a coborât scările și a intrat în apă cu multă evlavie și cu zdrobire de inimă. S-au citit rugăciunile și, creștin de-acum, unit cu Hristos, a început să urce scările pentru a ieși din baptisteriu. Chiar în clipa aceea s-a întâmplat minunea: toți cei care stăteau în jurul baptisteriului, împreună cu preotul, au văzut o lumină dulce și puternică în jurul noului botezat. L-au văzut inundat de o lumină dumnezeiască. Iradia tot și strălucea ca soarele care arde.

Fiecare dintre cei prezenți se minuna, nedumerit, dar se și bucura de minunatul eveniment. Și pentru că fiecare dintre ei credea că numai el vede și simte evenimentul minunat, n-a spus nici unul nimic. Toți au păstrat tăcerea. Cel care a rupt tăcerea a fost preotul care l-a botezat pe Grigorie. Cutremurat de minunea care se întâmpla în fața ochilor săi, biruit de trăirea duhovnicească, a strigat cu toată puterea, vorbind despre minunea pe care, desigur, o vedeau toți. A mai spus, public și profetic, că în clipa aceea l-a botezat și l-a uns cu mir pe urmașul său.

Într-adevăr, puțin mai târziu, Grigorie avea să devină preot și să-i urmeze celui ce-l botezase.

Se înțelege bucuria care a cuprins-o pe Nonna. Inima ei devenise și mai tânără și zburda, din trecut în prezent și de aici la cer. A fost cuprinsă în întregime de cântare de slavă și de mulțumire adusă lui Dumnezeu.

Nașterea lui Grigorie Teologul

Sfântă familie! Din clipa aceea, Nonna și Grigorie presimțeau că marea binecuvântare va fi urmată de o alta, și mai mare. În adâncul ființei lor simțeau că Dumnezeu le va încredința un rol

însemnat. Ceva important se va săvârși prin ei în Biserică și pentru Biserică. Ce avea să fie aceasta? Nu știau. Se rugau, așteptau să audă glasul lui Dumnezeu, se pregăteau duhovnicește.

Viața lui Grigorie s-a schimbat radical. Pământurile întinse pe care le avea, casele încăpătoare, sclavii care lucrau pe ogoarele sale, mobilierul scump și obiectele prețioase din casele sale, toate deveniseră altfel. Le vedea altfel. Își pierduseră valoarea lor. A rămas proprietar de pământuri, dar nu-i mai exploata pe sclavi. Le dădea multe lucruri. Nu mai era aspru cu ei. Chiar și atunci când se mânia și trebuia să-i certe sau să-i pedepsească, o făcea cu cumpătare și cu dragoste. Nu mai putea să-i urască. Îi iubea pe cei din jurul său și se străduia pentru binele lor. Mai târziu avea să ofere o parte din proprietatea sa pentru a se zidi o biserică mareață.

Iar Nonna? Ea își continua viața duhovnicească și mai intens ca până atunci. Și pentru că ceva îi spunea că avea să slujească pentru un lucru important în Biserică, se ruga lui Dumnezeu să-i dea un băiat. Decenii la rând, Nonna nu avusese copii. Durere mare, ce o topea cu fiecare zi care trecea. La o vârstă înaintată, foarte probabil în jurul anului 320, a dobândit o fată, pe Gorgonia. Ceva însă o îndemna să se roage și mai mult lui Dumnezeu. Îi cerea să vadă în curtea ei un băiat și făgăduia că îl va închina lui Dumnezeu.

Minunea s-a întâmplat. Bătrână deja, Nonna, în vârstă de aproape cincizeci și cinci de ani, a avut un vis în care i s-a spus totul, cu multă claritate. Era prin anul 328 sau 329. A văzut în somn că va naște. A văzut cum arăta copilul. Avea să fie băiat și avea să-i pună numele Grigorie. Plină de recunoștință, Îi mulțumea neîncetat lui Dumnezeu și aștepta. Femeia în vârstă devenise fată tânără. Așa simțea. S-a pregătit pentru venirea lui Grigorie, care avea să devină marele Teolog al Bisericii.

În aceeași perioadă, 328 sau 329, a devenit și Grigorie, soțul ei, preot – sau, cel puțin, atunci i-a încredințat mitropolitul de Cezareea păstorirea creștinilor din Nazianz. Nu se grăbise să devină preot. Voia să se curețe cât se putea mai bine. Trebuia să cerceteze bine viața și credința Bisericii. Să cerceteze și să înțeleagă Scriptura Bisericii și alte cărți teologice și bisericești.

Totul trebuia luat de la început, deoarece viața de până atunci și-o petrecuse în superstiții și rătăcirii, departe de adevăr.

Așadar, s-a născut Grigorie. Unde s-a născut exact? În Nazianz, spun cei mai mulți. Posibil însă să se fi născut și în Arianz, un sat în care părinții lui aveau multe proprietăți și case.

Pruncul Grigorie a crescut într-un mediu liniștit. Banii nu lipseau și personalul care deservea casa era numeros. Totul semăna cu un palat. La leagănul copilului alerga nu numai mama lui, plină de bucurie și de afecțiune; slujitoare și femei care lucrau pentru casă erau multe. Când a început să crească și să facă primii pași, a văzut cu ochisorii săi grădinile și câmpurile, râul Karasou și viile tatălui său. Puțin mai târziu a făcut și primul său drum. Primăvara, pe câmpurile Arianzului totul exploda la viață. Îndulcea pământul și oamenii până la beție.

Care au fost primele experiențe ale micuțului Grigorie? Uneori plutea pe marea iubirii și a afecțiunii. Celelalte atingeau mai greu antenele sufletului său de copil: cuviința preoțească și responsabilitatea tatălui în fața slujirii sale, dulceața și puritatea mamei, lumea multă care intra în casa lor – oameni muncitori, funcționari superiori, foști colegi ai tatălui, dar mai ales creștini de toate vârstele și de toate condițiile sociale, clerici și monahi. Vor trece mulți ani până când Grigorie va reuși să distingă această mulțime de oameni. Mai târziu avea să sublinieze faptul că cei care intrau în casa lor aveau caracter și erau oameni virtuoși.

Un an sau doi după nașterea lui Grigorie, casa lor a cunoscut o nouă bucurie. Nonna a adus pe lume încă un băiat. Drăgălaș și acesta, dar venirea sa pe lume nu a fost însoțită de semne dumnezeiești, așa cum s-a întâmplat cu Grigorie. Era Chesarie, pe care Grigorie l-a iubit mult. Au crescut împreună. Împreună au cunoscut lumea. Împreună și-au început studiile sub îndrumarea pedagogului Carterie.

Primele studii în țara sa

Prin multe semne Dumnezeu le arăta părinților că Grigorie era destinat să împlinească o misiune deosebită în Biserică. Pe

măsură ce primeau aceste semne, părinții se îngrijeau și mai mult de sporirea duhovnicească a copilului lor. Se străduiau din toate puterile pentru educația și pentru instrucția sa. Amândouă erau necesare. Micul și drăgălașul vlăstar primea cu nesaț iradierea duhovnicească a părinților. Tatăl său l-a învățat primele litere iar mama primele rugăciuni.

Pentru continuarea studiilor, tatăl său, în vârstă acum de șaizeci de ani, nu mai era atât de potrivit. În plus, avea și răspunderea pastorală și liturgică a episcopiei Nazianzului. S-a găsit însă o soluție minunată: Amfilohie, învățătorul înțelept și cu multă știință de carte din Diocezarea, situată la numai 38 de kilometri de Nazianz, în drum spre Cezareea Capadociei. Amfilohie era omul casei, al familiei, rudă – fratele Nonnei. Astfel, Grigorie, împreună foarte probabil și cu fratele său Chesarie, s-au instalat în Diocezarea și au urmărit lecțiile unchiului lor, Amfilohie. Verile și sărbătorile, desigur, copiii se întorceau la părinții lor, în Nazianz și uneori în Arianz.

Grigorie a iubit mult cetatea Diocezarea și își va aminti de ea mai târziu ca de o doică. Acolo a cunoscut mulți tineri care aveau să se remarcă în societate și în Biserică. S-a cunoscut bine cu fiul profesorului, pe nume tot Amfilohie, ca și tatăl său, care în 373 va deveni episcop de Iconiu. Micul Amfilohie era văr primar al lui Grigorie și împreună au urmat lecțiile de gramatică, aritmetică și elemente de retorică.

Micul Grigorie era foarte înzestrat pentru carte. Setea lui de învățătură nu avea sfârșit. La fel de mare era și dorința părinților ca fiul lor să dobândească o cultură cât mai temeinică. Minteă părinților se îndrepta spre vestita Cezaree, capitala Capadociei. Cezareea devenise cel mai important și mai vestit centru spiritual, economic și politic din întreaga Asie Mică. Clădiri publice, școli, viață socială dezvoltată... peste 400 de mii de locuitori în secolul al III-lea. Ritori vestiți adunau numeroși elevi iar faima cetății ajunsese cunoscută în toate colțurile imperiului roman.

Acolo au fost duși pentru studii și Grigorie împreună cu Chesarie. I-a însoțit și îngerul lor păzitor, Carterie. Din vechime se păstra obiceiul ca odraslele familiilor bogate să fie însoțite la studii și de pedagogii lor. Părinții lui Grigorie făcuseră o alegere

excelentă. Carterie nu cunoștea așa cum se cuvine doar profesia sa; cunoștea și semnele dumnezeiești care însoțiseră nașterea lui Grigorie, cunoștea și intențiile părinților micuțului Grigorie. Astfel, cu pregătirea lui și cu firea sa distinsă, Carterie a supravegheat și educația duhovnicească a lui Grigorie. Trăind el însuși în înfrânare aspră, i-a inspirat micului elev dragoste pentru viața clericilor necăsătoriți și cu deosebire pentru viața îngerească a monahilor.

În Cezareea Grigorie l-a cunoscut pe Vasile, care în anul 370 va deveni mitropolit al Cezareii și va rămâne în istorie cu numele de Sfântul Vasile cel Mare. Cei doi tineri s-au cunoscut în Cezareea, unde studiau, dar cunoștința și prietenia lor se vor adânci și întări în Atena, câțiva ani mai târziu.

Două vise deosebite

Cezareea, cu școlile ei vestite, nu l-a dezamăgit pe Grigorie. Dimpotrivă. Profesorii lucrau foarte bine. Ei au reușit să aprindă în sufletul lui Grigorie o mare dragoste pentru carte. Tot ceea ce învățase în Cezareea i se părea că este numai o introducere. Un mic liman, dincolo de care se deschidea o mare fermecătoare și nesfârșită. S-a îndrăgostit de această mare și dorea nespus să înoate în apele ei... să o cunoască, să o supună, să o înghită pe toată dacă s-ar fi putut. A luat hotărârea să continue studiile. A vorbit despre aceasta mult și de multe ori cu fratele său Chesarie și cu profesorii săi. Unde să-și continue studiile? Alegerea nu era dificilă: Grigorie în Cezareea Palestinei, deoarece acolo predau profesori celebri precum Thespesie, iar Chesarie în Alexandria, deoarece acolo se predă sistematic medicina, pentru care avea vocație deosebită.

Cei doi frați nu se îndoiau de disponibilitatea părinților lor – bătrâni de acum – de a plăti oricâți bani ar fi fost nevoie pentru continuarea studiilor. Era însă necesar să vorbească cu ei despre acest lucru. Nu era vorba de sume mici, era nevoie de o avere întreagă. Este motivul pentru care în vremea aceea făceau studii superioare – cum le-am numi astăzi – numai copiii celor bogați,

copiii marilor proprietari de pământuri și cei ai înalților funcționari de stat. Și aceasta cu atât mai mult cu cât pentru a studia era nevoie să călătorească departe de locul lor natal și să rămână mai mulți ani în orașul în care-și făceau studiile.

Grigorie și Chesarie s-au întors pentru puțin timp în Nazianz. Aveau nevoie și de odihnă, să se liniștească puțin înainte de a porni pe calea marilor căutări științifice. Trebuia să stea un pic și cu părinții lor bătrâni, care-i așteptau cu multă nerăbdare. Bătrâni, ajunși la vârsta de aproape șaptezeci de ani, ei își așteptau copiii ca pe aerul răcoros de vară. Și copiii, mai ales Grigorie, nu se zgârceau deloc cu iubirea și cu grija pentru părinți.

S-au întors, așadar, de la Cezareea la Nazianz. Părinții știau că vor veni. Tatăl, episcop acum, avea slujbă la biserică. Mama, atât de bună cu ceilalți dar atât de exigentă cu sine, Nonna, nu mai avea răbdare. S-a îmbrăcat cu hainele sale bune, a luat panerul în care a pus câteva dulciuri și a ieșit pe poarta cea mare a casei. Se îndrepta spre partea de nord. A ajuns la podețul mic peste râul Karasou. A trecut dincolo, la viile lor, pentru a-și aștepta copiii, care veneau pe drumul principal.

Bucurie, sărbătoare mare la conacul episcopului Grigorie. Au mâncat și au băut cu măsură. Au vorbit despre rezultatele foarte bune ale copiilor la studiile din Cezareea și despre proiectele viitoare... Toate bune și la locul lor. Zilele treceau într-o atmosferă de fericire. Părinții erau fericiți și se bucurau de dragostea și de respectul copiilor, iar copiii pluteau în dragostea și admirația părinților.

Ceva însă se întâmpla cu Nonna. Înlăuntrul ei se cuibărea încet-încet o neliniște surdă. Oare fiul său însemnat de Dumnezeu, Grigorie, ce va face în cele din urmă? Ea îl închinase Domnului. Și el, când era mic, fusese de acord. Acum, când devenise aproape hărbat, flăcău de douăzeci de ani, ce gândește și cum vede lucrurile? Aștepta o ocazie potrivită pentru a-i vorbi între patru ochi. Să fie numai ei doi și flăcăul să fie liniștit.

Într-o dimineață, când tatăl a plecat devreme luându-l cu el și pe Chesarie, Nonna s-a apropiat de fiul ei Grigorie cu ochi întrebători și plini de admirație în același timp. A început ea:

- Îți amintești, Grigorie, când erai mic ți-am spus cum te-ai născut... Te-a trimis Dumnezeu... și l-am făgăduit, adică l-am spus că dacă voi avea un fiu l-l voi închina Lui. Și Dumnezeu mi-a trimis semne sfinte. Ți-am văzut fața, dragul meu, înainte de a te naște... Chiar și numele tău mi-a fost făcut cunoscut!

- Da, mamă, mi-amintesc de toate. Niciodată n-am uitat aceste lucruri.

Mama s-a simțit ușurată. Fața ei s-a luminat. Inima a început să bată în ritmul ei firesc. A continuat:

- Grigorie, te-am închinat lui Dumnezeu înainte de a te naște. Înțelege ce înseamnă acest lucru... Fără să te întreb. Nu se putea altfel. Așa a fost să fie. Oricum, răspunderea o avem amândoi...

- Da, mamă, a întrerupt-o Grigorie. Să nu te neliniștești deloc. Niciodată nu mi-am schimbat părerea. Mă gândesc mereu la faptul că am fost închinat lui Dumnezeu. Monahii se gândesc continuu la aceasta.

Nonna s-a aplecat pe neașteptate și i-a sărutat amândouă mâinile. Grigorie a sărutat și el mâinile mamei cu mult respect. Scena era plină de sfințenie. Totul era limpede în inimile celor doi. Dumnezeu le inundase cu harul Său. Astfel, pentru a o liniști și mai mult pe mama sa, Grigorie a hotărât să vorbească și el despre semnele sfinte. Dumnezeu îi dăduse și lui semne, despre care nu vorbise nimănui până acum. Le ținuse ani mulți în inima și în mintea sa.

- Ascultă, mamă – spuse Grigorie –, nu ți-am spus niciodată... Când m-ai dus în Diocezareea, la unchiul meu Amfilohie, am avut un vis pe care nu-l voi uita niciodată. De atunci a rămas adânc încrustat în inima mea.

- Are vreo legătură cu faptul că tu ai fost închinat lui Dumnezeu? Cu menirea ta? – l-a întrerupt Nonna.

- Desigur. De atunci s-a aprins în mine dorul după feciorie. Mi s-au arătat în vis, mamă, două preafrumoase fete. Și dulci cum nu se poate spune. Îmbrăcăminte lor nu avea pereche. Purtau rochii argintii lungi, care se revărsau cuviincios pe trupurile lor. Ochii lor dulci și limpezi erau plecați și oglindeau frumusețea sufletului. Nu aveau la gât nici lăntșoare de aur și

nici diamante. Un vâl frumos le cădea până la gleznă. O curea le încingea mijlocul. Nu vorbeau; buzele lor erau închise asemenea unor petale de trandafir... Le priveam, mamă, amușit de uimire, de bucurie... Nu pot să-ți descriu frumusețea lor și nici bucuria pe care mi-o provocau. Fete atât de frumoase nu mai văzusem. Stăteau alături de mine și aproape că mă sărutau cu buzele lor frumoase. În starea aceea în care mă aflam, am găsit curajul să le întreb cine sunt și de unde vin. Una mi-a spus că este castitatea și cealaltă, înțelepciunea. Mi-au mai spus că în cer stau alături de Hristos și că acolo se desfătă cu bucuria celor ce nu s-au căsătorit pe pământ, care s-au dedicat monahismului.

Nonna asculta plină de fericire... La un moment dat a îngenuncheat în liniște pentru a se închina lui Dumnezeu, care l-a îndrumat în chip minunat pe fiul său.

- Și în timp ce țineau capul plecat – a continuat Grigorie –, l-au ridicat un pic, m-au privit și mi-au spus: „Vino și unește-ți gândul cu al nostru și făclia ta cu a noastră. În felul acesta te vom conduce prin înaltul cerului și te vom așeza în lumina Treimii celei nemuritoare”.

Povestind mamei sale visul, Grigorie era și acum ca vrăjit de frumusețea celor două fete și de făgăduința lor. Fața și vocea lui erau schimbate. O lumină cerească îl umpluse. Nonna asculta copleșită de o liniște sfântă. Sorbea parcă cele istorisite de fiul său și era pătrunsă de o adâncă desfătare privindu-și fiul luminat la față. Voia însă să audă și sfârșitul visului. Grigorie și-a sfârșit povestirea:

- În timp ce le priveam, așa cum am spus, s-au ridicat spre înaltul cerului. Le-am urmărit cu privirea până au dispărut. După ce au plecat, a rămas întipărită adânc în inima mea bucuria nespusă pe care mi-a adus-o vederea fetelor acelora frumoase și cuviincioase. Pentru mine, aceste fete erau lumina fecioriei. De atunci, scânteia care era pierdută undeva în depărtare a devenit lumină, care se mărește continuu. Chiar și acum când vorbim, draga mea mamă, mă stăpânește. Nu o pot scoate din inima și din mintea mea. De aceea mă îngrijesc și mă pregătesc pentru a deveni monah, cleric necăsătorit. De altfel, tu m-ai învățat să-i cinstesc și să-i respect pe monahi. Pe de altă parte, numai ce

vorbesc despre jugul căsătoriei și îl simt foarte greu, foarte greu... Nu aş putea să-l port niciodată.

Nonna s-a ridicat în picioare și, cu lacrimi în ochi, l-a îmbrățișat pe fiul ei, l-a sărutat pe frunte și i-a spus:

- Să ai binecuvântarea lui Dumnezeu, fiul meu. Binecuvântarea Domnului nostru Iisus Hristos și a tatălui tău, Grigorie.

După ce și-a revenit i-a mai spus câteva cuvinte de mângâiere. I-a vorbit deschis și cu asprime despre greutățile și despre problemele vieții în feciorie. Fecioria este un bun neprețuit, dar presupune nenumărate chinuri.

- Lumea va turba în jurul tău, fiul meu, diavolul te va lupta neîncetat. Plăcerile și bucuriile omenești vor dănuți neîncetat în jurul celui ce-și păstrează fecioria.

Încet-încet, o dată cu sfaturile practice ale mamei, Grigorie și-a revenit din starea de emoție profundă în care se afla. Au mai vorbit apoi despre problemele de fiecare zi și despre călătoria pe care urma s-o facă. Nonna a vrut să-i mai spună încă ceva:

- Fii cu luare aminte, fiul meu, lumea dinlăuntru și din jurul tău te va provoca neîncetat, vrând să te câștige, să te rupă de Dumnezeu.

Neluând parcă în seamă ultimele cuvinte ale mamei sale, Grigorie a început să-i povestească un alt vis, pe care îl avusese mai recent, în ultimele zile ale șederii lui în Cezareea. A făcut-o pentru a o liniști și mai mult, pentru a-i spune că ispitele lumii au început deja, dar el, cu ajutorul lui Dumnezeu, a învățat să li se împotrivească, să iasă biruitor în lupta cu satana.

Într-o noapte – povestea Grigorie –, în întunericul greu și în adâncul somnului, i s-a arătat diavolul. Era strălucitor și plin de lumină. Purta veșminte frumoase și încerca să-l cucerească pe tânărul Grigorie. Între diavol și Grigorie a avut loc următorul dialog:

- Grigorie, căsătoria este dorită de toți oamenii; e legea firii.

- Nu, pentru mine jugul căsătoriei este sarcină de neridicat. Nu pot, nu doresc să mă căsătoresc.

- Gândește-te, prietene, la femeie. Ca un mir binemirositor te va învălui răsuflarea ei.

- Nu-mi plac mirurile.

- Te va îmbrăca în haine de mătase și masa ta va fi îmbelșugată... Toate bunătățile lui Avraam, tot ce-ți dorești...

- Nu-mi doresc aceste lucruri. Toate duc la plăcere și la desfrânare. Îmi este de-ajuns puțină pâine. Mâncarea simplă. Mâncare sărăcăcioasă și apă. Așa îmi voi păstra mintea trează.

- Vei avea palate, Grigorie, dacă mă asculți și părăsești ideea fecioriei.

- Ce să fac cu palatele, de vreme ce eu încap într-o cămaruță? Niciodată n-am dorit să locuiesc în palate strălucitoare. Nici să am pământuri ale mele, câmpuri sau păduri, turme de oi sau capre...

- Vei avea sclavi, Grigorie, vei fi cinstit, vei avea putere și funcții înalte!

- Le las altora. Este lucru cumplit să ai sclavi. Tirania satanei a despărțit neamul oamenilor în stăpâni și sclavi. Toți suntem la fel, din același aluat. Nu trebuie să existe sclavi. Iar onorurile din partea oamenilor se pierd în vânt. Ce să fac cu ele? Slava omenească se stinge cât ai clipi din ochi. La fel și puterea și funcțiile. Le disprețuiesc, pentru că toate sunt înșelătoare!

- Gândește-te la mărirea cuvintelor, a înțelepciunii, a științei...

- Aceasta, da! O vreau și râvnesc la ea. O voi căuta peste tot unde voi putea, în Răsărit și în Apus, chiar până la Atena. Ia aminte însă că vorbesc despre înțelepciunea pe care o voi pune la picioarele lui Hristos. Nu va fi spre slava mea.

Acesta a fost al doilea vis al lui Grigorie. Dumnezeu i-a arătat cu multă claritate drumul pe care trebuia să-l urmeze. I-a arătat cum trebuie să gândească acum, când devenise bărbat, pentru a fi pregătit pentru ceea ce urma, pentru lucrarea deosebită pe care avea să o îplinească.

Nonna a ascultat și a primit povestirea visului ca un pământ însetat după ploaie. Din nou l-a sărutat pe frunte, apoi s-au ridicat și au ieșit în salon. Se întorseseră și tatăl cu Chesarie.

Peste puține zile toate erau pregătite de plecare. Cei doi părinți, bătrâni, îi conduceau pe cei doi băieți ai lor, bărbați de acum, cu inima grea. O făceau însă cu toată dragostea, pentru că trebuia să ofere fiilor lor prilejul de a studia mai departe. Nu mai

măsurau amărăciunea părintească. Era important ca fiii lor să se pregătească așa cum se cuvine pentru marea luptă a vieții. Mai ales Grigorie. El trebuia să dobândească tot ce era omenește posibil pentru a rodi în Biserică.

STUDIILE SUPERIOARE

Palestina și Alexandria

Ne aflăm la sfârșitul deceniului cinci al secolului al IV-lea, în jurul anilor 347 sau 348. În Biserică situația era foarte critică. Arienii dominau. Episcopii ortodocși erau în exil. Împăratul Răsăritului, Constanțiu, devenise de la începutul împărăției sale (337) protectorul arienilor și prigonitorul ortodocșilor. Un mare număr de episcopi ortodocși, din teamă, interes sau puținătate a credinței, au cedat presiunilor lui Constanțiu. Nu reacționau la politica acestuia sau pur și simplu se prefăceau a fi supuși, pentru a evita persecuțiile și exilul. În toți acești ani, din 328 până în 373, Ortodoxia l-a avut drept cap sfânt și curajos pe Atanasie al Alexandriei. Acesta era purtătorul neînfricat al adevărului. Nu se temea de nici un împărat lumesc. Nu a cedat niciodată. Persecuțiile și exilurile veneau una după alta.

Privirile ortodocșilor înfricoșați erau totdeauna îndreptate spre figura sfântă a lui Atanasie. Atâta timp cât îl vedeau în picioare pe meterezele adevărului, atâta timp cât acesta, cu cuvântul lui și cu activitatea lui, îi fulgera pe eretici, credincioșii erau siguri că Biserica Ortodoxă trăiește și va trăi. Primind curaj, tăceau și așteptau.

În Apus, situația Bisericii era mai bună. Acolo, în partea apuseană a Imperiului roman, era împărat Constans. Acesta avea sentimente oarecum filoortodoxe și le îngăduia creștinilor occidentali să trăiască și să mărturisească dreapta credință. Constans

însuși a exercitat presiuni asupra fratelui său Constanțiu pentru a arăta înțelegere în cazul lui Atanasie, care în vremea aceea trăia exilat în Apus. Constanțiu, din interese politice, a cedat, și astfel, în luna octombrie a anului 346, bărbatul sfânt a revenit în Alexandria. Pentru puțin timp, până în anul 352/3, a fost lăsat să-și desfășoare activitatea în liniște. După aceea însă au fost puse la cale noi prigoane împotriva lui și împotriva ortodocșilor.

În această epocă frământată și-a început Grigorie studiile superioare. Nu știm câtă cunoștință avea în vremea aceea despre problemele teologice ale Bisericii. Trebuie să fi avut însă conștiința gravității situației Bisericii. Oricum, auzise despre prigoanele împotriva ortodocșilor și despre exiluri, despre tulburarea generală și despre Atanasie.

Cezareea Palestinei. Au plecat într-o dimineață – Grigorie și fratele său, Chesarie, precum și pedagogul lor Carterie. Au urcat lucrurile lor pe mulari¹ și s-au îndreptat spre apus. Au părăsit micul dar frumosul oraș Nazianz și râul său. Au luat împreună cu ei, în adâncul sufletului lor, lacrimile părinților, legate cu urările și rugăciunile acestora. Era prima mare despărțire a copiilor de părinți.

Au luat drumul spre Colonia (astăzi Aksaray), centru comercial și important nod de tranzit. Acolo urma să se urce într-una din corăbiile care coborau în Marea Mediterană. Călătorie obositoare. Romanii erau desigur mari meșteri în construcția de drumuri în nesfârșitul lor imperiu. Cu toate acestea, drumurile nu încetau a fi foarte obositoare; mularii și cămilele mergeau încet. Noptile se odihneau câte puțin la vreun han. La fel și animalele de drum, care la nevoie erau schimbate. Călătorind pe drumurile romane, au trecut prin Tiana (Baheli) și au coborât în Tars. La câțiva kilometri se afla Mediterana. De acolo nu mai știm ce drum a urmat Grigorie. Este posibil să se fi îndreptat spre nord-est, către Issos, și apoi spre nord, către Antiohia, pentru a-și continua drumul către Palestina, până în orașul Cezareea. Este iarăși posibil să fi mers până la Issos și de acolo, cu corabia, până

¹ Catări.

la țărmul Palestinei. Sau, din Tars, să se fi îndreptat în direcția nord-vest, spre regiunea Seleuciei (aproape de Mersina de astăzi), și de acolo, cu corabia, până în Palestina.

Orice drum va fi urmat și oricât se va fi obosit, Grigorie a rămas plin de putere. Era foarte tânăr. Oboseala era copleșită de setea lui de cunoaștere.

A ajuns, așadar, în Cezareea, la numai câțiva kilometri nord de Ierusalim, care la vremea aceea era un oraș mic. Nu-și revenise încă după distrugerea completă din anul 70 d.Hr. Cezareea era din punct de vedere bisericesc mai puternică și avea o tradiție de aproape o sută de ani în învățământul teologic. Acolo își organizase marele Origen școala sa, în jurul anului 234, și pusese bazele unei valoroase biblioteci, pe care a îmbogățit-o Pamfil (†309) și a organizat-o celebrul istoriograf al Bisericii, Eusebiu (†339). Toate acestea nu erau cunoscute de Grigorie înainte de a ajunge în Cezareea. Ceea ce îl atrăsese în orașul acesta era renumele marilor școli de retorică de aici. Cezareea era, într-adevăr, un vestit centru de cultură. Or, Grigorie era însetat de cultură și dispus să nu precupețească nici un efort pentru a învăța. Unul dintre cei mai faimoși dascăli de retorică din Cezareea era la vremea aceea sofistul Thespesie. Lecțiile acestuia le-a urmărit cel mai mult Grigorie, fiind impresionat de el. Atât de mult l-a apreciat și la iubit pe profesorul său Thespesie și atât de bine l-a păstrat în memoria sa, încât mai târziu va scrie pentru el un *Epitaf*.

În Cezareea trebuie să fi rămas un an, doi. S-a folosit cât a putut mai mult. A luat tot ceea ce-i puteau da profesorii de aici. Spiritul lui era totdeauna flămând de cunoștințe. Absorbea totul ca un crater fără fund. Cezareea mai oferea încă un avantaj: așa cum am spus, era aproape de Ierusalim și cu siguranță Grigorie se va fi închinat la locurile sfinte unde a trăit Domnul, va fi pășit cu multe întrebări în suflet pe locul unde a fost răstignit Dumnezeu Omul. Constantin cel Mare ridicase deja măreața biserică a Învierii, alături de aceasta era înfricoșătoarea Golgotă și locul pogorării de pe Cruce. Peste tot, nenumărate lucruri dădeau mărturie despre trecerea, activitatea, minunile și jertfa Mântuitorului Hristos. Le-a văzut pe toate. Pe toate le-a luat în sufletul său, deși nu era încă botezat creștin. Urma și el nefericitul obicei al multor

creștini din vremea aceea de a se boteza târziu. În anul 348, la Ierusalim, episcopul Chiril al Ierusalimului (†387) a rostit și a scris renumitele *Cateheze*. Este greu de spus dacă Grigorie a ascultat aceste cateheze, din moment ce nu era catehumen. Dar cu siguranță le-a citit mai târziu.

Alexandria. Înainte de a se încheia cei doi ani de ședere în Cezareea Palestinei, mintea lui Grigorie era deja îndreptată spre Alexandria Egiptului. Începând cu epoca elenistică, această metropolă a devenit cel mai vestit centru universitar din Răsărit. Au fost vremuri când concura pe drept cu Atena și cu Roma. În Alexandria se adunau înțelepți, profesori, dar și aventurieri; oameni de carte, dar și șarlatani. Reprezentanți ai tuturor curentelor filozofice și ai nenumăratelor religii, preoți a tot felul de culte. În Alexandria a înflorit gnosticismul. Înainte de aceasta, tot aici a trăit marele filozof iudeu și ermineut Filon din Alexandria.

Pe scurt, în Alexandria se încrucișau religiile greco-romane cu cele orientale și curente spirituale de toate nuanțele. Era firesc ca acest mare centru de cultură să atragă și spiritul lui Grigorie, care avea un motiv în plus să viziteze Alexandria. Acolo studia fratele său, Chesarie. Acesta studia în principal medicina, dar și matematica, geometria, astronomia.

La Alexandria a ajuns mai curând pe uscat decât pe mare. Nu a rămas mult. Nu știm de ce. A rămas atât cât să culeagă ceva din înțelepciunea ei. I-au fost de ajuns câteva luni? Greu de crezut. Este probabil să fi fost și un pic decepționat de starea lucrurilor. Alexandria traversa o perioadă de decădere spirituală. Nu avea filozofi sau profesori de oratorie care să impresioneze. Nu mai avea vechea strălucire despre care ne vorbește istoria. În plus, Grigorie fusese cuprins de un mare dor pentru Atena și pentru profesorii ei vestiți. Grigorie va fi stăpânit tot restul vieții, până la moarte, de această admirație pentru Atena. Vedeă și simțea Atena ca pe o cetate mondială a culturii, a înțelepciunii, a spiritului. Nimic nu putea umbri slava și strălucirea sa. Atena nu însemna numai învățații din vremea aceea, precum Proeresie și Imerie. Însemna, înainte de toate, umbra marilor filozofi și poeți ai Antichității. Atena însemna Socrate, Sofocle, Euripide... Toți

și toate i se păreau vii în cetatea Atenei. Vii în imaginația sa, desigur, dar destul de puternice pentru a-l atrage acolo irezistibil.

Curios este faptul că Grigorie nu ne spune nimic despre Alexandria creștină, bisericească. Cu siguranță îl cunoscuse și ascultase pe marele episcop al orașului, Atanasie. Nu avea însă la vremea aceea premisele necesare pentru a înțelege și aprecia teologia și mărimea staturii acestuia. O va face cu surprinzător succes treizeci de ani mai târziu, atunci când va rosti și va scrie *Cuvântul XXI*, închinat lui Atanasie.

S-o fi informat Grigorie suficient despre cutremurătorul fenomen al monahismului egiptean din vremea aceea? Și acest lucru rămâne necunoscut.

În Alexandria a rămas puțin timp și ne-a lăsat să înțelegem că era grăbit și că se pregătea pentru Atena. Ceea ce a cunoscut la Alexandria a cunoscut oarecum la suprafață, superficial. Se grăbea pentru împlinirea marelui vis care apăruse la orizont, Atena.

Furtuna de pe Mediterană

La sfârșitul lunii octombrie a anului 350, Grigorie nu-și mai găsea liniștea. Se gândea numai la Atena. S-a dus până la țărmul mării, în Alexandria, pentru a se apropia mai mult cu mintea de Atena. Perioada sfârșitului de octombrie și a începutului de noiembrie nu era deloc potrivită pentru călătoria pe mare. Comandanții de corăbii o evitau. Grigorie se hotărâse însă să găsească unul curajos.

Într-o zi – începuse deja noiembrie – a văzut în port niște cunoscuți; se grăbeau să ajungă în Grecia – în Ahaia, cum era numit sudul Greciei. A intrat în vorbă cu ei și aceștia i-au spus că pleacă. O corabie din Eghina urma să ridice ancora chiar zilele acelea. Nu a fost nevoie de timp pentru a se hotărî. A doua zi era gata de călătorie. Și-a luat rămas bun de la fratele său, Chesarie, de la puținii prieteni pe care și-i făcuse, și a doua zi dis-de-dimineață s-a îmbarcat. Părea a fi o corabie bună. Căpitanul și marinarii erau încercați în meseria lor și, mai presus de toate, curajoși. S-au adunat și ceilalți călători, oameni care ignorau riscul

unei astfel de călătorii sau care erau presați de treburi. Vâslitorii stăteau în față, la vâsle. Marinarii erau atenți la pânze. Căpitanul a dat semnalul și corabia s-a pus în mișcare. În scurt timp se aflau deja în larg. Totul mergea bine și călătorii își vedeau de-ale lor nepăsători. Corabia înainta în largul mării. Urma să treacă paralel cu țărmurile Palestinei și Feniciei (Libanul de astăzi).

Comercianții se gândeau la câștigurile pe care aveau să le realizeze în urma acestei călătorii. Grigorie visa la bibliotecile și la înțelepții Atenei.

Nici unul nu a apucat să viseze prea mult. Iarna venea cu repeziciune și i-a ajuns din urmă. Pluteau în dreptul Ciprului și deodată cerul luminos al Mediteranei a început să se întunece, devenind ca de plumb. Întineric beznă ziua în amiaza mare. Până când să-și dea seama marinarii și călătorii, marea a început să fiarbă. Vântul se întetea cu repeziciune și corabia se lupta cu valurile. Căpitanul dădea ordine cu sânge rece. Marinarii au strâns în grabă pânzele și le-au asigurat legându-le cu sfoară. Alergau care încotro pe punte, făcând cele necesare. Călătorii, cuprinși de frică, se apucaseră fiecare de ceva. Sperau să treacă repede furtuna. Dar, vai! În loc să treacă, se întetea înspăimântător. Cuprinsă de furtună, marea lovea corabia dintr-o parte și din alta, aruncând-o în față sau în spate, gata să o sfarme. Vântul îndoia catargul încât credeai că se apleacă până în valuri pentru a li se închina. Măinile viguroase ale marinarilor nu mai puteau ține cârma și corabia se zbătea în derivă. Căpitan devenise vântul turbat iar marinari, valurile uriașe. Apa se repezea cu furie pe punte și mătura tot ce întâlnea în cale cu un vuiet și un scârțâit înfricoșător.

Toți cei din corabie erau deja cuprinși de frica morții. Moartea se juca cu ei jocul ei înfiorător. Credincioși și necredincioși, creștini sau păgâni, toți murmurau neîncetat rugăciuni. Rugau pe Dumnezeu și toate duhurile pentru viața lor. Făgăduiau totul în schimbul vieții și implorau.

Grigorie a arătat de la început stăpânire de sine. Se temea, tremura, dar își stăpânea nervii. Pentru cât timp însă? Furtuna nu se mai sfârșea. Toți cei din jur erau galbeni și sfârșiți de frică și de răul de mare. Erau ca niște cadavre. Apucaseră să-l cunoască pe Grigorie. Observaseră maturitatea și înțelepciunea lui. Acum îl

imitau, mai mult sau mai puțin conștient. Mulți dintre necreștini încercau să se roage ca Grigorie. Îl chemau și ei pe Hristos în rugăciunile lor și-I cereau iertare. Frica îi apropiase de adevăratul Dumnezeu.

Drama continua. Zile întregi nu au văzut lumină, nici țărnam, nici vreo insulă. Unde mergeau? Nu știa nimeni. Corabia nu mai putea rezista mult valurilor. Singura lumină pe care au văzut-o timp de aproape douăzeci de zile au fost fulgerele care sfâșiau cerul și marea. La fiecare fulger se vedea starea jalnică în care se afla corabia. Niciodată Grigorie nu se gândise că lumina poate fi și înfricoșătoare. Ajunsesese să-și facă o analiză a stării sale de la început, deoarece așa cum continua furtuna nu mai erau speranțe să supraviețuiască. Și în cazul în care corabia ar fi rezistat, lucru imposibil în mod firesc, oamenii ar fi murit de sete sau de boală, mai ales de răul de mare. Chiar în primele zile de furtună corabia s-a aplecat o dată atât de mult încât s-a desfăcut capacul rezervorului de apă și apa de băut s-a vărsat în mare. Oamenii rămăseseră în agonie, fără apă, deci fără speranță.

Toate acestea s-au transformat pentru Grigorie într-o situație fără ieșire. Pentru prima dată făcea în mintea lui legătură între moartea pe care o avea în față și botezul creștinesc, pe care nu-l primise încă. Bine, să moară, fie chiar și în mare! Dar nebotezat?! Oricum, mai devreme sau mai târziu, tânăr sau bătrân, omul moare. Dar să moară nebotezat? Să nu se fi curățit de păcate? Să nu se fi unit cu Hristos? De mic copil a crezut în Hristos, iar acum să piară fără să se boteze? Gândind aceste lucruri, din cauza tensiunii mari care s-a născut înlăuntrul lui, a fost cuprins de o amețală puternică. Și-a cuprins capul cu amândouă mâinile. Se strângea puternic de tâmpile ca să nu-i pleznească fruntea. Atunci a scos un strigăt de disperare și de jale:

– Dumnezeu meu, pier! – auzi băiatul care stătea lângă el. Hristoase, miluiește-mă!

Căzu în genunchi și începu să se roage fierbinte. Cu cât înainta în rugăciune cu atât își dădea seama mai bine de răul care îl amenința. Nebotezat fiind, va pierde Împărăția Cerurilor. Din moment ce nu se unise cu Hristos, va rămâne pe veșnicie fără Hristos. Sudoarea rece ca gheața îi inundă tot corpul. Fruntea lui

lată și luminoasă se întunecă. Picături mari de sudoare cădeau pe podea, cerând mila lui Dumnezeu.

Câțiva dintre călători, care se mai puteau mișca, văzându-l, s-au apropiat de el. Auzindu-l cum se roagă și cum plânge, s-au speriat. Cei care erau creștini le-au explicat și celorlalți de ce plânge cu atâta amar tânărul Grigorie. Tuturor li s-a făcut milă de el, dar ce puteau face?! Cum să-l boteze? Singurul lucru cu care-l puteau ajuta era puțină lor rugăciune și mai multă înțelegere.

Grigorie Îl ruga pe Dumnezeu neîncetat și plângea. Nu se mai rușina de cei din jur. Singurul lucru care mai avea vreo însemnătate era să nu moară fără să se unească cu Hristos. Moartea însă se apropia, adusă de vântul sălbatic și de valurile feroase. Fusesse cuprins de o teamă care-i sfâșia toată ființa. Se lupta cu toate puterile lui. Și-a golit sufletul în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. Strigătul către Dumnezeu străpungea zgomotul asurzitor al valurilor și al tunetelor. Hristos trebuia să-l audă și să-l miluiască. Trebuia neapărat să-l salveze de furia valurilor, să Se unească cu el prin botez și după aceea să facă cu el ce va fi voit.

Își ridică mâinile sus, cădea la pământ și se ruga pătimăș. Mâinile și genunchii îi amortiseră. Furtuna însă nu se oprea, ci dimpotrivă.

- Tu, Dumnezeule, ai făcut atâtea minuni pentru poporul Tău, pentru israeliți. I-ai scăpat de egipteni, i-ai ajutat de nenumărate ori... Ce-ar însemna pentru Tine un semn cu mâna a face, să mă salvezi și pe mine, robul Tău? Vreau și-Ți cer lucrul acesta pentru ca să ajung în sânul Tău, să fiu cu Tine în veci...

Și când părea că s-a istovit, că s-au terminat și ultimele lui puteri, Grigorie a găsit inexplicabilul curaj de a se târî cu mâinile și cu picioarele, reușind să iasă din nou pe puncte. Vântul sufla nemilos. Valurile măturau totul în calea lor. Noapte; fulgere și tunete nesfârșite. S-a agățat cu disperare de un stâlp și a început să strige din răputeri spre înaltul cerului, la Dumnezeu:

- Dacă mă lași, Dumnezeule, să trăiesc, voi trăi numai pentru Tine! Dacă scap de această dublă moarte, mă voi închina Ție pe veci... Dacă pier, vei fi lipsit de un închinător...

După ce a spus aceste cuvinte, a picat aproape neînsuflețit. L-au adus cu greu înăuntru. L-au întins, însăngerat cum era și

palid, cu hainele sfâșiate, ud, într-un colț. Nu știau dacă va mai rezista frământării sufletești care îl cuprinsese. Murea din pricina zbaterii sale pentru botez, sau din pricina naufragiului? Câțiva stăteau în jurul lui neputincioși. Pentru puțin timp, l-a prins somnul. Se liniștise, deși stihiiile potopului nu încetaseră. A avut un vis ciudat. A văzut – spune el însuși – o erinidă², care-l privea cu sălbăticie și amenința că va răsturna corabia. El îi ținea însă piept și o împingea cu putere înapoi. I-a văzut clar silueta în noapte.

Și minunea s-a săvârșit. Încet-încet, furtuna s-a domolit. Vântul s-a liniștit. Toți aveau să scape în cele din urmă. Strigătul lui Grigorie către Dumnezeu a adus viață.

S-a întâmplat și o altă minune. Părinții lui Grigorie, aflați în Nazianz desigur, au fost stăpâniți în noaptea aceea de o puternică și inexplicabilă neliniște. Nu au închis un ochi. Se rugau amândoi în genunchi. În inima lor a pătruns încet-încet certitudinea că Grigorie al lor era în mare pericol. S-au rugat cu tărie lui Dumnezeu pentru fiul lor, să depășească pericolul. Și în timp ce în Nazianz se întâmplau aceste lucruri iar Grigorie a avut visul acela scurt, un băiat din corabie a avut un vis în care a văzut-o pe Nonna, mama lui Grigorie, mergând pe mare, apropiindu-se de corabia lor și, cu mult efort, reușind să scoată corabia la uscat.

Dimineța în zori, înainte de a răsări soarele, cerul era aproape senin. Marea se mai frământa ușor. De departe, s-a văzut venind o corabie. Erau fenicieni. Au observat corabia zdrobită de furtună și s-au apropiat. Au tras corabia lor lângă cealaltă și s-au cățărat pentru a-i ajuta pe cei ce se aflau în ea, mai mult morți decât vii. Le-au dat mai întâi apă să bea, apoi puțină mâncare. După aceea, cu multă greutate, i-au remorcat până la țarm. Era insula Rhodos. Odată salvați, au început repararea corăbiei și după câteva zile au pornit spre Eghina, destinația pentru care plecase corabia din Egipt.

Din Rhodos până în Eghina nu au avut probleme. Au ajuns cu bine. Grigorie a găsit destul de repede corabie și a ajuns la Pireu – port mare, deși nu mai avea strălucirea de altădată. Un

² Zeitate negativă din mitologia greacă.

cărăuș a încărcat lucrurile lui Grigorie pe mular și au pornit spre Atena. Să fi fost pe la jumătatea lunii decembrie.

Mersul pe jos i-a făcut bine, l-a ajutat. Mișcarea pe care o presupune mersul acționează pozitiv și asupra dispoziției omului. Încet-încet, au dispărut și cele din urmă semne de amețelă pe care i le provocase călătoria pe mare. Înlăuntrul lui domnea acum o stare de optimism, care creștea o dată cu apropierea de Atena, visul lui.

Pe drumul de la Pireu la Atena nu a văzut nimic demn de luat în seamă. Doar ruine de la vestitul zid Makra, care începea la Atena și ducea până la Pireu. Îl dădărase împăratul roman Sylla, la anul 86 î.Hr. și nu mai fusese refăcut. De la acest zid, mintea lui Grigorie s-a dus la destinul Atenei, la epocile de glorie și la cele de declin. Mari înțelepți și clădiri strălucite. Marmora și fildeşul își luau ochii. Străinii se minunau de înțelepciunea și de arta care se dezvoltaseră aici. Stăpânitorii lumii se minunau de puterea ei în vechime, de organizarea politică, de democrație, de puterea statală.

Grigorie știa câte ceva despre toate acestea. Amănuntele îi scăpau însă. De altfel, una este să vezi lucrurile cu ochii tăi și alta să fi auzit doar despre ele. După un timp l-a întrebat pe cărăuș:

– Auzi, prietene, cum este orașul Atena, cel pe care l-a zidit împăratul roman Adrian? Zidurile pe care le-a ridicat Valerian mai sunt în picioare?

Cărăușul însă nu știa lucrurile acestea. A dat din umeri și a spus numai că știe de Poarta lui Adrian. Întrebarea lui Grigorie a rămas fără răspuns. Împărații romani Adrian (117-138) și Valerian (253-260), mai ales cel dintâi, au făcut multe pentru Atena. Adrian, între altele, a ridicat și mărețul templu al lui Zeus Olimpianul, care se păstrează până astăzi, în apropierea porții care a fost ridicată mai târziu în cinstea sa. Atenienii nu s-au bucurat prea mult de aceste construcții mărețe. În 267, în timpul invaziei erulilor, toate au fost distruse. A rămas numai Acropole, cu templele sale.

În vremurile care au urmat, Atena nu și-a mai regăsit nicio dată vechea sa strălucire. Nici chiar pe cea care a cunoscut-o sub stăpânirea împăraților romani. Singurul lucru pentru care se mai

străduiau atenienii era acela de a păstra în picioare câteva din vechile temple, câteva stadioane, piața romană, câteva băi și, mai ales, școlile. Înțeleseseră că în vremurile respective numai școlile și vestiții sofiști mai puteau păstra faima Atenei. Celelalte trecuseră toate și nu aveau să mai revină. Să ne gândim că Atena nu mai era nici măcar capitala provinciei romane Ahaia. Capitala era Corintul, care avea mai mulți locuitori și mai multă putere.

Așadar, grija atenienilor se concentrase asupra școlilor și a înțelepților – cei mai buni din întreaga lume greco-romană. Cei mai buni dintre sofiștii din lumea aceea visau întotdeauna să ajung să predea în Atena. La fel și tinerii bogați din nesfârșitul Imperiu roman aveau ambiția să învețe limba greacă și filozofia la Atena. Profesorii și învățăceii care treceau prin Atena aveau în buzunarele lor un pașaport foarte valoros. Acesta le deschidea porțile spre școli și demnități înalte din toate cetățile imperiului.

În acest oraș intra acum Grigorie, informat despre multe dintre acestea, dar neinformați despre și mai multe.

Atena. „Legea atică”

Studenții din Atena nu s-au îngrămădit pe străzi pentru a-l primi pe Grigorie. Motivele erau multe: hotărârea lui grabnică de a părăsi Alexandria, condițiile călătoriei, întârzierea cu care a ajuns în Eghina, apoi în Pireu. Studenții nu știau de sosirea lui. Altfel, ar fi fost primit în Atena cu urale, cu dispute... Așa se obișnuia în vestita cetate a înțelepciunii.

De îndată ce aflau că sosea în Atena un student nou, studenții ieșeau pe drumuri, în piețe, la răscruci, chiar și pe dealurile care străjuiau drumul la intrarea în oraș pe unde avea să treacă tânărul respectiv. Se constituiau în grupuri numeroase, fiecare încercând să-l întâmpine primul pe noul venit și să-l includă în grupul lor. Concurența era așa de mare încât conducea adesea chiar la violență. În vremea aceea studenții se grupau în echipe, având drept criteriu apartenența la un profesor-sofist ale cărui lecții le urmăreau, dar și în funcție de țara de origine: Italia, Asia Mică, Roma, Bizanț, Armenia, Galatia, Spania, Egipt, Siria și

altele. Gruparea care reușea să și-l adjudece pe noul student își întărea prestigiul. În plus, profesorul respectiv își sporea veniturile și faima. Cel mai rău lucru era că în felul acesta era limitată libertatea noului student de a alege. Din cauza presiunilor studenților mai vechi, noul venit nu mai avea posibilitatea de a-și alege singur profesorul principal, după ce ar fi audiat mai mulți profesori și ar fi cunoscut mai multe școli.

În cazul lui Grigorie, au fost de mare folos coincidențele. La venirea lui, vechii studenți nu au alergat să tragă de el fiecare înspre profesorul său. A avut libertatea primelor sale mișcări și, firește, a primelor sale opțiuni. Se pare însă că nu a putut evita „legea atică” – o obișnuință a studenților atenieni care era păzită cu mândrie și cu evlavie aproape religioasă.

Studentul nou venit era înconjurat în piețe de studenții mai vechi. Unii dintre ei, mai impunători și uneori chiar mai obraznici, îl supuneau la o serie de întrebări: „De unde vii?”, „De ce ai venit aici?”, „Cine te-a trimis?”... Noul venit trebuia să facă față cu răbdare ironiei și iscodirii celor prezenți, care luau uneori accente vulgare. Toți cei din jur făceau fel de fel de gesturi, râdeau, se distrau. Trebuia să calce în picioare mândria noului student, pentru ca acesta să le fie supus. Continuarea era și mai respingătoare: studenții se împărțeau în două tabere, îl așezau la mijloc pe noul venit și-l conduceau la baia publică într-un vacarm de nedescris: strigăte, amenințări, gesturi urâte, provocări. Ajunși în fața porții băii publice, îl împingeau înăuntru pe noul student și totul era terminat. Odată ieșit din baie, era primit cu urale binevoitoare. Din clipa aceea le era egal.

De „legea atică” – scrie mai târziu Grigorie – nu a scăpat decât Vasile, care a sosit în Atena puțin mai târziu. Grigorie s-a îngrijit să-i înștiințeze pe studenții mai vechi despre caracterul foarte sobru al lui Vasile, așa cum s-a îngrijit și de alte lucruri de dragul prietenului său.

Prietenia dintre Grigorie și Vasile, care a început în Cezareea Capadociei, s-a întărit mult în Atena și s-a adâncit tot restul vieții lor, devenind exemplară pentru istorie.

Profesori și studii

În epoca în care a ajuns Grigorie la Atena, cele mai multe școli se aflau la poalele Areopagului, lângă templul lui Hefaistos, față în față cu porticul lui Attalos. Acolo, înăuntru și în afara școlilor, studenții se adunau în fiecare zi, pe grupe, fiecare grupă pentru un profesor sau pentru un grup de profesori. Grigorie a urmat cursurile celui mai vestit orator, Proeresie. Se întâmpla ca Proeresie să fie și creștin. Toți îl considerau a fi cel mai bun sofist al timpului. După ce a predat pentru un timp în Roma, a impresionat atât de mult, încât i-au făcut și statuie. Impresiona mai ales pentru că avea un talent deosebit de a improviza. În vremea aceea era socotit mare sofist cel care, după ce primea tema de la auditoriu, începea imediat, fără nici o pregătire, să o dezvolte. La acest capitol Proeresie era foarte priceput, era genial.

Grigorie a mai ascultat și alți profesori. Pe Himerie și foarte posibil pe Priscie, amândoi păgâni, valoroși și vestiți de asemenea.

În afară de lecțiile de filologie și filozofie, Grigorie și-a deschis spiritul său flămând de carte și spre alte domenii: astronomie, geometrie și aritmetică. Acestora însă nu le-a consacrat mult timp. Cel mai mult timp îl închina filozofiei. Oricum, a dobândit o bună pregătire și în celelalte domenii. La vremea aceea se considera că filozofia este chintesența cunoașterii, cununa tuturor științelor.

Viața lui Grigorie în Atena era plină. Se folosea cât mai mult posibil de profesori și de oratori. Lua de la toți tot ceea ce găsea că este important. Spiritul său sorbea însetat gândirea lor, însă nu fără discernământ. Auzind sau citind părerile lor, puneă imediat în funcțiune rafinăria proprie. Era el însuși cea mai puternică rafinărie spirituală a timpului. Orice auzea trecea neîntârziat prin filtrele proprii. Grigorie era un spirit critic neîntrecut. Nu înmagazina pur și simplu cunoștințele. Studia, cerceta, aprecia și judeca totul. De aceea gândirea filozofică nu numai că nu i-a slăbit credința, ci, indirect, i-a întărit-o și confirmat-o.

Prima grupare studențească creștină

Colegii și prietenii îl admirau și încercau să-i urmeze exemplul. Isihie, Terentie, Sofronie, Eusebiu, Celsus și Eustohie îl urmăreau în tot ceea ce făcea. De toți acești colegi, care mai târziu vor deveni înalți demnitari de stat sau episcopi, s-a legat foarte mult. Cei mai mulți aparțineau grupării studenților creștini din Atena. Încet-încet și fără prea mult zgomot, studenții creștini s-au adunat în jurul lui Grigorie și Vasile. Toți încercau să le urmeze exemplul și se sprijineau pe ei. Cei doi erau primii la toate: la știința de carte și la virtute. În frunte era Vasile. Un astfel de loc nu era potrivit pentru firea lui Grigorie. Tot ceea ce avea legătură cu inițiativa lăsa totdeauna lui Vasile. Acesta era voluntar, se născuse pentru a fi conducător. Dumnezeu îl dăruise cu multă înțelepciune, așa încât inițiativele lui să fie spre binele tuturor.

Gruparea studenților creștini din Atena s-a făcut cunoscută nu numai în Atena și în Grecia, ci în tot Imperiul roman. Faima lor se răspândise pretutindeni. Studenții care veneau aici din toate părțile imperiului vorbeau, mergând în locurile lor natale, despre activitatea grupării.

Desigur, gruparea studenților creștini s-a făcut atât de cunoscută datorită lui Vasile și Grigorie. Aceștia i-au dat putere spirituală și strălucire. Datorită celor doi, toți și-au întors privirile asupra grupării, unii pentru a o admira – creștinii –, alții pentru a o invidia – păgânii.

Atât de mult i-au impresionat Grigorie și Vasile pe profesorii și pe colegii lor, încât cei doi au dobândit în lume o faimă asemănătoare celor mai vestiți profesori din Atena.

Constituirea grupării studenților creștini a avut efecte binefăcătoare asupra membrilor acesteia. Tinerii studenți creștini ajunseseră într-un oraș care rămăsese centrul idolatriei. Nici un oraș nu mai păstra atât de puternică viața idolatră ca Atena. Oriunde ar fi ieșit cineva în Atena, se afla într-o pădure de statui ale zeilor și demonilor. Orice grupare socială ar fi cunoscut, întâlnea distracții și desfătări materiale.

Viața aceasta își găsea sprijinul și în profesorii păgâni, care deseori se aflau în primele locuri la ritualurile păgâne, în temple sau în locuri deschise, chiar și pe drumuri. Cu alte cuvinte, mulți profesori erau și preoți sau inițiați ai zeilor și ai religiilor păgâne. Viața socială constituia iarăși, pentru studenții noi, o permanentă provocare spre libertinaj, spre o viață ușoară. Studenții creștini încercau să se opună atracției păgânismului și a imoralității. Se întruneau, discutau și înaintau în cele duhovnicești. Pentru a evita modul de viață imoral, trebuia să cultive un alt mod de viață, plăcut și virtuos.

La început, înainte de a ajunge Vasile la Atena, Grigorie se deschisese un pic și spre lucrurile lumești – spre cele mai nevinovate. Mergea la întruniri lumești, urmărea întrecerile de la hipodrom... Când a venit Vasile, toate au fost întrerupte cu desăvârșire. Locuiau împreună. Mâncau la aceeași masă. Se rugau împreună și discutau o mie și una de probleme. Aveau serioase dispute, dar ajungeau totdeauna la înțelegere. Prietenia lor era admirată de întreaga comunitate academică ateniană. Drumurile lor erau două: cel care conducea la puținele biserici creștine și cel care ducea la școală. În biserici stăteau în partea din spate și ascultau primele cântări ale dumnezeieștii Liturghii. Ascultau și lecturile biblice și predica. Numai până aici. Grigorie și Vasile nu se botezaseră încă și nu le era îngăduit să rămână la săvârșirea dumnezeieștii Euharistii. Bineînțeles că nu puteau nici să se împărtășească. Acest lucru le producea multă amărăciune în suflet. Era obiceiul atunci – rău, desigur - ca unii creștini să întârzie botezul. Totuși, cei doi tineri, precum și ceilalți studenți creștini, se foloseau ascultând cântările și predica.

Duminicile, după biserică, Grigorie și Vasile aveau cea mai potrivită dispoziție pentru discuțiile duhovnicești și teologice. Într-o duminică, seara, după ce discutaseră multe lucruri duhovnicești, le-a venit pe neașteptate amândurora gândul să se călugărească pentru a se ajuta unul pe celălalt. Este greu de închipuit cât de mult purta fiecare de grijă pentru progresul duhovnicesc al celuilalt. Au ingenuncheat amândoi și au făgăduit lui Dumnezeu și lor înșile că se vor călugări și vor petrece împreună viață ascetică. Faptul că Grigorie nu avea să se căsătorească era deja

hotărât – lucru pecetluit și de semne dumnezeiești și de făgăduințele lui. Acum făgăduia împreună cu Vasile să devină ascet, să trăiască departe de lume. Lucrurile aveau să evolueze în așa fel încât Grigorie avea să dea o luptă continuă pentru a se elibera de obligații și a se retrage în sihăstrie. Uneori va reuși, alteori nu. Vom vedea, urmărind drumul lui furtunos prin viață.

Întâlnirea cu Iulian

Ne aflăm la începutul verii anului 355. Era luna iulie când a ajuns la Atena un fecior de viță împărătească, Iulian, în vârstă de 24 de ani, vărul împăratului Constanțiu (337-361). Iulian făcuse deja studii în Nicomidia, Constantinopol și în alte părți. S-a născut într-un mediu creștin, din moment ce era nepot al împăratului Constantin cel Mare. A fost nefericit însă din copilărie. Mama lui a murit în anul 336, când Iulian avea numai cinci ani. Anul următor, în Constantinopol, vărul său, împăratul Constanțiu, i-a ucis tatăl și rudele apropiate. Au scăpat el și fratele lui Gallos, deoarece amândoi erau încă mici. Aceste evenimente au rănit profund sufletul micului Iulian. Iar ceea ce a urmat, în loc să aline rănilor, le-a adâncit. Atotputernicul său văr îl suspecta și l-a trimis când în Nicomidia, când în Capadocia, când la Constantinopol, când la Milano, totdeauna păzit strașnic. Trăia în palate mai mari sau mai mici o viață bogată, dar totdeauna suspectat și captiv. Cât despre profesorii lui, aici a fost și mai puțin norocos. Primul care și-a asumat educația lui a fost priceputul organizator al arianismului, Eusebiu de Nicomidia (†341/2). L-a ascultat pe vestitul sofist Libaniu, dar Mardonie și Maxim (în Efes) l-au inițiat pe tânărul Iulian în religiile antice și i-au sădit dragostea pentru păgânism. În anul 354 a venit un alt eveniment înfricoșător: după ce l-au omorât pe fratele lui, Gallos, l-au închis și pe el, din porunca lui Constanțiu, într-o locuință din Milano. A rămas izolat acolo șase luni, așteptându-și moartea. Sistemul lui nervos, în aceste condiții, nu putea să-și păstreze echilibrul. A scăpat de moarte numai pentru că era simpatizat de Eusebia, soția împăratului. În 355, a venit poruncă de la Constanțiu să meargă la Atena pentru

studii. Astfel, tânărul principe, după martiriul sufletesc prin care trecuse, a ajuns în paradisul tuturor libertăților. De unde până atunci își aștepta moartea din partea împăratului creștin care îi era și rudă, acum se plimba în Atena cu prieteni, profesori și colegi.

Așa l-a cunoscut Grigorie. S-au întâlnit, au discutat despre profesori, și-au adus aminte de Capadocia, orașul pe care-l cunoscuse și Iulian... Relația lor nu a avut prea lungă întindere. Cei doi tineri constituiau două lumi total diferite. Iulian dorea să fie generos, dar inima lui rămânea împietrită. Grigorie, poet cu gândire înaltă, a înțeles repede că ceva nu merge bine cu principele Iulian. Grigorie nu știa prin câte trecuse până atunci Iulian. A văzut că totul trăda la el lipsa de echilibru. Tânărul principe avea multe ticuri: mișca din cap ciudat, își ridica din când în când umerii, care tremurau permanent. Ochii i se mișcau continuu în orbite și în adâncul lor aveau o strălucire stranie. Nu putea să stea într-un loc, nemișcat. Își muta continuu locul, iar grimasele sale îl făceau ridicol. Râdea fără rost și râsul său arăta o lipsă de ritm lăuntric. Era de acord sau se împotriva, fără nici o consecvență. Se oprea din vorbă pentru nimic. Punea întrebări și dădea răspunsuri prostești. Toate erau pline de contradicții.

Aceste impresii și le-a făcut Grigorie din întâlnirea – scurtă, de altfel – cu Iulian. Celor apropiați le prevestea lucruri proaste despre principe:

– Măcar să mă dovedesc mincinos, dar omul acesta este sămânță rea, va face mult rău.

A mai constatat Grigorie că scopul lui Iulian în Atena nu era numai acela de a studia filozofia. Urmărea să se inițieze mai profund în religiile antice păgâne. Într-adevăr, foarte discret, fără să afle ceilalți, s-a inițiat în misterele eleusine. În felul acesta s-a îndepărtat definitiv de creștinism, pe care-l ura și dorea să restrângă influența lui sau chiar să-l facă să dispară. Acest plan al lui a fost pus în lucrare imediat ce a devenit împărat, în anul 361. În 355 a fost făcut cezar al Galatiei, dar nu avea suficientă putere pentru împlinirea scopului său.

Grigorie prevăzuse că Iulian va deveni cauza multor nenorociri. Și așa s-a întâmplat. Nu pentru mult timp însă, pentru că în anul 363 a murit.

Catedra de retorică

În vara anului 355 sau 356, Grigorie și Vasile termină studiile și se pregătesc să se întoarcă acasă. Stătuseră destul la Atena. Amândoi se maturizaseră, atât ca vârstă cât și ca știință de carte. Aveau aproape douăzeci și șase de ani și petrecuseră cinci ani alături de cei mai buni profesori ai timpului. Patria lor și părinții îi așteptau. Dorința de a se retrage împreună pentru o viață ascetică în țara lor îi presa o dată în plus să părăsească Atena filozofilor, pe care însă nu o vor uita niciodată.

Hotărârea lui Grigorie și a lui Vasile s-a aflat. În câteva zile a fost organizată o întrunire, seara, plină de surprize și de emoție. Ce simțea Vasile nu știm. Grigorie însă a fost foarte mișcat, văzându-se înconjurat de prieteni, colegi și profesori. Atunci a constatat cât de mult era apreciat în Atena, cât de mult îl iubeau și câtă nevoie aveau de el școlile ateniene. Toți îi rugau cu insistență pe cei doi să rămână profesori în Atena. Orașul nu trebuia să piardă astfel de oratori. Vasile era însă de neînduplecat. Cu multă delicatețe, dar și cu fermitate, a explicat tuturor de ce trebuie să plece neapărat. L-au lăsat pe Vasile și s-au îndreptat spre Grigorie cu rugăminți fierbinți, căroră acesta nu a putut rezista. A cedat. I-au făgăduit că îi vor asigura imediat o catedră de retorică. De altfel, pentru acest motiv îl voiau la Atena.

Grigorie nu a uitat nici țara sa și nici pe Vasile. Predarea retoricii nu-l atrăgea prea mult. Filozofia ascezei prinsese rădăcini adânci în sufletul său și căuta din ce în ce mai insistent ocazia de a părăsi Atena. Atenienii nu-l lăsau și a fost obligat în cele din urmă să fugă pe ascuns. Trecuse aproape un an de când plecase Vasile. Nu a mai plecat pe mare. A străbătut Atica, Beoția, Thessalia, Macedonia și Tracia și a ajuns la Constantinopol, cu caravana. Constantinopolul devenise deja centrul administrativ al întregii Europe. Era vara anului 356 sau 357. Coincidența a făcut să se întâlnească acolo și cu fratele său, Chesarie, care, fără nici un fel de înțelegere cu Grigorie, plecase cam în același timp din Alexandria, unde-și încheiase studiul medicinei și al altor științe. Surpriza plăcută a întâlnirii a făcut să treacă mai ușor oboseala călătoriei. Și-au amintit și au vorbit multe lucruri.

De la Constantinopol la Nazianz

Constantinopolul, capitala Europei și a Orientului Mijlociu – „cea dintâistătătoare”, cum o numește Grigorie –, era deja o metropolă cu senat, funcționari superiori de stat, înțelepți și filozofi, numeroși comercianți și meșteșugari. Locuitorii întregului și nesfârșitului Imperiu roman, din Marea Britanie, Spania, Germania, din părțile Dunării până în Armenia și până la Tigru, din Palestina și până în Egipt și Africa de Nord, toți erau cu privirile ațintite spre Constantinopol. În ciuda măreției și faimei sale, nu-l încăpea pe capadocianul de douăzeci și șapte de ani, Grigorie. Nici o clipă nu s-a gândit să rămână la Constantinopol. Mintea lui era numai la Capadocia și în special la Nazianz.

I-a făcut însă probleme Chesarie, fratele său. Faima lui ajunsese repede de la Alexandria la Constantinopol. În câteva luni – cât se pare că au rămas cei doi în capitală – s-au făcut cunoscute calitățile deosebite de medic ale lui Chesarie și cele de om cult în general. Toți au înțeles că este foarte potrivit să se implice în problemele publice ale statului și i-au făcut propuneri dintre cele mai măgulitoare.

I-au oferit funcții și bani, un loc în senatul Constantinopolului și o căsătorie bogată. Chesarie era gata să le accepte pe toate. De altfel, studiasse tocmai pentru a dobândi funcții înalte și pentru a le face față. Nu-l lăsa însă Grigorie. Zi și noapte îi spunea că trebuie să se întoarcă și să lucreze în patria lor, unde era mare nevoie de ei. Cel puțin să se întoarcă împreună în Nazianz, să facă bucurie părinților, și după aceea ce va vrea Dumnezeu.

Când au văzut că Chesarie începe să cedeze la insistența și argumentele fratelui său, mai-marii cetății au recurs la intervenția împăratului Constanțiu. S-a format o comisie care să vorbească cu împăratul, ca să intervină personal pentru a-l opri pe Chesarie la Constantinopol. A ieșit biruitor Grigorie, dar nu definitiv.

ASCET ȘI PREOT

La Nazianz. Brațele deschise ale mamei

De trei ori fericiți au fost bătrânul Grigorie și Nona când au aflat că le vin copiii. Lipsiseră aproape zece ani. Plecaseră băiețandri și se întorceau bărbați în toată puterea cuvântului. Inima Nonei bătea mai să iasă spargă. Cum o să-i vadă, cum or s-o vadă flăcăii ei? A strigat să i se aducă un coș, a aruncat înăuntru câteva poame și fructe uscate (migdale, alune, fistic etc.) și a ieșit din casă. A trecut podețul răului și a stat lângă via lor. Pe acolo ar trebui să sosească din lunga călătorie fiii ei. Deodată aceștia au apărut în depărtare. Grigorie și Chesarie au descălecat și au înaintat pe jos. Bătrânica a făcut și ea câțiva pași, cu inimă întinerită. Grigorie i-a căzut în brațe și aproape că a luat-o pe sus. Și Chesarie a făcut asemenea. Lacrimile Nonei curgeau din belșug, ca un cântec de mulțumire lui Dumnezeu.

Și-au urmat tustrei drumul spre casă, ca să nu-i aștepie îndelung bătrânul tată. Toate și toți și-au tras sufletul. Un vânt puternic de bun-venit a dat năvală în casa cea mare, aducând bucurie și încredere, tărie și nădejde. Masa sărbătorească, pe potrivă mării bucurii a părinților, iar strălucirea ei oglindea strălucirea și înțelepciunea ănerilor bărbați. Mulți au fost cei cheinați.

Când au trecut praznicele - și au trecut repede - părinții au discutat cu fiii ce vor face de acum încolo alesul dascăl de retorică Grigorie și strălucitul medic Chesarie. Cel de-al doilea nu a stat prea mult pe gânduri: se va întoarce la Constantinopol și va

face foarte lesne carieră. A rămas cel dintâi, Grigorie. Acesta a avut atâta smerenie și dragoste, încât s-a aplecat să ridice bătrânețile părinților lui. Și a avut atâta măreție, încât pe nesimțite s-a aplecat să ia pe umeri și să ridice măreția Bisericii și a teologiei.

Îndatoriri mărunte. Predarea retoricii. Inițiere în teologie

Marii bărbați se îndeletnicesc și cu lucrurile mărunte. Așa ajung în stare de cele mari. Grigorie a început întâi de toate prin a-și ajuta părinții. Tatăl său trecuse de optzeci de ani. Era nevoie de cineva care să poarte grijă de bogăția de case și acareturi din Arianz, Tiverini și din celelalte părți. Slujbașii ce lucrau în ele voiau stăpân și îndrumare. De acestea a trebuit să se îngrijească Grigorie, care detesta cu totul asemenea obligații. Pe de cealaltă parte, nu-i dădeau pace nici prietenii și rudele:

- Hai, Grigorie, trebuie să urci la catedră. De-aia ai învățat atâta amar de vreme! Ai cheltuit o avere întreagă. Acum trebuie să dai roada cuvenită. Oamenii din locurile noastre trebuie să audă de tine și să se mândrească...

- Dar, prieteni – se împotriva Grigorie –, nu-i nevoie. Atâția și-atâția predau retorica: la tribunal sunt o mulțime de avocați...

Nazianzienii, capadocieni ce nu dau îndărăt, nu auzeau nimic. Căutau un mare retor. Voiau să-l pună înaintea celorlalte neamuri - a armenilor, sirienilor, egiptenilor... - ca să se poată spune că și capadocienii sunt demni de luat în seamă.

Fără chef, Grigorie le-a făcut pe plac. A și predat, a și pledat. A și impresionat, a și fost admirat. Era într-adevăr un retor mare. Cuvântul îi era adesea poetic. Rezultatul era că-și fermeca ascultătorii, care izbucneau în urale și aplauze. Pe el însă nu-l interesa prea mult asemenea lucruri și a părăsit repede catedra de profesor.

Îl preocupau alte probleme. Viața și chestiunile Bisericii, care pe atunci trecea prin vremuri foarte grele. Arienii, cu ajutorul camarilei imperiale, stăpâneau aproape pretutindeni. Pe la 357, împăratul filoarian Constanțiu impusese în lungul și în latul statului semiarieni. În Apus, puternicul episcop al Romei și mult

respectatul bătrân Karduis semnaseră mărturisiri semiariene și îl defăimaseră pe ortodoxul Atanasie. Din fericire, stânca aceasta tare a Ortodoxiei rezista. Se împotriva ca un uriaș întregii împărății. Stătea neclintit. Și cât îl vedeau rămânând așa, puținii ortodocși se îmbărbătau. Își frângeau inima, îndurau și răbdau urgia prigonirilor, alungărilor și omorârilor. Așteptau răbdători ca împărății să-și schimbe cugetul – lucru anevoie. Așteptau și mari teologi, care să ducă mai departe lucrarea lui Atanasie. Nu știau atunci, sărmanii ortodocși, că sosiseră din Atena în Capadocia doi bărbați tineri care le vor ridica stindardul împotriva întregului imperiu. Grigorie și Vasile vor ajunge ceea ce a fost cândva Atanasie. Vor sfărâma împotrivirea imperială și vor pierde îndărătnica erezie.

Toate acestea presupuneau însă luptă până la biruință sau până la moarte. Iar Grigorie știa aceasta. Precum știa bine și că pentru a birui fiara trebuie să înduri multe și să fii gata de jertfe. Jertfă deci! Nu șovăi câtuși de puțin. Își puse la picioarele lui Hristos întreaga înțelepciune, cunoștințele lui în slujirea Bisericii. Însă adevărul Bisericii nu se înțelege doar cu înțelepciune omească. Lui Grigorie nu i-a fost greu să priceapă aceasta. Pe la mijlocul lui 357 s-a pus pe cercetarea scripturilor și a scriitorilor bisericești. Acolo se arăta și se zugrăvea adevărul. Iar înțelepciunea lumii, pe care o avea din belșug, îl va ajuta în pătrunderea textelor scripturistice și patristice, precum îl va ajuta hotărâtor și în formularea și înfățișarea adevărului dumnezeiesc, pe care va și izbuti să-l trăiască.

Studii teologice Grigorie a făcut mai ales din toamna lui 357 până în 362, când s-a arătat predicând. Trebuie însă să explicăm că studiile teologice nu le-a făcut cu vreun anumit dascăl, nici nu le-a încetat vreodată. Teologul din el se îmbogățea neîncetat. Și a ajuns un teolog atât de important, încât Biserica i-a scris cu majusculă atributul de teolog.

Greutăți în studiul său teologic a întâmpinat multe, cum era și firesc. El însuși considera teologia un munte preaînalt, pe care anevoie îl urcă cineva. În 359, când nazianzienii au cerut să li se explice relația Fiului cu Tatăl, a fost pus la grea încercare. A încercat să facă ceva, dar nu i-a fost pe plac. A alergat, bineînțeles,

la prietenul său Vasile, transferând problema pe umerii acestuia. Dar nici Vasile, care și el tot atunci începuse teologia, nu a putut să-l ajute îndeajuns. Neputința amăduroasă a fost grabnicul motiv spre a se apleca cu o mai mare băgare de seamă asupra cercetării Scripturii și scriitorilor bisericești, spre a se ruga mai mult să le dea Dumnezeu o mai adâncă înțelegere a adevărului.

Marea dilemă: ce cale să urmeze în slujirea lui Dumnezeu

În 358 și 359, marele lui prieten, Vasile, se nevoia pustnicește în Anisa, aproape de Neocezarea Pontului. De acolo scria și îl ruga pe Grigorie să meargă să sihăstrească împreună, precum își făgăduiseră unul altuia la Atena. Lui Grigorie îi părea rău din toată inima, dar nu-și putea ține făgăduința, care fusese aproape un jurământ. Părinții îl țineau cu stăruință.

Biserica Nazianzului avea trebuință de marea lui pregătire cărturărească. Iar el? Se povestește în marea lui poem biografic (*Poeme epice XI*, 277-328).

Pe cât sporea în cercetarea celor dumnezeiești, pe atât se învingea război înlăuntru lui, fără să aibă însă dușman. Era tulburat, trăia o confuzie ce-l hărțuia insuportabil. Ce-o să facă în viață, cum o să lucreze duhovnicește, ce rol o să joace în Biserică?

Toate erau îndreptățite și față de toate simțea ceva, însă... Înlăuntru lui a așternut – mai bine zis s-a așternut de la sine – județ. Iar glasurile îi spuneau:

- Grigorie, sus mintea! Nu te îndeletnici cu cele trupești și cu slava omenească. Bisericii să te afierosești!

Dar acestea toate pentru Grigorie erau hotărâte. Cu făgăduințe și vedenii dumnezeiești îi era hotărâtă afierosirea lui Dumnezeu. Întrebarea era ce-i de făcut de-aici înainte, încotro să apuce?

- Ascultă, Grigorie - îi zicea alt glas. Gătește-te pentru culmea vieții duhovnicești. Pustnic să te faci; nevoitoi al rugăciunii și al vederii dumnezeiești în liniște desăvârșită. Știi cât îl prețuiești pe Ilie, proorocul care a trăit pe Carmel și a fost hrănit de

către corb. Văd că-ți este mintea la Ioan Înaintemergătorul, care mânca doar rădăcini și miere sălbatică. Ca aceștia fă-te!

Într-adevăr, asemenea viață îl fermeca. Liniștea desăvârșită îi dădea totul. În sinele lui slobod și senin trăia cu adevărat pe Dumnezeu. Ce altceva să-și mai dorească? Gândul isihiei îl lua cu dânsul și se împăca, dar lupta nu luase sfârșit.

- Ia aminte și la mine, Grigorie - îi zicea al treilea glas. Toate acestea sunt bune și sfinte. Le văd și le prețuiesc. Însă pe tine Dumnezeu te are spre lupta pentru adevăr. Prin tine Domnul va fulgera voia Lui și va nimici eresul. Și de vreme ce trebuie să te închini rugăciunii, trebuie și să cercetezi. Despre pustnicii rugăciunii neîncetate nu există cărți prea multe. Iar tu trebuie să ai toate cărțile trebuincioase. Astfel vei învăța să cugeți teologic. Mai întâi să dobândești cercarea dumnezeiască a acelora ce-au scris cărțile, și-apoi să ceri de la Duhul Sfânt și altă experiență a adevărului. Așa îi vei păzi pe credincioși de eresuri. Aici, așadar, aici să rămâi, să te vadă toți și să te audă toți, ortodocși sau nu.

Cu cumpătul său, Grigorie a luat aminte și la al doilea, și la al treilea glas. Toate le cântărea, toate le măsura, dar tot nu se hotăra.

Nu voia să se păgubească de isihie și de dumnezeieștile ei daruri, dar nu trebuia nici să tăgăduiască lupta pentru teologie. Isihia îl fermeca. Teologia era o îndatorire sfântă. S-a luptat mult, cu sine și cu Dumnezeul său, dar a găsit soluția: va urma calea de mijloc. Între cei necăsătoriți și cei căsătoriți, între sihaștri și mirenii. Cei dintâi se retrag din lume, trăiesc o viață aspră și aparte, îngrijindu-se doar de suflet, sunt senini și gânditori. Cei de pe urmă trăiesc viața cea obișnuită, fiind părtași necazurilor lumii, pierzându-și liniștea și îngrijindu-se de sufletele celorlalți. Cei dintâi – văzători de Dumnezeu. Cei de pe urmă – făptuitori. Grigorie, urmând calea de mijloc, încerca totdeauna să ia de la isihiaștii cele înalte și de la făptuitori iubirea. Așa și-a rezolvat din clipa aceea marea lui problemă: o să rămână necăsătorit, însă va lucra în lume, păstorind și teologhisind.

Dezlegarea însă era doar teoretică. În practică nu a avut o aplicare lesnicioasă. Grigorie își va petrece toată viața primejduindu-și isihia și luptându-se teologic în lume. Când se afla în

lume îl copleșea dorul după isihie, iar când trăia sihăstrește dădea loc rugămintelor de a sluji. Era limpede că soluțiile de mijloc sunt de neaplicat, iar atunci când se aplică devin chinuitoare. De obicei, dintre părțile pe care voim să le punem laolaltă precum-pănește ori una, ori cealaltă. Sinteza deplin echilibrată nu-i cu putință. De pildă, Grigorie: deși într-un fel cugeta și hotăra, altfel ieșeau lucrurile.

În sihăstria Pontului, cu Vasile

În 360 Vasile îl presa tot mai mult pe Grigorie cu rugămintea de a sihăstri împreună, de astă dată în mica sihăstrie de lângă râul Irisului, în Pont. Grigorie a îngăimat un motiv părinților săi și a fugit în sihăstrie. A făcut aceasta într-o zi când tatăl lui îi cerea stăruitor să-l hirotonisească preot. Atunci nimic nu l-a mai ținut. A căutat mângâiere în sihăstria lui Vasile. S-au îndeletnicit însă și cu teologia. Acolo Grigorie a alcătuit *Filocalia* lui Origen iar Vasile o parte dintre scrierile sale ascetice. Fiecare cerea sfatul celuilalt în orice scria.

S-au îndeletnicit, de-asemena, și cu lucrul mâinilor, pentru cele trebuincioase. Singuri tăiau lemne, singuri sădeau legume, singuri le udau, singuri își pregăteau puțina hrană. Ore de rodire duhovnicească și comuniune, și ore de liniște senină. Fiecare îl ajuta pe celălalt în dobândirea virtuților și în pătrunderea adevărilor dumnezeiești. Fiecare se deda rugăciunii ore nesfârșite. Cere de la Dumnezeu și lua, predându-se pe el însuși. Întâia oară au gustat cei doi tineri bărbați harisma sfântă a luminării. Citind și rugându-se, au simțit că îi călăuzea Duhul Sfânt către adevărul dumnezeiesc. Tot ce se întâmpla venea de la Dumnezeu. În tot ce izbuteau se nevoiau pe tăcute. Zilele petrecute în sihăstria Irisului deveneau cele mai fericite din viața lor. Însă acestea nu au durat prea mult. Doar până în decembrie 361.

Apucaseră însă să trăiască experiențe irepetabile. Trecuseră treapta curățirii de patimi și înțeleseseră și cercetaseră practica ascezei. Cunoscuseră roadele rugăciunii și harismele și luminările dumnezeiești. Se încredințaseră de ceea ce dinainte știuseră: că

toate le dă Dumnezeu acolo unde e asceză, viață în nevoie de orice fel. De aceea și Grigorie și Vasile, fiindcă Biserica îi chema neîncetat spre slujire și teologie, nu vor putea să se desfete cât ar fi dorit de iubita lor viețuire ascetică; însă în întreaga lor viață vor trăi ascetic.

Grigorie, care ca poet nu putuse totdeauna să se țină în frâu, zugrăvește direct și indirect viața ascetică pe care a trăit-o. Atunci când, în vârstă fiind, tinerii l-au întrebat despre asceză, le-a spus:

- Trupul, fiii mei. Acesta se răzvrătește și tulbură pe tânăr. E trebuință de multe nevoițe; apoi se liniștește. Pântecele nu mi l-am simțit îndestulat. Mă ridicam de la masă înainte de a mă sătura. De cum vedeam că mă stăpânește mânia, mă sălbătimeam asupra ei ca o fiară. Așa mă lăsa în pace. Iar noaptea? Ce era cu nopțile lungi de iarnă? Iarăși luptă și război. Pe pământ dormeam, fiii mei. Și patul – lângă mine. Mă acopeream cu niște zdrențe. Ațipeam puțin – scurtă vreme. Apoi iarăși în picioare. Rugăciune și mătăanii. Adesea genunchii îmi sângerău și rănilor rămăneau mult timp deschise. Mă rugam și îngenunchiam. Îmi plângeam slăbiciunile și lacrimi amare îmi ardeau ochii.

Așa izbuti Grigorie să-și supună patimile, poftele trupului, care îl împiedicaseră în viața virtuoaasă. Mai mult încă: nu-i îngăduiau să înainteze în viața desăvârșită.

Călăuzit către altar. Este hirotonisit preot

Am spus că Grigorie și Vasile nu s-au bucurat prea multă vreme de viața cea senină și scăldată de Duhul a sihăstriei. Bătrânul Grigorie, episcopul Nazianzului, scria și porunca neconținut fiului său:

- Vino, fiul meu, nu-i chip altfel. Ne-au ajuns vremuri grele. Și doar la tine mai am nădejde. Azi-măine mor și nu te mai văd. Mama ta este și ea nemângâiată... Nu întârzia; o să tot ai vreme să pustnicești.

La sfârșitul lui 361, în decembrie, Grigorie luă drumul întoarcerii. Descălecă acasă și își află tatăl adânc căzut pe gânduri. Își îmbrățișă mama, pe Nona, și se așezară. Bătrânul episcop,

părintele lui gârbovit, cu barba albă, însă patriarh impunător, îi spuse cu gravitate în glas:

- Grigorie, ți-a sosit ceasul. Cu jurămintele ești afierosit lui Dumnezeu și – slavă Domnului! – Îl iubești. Acum trebuie și să-I slujești. O să te hirotonisesc preot, fără amânare.

Grigorie s-a cutremurat și a dat să se împotrivească. A îngăimat câteva cuvinte – toate zicând „nu”. Însă bătrânul episcop îl ținut cu purtarea sa sfântă și autoritară, ce nu lasă loc de împotrivire:

- O să te supui. E voia lui Dumnezeu și nu-i îngăduit să te împotrivești Lui. Pentru El trăim!

Candidatul la preoție s-a adunat să vadă unde se află. Ochii îi trădau când frică față de taina preoției, când supărare față de tatăl său stăruitor. Bătrânul părinte înțelese zbuciumul din sufletul fiului său, însă acum era hotărât să meargă înainte. Adăugă, spre a-i învedera că vremurile sunt grele:

- Nu vezi cât rău se face în jurul nostru? Biserica suferă cumplit. Hristos este iarăși răstignit. Din când în când se fac sinoade, fiecare tăgăduind pe celălalt. Acum doi ani i-am avut pe omiusianiștii³ cu Vasile de Ankira și Gheorghe al Laodiceii; de anul trecut Acachie face ce pofteste, de vreme ce a izbutit să-l atragă pe împărat de partea lui, zicând că Fiul este doar asemănător Tatălui. Toți îmi par odrasle îndepărtate ale lui Arie. Din păcate, nu pot să le pricep pe toate. De-aceia îți zic, trebuie să te faci preot și să rămâi aici. Să cercetezi bine lucrurile acestea. Nu face să mergem orbește! Eu unul nu pot nici să văd, nici să înțeleg adâncurile învățăturii noastre. Ce mai aveam de făcut, am făcut. Acum e rândul tău.

Grigorie fiul și-a venit puțin în simțiri și și-a întrerupt părintele:

- Dar nici eu nu-s teolog... N-am toate scrierile lor, să pot judeca. Doar Atanasie, Atanasie al Alexandriei; el o să ne zică.

- Asta o știi și eu – a zis bătrânul tată. Da unde-i Atanasie? Nu știi că l-au exilat iarăși? Și arienii și împăratul îl prigonesc.

³ Criticii care susțineau că Fiul era fire asemănătoare, și nu aceeași cu a Tatălui.

Acum o să vedem ce-o să facă Iulian, pe care l-ai cunoscut la Atena și despre care am aflat zilele astea că se visează împărat. A fost cezar al Apusului, acum s-a făcut și al Răsăritului. Singur stăpânitor. Pricepi ce-nseamnă asta?

Auzind Grigorie fiul vorbele despre Iulian, i s-a strâns inima. Oare ce va aduce în Biserică omul acesta atât de problematic? O să îngăduie episcopilor ortodocși exilați să se întoarcă la episcopiile lor? O să urmeze tactica arianofilă a înaintașului său, Constanțiu? Cine știe?! Ceea ce are importanță este că, în vremurile acestea grele, Biserica are nevoie de un mare teolog. Iar Grigorie trebuie să înceapă exact de-acum. Unde o să ajungă? Cât de mare teolog va deveni? Nimeni nu știa, nici el însuși. Dumnezeu doar, care în ceasul acela a pus-o în acest sfânt joc și pe Nonna, mama lui. Și aceasta îl împingea pe Grigorie să primească preoția. Nu cu cuvânt aspru și greu, ca părintele lui. Aceasta, cu glas vesel, îi lua mâna în mâna ei, zicându-i:

- Bunul și sfântul meu fiu, Dumnezeu te-a dăruit Nonnei celei fără de fiu, iar eu te-am făgăduit bisericii Lui, să-L slujești; ce-o să-I spun, ce-o să-I spui și tu, dacă nu ajungi preot?

Încet-încet, Grigorie s-a liniștit. Va primi hirotonia. Le-a spus și părinților, ca să se liniștească. S-a dus fiecare în odaia lui. Nimeni n-a avut poftă de mâncare. Bătrânii – fiindcă se săturaseră cu consimțământul fiului lor. Grigorie – fiindcă se umpluse de gândul preoției. Mâncarea era ultimul lucru la care se putea gândi.

Toată noaptea a rămas treaz. Ca în toate nopțile, și-a început mătăniile. Sute de mătănii. A ostenit. Îngenuncheat, a plecat puțin capul pe pat, apoi s-a ridicat în picioare și a intrat în norul rugăciunii. Mai întâi puțin, apoi mai adânc, tot mai adânc... a fost răpit la Dumnezeu. Luminându-se de ziuă, norul s-a retras pe nesimțite. A îngenuncheat cu atenție și s-a culcat pe jos, lângă pat, pe un preș. Într-o oră a fost în picioare. S-a spălat, s-a rugat și mintea i-a fugit la Vasile. L-a căutat în gând. A pregătit pană și cerneală, a tras sertarul, să ia o bucată ieftină de pergament, și i-a scris scrisoare lui Vasile. Avea trebuință să fie mângâiat de prietenia lor.

I-a scris cât de consolator își amintea toate cele ce cu nevoință, în chip minunat, le trăiseră în sihăstria Irisului. Și a așteptat ziua pe care o va rândui părintele lui spre hirotonire. Data precisă a hirotoniei lui nu o știm. Oricum, s-a petrecut între Crăciunul lui 361 și Boboteaza lui 362. Într-una din aceste zece zile și-a plecat – în chip de nou Isaac – capul, și, având jertfitor pe tatăl său, s-a jertfit voii dumnezeiești și părintești.

Fuga în sihăstrie și pregătirea întoarcerii

N-a îndurat însă Taina Preoției. Când i s-a dat de către părintele lui – episcop - „părticica” Sfintei Împărtășanii, s-a cutremurat. A trăit o spaimă înfricoșătoare, peste care n-a putut să treacă. S-a străduit tatăl său să-l liniștească, a încercat și Nonna, cu dulceață... A fost cu neputință. De Bobotează a plecat la râul Irisului ca vai de el. Acolo ar găsi sprijin, la Vasile – care îi era ca un frate - și în multdorita asceză. Și nu a nădăjduit zadarnic. Vasile, care, după cum am zis, avea o mare voință și putere de-a îndura, l-a ajutat să-și găsească cumpătul. Au postit, s-au rugat... Au cugetat mult și au dormit mai deloc.

Apoi Vasile, încet-încet, a pus lucrurile la locul lor. Au vorbit și i-a arătat că, de vreme ce Dumnezeu a voit și i-a dat preoția, omul e dator să-și asume greutatea ei. Cât de mare ar fi preoția, Dumnezeu este mai mare și-l face pe om în stare de ea. Dumnezeu dă preoția, căci omul ce iubește pe Dumnezeu poate cu harul Lui să și-o asume. Altfel, nu ar da-o.

Au trecut trei luni pe care cei doi asceți nu le vor uita nicicând. Dumnezeu le-a dat, mai repede decât s-ar aștepta cineva, rod duhovnicesc. Au rămas surprinși de seninătatea lor lăuntrică și de pacea cea sfântă pe care o gustau. Atâta milă de la Dumnezeu! Și-au sporit asceza spre a-I mulțumi. Iar Duhul Sfânt îi cerceta din vreme în vreme, cu o lumină de netălmăcit și preadulce. Noaptea, în întunecimile firii înconjurătoare, ei își vedeau prea limpede sinele lor, înțelegeau tâlcul firii -, pătrundeau adânc în adevăr și trăiau fericirea. Dimineața, treji încă, nu cutezau nici între ei să-și povestească înfricoșătoarele luminări.

Doar din priviri se vesteau unul pe celălalt cum că lucru mare și dumnezeiesc li s-a întâmplat noaptea. Și fiecare se bucura neprefăcut de harismele celui alt.

Suișurile acestea dumnezeiești și neașteptatele daruri au fost tulburate de veștile care au ajuns la ei. Pretutindeni Biserica era tulburată de eres, de groaza arianismului, iar dezbinările episcopilor slăbeau cu desăvârșire lupta ortodocșilor. Ortodocșii exilați începuseră toți, de prin februarie 362, să se întoarcă la episcopiile lor. Era semn bun. Lipseau însă marii teologi. Marele Atanasie ce să facă mai întâi? La sfârșitul lui februarie s-a întors și el din exil și a început numaidecât lucrul îndreptării. Era capul preacinstit al Bisericii. Toți luau aminte la ce se face și se spune. De aceea, în octombrie al aceluiași an, Iulian îl va exila iarăși.

Acest Iulian, așadar, era acum mare dușman al Bisericii. Și nu era doar eretic. Era naționalist, idolatru, păgân, inițiat în tainele zeilor falși. Vorbea despre toleranță religioasă și pe orice cale îi împuțina și îi prigonea pe creștini. Avea de gând pur și simplu să-i facă să dispară, însă într-un fel care să nu semene a prigoană.

De aceea, în sihăstrie au ajuns vești tot mai rele. Amenințarea se apropia acum de temelii Bisericii. Nu ar lăsa nimic în picioare, ar duce cu sine toate. Dar cei doi asceți ai noștri ce vor face? Vor intra în flăcări? Grigorie, cel puțin, îl cunoscuse oarecum pe Iulian, la Atena. Îl va lăsa nestânjenit? Se va pleca? Va tăcea? Sau se va ridica și va lupta cât va putea? Toate acestea le cugetau și le vorbeau cei doi asceți.

Grigorie mai era și preot. Compatrioții lui aveau acum o și mai mare nevoie de el. Și aceștia făcuseră presiuni ca să fie hirotonisit preot. Și imediat ce Grigorie a evadat de la îndatoririle lui din Nazianz, vuietul s-a ridicat în toată legea. Cei răi de gură și neghiobi spuneau o mie de lucruri împotriva lui: „Nu ne înghite” - zicea unul. „E fățarnic și fricos” - insista altul. „Nu-i ajungea că-i preot, voia să ajungă episcop, de-aceea s-a mâniat și ne-a părăsit” - adăugau alții.

Toate acestea i s-au făcut cunoscute lui Grigorie și l-au întristat foarte, căci, bineînțeles, nu se potriveau adevărului. Și pe lângă acestea, bătrânii lui părinți. Rămăseseră singuri și se apropiau de 90 de ani.

Pentru Grigorie, așadar, lucrurile erau triste. Ceva trebuia să facă. Trebuia să se hotărască pe dată. Să părăsească liniștea și bunurile ei, pentru afierosire și slujire. A găsit curajul s-o facă. Cu durere și tristețe mare, dar a făcut-o. Atât de hotărât, încât îl miră până și pe Vasile:

- Îmi pare rău, frate Grigorie. Îmi pare tare rău; dar n-ai încotro. Așa a vrut Dumnezeu - îi zise Vasile.

- Știi, Vasile, toate cele pe care le gândesc le voi scrie. Le voi așeza de-acum pe hârtie și cum ajung acolo, la Nazianz, le voi spune. Vreau să mă apăr, înțelegi... Mă acuză de-atâtea și-atâtea... Apoi voiesc să le arăt, frate, ce înseamnă preoția... Ce înseamnă să fii preot al lui Dumnezeu! După cum se pare, aceștia arată că n-au habar de-aceste lucruri!

Frica preoției și supunerea față de voia dumnezeiască

Și a început Grigorie înainte de Paștile anului 362 să-și scrie apărarea pentru fugă. A scris-o auzind glasuri și proteste ale compatrioților săi. Și a scris-o în așa fel și cu atâta plinătate, încât avem primul text al Bisericii referitor la teologia minunată a preoției. Glasurile îi strigau împotriva, iar el le răspundea deschis, fără înconjur:

- Ne disprețuiești, Grigorie. Pe noi și vrednicia preoției!

- Pentru Dumnezeu, fraților! Nici gând de-așa ceva. De altfel, o mărturisesc: am fost biruit. Și voi veni lângă voi. Cum să disprețuiesc preoția cea rânduită de Dumnezeu, de vreme ce a dat-o spre plinirea trupului lui Hristos, Biserica? Întru ea are Dumnezeu pe păstoriți și pe păstori, pe cei ce sunt învățați și pe cei ce învață.

- Da, dar de cum ai fost hirotonit, ne-ai lăsat și te-ai dus...

- Și ați putea să-mi ziceți că n-am socotință, că n-am minte câtuși de puțin. Ar putea cineva să zică: „Grigorie e-atât de înfumurat, încât nici de lucrurile dumnezeiești nu-i pasă. Nu pricepe ce înseamnă să te apropii și să vorbești cu preabunul Dumnezeu”.

- Atunci cum de te-ai hotărât să te-ntorci la noi? - aude alt glas.

- Îngăduiți-mi, îngăduiți-mi să încep cu începutul. V-am mărturisit că am fost biruit. Da, m-ați biruit și vin. Dar nu v-am spus ce m-a făcut să fug. Întâi de toate, hirotonia a venit atât de pe neașteptate, încât m-am pierdut în fața măreției ei înfricoșătoare. Apoi, cunoașteți prea bine nesfârșita mea iubire pentru viața pustnicească. Liniștea și rugăciunea neîncetată mă farmecă. Sunt îndrăgostit de viața sihastrului. De destulă vreme m-am încredințat că bunul cel mai mare este slobozirea de cele materialnice. Să te aduni în tine însuși și acolo să ascuți pe Dumnezeu. Să se facă launtrul tău oglindă și-acolo să strălucească cele dumnezeiești și Dumnezeu. Și pe cât de curată și strălucitoare se face oglinda prin nevoință și rugăciune, pe-atât de bine se oglindesc în ea cele veșnice și dumnezeiești. Atunci omul începe să se asemene îngerilor și viețuiește cu adevărat în chip fericit...

Grigorie a priceput că povestise multe din experiențele lui. Se oprește deodată și adaugă cu oarecare amărăciune:

- Mulți o să râdeți de cele pe care vi le spun. N-o să vă conving pe prea mulți. Ca să înțelegeți acestea trebuie să dobândiți dragostea celor dumnezeiești și să pătimiți⁴ cele pe care și eu le-am pătimit!

- Și totuși, Grigorie, auzim zicându-se că nu ți-a fost de ajuns să fii preot și că voiai să te faci numaidecât și episcop.

- Cătuși de puțin, martor mi-e Dumnezeu! Vorbele acestea nu-s adevărate! Dimpotrivă! Îmi pare atât de mare slujirea preotului, și voi îmi ziceți că aș voi cele ce-s mai presus!... Se pare că nicicând nu v-ați gândit ce înseamnă să călăuzești pe alții duhovnicește - să săvârșești Sfânta Liturghie, să hirotonisești preoți, să porți grijă de dreapta credință a creștinilor. Și, de poștiți s-auziți toate câte le am în inimă, ascultați și cuvântul acesta: eram dezamăgit de ceilalți preoți. Îmi văzuseră ochii o sumedenie de nelegiuiri. Unde sunt preoții noștri cei citiți și curați cu inima? Ca muștele fug și se îmbrâncesc în sfântul altar. Unul pentru slavă, altul pentru bani, al treilea ca să-și ascundă pornirile. Unde

⁴ În scrierile Părinților „a pătimi” are și înțeles pozitiv: „Pătimim cele dumnezeiești” (zice Sf. Grigorie Palama) în înțelesul că ne împărtășim de ele, nu noi le producem.

au învățat să păstorească? Când au trăit în nevoință? S-au făcut toți neguțători de Hristos și șarlatani.

- Și unde să găsim alții, Grigorie? Nu pot fi toți ca tatăl tău, pe care-l cinstim cu toții...

- Nu știu, frații mei... Însă preotul nu-i oricine. Trebuie să fie încercat duhovnicește. Întru toate să fie pildă. Să-și biruiască patimile. Departe de bani! Păcatul să-l înfricoșeze. De virtuți să se îngrijească zi și noapte. Să urce treaptă cu treaptă, să nu se oprească. Să nu se măsoare pe el însuși privind la cei din jur, ci la Dumnezeu Însuși. Datoria lui nu-i doar să-i țină pe creștini în biserică. Trebuie să facă tot ce-i stă în putință ca aceștia să sporească duhovnicește. Să-i pregătească și să li-L aducă între ei pe Hristos, prin lucrarea Duhului Sfânt. Nici mai mult, nici mai puțin: trebuie să poarte grijă să se facă toți dumnezei, să se desfete de fericirea dumnezeiască. Câți din preoții noștri fac acestea? Și totuși, spre aceasta a venit Fiul lui Dumnezeu: spre a-i ridica pe oameni din stricăciune și spre a-i îndumnezei. Greu vă pare cuvântul... Însă așa este, frații mei! Și preotul este împreună lucrător la această mare lucrare. Cea mai de seamă, căci se îngrijește de lucrul cel mai de seamă – îndumnezeirea omului. Și cea mai anevoie, căci se luptă cu patimile omului și cu diavoli. Din fericire însă, Sfântul Duh este neconținut de față, întărindu-l pe preot și, în cele din urmă, făcându-l în stare să fie pe măsura lucrării la care este chemat.

Grigorie a simțit uimirea nazianzienilor și s-a oprit, pentru a le îngădui să-și tragă sufletul și să ia aminte la lucrurile înfricoșătoare pe care le spusese despre preot și preoție. Compatrioții lui însă păreau a se îndoi.

- Și încă puține v-am spus! Măcar să fi avut tăria să vă înfațișez câte-ar trebui. Însă ce mă întrebați? Nu luați aminte la Pavel, apostolul neamurilor, de câtă luminare a avut parte? O mie de fulgere l-au orbit spre a se preface în apostol. Și cât s-a nevoit, cât s-a pregătit spre a-și începe lucrul! Pentru a le vorbi creștinilor cerea să-l călăuzească Duhul Sfânt. Pentru a le propovădui Evanghelia a fost prigonit, s-a răsturnat cu corabia, s-a primejduit, a fost bătut, înmormântat, împrăștiat cu pietre, a pătimit... Totdeauna era gata să sufere toate de dragul lui Hristos. A ajuns

și la mucenicie. Dumnezeu l-a încununat... Și cât a lucrat pentru Hristos, a avut înțelepciune, iubire de oameni, purtând mare grijă de toate Bisericiile. Iată chipul preotului. Ce altceva să vă mai spun? Pavel dreapta credință o propovăduia, pe care o învățase de la Ucenicii Domnului. Deci și preotul dreapta credință a Bisericii trebuie să o deprindă. Departate de erezii. Câți le vestesc pe-acestea necurați sunt. Iar pe Dumnezeu, Cel Unul Preacurat, și-L poate apropia doar unul curat la cuget, adică în credință. Și curat la suflet, adică izbăvit de patimi și păcate.

Deodată, în tăcerea așternută la aceste cuvinte, a răsunat o voce:

- Grigorie, în jur lumea se strică din pricina învățăturilor. Toți se-nfățișează drept dascăli ortodocși și de seamă...

- E adevărat, din păcate, și vai de mădularele Bisericii... Să știți însă că dascăli ortodocși sunt cu-adevărat aceia care mai întâi se străduiesc să se curățească, să se lumineze, să învețe, să se apropie de Dumnezeu, să se sfințească. Aceștia pot mai apoi să caute să-i curățească pe ceilalți, să-i învețe, să-i lumineze, să-i sfințească, să-i unească cu Dumnezeu. Dascălii ce urmează această rânduială sfântă pot să teologhisească ortodox. Ca să nu vă înșir multe, luați bine aminte la aceste puține lucruri despre credință: firea Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh nu se împarte, una este. Însă nu se amestecă cele trei Persoane, cum zice Sabelie. Căci alcătuiesc trei ipostasuri aparte, fiecare avându-și însușirea lui proprie: Tatăl este nenăscut, Fiul - născut, Duhul - purces (38 al *Cuvântării a II-a*). Vedeți ce simple sunt lucrurile când urmăm chipul în care a lucrat și S-a descoperit Dumnezeu lumii spre mântuirea noastră? O dată cu lămuririle acestea teologice, avem înaintea noastră o profundă parte a teologiei Bisericii.

Întâia dată au fost zugrăvite cu atâta limpezime cele trei ipostasuri, care se disting prin însușirile cu desăvârșire proprii fiecăruia.

- Ei, Grigorie, cât de bine ne-ai tâlcuit! Și-ți mai e teamă că n-ai să izbutești... Și-ai lăsat toate pentru sihăstria lui Vasile, prietenul tău...

- Măcar de-ar fi așa, fraților. Eu știu mai bine cât de slab sunt pentru teologie și preoție. Mă simt de parcă aș merge la nuntă

neavând haină potrivită. Și mă primejduiesc de a fi alungat de la nuntă. De-aceea am apucat de-am fugit, când m-am hirotonit.

- Tu zici acestea, Grigorie, om învățat, crescut de părinți evlavioși, de-un tată episcop și de-o mamă sfântă?...

- Și nu doar aceasta, iubiții mei. Nu doar că m-au crescut niște părinți sfinți, ci maica mea m-a afierosit Domnului încă înainte de a mă naște. Apoi și eu însumi, când am mai crescut, m-am fâgăduit lui Dumnezeu să-i fiu afierosit. Cu toate acestea, preoția nu încetează a fi o slujire mare și greu de purtat!

- Grigorie, nu zicem că toate-s lesnicioase. Însă, dintre toți, tu ai cele mai multe daruri. Cine-ar scoate-o la capăt cu noul nostru necaz? Că nou idolatru și nou prigonitor e noul împărat, Iulian. Doar de câteva luni a ajuns împărat, și a și tulburat toată Biserica! Astea nu le vezi?

- Nu de-asta mi-e mie teamă, iubiții mei. Iulian e o nouă fiară, bineînțeles. Împărat puternic. Hotărât să se lupte cu noi. Ne-amenință cu sabia, cu prigoana... Vrea să ne facă una cu pământul. Însă o să mă lupt cu el. Nu mi-e teamă de dânsul. E-n afara Bisericii și-i lesne de văzut aceasta. De vrăjmașul din afară nu mă tem. Am înaintea lui o armă înfricoșătoare: hotărârea de a muri pentru credința mea. Îl voi război pe Iulian cu martiriul meu și Biserica va birui.

- Atunci, de ce te temi, Grigorie?

- De războiul nostru. De vrăjmașii ce-s înăuntrul Bisericii, pe care nu-i vezi. Ce par prieteni și ortodocși, însă sfâșie Biserica, batjocoresc și schimbă învățătura ei. Spre acest război n-am îndrăzneală. Mă simt neînsemnat. Unde mai pui și patimile mele, slăbiciunile și păcatele mele... De-astea mi-e teamă și mă cutremur.

Au amuțit cu toți. Gurile le-au rămas fără glas. Grigorie și-a tras puțin sufletul și a voit să dea dezlegarea; să zică ultimul cuvânt al întoarcerii lui. Cum s-a hotărât în cele din urmă să se întoarcă la Nazianz.

- Ascultați, fraților. Să vă spun și cel de pe urmă cuvânt. Mă întorc. Vin la voi. Voi rămâne cu voi. Și iată de ce, în ciuda tuturor celor pe care vi le-am spus, vă iubesc, fraților. Voiesc să vă ajut. Precum voiesc să-i ajut și pe bătrânii mei părinți. Mai

mult încă: sunt dator să fac ascultare. Ascultare de voia lui Dumnezeu. Voia Bisericii e voia dumnezeiască. Biserica mă vrea slujitor și teolog sieși. Îmi plec capul. Oricât m-aș vedea de nepuțincios spre slujirea aceasta ce-mi stă înaintea, nu-i îngăduit să mă împotrivesc. Să fiu eu victima. Cea dintâi virtute-i ascultarea. De frică am tăcut. M-am biruit de voia lui Dumnezeu și voi face ascultare. M-a biruit dragostea și vin alături de voi.

În cele din urmă le-a spus pe toate. S-a îndreptățit pe sine însuși și s-a simțit ușurat. S-a lăsat să se întindă puțin pe preșul pe care-l puse pe pământ, ca să doarmă. Cu întâiul prilej a recitat apărarea aceasta a lui. În postul Paștilor, cu puține zile înaintea Săptămânii Patimilor, și-a luat rămas bun de la iubitul său Vasile și a apucat drumul întoarcerii. Încordarea pe care mai înainte o avusese în suflet a dispărut.

Cei doi asceți au trăit atâtea experiențe duhovnicești, încât acestea vor hrăni întreaga lor viață. În lunile acestea s-au făcut cunoscute cele dintâi semne ale măreției lor. Tot ceea ce odrăslise aici, în sihăstria râului Iris, va crește uimitor în anii următori. Biserica avea mare nevoie acum de această măreție a lor, o dată ce marele stâlp al Bisericii, marele luptător Atanasie, prinse a osteni. De prin 365 și mai ales începând cu 370, apărea limpede că Atanasie se grăbește să predea ștafeta. Erau de trebuință, așadar, teologi mari, pe măsura lui Atanasie. Iar aceștia vor fi Vasile și Grigorie.

La Nazianz. Opoziția lui Iulian

Călătoria s-a dovedit binefăcătoare. Grigorie s-a liniștit. Călare pe mularul său, a urmat o caravană. A avut toată vremea să se liniștească. Caravana pășea spre Sevastia. A trecut marele pod de pe râul Alis, apoi a intrat pe drumul Cezareii. Munții aveau încă zăpadă, care se topea precum luptele și șovăielile lui. A accentuat trebuința dreptei credințe. Și întâi de toate, atmosfera s-a umplut de poezie. Grigorie și-a lăsat talentul său poetic slobod. Nimeni nu se aștepta la așa ceva și toți au fost uimiți. Le-a apărut

ca un mare poet. De-acum înainte vor ști ascultătorii și cîteji că au de-a face cu un poet înăscut ce a ajuns un mare teolog.

În Cezareea, unde a rămas puțin, și mai ales la Nazianz, a fost înștiințat amănunțit despre starea Bisericii și despre tactica vicleană a tânărului împărat Iulian. Omului acestuia nu-i era de ajuns că apostaziase (se lepădase de credința Bisericii), că părăsise creștinismul. S-a apucat cu orice chip să distrugă tot ce era creștinesc. Și, bineînțeles, a încercat să amărase și să-i ia în batjocură pe Grigorie și familia lui.

Iulian vedea limpede că marele lui adversar duhovnicesc este și va fi retorul de seamă Grigorie. Îl cunoscuse la Atena și i se vorbea neîncetat despre el, de când ajunsese la Constantinopol, adică din decembrie 361. În el, așadar, va lovi. Cum? A aflat foarte lesne. Chesarie, vestitul și mult căutatul doctor al capitalei. Trăia la curtea lui Constanțiu, însă îl știa și îl prețuia întreg Constantinopolul. Avea și rangul de singhel. Iulian l-ar atrage de partea lui pe Chesarie. Îi va făgădui toate și îl va băga în planurile lui păgâne și idolatre. Așa că Iulian va dobândi și un colaborator de seamă, pe de-o parte, iar, pe de alta, îl va face și pe Grigorie de rușine.

Însă lucrurile nu-i ieșiră tocmai astfel. Chesarie nu arăta bunăvoințe. Iar bătrânul lui părinte din Nazianz se lupta până la moarte. Porunca și iară porunca:

- Ține-te departe, fiule Chesarie; fugi de antihristul Iulian.

Bătrânețile nu-i îngăduiau să alerge prin biserici, să-i întărească pe creștini, să rostească vorbe înflăcărâte, să-i îmbărbăteze pe cei slabi. Toate acestea le aștepta de la fiul său, Grigorie, care pe atunci nu se hotărâse încă să se întoarcă de la sihăstria râului Iris.

Bineînțeles, către sfârșitul lui martie, Grigorie a sosit. Între timp, bătrânul s-a luptat cum a putut: cu nevoiță și rugăciune. Rămânea cam toată noaptea priveghind. Cerea cu lacrimi lui Dumnezeu să-i apere Biserica, să-i întărească pe creștini, să nu fie trași spre idolatria împăratului. Fiindcă mulți deja o făcuseră. Unii de frică, iar alții pentru câștigul pe care-l făgăduia Iulian. Bătrânul Grigorie și-a asprit și mai mult postul. În puțina vreme în care mai umbla, părea o siluetă nematerialnică. Dormea foarte

puțin. Desființase patul. Puținul cât dormea îl dormea pe pământ, chiar de-l dureau oasele sale îmbătrânite de episcop aproape nonagenar.

Când a venit din sihăstrie la Nazianz, Grigorie a înțeles că tatăl său se luptă cu Iulian prin rugăciune și nevoință. N-a priceput însă strășnicia nevoinței acesteia. Întâmplător, într-o dimineață în odaia bătrânului. Îl văzu în vreme ce, epuizat de privegherea de toată noaptea, se întindea puțin pe pământ, să-și revină, să doarmă un ceas. Aproape înfricoșat, lui Grigorie i se zbârli părul. Să nu-și tulbure tatăl. A conștientizat și mai limpede situația pe care o crease Iulian și a făcut ceva care să-i întărească pe credincioși. Iar lui Chesarie îi scrisese o scrisoare, zicându-i fără ocol:

- Alege, frate: ori rangurile, ori pe Hristos. În vremurile noastre nu merge să le ai pe amândouă. Leapădă toate și vino la noi. Și sufletul ți-l vei mântui, și nouă ne vei fi într-ajutor.

La început, Chesarie fu nehotărât. Ar fi vrut să unească rangurile cu credința. Iulian, însă, îl silea. La sfârșitul primăverii, în prag de vară, când urma să plece în Răsărit, l-a chemat pe Chesarie la palat și au vorbit. A făcut totul să-l câștige de partea sa pe tânărul medic. A vorbit cu băgare de seamă și cu dibăcie. La toate făgăduințele împăratului, acesta a fost însă clar:

- Luminăția ta, sunt creștin și creștin voi rămâne.

Iulian a fost dezarmat și cuprins de dezamăgire, însă nu și-a pierdut stăpânirea de sine. A lăsat să se înțeleagă că nu strică legătura cu Chesarie. Acesta însă a părăsit Constantinopolul și a alergat la Nazianz. Ușurare mare avea să fie aceasta pentru bătrânul părinte și pentru fratele său. În scurtă vreme, Iulian va merge în Răsărit. Va rămâne puțin în Cezareea și apoi în Antiohia, să pregătească marea campanie împotriva perșilor.

Tâlcuiește, teologhisește și evită schisma

După Paștile lui 362, toate grijile pastorale și predica au trecut în mâinile lui Grigorie. Tatăl său nu doar că îmbătrânise mult, însă și fusese oarecum dat deoparte de ortodocșii cei mai

austeri. O grupare de monahi răspândise zvonul că bătrânul Grigorie nu mai e ortodox.

Nu erau de-ajuns atâtea amărăciuni, venise și aceasta. Era adevărat că bătrânul Grigorie și bătrânul Dianios al Cezareii, pe la sfârșitul lui 361 sau începutul lui 362, semnaseră un act – o mărturisire – care nu era pe de-a-ntregul ortodoxă. Nu se zicea, adică, limpede, că Fiul este de-o-ființă (*omoousios*) cu Tatăl. Se zicea doar că Fiul este asemănător (*omoios*) cu Tatăl după fire. Formularea aceasta o tâlcuiau în chip eretic. Una este să aibă Fiul fire asemănătoare și alta să aibă întocmai aceeași fire. Bătrânul Grigorie a semnat fără să priceapă această subtilă deosebire, crezând, desigur, că astfel ajută la împăcarea Bisericii.

A ieșit însă pe dos. A luat naștere la Nazianz o tulburare, o mică schismă. Manifestări, proteste, amenințări cu o nouă Biserică. Din fericire, când lucrurile au ajuns în punctul critic, a acționat Grigorie. A alergat pretutindeni, a vorbit și a explicat în toate părțile, stăruind că bătrânul episcop a fost și este deplin ortodox, însă a fost pur și simplu păcălit de simplitatea sa și a semnat. A arătat limpede, în toate părțile, care este credința cea adevărată.

De altfel, pentru nazianzieni, Grigorie explicase care este credința ortodoxă în *Cuvântarea a 2-a (Despre Preoție)*. Nu le spusese doar despre aceeași fire a Fiului și a Tatălui, ci le zugrăvise încă și de ce Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt trei ipostasuri deosebite, care, totuși, alcătuiesc Dumnezeuirea.

Acest punct al teologiei este de mare însemnătate. Pentru întâia oară în viața Bisericii se vorbește atât de limpede despre trei ipostasuri, ce au o unică Dumnezeuire. Este întâia dintre marile străfulgerări teologice ale lui Grigorie, care a vorbit despre Sfânta Treime luminat fiind de Duhul Sfânt. Puțin după aceea, Vasile va dezvolta și mai mult acest adevăr sfânt, care va deveni fundamentul întregii noastre teologii.

Schisma fusese înlăturată. Credincioșii se liniștiseră. Înaintea tuturor, Grigorie rostise o cuvântare minunată și prăznuiră Învierea cu bucurie și împăcare.

Prezent și în problemele Cezareii

Între timp, și Vasile ajunsese preot - în vara sau toamna lui 362. Îl chemase și-l hirotonisise tânărul episcop al Cezareii, Eusebiu. Vasile a început numaidecât o uimitoare lucrare în Biserică. Lucrul său a rodit grabnic. Toți au rămas surprinși și l-au admirat. De-aceea și toți luau aminte la el. Asta însă n-a putut-o îndura Eusebiu și i-a arătat dizgrație. Norodul, când a înțeles, a fost de partea lui Vasile. L-au chemat să devină el căpetenie și apoi episcop; să-și facă propria sa Biserică. Primejdie, deci, să se împartă Biserica. Vasile s-a dezorientat și s-a întristat. În ceasul acesta greu a sosit Grigorie. A văzut, a socotit, a priceput primejdia și a hotărât:

- Vasile, numaidecât, acum, înainte să se lumineze, vom fugi amândoi pe ușa din dos la râul Irisului. Sihăstria ne așteaptă... Pentru numele lui Dumnezeu, nu trebuie să ne facem pricină de dezbinare a Bisericii pentru nimic în lume! Chiar de ai, chiar de n-ai dreptate. Și bineînțeles că ai... O să fugim însă numaidecât și o să Se îngrijească Dumnezeu... Afară sunt strânși și gata de schismă. Să plecăm cât mai e vreme.

Vasile i-a dat ascultare și au plecat din Cezareea. Noaptea, ca să nu-i vadă înflăcărații susținători ai lui Vasile, care stăteau lângă case, gata să iasă pe drumuri, să protesteze. Căutau să-l ia cu sila pe Vasile și să-l alunge pe Eusebiu.

Dumnezeu avea însă trebuință de Vasile pentru lucrare și slujire. Întâmplările politico-bisericești au luat brusc o întorsătură neplăcută. În 26 iulie 363, Iulian, cel care ar fi desființat creștinismul, a murit. O rană de suflare persană i-a adus moartea. Degrabă i-a urmat la tron un bătrân militar, Iovian. Bun la inimă, cu bună poftă de mâncare. Îi simpatiza pe ortodocși și i-a ajutat numaidecât. A murit însă foarte repede, în 17 februarie 364. I-a urmat imediat la tronul imperiului de Răsărit Ualis; bărbat puternic, cugetând cele ale arienilor. Ortodocșii au îndurat de la el lucruri mai rele decât de la Iulian.

Ualis i-a prigonit, asuprit și exilat pe ortodocșii care nu s-au plecat eresului arian. A izbutit astfel să-și supună mai toate Bisericile locale ale Răsăritului. Mai rămăseseră câțiva creștini în

Alexandria, la Atanasie cel Mare, și în Capadocia. Prima țintă a fost Capadocia. A fost înștiințat că acolo lucrează doi teologi de seamă, Grigorie și Vasile.

Grigorie abia sfârșea pe-atunci două tratate antieretice împotriva lui Iulian (*Cuvântările* IV și V). Îl biciuia pe împărat, înfățișându-l lipsit de argumente, calități și posibilități. Și-a organizat *Cuvântarea* după toate regulile retoricii, cu multe hiperbole și cu scopul de a arăta apologetic creștinilor că oricine se împotrivește Bisericii este antihrist și n-are nici o șansă de biruință.

Precum am spus însă, de la începutul lui 364 se iscase altă furtună; de astă dată nu împotriva tuturor creștinilor, ci împotriva celor adevărați, împotriva ortodocșilor. Ualis și cugetătorii de cele ariene curteni ai săi și-au ațintit privirile spre Capadocia. Au tulburat cu adepți bine plătiți capitala - Cezareea, care n-avea nici un propovăduitor de seamă al cuvântului dumnezeiesc. Atunci a conștientizat Eusebiu marele gol pe care îl lăsase Vasile. Credincioșii aveau nevoie de cuvânt cu tărie pentru a spori în credința ortodoxă și spre a se îmbărbăta în împotrivirea lor față de arienii rău-slăvitori. Eusebiu, îndemânatic în cele ale chivernisirii și care rămăsese ortodox, avea în cele ale teologhisirii o neputință de nevindecat.

Iar starea lucrurilor din jurul lui se înrăutățea din zi în zi. Devenea disperată pentru ortodocși. Atunci Eusebiu s-a gândit la Grigorie, care venea adesea la Cezareea. I-a scris să se grăbească spre Cezareea, să-și asume învățătura, lupta contra arianismului. Grigorie i-a răspuns degrabă. I-a mulțumit, dar nu a primit. Aproape că l-a certat pe Eusebiu, care îl jignise odinioară pe Vasile. La stăruința neconținută a lui Eusebiu, a răspuns din nou, indicându-l pentru această slujire și lucrare pe Vasile. Doar acesta ar putea-o scoate la capăt cu această treabă anevoie. Merse, desigur, și în Cezareea. Vorbi față către față cu Eusebiu și-i explică:

- De voiești, voi merge eu însumi, singur, la Vasile. Se găsește într-o mică sihăstrie, lângă râul Irisului. Viețuiește în nevoină, citind, scriind și sfătuindu-i pe toți câți îl cercetează.

Eusebiu, de voie-de nevoie, a încuviințat. Atunci Grigorie i-a scris epistolă lui Vasile, înfățișându-i toate cu de-amănuntul. Și după câteva zile s-a dus el însuși spre sihăstrie. Acolo l-a

înduplecat pe Vasile. L-a luat și s-au întors împreună la Cezareea. S-au dat explicații. Cele vechi au fost uitate. S-a cerut iertare... Îmbrățișări... Vremuri noi pentru Cezareea, pentru Capadocia, pentru Biserică. Către sfârșitul lui 364, Vasile și-a început numai-decât lucrarea în Cezareea. Grigorie, mulțumit, ușurat, s-a întors la Nazianz, la mica sa obște și la bătrânii lui părinți.

Scrie, însă își așteaptă ceasul

Din 364 până în 370, când Vasile a ajuns mitropolit al Cezareii, Grigorie a avut o activitate extraordinară. Au petrecut laolaltă zile grele și plăcute, dezamăgiri și satisfacții duhovnicești. Scria și lucra pentru mica obște din Nazianz, însă având totdeauna în minte întreaga Biserică. Scrierile și le alcătuia pentru Biserică cea de pretutindeni și pentru întreaga istorie. N-avea înfumurarea pe care o dă autorului măreția scrierilor sale. Își dorea însă și aștepta ca scrierile lui să fie citite de publicul larg. Ceea ce s-a și întâmplat, în mare măsură. *Cuvântările* lui sunt cantitativ mai puține decât operele oricărui alt Părinte și scriitor bisericesc. Totuși, aceste *Cuvântări* au fost citite mai mult decât oricare altă scriere teologică. Și nu doar atât. Nici unui teolog de după el nu-i va fi cu putință să se îndeletnicească serios cu triadologia și hristologia fără a studia cu luare aminte scrierile lui Grigorie și fără a și le însuși.

Totodată, a călătorit mult în cetăți mici și mari, spre a-i întări pe ortodocși. A avut schimb de epistole cu alte fețe bisericești și dregători ai statului. Cei din urmă puteau fi și necreștini, ca de pildă Candidian. Acestora le cerea să-i ajute pe oamenii Bisericii sau însăși Biserica.

Înainte de toate, a călătorit mult la Cezareea. Acolo a fost alături de Vasile, care se pusese în slujba unei lucrări extrem de complexe. Iar Vasile simțea o ușurare aparte de cum îl vedea. Petreceau zile și nopți de bucurie duhovnicească. Nevoitori aspri amândoi, mâncau aproape doar ierburi. Dormeau te miri cât, iar cealaltă parte a nopții se rugau și se sfătuiau asupra chestiunilor teologice, care deveneau tot mai subtile. Vasile vorbea mai mult.

De altfel, își scrisese deja opera de căpătâi. Alcătuiuse în 364, în mica sihăstrie, vestita lucrare *Împotriva lui Eunomiu*. Pe aceasta s-a sprijinit teologia Capadocienilor și a întregii Biserici.

Îi mor frații

Anul lui 368 i-a adus o grea încercare lui Grigorie, din pricina lui Chesarie. Iubitul lui frate se înapoiase de la Constantinopol încă din 364. Cinstiri, slăviri, bani și ranguri îi fuseseră aduse din belșug. Înăuntrul lor, însă, și ghimpele. Toate se întâmplaseră în vremea împăratului Ualis, temut prigonitor al ortodocșilor. În cele din urmă, lucrurile se limpeziseră.

În 368, nu se știe cum, Chesarie avea răspunderea vistieriei de obște a Niceii Bitiniei. Atunci, un cutremur cumplit a culcat la pământ cetatea și nu puțini au fost cei acoperiți de dărâmături. Chesarie s-a numărat printre cei ce au scăpat. O parte dintre bunurile lui s-au pierdut. I-a rămas însă în stăpânire o avere imensă. Ogoare, slugi, acareturi, bani... Și, deși a scăpat din cutremur, s-a îmbolnăvit rău. Pe timpul bolii a împărțit destui bani și destule case săracilor și slugilor sale. L-a vestit pe Grigorie că va sfârși cu îndeletnicirile lui lumești. O să lase totul, o să se întoarcă la Nazianz și, în cele din urmă, o să se închine slujirii Bisericii.

Însă Dumnezeu a hotărât în alt chip. Chesarie a murit. Părinții lui l-au plâns și l-au îngropat în mormântul pregătit pentru ei înșiși. Grigorie i-a închinat multe stihuri. La înmormântare a rostit un cuvânt plin de dragoste, durere și mândrie pentru mai micul și mult slăvitul său frate Chesarie: Din palate și putere, în țărână și giulgiu sărac, care și acesta se va destrăma!

Întristarea și încercarea lui Grigorie nu au luat sfârșit aici. Au sporit, căci de-acum trebuia să poarte și grija avuturilor lui Chesarie, care murise necăsătorit. Slugii, vecinii și hoții se aruncau asupra acareturilor, dobitoacelor și hainelor scumpe. Grigorie îi vedea și nu-și credea ochilor. Oamenii aceștia, care mai înainte îl cinsteau și-l prețuiau, acum îl priveau sălbatic. Îl călcau în picioare, să treacă mai departe, ca să fure, să prade, să piardă totul. O ciocnire fără precedent. Și a fost nevoit să pună ordine și

să facă dreptate tocmai cel mai nepotrivit om pentru asemenea lucruri – Grigorie.

S-a dus la Niceea și, în loc să limpezească lucrurile, și-a agonisit amărăciune, vorbe urâte și dezamăgiri. În astfel de clipe râvnea și mai mult la neagonisirea măreață a pustnicului. Blestema grijile lumești și căuta prilej să rămână singur cu Dumnezeu, să-i fie sufletul pururea cu Domnul. Îi părea că nicidecum nu-și va mai afla liniștea. Nădăjduia însă că, atunci când bătrânii lui părinți vor închide ochii, va putea merge în pustnicie. Însă...

În sfârșit, a făcut ce a făcut la Niceea și s-a întors la Nazianz, meleagurile lui iubite. La scurt timp însă avea să-i moară și sora, Gorgonia. A jeli-o, a plâns-o, i-a închinat multe versuri și un *Cuvânt de îngropăciune*. Gorgonia, cu puțin mai în vârstă, trăia, cu copiii și nepoții, în Licaonia, la Iconiu se pare. Era bogată, nobilă, ajuta săracii și bisericile, postea, se ruga mult, cu lacrimi de pocăință. Într-un cuvânt, era chipul femeii creștine. Murise rostind stihuri din psalmi.

Vorbește despre căsătorie

Murind Gorgonia, Grigorie i-a închinat un *Cuvânt* mișcător, care se pare că nu a fost rostit la înmormântarea surorii lui. Grigorie s-a dus la Iconiu mai târziu - cu siguranță, la una dintre primele ei pomeniri. Atunci a rostit acest *Cuvânt* despre viața ei sfântă și despre căsnicia ei. Prin acest *Cuvânt* voia să-i învețe pe ascultători multe, mai ales despre căsătorie.

Necăsătorit fiind, se confruntase odinioară personal cu problema căsătoriei. Însă întrucât încă înainte de-a se naște mama sa îl afierosise Domnului și fiindcă până în 361 a avut multe semne dumnezeiești, era încredințat că este chemat de Dumnezeu să viețuiască necăsătorit, să nu se însoare. Pentru aceasta, cu mândrie istorisește în poemele lui cât de lesne disprețuia plăcerile nunții. Grijile pentru femeie, bucuriile pentru copii, toate îi păreau mici și neînsemnate punându-le de față cu fecioria și cu viața lui întru liniștire.

Însă Gorgonia s-a căsătorit. Și-a luat bărbat necreștin, pe Alipiu, și au făcut copii. I-a crescut și a trăit ca o sfântă. A dobândit virtuți minunate și a ajuns pildă pentru alții. Întrebarea s-a ivit de la sine: Oare cum nunta, care pentru Grigorie era o cale mai prejos, a avut pentru Gorgonia un deznodământ așa de binecuvântat? A încercat să răspundă grabnic și pe scurt:

- Două sunt căile vieții, iubiții mei: a nunții și a necăsătoririi. Necăsătorirea este mai înaltă și mai dumnezeiască. Mai anevoie și plină de primejdii.

Gândurile acestea, generale, nu explicau roada duhovnicească și succesul Gorgoniei în căsătorie. A înțeles întrebările ce se citeau în ochii celor ce-l ascultau și s-a străduit să răspundă:

- Gorgonia a fost o creștină desăvârșită. O fiică pe potriva mamei sale, Nonna. De-aceea, ca o albină, Gorgonia a ales dintre cele două căi pe cea mai bună și a lăsat-o pe cea primejdioasă. A luat de la necăsătorire mai presusul și de la nuntă neprimejduirea, siguranța. A unit, adică, nunta cu necăsătoria.

Nedumeriri se ghiceau încă în ochii ascultătorilor, așa că își urmă cuvântul:

- Cât ar părea de anevoie, Gorgonia și-a atins țelul. Marele meșter, Cuvântul cel ziditor a toate, adică Dumnezeu, l-a așezat pe amândouă: și nunta și fecioria. De-aceea și călăuzește deopotrivă întru virtute și pe cel căsătorit și pe cel dintru fecorie. Virtutea e ținta. Ea este criteriul nostru. Cu mintea ei, Gorgonia cea căsătorită, cu ajutorul Bisericii, a fost dusă la virtute. Așadar, nunta a fost așezată de Dumnezeu și duce la virtute. Aceasta are însemnătate.

Grigorie știa că încă umblau prin Asia Mică vorbe batjocritoare despre nuntă și despre legătura ei. Acestea fuseseră condamnate de circa treizeci de ani, la Sinodul de la Gangra. Biserica i-a condamnat ca eretici pe cei ce respingeau nunta și-i defăimau pe clericii și laicii căsătoriți. Cugetul rău nu dispăruse însă cu desăvârșire, așa că Grigorie s-a gândit că trebuie să fie mai limpede, să vorbească și mai lămurit:

- Acela care, fraților, este legat cu legătura nunții nu înseamnă că s-a despărțit de cele duhovnicești. Precum nici fata care își primește prin nuntă drept cap pe bărbatul ei nu înseamnă că L-a

uitat pe primul ei cap, pe Hristos. Iar Gorgonia a făcut într-o nuntă cele ale nunții. S-a purtat în cele ale nunții după legea firii, a trupului. Precum voia legea trupului, însă și precum voia Cel ce-a rânduit cele ale trupului, Dumnezeu. De-aceia a avut atâta roadă, atâta binecuvântare și în cele ale familiei, și în cele duhovnicești.

Grigorie, purtat de interesul obștii și de admirația față de viața Gorgoniei, a înfățișat cu amănuntul în continuare lucrările și purtarea unei bune soții. A vorbit despre virtuțile pe care aceasta le poate dobândi prin nuntă, precum le văzuse la Gorgonia. A istorisit, desigur, semne minunate din viața ei, a amintit țelul minunat în care se săvârșise din viață și apoi își încheie *Cuvântul*.

Nu s-a înapoiat numaidecât la Nazianz. A rămas puțin la Iconiu. I-a sfătuit pe fiii și pe nepoții Gorgoniei, cu care va ține totdeauna legătura. S-a întâlnit, cu siguranță, și cu vărul său, Amfilohie. Era și acesta foarte învățat și vestit nevoitor, care mai apoi, la 373, avea să fie hirotonit episcop al Iconiului. De-abia apoi a apucat drumul întoarcerii. A urmat caravana, pe propriul său mular. De la Iconiu a înaintat spre miazăzi, până în Laodiceea, și de-acolo, tot către răsărit, până în Colonia. Îi mai rămâneau cam 30 de kilometri. Până la Nazianz călătoria era plăcută, împrejurimile cunoscute. Toate îi păreau prietenoase. Îi vorbeau munții și copacii. Se simțea ușurat pe măsură ce se apropia de Nazianz și de casa părintească de la Arianz, puțin mai sus.

Îl așteptau părinții, înlăcrimați și nemângâiați. De-abia îl pierduseră pe Chesarie. Purtau pe umeri aproape nouăzeci și cinci de ani. Nici vorbă să poată călători. N-au putut fi nici la înmormântarea mult iubitei lor fiice, nobila Gorgonia. L-au așteptat pe fiul lor cel mare să le vorbească, să-i ușureze. Au fost de-ajuns prezența lui și câteva cuvinte, ca părinții să se liniștească.

Griji și boli. Îi apare astmul

Mii de griji îl cuprindeau. De pretutindeni i se cerea ajutor, sprijin duhovnicesc, întărire. Însă și el avea trebuință de acestea, mai ales după moartea lui Chesarie. Câțiva prieteni au simțit aceasta și i-au scris sau l-au vizitat. A primit acestea ca pe un

balsam și le-a mulțumit din toată inima. Îndeosebi în vremea aceasta voia să comunice cu oamenii care se legaseră prietenește de Chesarie. De pildă Sofronie, înalt dregător al statului, care a ajuns mai apoi eparh al Constantinopolului, sau Filagrios, care în ciuda pregătirii lui și a bolii se îndeletnicea cu lucrarea pământului.

Filagrios, cum a aflat veștile despre Chesarie, i-a scris numaidecât lui Grigorie, să-l mângâie. Nu renunța nici la studiu. Era creștin și citea mult din scriitorii greci. Ceruse împrumut cărți de la Grigorie - Demostene și *Iliada* lui Homer. Pe prima i-a trimis-o. Pe cea de-a doua o dăduse cuiva, se pare, căci oricât a căutat-o, n-a găsit-o. Corespondau și discutau multe lucruri. Fiindcă Filagrios avea multă școală, Grigorie putea să-i vorbească despre vechii filozofi greci. Îi înfățișa părerile lui Aristotel, ale stoicilor, ale lui Epictet. Aprecia învățătura lor și încerca o critică obiectivă asupra celor pe care le susțineau. Nu-l uita nici pe iubitul său Platon. Adesea îi folosea expresiile (ca de pildă aceea că trupul este încătușare a sufletului), cu toate că înțelegea altfel decât Platon legătura sufletului cu trupul - uneori mai mult, alteori mai puțin.

Când și când călătorea spre a-și întări personal prietenii sau Biserici întregi. Atunci îl înconjurau și-l epuizau. Zi și noapte trebuia să le vorbească, să-i învețe, să-i îndrume în viața creștinească și în dreapta credință. Odată, în Mataza, unde trăia Filagrios, a fost nevoit să tâlcuiască și să analizeze o noapte întreagă Psalmul 72. Filagrios, ascultându-l, a simțit atâta străpungere din cele grăite de Grigorie, încât a căzut în genunchi, a ridicat mâinile spre cer și l-a mulțumit lui Dumnezeu pentru marele privilegiu de a asculta cele pe care le ascultase.

Cam în aceeași vreme l-a aflat o suferință chinuitoare. I-a trecut foarte greu, pentru că trebuia când și când să se ridice din pat. Doctorul îi striga să fie cu băgare de seamă, însă el trebuia să facă în biserică cele pe care bătrânul său părinte nu le mai putea face. Îl amăra așa de mult slăbiciunea sa, încât i-a cerut lui Filagrios mângâiere și răbdare, despre care acela știa multe, căci petrecuse mulți ani în suferință.

Lucrurile s-au înrăutățit când în gură i-a apărut o infecție groaznică, până în adâncul gâtului. Îl prinsese și un guturai ce-l îneca. A avut destulă răbdare, însă nu i-a trecut. Îl cuprinsese deznădejdea, căci de la o vreme încoace nu putea să respire liber. I se tăia răsuflarea cu desăvârșire și-i părea că este pe sfârșite. Însă nu s-a pierdut cu firea. Se ruga cât putea. Se lăsa în voia lui Dumnezeu. Se lepădase de toate bunătățile lumii și se simțea ușurat. Cu ceva ceaiuri ce i s-au dat să le bea, i s-a deschis încet-încet gâtul. Răsufla oarecum liber. I se părea că a scăpat din iad. A dat slavă lui Dumnezeu și s-a consacrat iarăși lucrului său.

În urma acestei suferințe, i-a apărut pare-se întâia oară astmul, care îl va hărțui cumplit în tot restul vieții lui.

De cum și-a revenit din suferința aceasta, în prima jumătate a lui 370, l-a vizitat Vasile. Cea mai mare bucurie la care se putea aștepta. A simțit înlăuntrul lui desfătare duhovnicească. A voit să petreacă pe potrivă și cu mare cuviință venirea celui mai iubit de către el om din lume – Vasile. A lăsat deoparte orice ocupație. S-a îngrijit de masă. Era într-un anotimp când la Nazianz nu se găseau verdețuri. A căutat peste tot. A găsit te miri ce. Iar cei doi asceți mâncau îndeosebi verdețuri. Vor fi sărbătorit întâlnirea lor, vor fi prăznuit cu câte puțin bob și ceva verdețuri la fiecare masă, înfrânați până și-n aceste clipe plăcute. Vasile, desigur, era încă și mai auster în mâncare. Frugalitatea era regula pe care n-o călca niciodată. Grigorie trebuia, așadar, să aibă verdețuri. Și să caute peste tot. A trimis anume de veste în Ozizala, la mulți kilometri distanță, mai sus de Nisa, dincolo și de Parnas. Acolo se nevoia vărul lui, Amfilohie, care în trei ani avea să ajungă mitropolit de Iconiu.

- Silește-te, Amfilohie, și trimite-mi degrabă cât de multe verdețuri poți. Pe-aici sunt rare. Îmi sunt de trebuință, căci știi pe cine aștept? Pe Vasile, iubite. Da, pe Vasile cel Mare!

Acest amănunt are o însemnătate aparte, căci este întâia dată când Vasile e numit „cel Mare”. Încă de pe-atunci, când Vasile avea doar patruzeci de ani, era considerat și numit „cel Mare”. Numirea aceasta va rămâne ca ceva de la sine înțeles. În Biserică, Vasile este numit pe drept cuvânt „cel Mare”. Întocmai ca Atanasie al Alexandriei. Și nu e deloc întâmplător că Grigorie e

cel dintâi care îl numește astfel. Grigorie îl știa mai bine decât toți ceilalți și doar el avea atâta putere de a discerne. El însuși avea să ajungă cel de-al doilea „Teolog” al Bisericii, după Ioan Evanghelistul.

Bătrânul episcop Grigorie îl urcă pe Vasile în scaunul Cezareii

Cu împăratul Valens (364-378), Imperiul roman de Răsărit încerca zadarnic să se echilibreze. Dușmani la Răsărit, perșii și armenii. Dușmani la granița de miazănoapte, goții, hunii și germanii. Treceau Dunărea și amenințau Iliria, Tracia și Macedonia. Și, de parcă acestea n-ar fi fost de-ajuns, a venit și Procopie, o rudă a împăratului Iulian (361-363), în Galia. S-a răsculat, s-a proclamat împărat la Constantinopol și s-a luptat să-l îndepărteze pe Valens, care însă l-a biruit. L-a învins pe Procopie și pe aliații lui, goții, și și-a întărit tronul.

Exista însă și opoziția dinăuntru. Ereticii arieni se aliaseră cu Valens, iar acesta, ascultându-i, se împotriva ortodocșilor. Creștinii erau iarăși împărțiți, în vreme ce cu Iovian (363-364) spiritele se liniștiseră. Arieni se sălbăticleseră. Aveau în spate puterea lumească și prin aceasta stăpâneau toate centrele bisericești. Mulți ofițeri, pentru a se face plăcuți lui Valens, îi condamnau și-i pedepseau pe ortodocși cu o râvnă mai mare chiar decât cea pe care o arătau în lupta cu dușmanii imperiului. Mai ales până în 370, situația ortodocșilor în imperiul de Răsărit fusese de nesuportat. Exiluri, confiscarea averilor, asupriri, tot soiul de prigoniri. Se întâmplaseră chiar și ucideri de preoți. De-aceia mulți se supuseseră. Aceia dintre episcopii ortodocși care se împotriviseră fuseseră exilați și neutralizați. Rămăseseră doar câteva enclave ortodoxe - în principal, mitropolia Cezareii cu cele câteva episcopii ale sale. Între ele, desigur, și Nazianzul.

În Cezareea mitropolit ortodox era Eusebiu. Am vorbit deja despre el. În iunie 370 acesta a adormit întru Domnul. Vasile i-a închis ochii. Arieni și-au ațintit ochii spre Cezareea; bun prilej s-o câștige, să și-o facă mitropolie a lor. Să supună vârful de

lance al Ortodoxiei. Au făcut, aşadar, tot ce-au putut. Au tulburat totul. Au pus dregătorii lumeşti să-i ameninţe şi să-i silească pe episcopi să aleagă un mitropolit arian.

Vasile trăia în miezul vâltorii turbate şi vedea limpede răul care îi păştea. Cezareea era pe cale să fie pierdută de către ortodocşi. Astfel că a cerut să devină el însuşi mitropolit. Era nevoie însă de ajutor, cu atât mai mult cu cât s-a întâmplat să treacă atunci - prin iulie-august - printr-o boală. Bineînţeles, întâiul la care s-a gândit a fost Grigorie. I-a scris o epistolă şi l-a chemat la Cezareea.

Şi fiindcă ştia prea bine caracterul lui Grigorie, nu i-a spus tot adevărul, cum că-l vrea pentru lupta pentru tron. I-a spus că e pe moarte. Grigorie a priceput şi nici n-a voit să audă despre asemenea lucruri, asemenea lupte. Aşa încât a prins a-l certa pe Vasile că, deşi om atât de însemnat, nu arată şi de astă dată înţelepciune.

La Nazianz au ajuns grabnic veştile din Cezareea. Pentru o clipă, a fost mişcat de scrisoarea lui Vasile. Nu prea îi venea a crede că prietenul îi este pe moarte, că ar trebui să meargă să-i închidă ochii şi să-i țină cuvântul la înmormântare, precum scrisese Vasile. S-a gândit, deci, să meargă la Cezareea. Însă s-a întâmplat să treacă prin Nazianz nişte episcopi arieni, care şi ei mergeau la Cezareea, pentru alegeri. I-a văzut înfuriaţi şi sălbăticiţi. Duhul şi purtarea nu le erau de episcopi. Aceasta l-a îngrozit pe Grigorie. Ce discuţii, ce sfaturi să țină cu ei? Cum să intre în staulul lupilor în piei de oaie? A dat îndărăt, pe nesimţite. Şi i-a scris lui Vasile:

- Dar ni se potriveşte nouă, frate Vasile, să intrăm în asemenea lupte? Astea-s pentru demagogi, pentru cei ce ştiu să păcălească poporul cu vorbe frumoase! Ai uitat de făgăduinţele noastre? N-am făgăduit să pustnicim? Nu pricepi că suntem alt soi de oameni? Ce te-ai apucat acum să faci? Oricum, Vasile, eu ţi-o spun limpede: leapădă-te de toate şi fugi. Departe de toate tărăboaiile şi vicleniile astea!

Cuvintele acestea au lovit dureros în inima lui Vasile. Era foarte hotărât. Credea că este voia lui Dumnezeu să ajungă mitropolit al Cezareii şi, din fericire, n-a dat înapoi. Grigorie, stăpânit

de dragostea sfântă pentru viața sihăstrească, n-a socotit importanța alegerilor.

A fost nevoie să intervină bătrânul episcop, părintele său. Era bolnav, sărmanul, în vara lui 370; grav bolnav. Nu se ridica deloc din pat. Îi ajunseseră însă la ureche câteva vorbe. Pricepuse că ceva se întâmplă cu Vasile, pe care-l iubea ca pe copilul său și-l prețuia nespus. Își strigă, așadar, fiul și-l întreabă:

- Ce se-ntâmplă, Grigorie? Eusebiu a răposat. Ce se-aude cu alegerile? Se-ntâmplă ceva cu Vasile-al nostru?

Grigorie a fost nevoit atunci să spună tot. Bătrânul se mânie și-și certă fiul:

- Nu vezi, Grigorie, ce prăpăd ne paște dacă Cezareea cade în mâna antihriștilor? Și tu-l cerți pe Vasile, în loc să-l susții?!

Grigorie a început să vadă mai limpede situația. Tatăl lui și, bineînțeles, Vasile aveau dreptate. Dar să meargă să se amestece el însuși în cumplita bătălie, nu se putea hotărî. Cel puțin își ascultă tatăl și scrise epistole câtorva cunoscuți, oricui i-ar fi putut da o mână de ajutor lui Vasile. Dintre scrisorile acestea s-au păstrat câteva. Una dintre ele a fost trimisă Bisericii din Cezareea, de la care de-abia primise invitație pentru vizita episcopilor. Bătrânul episcop a spus câteva gânduri și Grigorie a alcătuit scrisoarea. A redactat toate scrisorile pe care voia să le trimită tatăl său, le-a îmbogățit și le-a înfrumusețat.

În acestea spunea, așadar, fără înconjur responsabililor cu chestiunile bisericești și politice că e mare nevoie să fie ales Vasile. El e cel mai bun dintre toți și doar el poate sta împotriva viforului arianismului. Le-a spus că nădăjduiește că vor îmbrățișa părerea lui și că toate vor merge bine. Regreta că boala îl ține imobilizat și că nu va putea fi prezent la alegeri.

Zilele verii – fierbinți și încete. Șansele lui Vasile nu erau prea mari. Toamna, când trebuia să se întâmple alegerile, sosise. Din Cezareea, desigur, câțiva clerici îi scriseseră bătrânului episcop de Nazianz, cerându-i ajutorul și prezența sa, pentru Vasile. Toate vădeau că pericolele crescuseră. Nădejdlile pentru Vasile se împușinau. Iar bătrânul era ținut în continuare la pat. Măcar să-și scrie iarăși epistola, să-i împingă și pe alții să-l susțină pe Vasile. Și-a amintit întâi de Eusebiu, episcop ales al Samosatelor, în

Siria. Acesta îl știa pe Vasile, era ortodox și foarte înțelept. I-a cerut și lui Eusebiu să meargă degrabă la Cezareea. Să meargă cât mai devreme cu putință și să-l sprijine pe Vasile, înainte de a începe iarna și de a fi prea târziu.

Încă l-a pus pe fiul său de-a scris și episcopilor ce deja se strânseseră în Cezareea pentru alegeri – mai bine zis, pentru culisele alegerilor. Scrisoarea a fost aspră și mustătoare, căci căutau să-l dea deoparte pe Vasile și răspândeau tot felul de zvonuri. I-a conjurat, deci, să lase pretextele și să-l aleagă pe Vasile:

- Boala despre care vorbiți e un pretext. Că doar n-o să alegeți vreun atlet! Dascăl și părinte duhovnicesc – asta o să alegeți. Și altul mai bun decât Vasile nu există.

A fost și acesta un ultim demers, care din păcate n-a izbutit nimic.

Însă prezența la Cezareea a lui Eusebiu al Samosatelor s-a făcut oarecum simțită. Acesta știa persoane și lucruri. Vorbise pretutindeni despre superioritatea lui Vasile. Întâi de toate, i-a în-suflețit pe episcopii ortodocși. Căci existau ortodocși, dar tăceau de frică și, amenințați, făgăduiseră că vor alege episcop arian.

La Nazianz, cei doi Grigorie și-au întetț strădaniile. Aveau oamenii lor care făceau un du-te-vino neîncetat între Nazianz și Cezareea. Aflau totul, până la cel mai mic amănunt. Către sfârșitul lui august, spiritele se dovedeau nehotărâte. Majoritatea părea a fi de partea lui Vasile. Zilele treceau și toate se puteau pierde, fie și pentru un singur vot.

Bătrânul Grigorie mai-mai să moară de amărăciune:

- Acum ai îngăduit, Doamne, boala aceasta? Binecuvântat fie numele Tău, dar fă ceva! Avem nevoie de Vasile. Avem nevoie de el pentru Ortodoxia noastră!

Toată noaptea n-a dormit – bolnav și în vârstă de nouăzeci și cinci de ani. S-a rugat. La fel și fiul, în încăperea de alături. Dimineața, în zorii zilei, fiul a auzit dinspre ușa de alături glasul tatălui:

- Scoală, Grigorie. Spune-le să înhame caii. Adu targa. Plec. Mă duc eu însumi, e mare primejdie. Mi-e frică de Dumnezeu dacă nu plec. Nu putem să-l lăsăm pe Vasile într-un ceas ca acesta. De vreme ce nu te duci tu, mă voi duce eu... chiar de-aș

muri. O să-l aleg pe Vasile, chiar de-o să mi se facă mormântul în Cezareea.

- Dar, tată... - dădu să îngâne Grigorie.

- O vorbă să n-aud. E vorba despre Biserică! Ori trăim, ori murim...

Grigorie s-a plecat. N-a mai scos un cuvânt. Simțea rușine? Simțea micime? Nu știm. Ultima și, oricum, singura scuză a lui - că nu merge în Cezareea ca să nu se spună apoi că din prietenie ține partea lui Vasile - nu-l mai mulțumea. Era prea mică într-o asemenea împrejurare.

A ieșit numaidecât din odaie, a coborât scările și a strigat oamenii ce purtau grija animalelor și a micii șarete, care de multă vreme era nefolosită. S-a întors iarăși, să găsească și să pregătească targa. A pregătit-o, privind-o câteva clipe și gândindu-se că targa aceasta îi va fi mormânt tatălui său - atât de bolnav era. Toate au fost gata repede. Minunea era că bătrânul Grigorie arăta o vioiciune cu totul neașteptată. O dată ce se hotărâse să meargă în Cezareea, i se citea pe față o bună dispoziție la care nimeni nu se aștepta. Luându-l din pat, l-au așezat cu băgare de seamă pe targă, apoi au pus targa în șaretă. Toți priveau năuciți și făcându-și cruce. Ce minune mai era și aceasta? Bătrânul, care de-abia șoptit putuse zice ceva...

Bătrânul Grigorie a biruit. În câteva zile au ajuns în Cezareea. S-au înfricoșat cu toții. Au simțit că intră în cetate un venerabil patriarh, semn de la Dumnezeu. S-au îmbărbătat ortodocșii. Au fost mișcați și puținii care încă șovăiau. Balanța s-a înclinat. Vasile a fost ales mitropolit al Cezareii. Ortodocșii l-au înălțat doxologie lui Dumnezeu, pe care și îngerii au invidiat-o.

O zi mare pentru Biserică. Cât de mare, se vede din următoarele: atacul lui Valens în Asia Mică s-a oprit. Era știut că nu va lăsa nici măcar un episcop ortodox pe scaunul lui. Până acum, oricine se împotriva pătea o mie de necazuri și era surghiunit. Valens s-a poticnit însă de stânca sfântă a Cezareii, de Vasile. De trei ori a încercat să-l depună din scaun și să-l exileze, și de trei ori a dat greș. A dat înapoi, rușinat. De asemenea, nici pe Grigorie nu l-a exilat. Îl respecta. În conștiința tuturor, prieteni

sau dușmani, Grigorie era vulturul sfânt al Teologiei. Și cine ar cuteza să-l prindă pe vultur, în înaltul cerului?

Vasile îl cheamă pe Grigorie la Cezareea și-i acordă ranguri

Grigorie a răsuflat ușurat după alegeri. Mai mult încă, era mândru de fratele său, Vasile. Știa că i se cuveneau pe merit tronuri și cinste. Pentru toate era vrednic. Și voia să alerge să-l îmbrățișeze, să-l sărute. S-a înfrânat însă - totdeauna răsărea înlăuntrul lui înfrânarea, când era vorba de lucruri lumești. Înfrânare n-a avut niciodată când era vorba să se depărteze în pustie pentru nevoință. Acum s-a ținut în frâu, căci nu putea suferi uneltirile și intrigile care se întâmplau în Biserica Cezareii. Arienii și cei fără de lege nu puteau înghiți înfricoșătoarea biruință a ortodocșilor, în persoana lui Vasile, și-i puneau o mie de bețe în roate.

Mai mult, îl ținea departe și extraordinarul său bun-simț. Credea că, dacă îl vor vedea lângă prietenul său mitropolit, îl vor acuza pe Vasile de părtinire. „Și-i strânge - ar fi zis - pe-ai lui, să ne dea afară pe noi, cei ai locului!”

De cealaltă parte, Vasile nu înțelegea purtarea lui Grigorie. Ajunsese de-i scria cuvinte amare - cum că l-a părăsit la ceasul cel mai greu, că nu-l mai avea la inimă. Grigorie, cum a citit acestea, s-a cutremurat. I se puneau la îndoială simțămintele, iubirea? Simțea că totul înlăuntrul său se întoarce pe dos. Vasile pune la îndoială tocmai ceea ce Grigorie avea mai curat și mai sfânt înlăuntrul său. A izbucnit, așadar, în proteste și întrebări către prietenul său:

- Cum purcezi, căpetenia mea sfântă, să cugeți și să scrii astfel de vorbe? Pe mine nu mă înțelegi, cu care ai stat laolaltă douăzeci de ani, sau pe tine însuși? Ai uitat de Atena, de nevoințele noastre ascetice, de studiile noastre? Tu-mi spui acestea, cel pe care te-am avut și te am lumină a credinței, trâmbiță sfântă, soare și primăvară a Ortodoxiei? Atât de mult mă chinuie amarele tale vorbe, că aș putea scrie o tragedie!

Și iarăși Grigorie nu și-a putut birui șovăielile. Nici întâia dată nu mersese la Cezareea, în prima fază a alegerilor. Și și-a considerat atitudinea drept înțeleaptă, de filozof.

Și acum a lăsat să treacă vreo lună-două. Zgomotul din Cezareea se stinsese. Vasile și-a găsit primii colaboratori. Atunci Grigorie s-a dus să-l întâlnească pe mitropolit, pe prietenul său drag. Au trăit clipe de bucurie și veselie. Au uitat de toate. Vasile îl lua cu el pe Grigorie încolo și-ncoace - în vizitele pastorale, la slujbe și la predici, la întâlnirile cu preoții și cu dregătorii Cezareii. Considera acest lucru necesar din două motive: întâi, ca să știe cei din Cezareea ce teolog de seamă are ca prieten, alături de el, și-al doilea, ca să-i arate lui Grigorie marile obligații și problemele pastorale și catehetice ale provinciei.

Grigorie îl urma cu dragoste și cu simplitate. Până când Vasile îi dezvălui secretul:

- Grigorie, să vii să rămâi alături de mine. E nevoie de tine, desigur, la Nazianz, însă miezul problemelor este mai degrabă aici. Aici vom câștiga sau vom pierde lupta pentru Ortodoxie. Te voi face episcop. O să locuiești în Cezareea sau undeva pe-aproape. Să fii catehet și să aperi credința ortodoxă.

Toate acestea i s-au întâmplat lui Grigorie dintr-o dată. Însă când și-a venit în fire, iarăși a refuzat. Se simțise neînsemnat pentru preoție. Cum să îndrăznească acum să ia asupra-și arhieria? Nici să gândească nu putea.

- Îți mulțumesc, frate Vasile. Îți mulțumesc din toată inima mea, însă nu sunt eu pentru astfel de lucruri mari. Tu - și sunt sigur de-aceasta - o să le biruiești pe toate. Singurul lucru pe care ți-l pot făgădui este că voi veni să te văd. Și dacă pot ceva, te voi ajuta după putință. Însă episcop, nu, e cu neputință!

S-a întristat Vasile și a dat înapoi, spre a nu-și speria prietenul:

- Fie. Uită arhieria, de vreme ce te sperie. Îți spun doar că n-ai dreptate. Gândește-te măcar la altceva. Să fii protoiereu. Să rămâi preot și să fii mâna mea dreaptă. Întâiul meu colaborator. Căpetenia preoților.

Grigorie s-a împotrivit iarăși. I-a explicat cu și mai mult meșteșug că nu poate trăi într-un mediu cu atâta zgomot și-atâtea

probleme. Totdeauna a căutat liniștea, pe care încă nu izbutise să și-o asigure. I-a mai explicat și că, dacă va rămâne lângă mitropolit cu astfel de responsabilități, toți îl vor acuza pe mitropolit de părtinire, de nepotism. Dușmanii, dar și prietenii, vor zice că noul mitropolit și-a strâns în jur pe-ai lui și i-a dat deoparte pe cei ai locului, care știau mersul lucrurilor.

Vasile a primit îndreptățirile lui Grigorie și l-a lăudat pentru dreapta sa judecată și pentru bunul său simț. În realitate, însă, nu și-a schimbat părerea. Aceasta se vede din *Epistola 71*, pe care i-a trimis-o lui Grigorie prin a doua jumătate a anului 371.

În vremea aceea, cineva interpretase greșit învățăturile teologice ale lui Vasile, în timp ce Valens aștepta în Cezareea cu multă înverșunare împotriva ortodocșilor și a lui Vasile.

Așadar, Vasile scria în epistolă cum că, dacă Grigorie ar fi acolo, lângă el, marele dușman – împăratul – ar putea fi înfruntat cu succes iar gurile răuvoitorilor ar fi închise de învățătura lui Grigorie. Îl chema iarăși, indirect, la Cezareea. Însă fără rezultat.

De față în clipele grele ale lui Vasile. Se împotrivește împăratului

Împăratul Valens și curtenii lui, toți arieni, cugetaseră îndelung la ținta pe care o vor lovi. Până acum le scăpase Cezareea. Împotriva tuturor strădaniilor lor, mitropolit fusese ales Vasile. Lucrurile erau acum grele, căci bărbatul acesta puțin la trup și bolnăvicios nu semăna cu ceilalți. Avea faimă de înțelept și ascet. Știau și că era luptător neclintit pentru Ortodoxie. Vor încerca, oricum. Nădăjduiau că vor izbuti să-l facă să se plece.

Curtenii și arienii se bizuiau și pe altceva. Pe prezența personală a lui Valens la Cezareea. La frica față de împăratul ce vine, prigonitorul de temut al ortodocșilor, ce-o să poată face Vasile, decât să se plece?

Către sfârșitul anului 371, Valens a pornit din Constantinopol, cu curteni și armată, către Cezareea. Acolo avea să și ierneze. În trecerea lui, nici o episcopie n-a rămas în picioare. Clericii, câți nu s-au supus, au fost surghiuniți, umiliți... Au

suferit mai rău decât cele pe care le suferiseră înaintașii lor din partea împăraților idolatri, în veacul al doilea și-al treilea.

Vasile a aflat toate acestea. Vedeă că toate sunt prologul prăpădului ce se va întâmpla în Cezareea. Trebuia să cadă și întăritura pe care o ținea el însuși. De va cădea el însuși, nu va mai fi nevoie de mari strădanii spre a cădea și ceilalți puțini ortodocși. Toți se vor supune de bunăvoie. Frica și neștiința îi vor face să-i urmeze lui Vasile. Ținta tuturor era, deci, Vasile. Să se prăbușească marea întăritură!

Vasile avea știință despre scopurile lui Valens, dar și conștiința propriei răspunderi în caz de împotrivire. Și s-a împotrivit cu atâta vitejie și cuviință, încât a devenit el însuși stâncă de care se va zdrobi Valens. Înfricoșătorul și trufașul împărat a fost învins. Și a fost învins cu atâta răsunet, încât autoritatea lui Vasile a trecut granița Cezareii, s-a întins în Macedonia, a umplut Asia Mică, a ajuns în Apus și i-a îmbărbătat pe ortodocșii întregului Imperiu roman. Începând de-acum, Vasile va fi „cel Mare”; și pentru cei care-l cunoșteau, și pentru cei care nu-l cunoscuseră. De acum încolo, în lumea întreagă, oriunde exista Biserica creștină, credincioșii simțeau că trebuie să țină seama de ce zice și face Vasile. Bărbații Bisericii timpului se vor face sau prieteni, sau vrăjmași ai lui Vasile. Nimeni nu-l putea ignora, cu atât mai mult cu cât ajungea la sfârșitul drumului său mărturisitor Marele Atanasie. Stâlpul acesta al Ortodoxiei sprijinise în chip vrednic Ortodoxia patruzeci și cinci de ani, din 325 până prin 370. Atanasie a început să îmbătrânească și a plecat din lumea aceasta la 2 mai 373. Prinsese însă să predea sfânta ștafetă celor trei Capadocieni. Lui Vasile întâi, apoi lui Grigorie Teologul, și, în sfârșit, lui Grigorie al Nisei.

Nici Nazianzul n-a rămas în afara războiului lui Valens. Pricepuseră ce înseamnă să-l ia de partea lor pe preacinstitul și bătrânul episcop al Nazianzului, Grigorie. Cât despre fiul lui, Grigorie, nici nu cutezau să se gândească. Toți știau că nu e doar un înțelept teolog, ci și omul pe care nu-l puteai îndupleca cu nimic sau prinde în mreje. Înainte de a merge la Cezareea, curtenii arieni au încercat să-l atragă la ei pe bătrânul Grigorie, cu vicleșug. Osteneală zadarnică; bătrânul patriarh știa de-acum ce

căutau și îl avea lângă el pe Grigorie, care-și sprijinea tatăl. I-a explicat teologic problema, iar curtenii arieni și-au strâns lucrurile noaptea și au plecat. Au fost atât de impresionați de bătrânul și de tânărul Grigorie, încât nu i-au exilat. Au simulat respect față de bătrân și îngăduință față de fiu.

În ceasurile acestea de grea încercare pentru Biserică, Grigorie n-a avut o clipă de răgaz. Adulmecător, încercat în ale teologiei și în virtuți, mirosea încotro erau oameni în primejdia de a se pleca ereziei, care clerici își pierdeau curajul, având trebuință de explicări despre cele ale credinței. Alerga zi și noapte. Aici tâlcuia despre credință, acolo dădea curaj... Îi sprijinea pe ortodocși în a se face mărturisitori, și mulți s-au și făcut.

Împăratul cedează înaintea lui Vasile și Grigorie

Nici prietenul nu și l-a lăsat singur. Stâncă și întăritură era, desigur, Vasile. Însă îi era dulce mângâiere prezența apropiatului său prieten în clipa de încercare. Valens l-a războit pe Vasile personal, față către față. Însă alături de Vasile era neîncetat Grigorie. Nenorocos Valens: cum s-o scoată la capăt cu cei doi vrăjmași înfricoșători, cu cei doi arhangheli ai lui Dumnezeu? A fost nevoit să le dea pace. Când și când le arăta chiar prețuire. Rămăseseră oază de Ortodoxie pentru Răsărit. Arianismul, ocean, îi înghițise sau îi zdrobise de stânci pe ortodocși. De pildă, Meletie al Antiohiei fusese surghiunit. Asemenea și prietenul lor, Eusebiu al Samosatelor, în 374. Și Petru al Alexandriei. De la actuala Iugoslavie până în Tebaida Egiptului, arienii erau la putere.

Ce a câștigat Biserica atunci când Valens i-a lăsat slobozi pe cei doi Capadocieni ortodocși? Ceva foarte însemnat: busola. Ortodocșii Răsăritului aveau busolă. Știau care episcopi rămăseseră în picioare, care cugetă în chip ortodox. Pe atunci ortodocșii erau prizonieri, se ascundeau ori tăceau de frică. Își întorceau însă privirea spre Cezareea și se încredințau că Biserica lui Dumnezeu e vie și în Răsărit. Era vreo nelămurire în ceea ce privește credința? Se adresau lui Vasile și lui Grigorie. Aceștia le erau măsura Ortodoxiei. Iar cei doi stăteau la înălțime, în vârf, în văzul

tuturor. Și toți își măsurau ortodoxia lor după ortodoxia lui Vasile și a lui Grigorie.

Și a mai câștigat Biserica și altceva, însemnat și-acesta. Cei doi mari teologi rămăseseră liberi să teologhisească. Să înfrunte și să dezlege marile probleme teologice ale Bisericii. De nu le-ar fi dezlegat, credincioșii ar fi fost luați și mai abitir de valurile vechilor și noilor eresuri. E cu neputință să ne închipuim ce prăpăd reprezenta mulțimea ereziilor de pe-atunci. Credincioșii aveau trebuință de tare și dumnezeiască hrană teologică. Aveau nevoie de sprijin, ca să evite mrejele arianismului, ascuns în diferitele păreri teologice. Și căutau noi argumente spre a se simți siguri pe ortodoxia lor. Și toate acestea le-a dat Dumnezeu în vremea aceea prin cele două trâmbițe ale Lui: Vasile și Grigorie.

Adăpost și liniște

Ofensiva lui Valens asupra Cezareii și Nazianzului se micșorase îndestulător. Atotputernicul împărat fusese nevoit să-și plece stindardul. Atunci a răsuflat și Grigorie, care se luptase așteptând, desigur, ceasul cel mare al liniștii. Și-a revenit, așadar, din zbateri, din vizite și călătorii, pe care le făcea neîncetat pentru biruința credinței. Sosise ceasul să slujească și iubirii lui statornice: liniștii și însingurării, ascezei aspre și rugăciunii. Uneori ceasuri, alteori zile întregi se încuia în odaia simplă a casei celei mărețe și se străduia și se ruga să-L aibă neîncetat în inimă pe Hristos. Spre aceasta doar ținteau posturile, mătăniile și lacrimile lui. Oamenii din jurul lui nu înțelegeau zăvorărea, însingurarea lui Grigorie. Aveau însă încredere într-însul. Știau și-l vedeau cât de nevoitor este. Dar și aceștia se întristau când iubitorul lor fiu dispărea când și când la Arianz.

Pleca spre casa retrasă din Arianz încă înaintea zorilor. Trecea micul și limpedele râu pe podul roman și înainta spre poalele muntelui celui înalt. În două ore era acolo. Schimba două vorbe cu oamenii de pe la grajduri, apoi se închidea într-o cameră ce dădea în jos, spre loc șes, către Tiberini. Dindărătul ferestrei vedea iarna muntele înalt, strălucitor și încărcat de zăpadă.

Grigorie nu se lăsa însă fermecat de frumusețile firii din jur. Deși poet, și încă mare, nicicând n-a fost vrăjit de acestea. Doar le admira.

Rămânea, așadar, zăvorât. Doar zidurile auzeau suspinele lui de pocăință. Dușumeaua gusta amărăciunea lacrimilor sale, ce izvorau din belșug, cerând iertare și sălășluirea lui Hristos în inima lui. Se lăsa în brațele rugăciunii neîncetate și cerea ca Duhul Sfânt să Se odihnească în mintea sa – marele său dor și marea sa bucurie.

Cu cât mai mult se deda isihiei și ascezei, cu atât mai vârtos le iubea. Se simțea în măsură să li se închine cu totul. Se întorcea însă iarăși la îndatoririle lui pastorale și teologice. Se îngrijea să ușureze și povara bătrâneților părinților săi. Și cum îi vedea pe aceștia bătrâni și neputincioși, în vârstă de aproape o sută de ani, îi venea totdeauna un gând:

- De cum Dumnezeu îi va chema lângă El pe bătrânii mei părinți, voi pleca și eu, mă voi pustnici, mă voi nevoi neîmpiedicat, cum îi place sufletului meu.

Gândul acesta l-a discutat o dată-de două ori cu Vasile, pe care-l întâlnea când și când, pentru scurtă vreme - câteodată în Cezareea, alteori la Nazianz. Vasile era de altă părere. Dar, fiindcă îl auzea pe Grigorie vorbind cu atâta căldură despre viața isihastă, nu voia să-l întristeze. Îi spunea că e de aceeași părere, că bine se gândește.

EPISCOP ȘI PUSTNIC

Au hotărât să-l hirotonisească episcop

În câteva săptămâni, lucrurile au luat o altă întorsătură. Împărțirea Cezareii în Prima și Secunda i-a tulburat pe toți: dregători, norod și întâi de toate pe oamenii Bisericii. În Capadocia Secunda, care avea capitala la Tiana, episcop era Antim. Ajunsesese acum mitropolit și, din oportunism sau din convingere, trecuse la arianism. Acesta stăruia că regiunile ce aparțineau administrativ Capadociei Secunda trebuie să se supună bisericește mitropolitului Tianelor. Și, pentru a izbuti, folosea orice mijloc, legal sau ilegal. Nu se poate spune că n-avea dreptate, însă Vasile, mitropolitul Cezareii Prima, încerca să țină sub influența sa cât de multe regiuni putea. Căci mulți clerici, în ascuns arieni și de-o ortodoxie superficială, găsiseră motiv și alergaseră la Antim. Apoi, episcopii Capadociei ascultau înainte de mitropolitul Cezareii. Duelul dintre Antim și Vasile lua proporții.

Înainte de Paști, Grigorie s-a apucat și i-a scris lui Vasile să nu dea înapoi nici în împrejurarea de față. I-a făgăduit că, dacă Vasile găsește de cuviință, va veni el însuși la Cezareea, să-i stea alături.

Atunci Vasile n-a irosit acest prilej. A înhămat caii și a plecat spre Colonia, coborând la Nazianz. Întâmplător, Grigorie lipsea, fiind plecat prin împrejurimi. Vasile a vorbit cu bătrânul episcop Grigorie. Era și acesta de aceeași părere: să-l hirotonească pe Grigorie episcop al Sasimelor. Cu cât mai multe episcopii

se vor înființa în Capadocia Secunda, cu atât mai bine va fi păstorită provincia. Iar dacă episcopii lor vor fi ortodocși și sub înrâurirea lui Vasile – cu atât mai bine pentru Biserică.

Când Grigorie s-a înapoiat și și-a găsit acasă prietenul, a simțit o bucurie nesfârșită. Însă aceasta n-a ținut prea mult. După ce și-au spus primele cuvinte și s-au așezat, Vasile a spus:

- Frate Grigorie, știi situația Bisericii. Credincioșii sunt luați de valuri și, fără a băga de seamă, cad în mrejele ereziei. Antim atrage lume multă la sine. Măine-poimăine, picior de ortodox n-o să mai găsim în Capadocia Secunda.

Grigorie asculta cu atenție. Se nedumerea însă și se întreba: de ce să-i zică lucruri îndeobște cunoscute? Nedumerirea i-a fost risipită de cele ce-au urmat:

- Așadar, vrei-nu vrei, nu e cu puțință altfel. O să te hirotonim, Grigorie. O să fii episcop al Sasimelor. E de trebuință...

Vasile s-a oprit, văzându-l pe Grigorie schimbat la față, mâniindu-se, aproape pierzându-se cu firea. De altfel, ce să-i mai explice omului, când însuși le vedea pe toate? Știa toate nevoile, dar nu-și putea stinge chemarea adâncă pentru pustnicie. Grigorie – distrus. S-a împotrivit cu vorbe disperate, inconștiente. A dat din mâini, rugându-se să-l izbăvească. A protestat din nou, dar n-au mai ținut seama de părerea lui.

Bătrânul Grigorie și Vasile – neînduplecați. Hirotonia trebuia să se facă. Și, bineînțeles, acum, repede, înaintea Paștelui, care cădea în 372 pe 8 aprilie. Tiran a fost tatăl său pentru Grigorie! Tiran acum și prietenul său?! Mersese prea departe, însă n-a fost cu puțință altfel. Nici mai mult, nici mai puțin, i-au spus lui Grigorie că așa voiește Duhul Sfânt. Atunci Grigorie s-a plecat și toate au luat sfârșit.

I-a lăsat și s-a dus să se adune din risipire, să se roage. Deja a doua zi, probabil Duminica Floriilor, s-a făcut hirotonia. Vestea s-a aflat, credincioșii au alergat: biserica era plină.

La dumnezeiasca Liturghie, după vohodul mic, după ce Evanghelia a fost așezată în mijlocul bisericii – așa se făcea pe atunci – Grigorie a vorbit, înainte de-a începe hirotonia lui. A vorbit liber. A spus doar câteva cuvinte arzătoare; cu amărăciune, dar cu predare de sine în voia Duhului Sfânt. N-a ascuns nimic.

Acest mare bărbat, ori fiindcă era mare teolog, ori fiindcă era mare poet, nu ascundea niciodată nimic. Tot ceea ce n-avea la inimă și în minte scria, spunea. Și acum la fel:

- Legat m-au adus înaintea voastră, iubiții mei creștini, însă cu voia mea. M-au legat bătrânețea cinstului meu tată și prietenia iubitului meu Vasile. E înfricoșător și să mă gândesc. Tocmai eu, care zilele acestea aproape mă hotărâsem și mă gândeam doar la pustie, munți și stânci, locuri liniștite... Eu, care visam Carmelul proorocului Ilie, pustia Înaintemergătorului... Eu, care las cinstiri și măririi, răspunderi și lupte celorlalți... Eu însumi stau înaintea jertfelnicului, gata să fiu jertfit de tatăl și de prietenul meu.

Am încercat, prieteni, și Duhul mi-a stat în ajutor. Mi-am schimbat părerea. Am alungat dinlăuntrul meu tulburarea și sunt împăcat. Nu mă-ncearcă supărarea, chiar dacă zic că cel mai bun prieten al meu mi-a făcut răul cel mai mare, vrând cu orice chip să mă hirotonească episcop. Marele Vasile a așezat deasupra alegerii mele voia Duhului Sfânt, și pentru aceasta îl îndreptățesc. Dar iarăși am s-o spun: cine mă silește să mă fac episcop, să am cinstiri și răspunderi de care nu-s în stare? Vasile, cel dimpreună cu care am petrecut atâția ani la Atena, care mi-e prieten nedespărțit și cu care am citit, am mâncat, am luptat și-am cugetat laolaltă.

Curios era că toate acestea Vasile le asculta tăcut și drept, din ușile împărătești ale bisericii. Chipul său nu lăsa să răzbată nimic - nici mânie, nici încuviințare la cuvintele usturătoare ale lui Grigorie. Desigur, cugeta la toate. Înțelegea cât de mult își întristează sensibilul prieten, pe care, prin hirotonia de-acum, îl îndepărta - așa credea - o dată pentru totdeauna de sfintele lui planuri de viață ascetică, de nevoințe duhovnicești și luminări dumnezeiești, de neîncetată rugăciune și vedere de Dumnezeu. Toate păreau acum pierdute și aceasta îl întrista mult pe Grigorie. Întreaga lui viață își va aminti și va spune cum Vasile este pricina chinurilor sale. Căci, de nu l-ar fi hirotonit episcop, ar fi sihăstrit undeva în pustie, fără a fi ținta atâtor și-atâtor dușmăanii, fără a mai fi atât de chinuit...

- Dar ce să fac și eu? - gândi Vasile. Ce să-ți fac, nefericite Grigorie?! Trăim vremuri grele și trebuie toți să luptăm ca păstori și teologi...

Grigorie a mai spus în cuvântul său multe. Mai ales ca să se ușureze. La sfârșit s-a predat. Să-l ducă la jertfelnic cele mai iubite și cinstite ființe: bătrânul său tată și Vasile. S-a plecat, lăsându-i să ceară coborârea Duhului Sfânt pe creștetul său.

A fost hirotonit așadar episcop pentru Sasima – un târg prăpădit al Capadociei Secunda, pe lângă Nazianz. Grigorie avea despre episcopia lui cea mai rea părere. Vasile a rămas după hirotonie doar o zi-două, numai cât să slujească Grigorie prima sa liturghie, să-i dea curaj, să-l înduplece să meargă la Sasima.

A liturghisit și a vorbit. A spus acum mai multe decât în ziua precedentă, la hirotonie. Iarăși cuvintele lui ardeau. Iarăși le-a amintit că nu l-au înduplecat să se hirotonisească, ci l-au silit. Însă azi a avut de spus obștii și altceva. Le-a vorbit credincioșilor despre cutremurul pe care l-a trăit în ora hirotoniei. Despre cât de neînsemnat s-a simțit, despre câtă frică l-a cuprins. Iar când episcopii au cerut sălășluirea Duhului Sfânt în noul episcop, așa îngenucheat și încovoiat cum era, Grigorie s-a umplut de o nesfârșită iubire față de Duhul Sfânt. Și în aceeași clipă frică mare a căzut asupra lui.

Mintea lui, inima lui, sângele lui, întreaga sa ființă erau pătrunse de o dulceață dumnezeiască dimpreună cu o copleșitoare spaimă. Străin lucru – cum amândouă laolaltă încap înlăuntrul omului? Străin lucru – cum neînsemnatul om are atâta măreție încât Duhul Sfânt încape înlăuntrul lui, îndulcindu-l? Cum să dai de urma lucrurilor acestora? Grigorie a știut, în necercetatele împrejurări, să se plece Duhului. Iar pe Duhul i l-au descoperit acum lui Grigorie cei doi episcopi, tatăl lui și Vasile. Le-a cerut, așadar, să-l călăuzească. Să-l învețe, astfel încât să se facă și el bun păstor. Și va ajunge bun păstor, însă în felul său propriu și doar pentru scurtă vreme. Oricum, nu al Sasimelor.

Drama lui Grigorie: Sasimele

Zilele Săptămânii Patimilor trecuseră fără tulburări și certuri. Vasile, cel ce neîncetat îi îndemna pe toți la lucrare, plecase la Cezareea, să prăznuiască Sfintele Patimi și Paștile laolaltă cu

păstoriții lui. Noul episcop Grigorie săvârși toate slujbele Patimilor. Nici când nu trăise atât de adânc Dumnezeieștile Patimi, ca în anul acela. Prolog al propriilor lui patimi, ce vor urma.

Au prăznuit Paștile cu strălucire. Balsam pentru duhul zburat al lui Grigorie. Nici în Săptămâna Luminată nu l-a tulburat nimeni. După aceea însă, a început tatăl său. Îi zisese și iarăși îi zisese că trebuie să se întronizeze la Sasima. Iar din Cezareea veneau scrisori și rugăminți de la Vasile, care fusese dezamăgit cu desăvârșire și-și pierduse răbdarea din pricina nemîșcării lui Grigorie. Pentru primele zile, să zicem că era îndreptățit - gândea Vasile. Trebuia să-și ajute și tatăl, care ajunsese aproape de o sută de ani și căruia îi era foarte greu să mai slujească. Dar acum, după ce Paștile trecuseră și Antim cu ai săi cutreierau locul sat cu sat?!

Așadar, Vasile i-a scris vorbe muștrătoare lui Grigorie, lucru la care nimeni nu se aștepta. I-a scris că-i trândav și necioplit, neprietenos și nevrednic de a trăi, de vreme ce arată atâta nepăsare față de treburile Bisericii. Și ceea ce a fost mai rău e că a primit scrisoarea aceasta muștrătoare de cum s-a întors de la Sasima. Pentru că, între timp, Grigorie hotărâse să meargă în episcopia pentru care fusese hirotonit.

A înhămat așadar caii și a pornit, cu mare apăsare în suflet. A luat cu el doar doi-trei oameni. N-a dat de veste că pleacă. Nimeni nu se aștepta la aceasta. Doar câțiva - vreun cleric, doi - l-au recunoscut. A intrat în micul târg și apăsarea din suflet i-a crescut. Un loc uscat, fără copaci. Începând chiar de primăvara, un nor de praf se ridica pretutindeni. Drumuri pline de trăsuri trase de cai și care încete cu boi. Orașul - mai degrabă un sat - era răsceuce de drumuri. Toți câți mergeau din Capadocia și din Siria spre miazăzi și apus, spre cetățile Asiei Mici, treceau pe la Sasima. Era, adică, mare han, unde trăgea lumea de pe lume: negustori și comiși voiajori, geambași și cutreieră-lume, tot soiul de oameni. Oamenii buni însă nu prea rămâneau locului, așa că localnicii erau puțini și fără carte.

A cutreierat Grigorie - necunoscut între necunoscuți - tristul târg al Sasimelor și l-a apucat jalea:

- În mizeria asta mă trimiți, Vasile... Tu, bunul meu prieten... Pe mine, care am gândul doar la isihie și rugăciune, mă

trimiți la gloata asta... Să fac ce? Și, pe deasupra, mă mai și învinuiești că nu-s vrednic nici să trăiesc! Mi-e teamă că-n lumea asta nu există prieteni adevărați!

A cerut să meargă la Biserică. Acolo a descălecat, a intrat și s-a închinat. I-a fost adus un scaun. S-au strâns în jurul lui cei câțiva clerici care aflaseră între timp de venirea lui. Ceilalți clerici și oameni ai Bisericii nu s-au apropiat de dânsul. Trecuse deja pe-acolo mitropolitul Antim al Tianelor. Mai cu frica, mai cu vorba dulce, îi presase să nu-l primească pe Grigorie ca episcop, căci acesta și tatăl lui îl recunosc ca mitropolit pe Vasile.

Grigorie știa puține despre acestea. Acum i-au spus puține, dar a priceput multe. I-au povestit și câteva episoade mai tari – lupte în toată puterea cuvântului. Că, adică, Antim alcătuisese cete de oameni primejdioși și fără preget. Aceștia, în afara satului, se pun la pândă la o trecătoare a drumului ce vine din Cezareea. De-o parte stânci, de alta pădure. Drumul trece pe la schitul Sfântului (prin partea Taurosului) și merge în Cezareea. Acolo așteaptă caravana cu mulari încărcăți. Aceasta vine de la schit cu tot felul de lucruri destinate Vasiliadei, pe care o înălța pe atunci Vasile. Înarmați și fără preget, se aruncă asupra caravanei, îi bat și-i înfricoșează pe cărauși, care-s oamenii lui Vasile, și înhață dobitoacele și încărcătura. Și sălbăticia asta Antim o înfățișa drept folositoare sufletelor oamenilor, de fapt interesându-l doar să fie căpetenia bisericească a locului.

Grigorie a priceput că, pentru a ține Sasima fără a-l recunoaște pe Antim, trebuie, nici mai mult, nici mai puțin, să facă baricade și să dea lupte adevărate. Pentru a rămâne în episcopia asta trebuie, așadar, vărsare de sânge. Doar gândindu-se la aceasta, simțea că-și pierde mințile. Ce-i de făcut, deci? Să rămână la Sasima?

Se pare, însă, că nu venise la Sasima hotărât să rămână. Mai degrabă pornise să vadă care-i starea lucrurilor și să-și facă o părere proprie. De altfel, auzind despre sălbăticiii și intrigi, gândul i s-a prefăcut în hotărâre: dacă ar pleca fără să slujească, fără să săvârșească vreo rânduială de slujbă, n-ar fi legat veșnic de episcopia Sasimelor. Oricum, să rămână și să aibă zi de zi război de dus cu Antim, era peste putință.

Așa că a părăsit Sasima pentru totdeauna; orice ar fi zis Vasile. S-a înapoiat la Nazianz, supărat. Tot drumul n-a scos o vorbă. Au ajuns, au intrat în curte și au observat o vânzoleală neobișnuită. Grigorie a înaintat spre camera cea mare și a fost plăcut surprins: doi Grigorie, unul bătrân, altul tânăr, ședeau și vorbeau liniștiți. Erau bătrânul Grigorie al Nazianzului și Grigorie al Nisei, fratele lui Vasile, care fusese hirotonit pentru episcopia Nisei Capadociene, cu câteva luni înainte. S-au îmbrățișat cei trei Grigorie și bucuria li se putea citi pe față. Și-a mai venit în fire, oarecum, și nefericitul nostru Grigorie, însă pentru puțină vreme. Căci Grigorie al Nisei era trimis de Vasile să-l silească pe Grigorie să se instaleze la Sasima. Osteneală zadarnică, desigur.

A doua zi au slujit împreună tustrei Grigorie... Sfântă coincidență! Trei căpetenii preasfinte înaintea jertfelnicului. Împrejurare unică! Câți dintre credincioși au priceput oare că vedeau în ziua aceea trei uriași ai Bisericii? Unul, bătrânul episcop, sfânt, nevoitor, râvnitor de curăție și lupte pentru credință. Celălalt, Grigorie al nostru, cu teologia sa despre Sfânta Treime. Cel de-al treilea și cel mai tânăr, Grigorie al Nisei, cu teologia sa ascetico-trezvitoare. Chiar de n-au priceput mulți, bătrânul a priceput, văzând departe și în adâncime. A înțeles foarte lămurit că i s-a dat în ziua aceea să liturghisească cu cei mai mari teologi ai Bisericii. Apropiindu-se de suta de ani, cu doi ani înainte de-a muri, Dumnezeu i-a dat bucuria aceasta. O experiență pe viață. Apoi, las' să moară...

Din sihăstrie, la păstoria responsabilă a Nazianzului

Începând din dimineața următoare, la arhondaricul bătrânului Grigorie s-a așternut iarăși liniștea. Grigorie al nostru a rămas două zile aproape zăvorât. Iar a treia, dis-de-dimineață, a plecat. Părinții știau. Nu l-au împiedicat. A plecat spre Arianz, către Karvalis – Ghelveri de azi. A mers pe jos cam două ore și jumătate. Era primăvară în toată puterea cuvântului, luna lui mai. Firea din jur prăznuia și înfrumuseța totul cu bucuria ei. Se străduia, surâzând, să crească, să umple și să sature totul. Grigorie pășea

grăbit. Intră în drumul mare ce venea de la Nigdi și apoi coti la stânga, intrând pe micul drum către Arianz. Locul cu casa părintească se afla la poalele muntelui, în partea Tiberini - azi Sivrihisar. Acolo, lângă casa părintească, era o colibă micuță. Grigorie o găsi potrivită să-i adăpostească asceza și să-l ascundă de fața lumii. Nu-l lăsară însă prea mult. Tatăl îi trimitea vorbă aproape zilnic, iar Vasile îi scrisese epistolă, învinuindu-l de lene, de trândăvie. Atunci Grigorie a răspuns cu scurta sa *Epistolă 49*, un monument de rostire și teologie:

- Află, Vasile, că mie cea mai mare lucrare îmi este nelucrarea. Și măcar de-ar lucra toți nelucrarea aceasta. Ar înceta tulburarea Bisericii și războiul cel dintre noi!

Înțelegea, desigur, nelucrarea celor lumești, nu lepădarea ascezei și a rugăciunii. Dacă păstorii Bisericii ar avea mai puțină activitate și mai multă asceză și rugăciune, problemele s-ar împușina mult. Se întâmpla însă contrariul. Păstorii, de parc-ai zice că toate în Biserică țin doar de ei, se îndeletnicesc doar cu lucrarea cea din afară, uitând asceza, uitând să se roage mai degrabă lui Dumnezeu, ca Acesta să le descurce pe toate.

Grabnic, Grigorie a fost nevoit să se întoarcă la Nazianz. Bătrânul său tată exercita asupra lui un soi de „tiranie”, după cum însuși Grigorie spune. Iarăși presiuni pentru Sasima, iarăși nici un rezultat. Atunci tatăl, punându-i înaintea bătrânețile și slăbiciunea lui, îl silește să lucreze ca ajutor-locțiitor al său. Lucrul său ar fi să stea alături de bătrânul său părinte, care-l ruga fierbinte. Grigorie primește, gândind că postul de episcop-locțiitor nu e ceva care să-i mănânce foarte mult timp. După canoane, nu e nevoit să rămână episcop al Nazianzului după moartea părintelui său, căruia – lucru puțin obișnuit – îi devenise locțiitor. Măcar, astfel, vor înceta să-l mai preseze pentru Sasima.

Bătrânul episcop al Nazianzului a vrut să dea un caracter sărbătoresc asumării îndatoririlor de locțiitor de către fiul său. Și lui Grigorie îi era necesar acest lucru, pentru a explica creștinilor din Nazianz purtarea sa - fuga sa și supunerea finală. Indirect, le va declara că primește vicariatul doar pe răstimpul vieții tatălui său.

S-a făcut, deci, Sfânta Liturghie și Grigorie a cuvântat. Multe îi stăteau pe suflet; anevoie să le grăiască. În multe mai și

șovăia. Ce-o să înțeleagă obștea? A făcut o încercare și cuvântul i-a ieșit nesilit, poetic și extrem de teologic. Le-a explicat că, în viața noastră, deasupra tuturor trebuie să-L așezăm pe Sfântul Duh. Lui să ne supunem! El însuși - același și acum când liturghisește, și înainte, când se nevoia în liniște desăvârșită - s-a lăsat în voia Duhului. S-a făcut în mâinile Duhului ca o chitară, ale cărei corzi El le atinge cum și când voiește. Cu câteva zile înainte, Duhul fusese Cel care îl duse în pustiu, spre asceză și tăcere. Azi, tot Duhul îi pune în minte ce să spună și să propovăduiască, îi cere să le descopere credincioșilor dumnezeieștile cercări pe care le-a cunoscut la rugăciune. Îl împinge spre lucrarea de a-i învăța pe credincioși, pe care trebuie să-i ajute să curățească chipul lui Dumnezeu cel dinlăuntrul lor. Îi cere să talmăcească luminările pe care i le-a dat Dumnezeu despre Însăși Sfânta Treime și-i cere îndeosebi să vorbească despre dumnezeirea Sfântului Duh. Îi spune să nu se îngrijească doar de el însuși, ci să lucreze spre propășirea întregii Biserici, spre a avea credincioșii viață curată și dreaptă credință.

Le zice Grigorie și multe altele. Le explică aceea că a merge la Sasima îi este peste puteri. Rămânerea lui la Nazianz este pentru el soluția de mijloc. De-ar refuza și Sasimele și Nazianzul, ar arăta disprețuire față de harul pe care l-a primit prin hirotonie. Însă lucrarea sa în episcopie nu înseamnă uitarea trăirilor dumnezeiești ale vieții isihaste. Nu uită pustia și bunătățile ei, asceza și luarea aminte neîmprăștiată la omul lăuntric, la inimă, împreună-vorbirea cu Dumnezeu, cea întru inima curată; strălucirile dumnezeieștii lumini. Măsura aceea în care lumina dumnezeiască îl umple pe om fără a se poticni de trupescul lui.

Contribuția lui în Triadologie

Astfel de mărturisiri și de descrieri indirecte ale propriilor trăiri sunt foarte rare. Părinții le ocolesc. Grigorie însă era poet autentic, așa că exprima spontan tot ceea ce, ca teolog purtător de har, trăia din adevărul dumnezeiesc. Cutremurătoarele lui vederi dumnezeiești le datorăm îndeosebi firii sale poetice.

Tot în această vreme, prin iunie 372, Grigorie a mers la Doara, pentru hirotonia lui Evlalios. A vorbit iarăși și spre sfârșitul cuvântului a formulat cea mai deplină teologie de până atunci despre Sfânta Treime, zicând către noul episcop:

„Învăță-i (pre creștini) să se închine Dumnezeului Tatăl,

Dumnezeului Fiul,

Dumnezeului Duhul Sfânt,

În trei ipostasuri,

Dar într-o slavă și o strălucire.”

Doar știind cineva foarte bine mersul istoric anevoios și plin de lupte al Bisericii poate prețui în chip convenit conținutul cuvintelor acestora. Marele Atanasie, care era în așteptarea sfârșitului, teologhisise îndeosebi despre Fiul, și mai puțin despre Duhul Sfânt. Nu ajunsese la cele la care îi fusese dat lui Grigorie să ajungă. Doar indirect spusese că Duhul Sfânt este Dumnezeu. Întâiul care a spus-o cu atâta limpezime a fost Grigorie, în 372. Mai mult, Grigorie a deosebit clar cele trei ipostasuri având aceeași dumnezeire, ceea ce arienii, indiferent de orientare, respingeau în cor. Același lucru l-au făcut, desigur, și toți câți mai erau influențați de vechea erezie a lui Sabelie, din veacul al treilea. Strădaniile pentru o teologie a ipostasurilor le începuse prin 361 Vasile, punând început bun. Greutățile erau însă imense, căci mulți, auzind de trei ipostasuri, îi suspectau de triteism. Apoi (deoarece termenul de *substantia-ipostasis* e sinonim în latină cu termenul *essentia-usia*), când cei din apus auzeau de trei ipostasuri, mintea li se ducea la trei firi deosebite. Cum că, adică, o fire-ipostas are Tatăl, altă fire-ipostas Fiul și alta Duhul.

Cei trei mari teologi – Vasile, Grigorie Teologul și Grigorie al Nisei – tocmai pierderea acestor înțelegeri greșite și-au asumat-o. Lucrarea lor – imensă după greutate, minunată ca țel.

Pălmuit, însă luptând pentru credința ortodoxă

De pe la sfârșitul lui mai, la Nazianz și în toată partea, episcop a fost propriu-zis Grigorie. Bătrânul Grigorie nu mai putea purta greutatea îndatoririlor sale. Slujbe, liturghii, păstorire, pre-

dică, întărire încoace și-ncolo a credincioșilor presați de către cei rău-credincioși - toate pe umerii lui Grigorie. De slujbe, liturghii, predici ziditoare de suflet și teologice nu se temea. Le săvârșea zi și noapte, fără greutate. Însă când era vorba despre intrigi și cele asemenea, își pierdea tot curajul, leșina pur și simplu. Și, de vreme ce avea întreaga răspundere a Nazianzului, nu putea să ocolească mereu hărțuielile acestea, ce se datorau stăruinței lui Antim și a lui Vasile. Amândoi căutau jurisdicție și înrăurire asupra episcopii și enoriilor capadociene. Astfel, la începutul verii, a avut parte de o foarte neplăcută întâmplare la Limnes. Nu știm dacă era acolo și Antim. Oricum, au avut loc discuții spre a se rezolva chestiunea. Atunci au vorbit urât și l-au ocărât pe blândul Grigorie. La un moment dat, de furie, au ridicat mâinile, căutând să-și facă astfel dreptate, lovindu-l pe cel mai nepotrivit episcop pentru astfel de lupte și pe cel mai mare teolog al Bisericii.

Zdrobit și biruit, s-a întors la Nazianz. Îi era silă, dar a avut răbdare până la moartea tatălui său. Între timp, Antim a schimbat tactica. S-a înfățișat într-o zi la casa celor doi Grigorie, la Nazianz. Aceștia s-au purtat politico. El se făcea că venise să vadă și să întrebe de bătrânul Grigorie. Repede, însă, după primele cuvinte, și-a dat pe față adevăratul scop al vizitei. A căutat să discute deoparte cu tânărul Grigorie. Știa că toate țineau de Grigorie-fiul, că el hotăra în toate. Acesta a respins propunerile viclene, refuzând să-l părăsească pe Vasile, stâncă Ortodoxiei, și să facă ascultare de mitropolitul Antim, care avea orientare filoariană, din convingere sau de frica împăratului Valens.

Antim a plecat așadar fără să izbutească nimic, însă nu și-a sfârșit strădaniile. În câteva zile l-a chemat pe Grigorie la sinodul episcopilor, spre a discuta chestiunea granițelor celor două mitropolii. Acela a refuzat iarăși, căci se făcea aceasta fără știrea lui Vasile. Atunci Antim, văzând că nu-i poate pleca pe Vasile și pe Grigorie nici prin presiuni, nici prin susținerea împăratului, a făcut prima concesie. L-a rugat pe Grigorie să mijlocească pe lângă Vasile, încât acesta să hotărască locul și timpul pentru sinodul la care să se discute chestiunile arzătoare.

Dintr-un oarecare motiv, Vasile a înțeles greșit mijlocirea lui Grigorie. Credea că-l interesează Antim, de aceea i-a vorbit

foarte urât. Aceasta a fost picătura ce a umplut paharul. Grigorie s-a mâniat și, nici mai mult, nici mai puțin, i-a scris marelui său prieten că toate acestea nu se vor mai întâmpla, căci răbdarea lui are și ea o margine.

În lunile ce au urmat s-au aflat căi pe care diferendele celor două mitropolii au fost rezolvate. Din fericire pentru liniștea Bisericii. S-a liniștit și Grigorie de intrigile mizerabile. Să aibă vreme să lucreze pozitiv și rodnic în cadrul episcopiei. Să găsească timp să teologhisească și să se mai dedea puțin și iubitei lui vieți ascetice. Cu toate cele ce se întâmplaseră între el și Vasile, s-a străduit să-l ajute în marele său rol. Vedeă limpede că, în Biserică, sosise vremea lui Vasile. Autoritatea lui devenise ecumenică. Și întrucât era ortodox și-i era prieten, se simțea obligat să-l ajute spre izbânda planurilor lui. Adică în răspândirea largă a Ortodoxiei și în aflarea unității Bisericilor.

Așa că mergea des la Cezareea, să-l viziteze pe Vasile și să se sfătuiască cu el. Mergea pretutindeni unde era cu puțință să lumineze episcopi și să-i sfătuiască, îngrijindu-se să-i țină sau să-i aducă în credința ortodoxă.

Din toamna lui 372 până în martie 373, a avut atâta activitate, încât el însuși s-a mirat. Străbătuse Capadocia în lung și în lat. Mersese în Isauria și în Lichia, în Licaonia și în Galatia. Prezența marelui teolog ortodox era necesară, căci pe cât puterea împăratului Valens creștea, pe-atâta se întindea și stăpânirea arienilor. Doar în Apus rămăseseră liniștiți ortodocșii. În Răsărit erau prizonieri și asupriți pretutindeni. De-aceea aveau nevoie de sprijin și de întărire teologică și morală. Iar Grigorie alerga, prin zăpezi și prin ploii. Din fericire, bătrânul său tată avea cai mulți. De asemenea, și oameni ce slujeau în casă. Toți și toate deveniseră instrumente spre sfântul țel. Să ajungă și să fie auzită pretutindeni vocea Ortodoxiei, prin gura lui Grigorie.

În cele din urmă, pustnic!

A venit, însă, și clipa marii epuizări. Grigorie s-a istovit. Și nu i-a fost greu unui asemenea om să istovească. Activitatea

neîncetată - neconținut să dea, să vorbească, să explice... - l-a epuizat. Se golise. I se părea că s-a făcut chimval de strigare, tinichea răsunătoare. Cetățile și oamenii îi aduseseră întristare. Pe toate voia acum să le ocolească. Nu credea, de altfel, că va mai trăi prea mult. Părtașia cu ceilalți, faptul de-a lua parte la toate luptele și hărțuierile intrigilor, îl făcea câteodată să-și piardă cumpătul.

Puțină mânie, o mică repulsie, și curăția de nea a sufletului său pierise. De cum a văzut aceasta, s-a întristat tare. A făcut județ cu sine însuși. S-a învinuit de nevrednicie, căci întunecase cu micile patimi, fie și puțin, chipul lui Dumnezeu dinlăuntrul său. Pe cât de curat dobânda chipul lui Dumnezeu în ceasurile de asceză aspră, pe atât îl întuneca în vremea lucrării în lume și a grijilor.

Tristețea i s-a prefăcut în durere. Noaptea plângea și se tânguia. Se învinuia pe sine că se lasă târât de patimi, că-l biruie legea materiei, că-l trage spre cele pământești. Și iarăși se îmbărbăta puțin, când simțea înlăuntru Duhul lui Dumnezeu, când își înălța mintea, curată, din patimile ce nu-i mai dădeau pace. Post aspru, rugăciune, mătănni noaptea și lacrimi ce-i udau din belșug hainele... Trupul, de multa lucrare păstorească și de nevoița aspră, îi ostenise atât de tare, încât se simțea bătrân și cu sfârșitul aproape. Dar avea doar patruzeci și trei de ani.

Sfârșindu-se februarie și începând martie 373, treburile bisericești – îndeosebi la Nazianz – erau liniștite. Grigorie nu-și mai putea ține în frâu dorința neobosită de pustie. Dorul se întetise și într-o după-amiază plecă, mergând spre Arianz. Acum însă nu mai căuta, ca altădată, coliba. Găsi, nu departe de Arianz, un loc cu desăvârșire pustiu. Un loc sălbatic, pe coastele muntelui. Stânci mari și pietre tăioase. Copaci puțini și firavi. Adusese cu sine de la Arianz câteva lucruri. Dormise noaptea în casa părintească din Arianz. Și-a lăsat acolo hainele cele bune, sandalele cele bune și a îmbrăcat, direct pe piele, o cămașă din păr, a aruncat deasupra ei cea mai veche rasă pe care a găsit-o, luând la subsuoară un sac prăpădit, cu care erau acoperite iarna anirnalele, și a apucat spre culmile dinainte, spre pustia lui. A căutat cu atenție printre stâncile și puținii copaci dintre ele. Voia să

găsească vreo stâncă crăpată, care să-l încapă și să-l adăpostească de ploaie. A găsit o stâncă imensă care, căzută cu veacuri înainte, se rezema de una mai mică. Între ele rămăsese un gol în care putea încăpea un om. Pietre și pământ îi închideau peștera din toate părțile. Doar intrare avea.

Peștera și vederile dumnezeiești

A hotărât să rămână acolo. Până după-amiază a dat deoparte pietrele ascuțite ce se aflau prin preajmă. A curățat bine colțul în care să-și facă mătâniile. A adunat câteva ramuri cu frunze din arborii uscățivi dimprejur, le-a adus și le-a așternut în colțul cel dinăuntru. Alături a pus vechiul sac, să-l aibă de acoperire. Era deja gata de lupta crâncenă. Obișnuitele mătânii. Cădea la pământ. În primele zile, genunchii și palmele l-au durut. Mai ales genunchii i se răniseră, cu toate că erau obișnuiți cu asta. Acum însă, podeaua era cea a peșterii; neobișnuită și dură, din pietre și stânci. Dar Grigorie n-a dat înapoi. Cu cât va avea mai multă răbdare în reaua pătimire, cu atât vor dispărea patimile lăuntrice. Și pe cât se va slobozi de patimi, pe-atât rugăciunea îi va fi mai curată, mai intensă, mai fierbinte. Rugăciunea îi era plină de pocăință. Se manifesta slobod prin nesfârșitele lacrimi ce-i izvorau din ochi, se scurgeau pe vechea sa cămașă și adăpau apoi pietrele și puțina țărână a peșterii. Durerea pocăinței și cererea de iertare de la Dumnezeu se făceau cu gemete și strigăte. Din fericire, nimeni nu-l deranja.

Pustnicul se lupta singur, avându-L sprijin doar pe Dumnezeu. Oamenii erau departe. În peștera lui îndepărtată îl vizitau numai sălbăticiuni. Noaptea se perindau pe acolo șacali și vulpi. Ziua, câprioare și capre sălbatice. Suspinele sihastrului nedumereau jivinele ce treceau mai aproape de peșteră. Se aplecau să vadă prin deschizătura ei și se speriau de strigătele îndurerate. Își întorceau capetele în altă parte, căutând vlăstari timpurii de primăvară. Cărei sălbăticiuni să-i pese de rugăciunea Sfântului? Care sălbăticiune să se minuneze de lumina dumnezeiască ce umplea, când și când, chipul nevoitorului? De vreme ce semenii nu pricepeau

durerea și prefacerile dumnezeiești ale lui Grigorie, să așteptăm aceasta de la fiarele necuvântătoare?!

Cerbicia semenilor Grigorie o cunoscuse foarte bine; de aceea, adesea se plângea și scria:

- Să fug, să fug de oameni și de cetăți. Mai bine să viețuiesc cu fiarele sălbatice. Or să-mi facă mai puțin rău!

A trăit în mica sa peșteră câteva luni. Nu știm câte. Și n-am ști nimic despre retragerea lui în locul acesta pustiu, de n-ar face el însuși câteodată referințe și chiar descrieri, mai ales într-un minunat poem al său (XLV). Poemul acesta nu e strict istoric. E mai mult o referire la propriile trăiri, o prezentare a vieții sale sufletești, scrisă la scurtă vreme după sfârșitul nevoinței sale pe culmile Arianzului, către sfârșitul lui 373.

Grigorie cunoștea bine viața ascetică. Plecărilor genunchilor, rugăciunea îndelungată și nedormitul pe pat alcătuiau pentru el viața de zi cu zi de mulți ani de zile. Rânduiala pe care a urmat-o sus, în mica peșteră, se asemăna puțin cu rânduiala pe care o ținu-se cu treisprezece ani în urmă, împreună cu Vasile, în sihăstria râului Iris. Doar că aici n-avusese deloc lucru de mână, munca personală pentru puținul necesar. Întreaga zi o închina plecării genunchilor și rugăciunii. Afară de o oră, o oră și jumătate, când își lăsa chinuitul trup pe pământ și pe pietre, ale căror colțuri mai erau îndulcite puțin de câteva ramuri uscate. Țsta îi era somnul, doar cât să se înviioreze puțin. Iar hrana – mai puțină chiar decât avea trebuință un ascet: pâine, pesmet, bob. Înmuia câteva grăunțe în fiecare zi și asta îi era mâncarea.

Răvna și stăruirea lui în asceză creștea și mai mult, cu cât auzea despre alți asceți. Auzise și se minunase de un pustnic care-și lega fiare de picioare; de altul care, ca să-și înfrângă lăcomia pântecelui, își arunca cenușă în mâncare; de altul, că își amesteca lacrimile în apa de băut; de altul, că rămânea în zăpadă; de altul că a stat drept, nemișcat, patruzeci de zile și patruzeci de nopți; de altul că-și pusese rânduială să-și lase perii capului netunși (căci pe atunci pustnicii nu-și lăsau părul lung). Toate acestea îi aprindeau răvna, dar nu știm pe care și în ce măsură le punea în faptă. Ceea ce urmărea și ceea ce a și dobândit era slobozirea de patimi și unirea minții și a inimii cu Dumnezeu.

Starea eliberării de patimi și a unirii cu Dumnezeu este des pomenită de Grigorie. Adeverește însă că nu e vorba de un proces gradat, cu etape. Ceea ce singur putuse măsura era doar lupta lui și iubirea lui pentru Dumnezeu. Și, de vreme ce căuta și se străduia, de vreme ce plângea și-L striga pe „Împăratul Hristos”, deodată, fără s-o simtă venind, s-a umplut de o lumină lăuntrică. A simțit strălucirea acesteia ca pe o lumină preadulce.

De aceea se vedea și se cunoștea pe sine însuși drept, fără înșelare. Și, cel mai de seamă lucru, numește această strălucire „lumină a Sfintei Treimi”. Lumina pe care o vede în jur și o trăiește înlăuntrul său, în chip simțit și în chip duhovnicesc, este lumina Sfintei Treimi. Este harul și lucrarea Sfintei Treimi. Și prin această lumină se dă cunoștința Treimii. Credea și spunea că de adâncul și de măsura acestei lumini dumnezeiești ține cunoașterea adevărului, adică a Sfintei Treimi și a lucrării ei de mântuire a omului.

În acești ani, precum am văzut, Grigorie își formulase teologia sa despre dumnezeirea Duhului Sfânt și despre trinitatea lui Dumnezeu. Când se întâmpla ca unii să îi pună la îndoială teologia aceasta – care în scurtă vreme va ajunge credința și tradiția întregii Biserici – se simțea dezrădăcinat, hulindu-i-se duhul. De ce? Căci toate câte așternuse în scris Grigorie erau consemnare a acelora pe care le văzuse și le trăise în lumina Sfintei Treimi. Simțea atâta încredințare despre lumina și cunoștința aceasta câtă avea despre propria lui existență.

Iarăși la grijile păstoririi. Adormirea tatălui și a mamei lui

Viața pustnicească a luat sfârșit. Bătrânii părinți și credincioșii Nazianzului l-au adus din nou lângă ei. Se simțea ca smuls dintr-un mic rai. A primit însă, din dragostea de aproapele. Bătrânul Grigorie era foarte bolnav. Nu putea liturghisi. Și nici nu va mai liturghisi vreodată.

Ne aflăm la sfârșitul lui 373 sau la începutul lui 374. Pe nazianzieni îi găsisse un necaz neașteptat: responsabilul imperial cu taxele se mâniase și le fixase impozite mai mari. Îi înge-

nunchease economic. Deznădăjduiți, au alergat la Grigorie, iar acesta a făcut totul ca să-și scape compatrioții. Mai-marele eforiei era creștin și, când s-a dus acum la Nazianz, a fost la slujbă la biserică. Grigorie nu doar că l-a rugat, ci l-a și învățat cum să-și exercite puterea pe care o avea. I-a arătat că puterea întâistătorilor există doar pentru buna rânduială a lucrurilor, pentru conviețuirea armonioasă a oamenilor. În toate celelalte îi datorăm ascultare lui Dumnezeu, Cel ce-a dat puterea aceasta.

În primăvara lui 374 l-a ajuns un mare necaz, care era totodată și o eliberare. Tatăl său, de aproape o sută de ani, a adormit în pace. Slujise altarului patruzeci și cinci de ani. Slujitorii casei și oamenii Nazianzului și-l aminteau dintotdeauna ca pe un om bătrân și respectat, și nimeni nu-și închipuia că va muri vreodată. Toți s-au mirat de un lucru firesc – moartea unui bătrân de o sută de ani. Vestea s-a răspândit ca fulgerul. S-a strâns lume multă, și de prin cetățile din jur. A venit numaidecât din Cezareea și mitropolitul Vasile. Cum să uite ceea ce bătrânul Grigorie făcuse cu trei ani și jumătate înainte, la alegerea lui? Cum să nu fie acum alături de prietenul Grigorie?

Înmormântarea a fost publică și cuviincioasă; în biserică pe care o construisese însuși fericitul episcop, pe propria sa cheltuială. Grigorie a fost în tot acest timp plin de tristețe și reculegere. Bătrân tatăl, însă îi datora multe și-i purta o nemărginită prețuire. Îl iubise și-l îngrijise ca pe un copil mic, care însă avea maturitatea și înțelepciunea celor o sută de ani. Cei prezenți l-au văzut pe Grigorie plângând lângă racla răposatului, însă s-au încredințat și de marele său curaj. A doua zi l-au auzit rostind un cuvânt de îngropăciune, cu multe pasaje emoționante. A amintit întreaga viață a tatălui său: de la păgânism la botez, la altar, la slujirea credincioșilor. A înfățișat și a povestit amănunțit întâmplări știute și neștiute din viața și din slujirea bătrânului episcop. Încă și semne minunate. La fiecare pas însă pomenea puține cuvinte și despre maica sa, Nonna. Nu o putea rupe de tatăl său. Îi purta, de altfel, o prețuire caldă și un respect aparte. Aceasta îi stătuse alături întreaga viață, ca un înger păzitor. Când ceilalți îl împingeau să primească hirotonia, slujirea, ea îl mângâia și-i dădea curaj. Prezența ei fusese singura plăcută pe care o cunoscuse în întreaga

lui viață. Însă acum era și ea bătrână. Se apropia de o sută de ani. N-a putut îndura plecarea sfântului ei tovarăș de viață și, în câteva luni, i-a urmat. În cursul lui 374.

Nonna a murit rugându-se în biserică. În biserică zidită de soțul ei, din banii lor. Acolo unde petrecuse o mulțime de ceasuri, zilnic. Într-unele – în ciuda bătrâneților – îngrijind biserica, într-altele rugându-se.

Fiul ei, Grigorie, amintește de multe ori chipul în care bătrâna Nonna și-a dat duhul.

Intrase în biserică. A trecut pe tăcute în sfântul altar. Ca totdeauna, a înaintat spre Sfânta Masă și s-a oprit lângă ea, în partea stângă. Cu o mână se sprijinea de Sfânta Masă, cu cealaltă se închina. Așa se ruga în fiecare zi, îndelung. Acolo a găsit-o clipa marii călătorii, în vreme de rugăciune. Murmurând rugăciuni, a auzit o voce dulce din cer zicându-i: „Vino!”. O slugă de-a ei a văzut-o pierzându-și puterile. A prins-o în brațe. Au adus-o acasă moartă, în camera mare. Suflul îi era deja laolaltă cu sufletele alor ei, cu al sfântului ei soț și cu ale iubiților ei copii Chesarie și Gorgonia.

Grigorie a plâns-o pe cuvioasa lui maică. Au plâns-o și slujitorii casei pe sfânta lor stăpână. De decenii întregi, Nonna era ostenitoarea săracilor și a nefericiților și cel mai bun ajutor al clericilor locului. Orice aveau trebuință, alergau la bătrână și ea le dădea cu generozitate.

După înmormântarea mamei sale, s-a întors acasă. Avea pe atunci cam patruzeci și cinci de ani. Cu părul aproape alb, cu trupul firav, însă cu duhul sprinten, ascuțit. Înfațișare ascetică. L-au urmat tăcuți doi-trei preoți. Când au ajuns la pridvorul casei, le-a făcut semn să rămână aici. A trecut singur în marea cameră de primire. Coloane multe, impecabile; ornamentație desăvârșită. Mobila din jur îi părea străină și-i provoca tristețe. A înaintat spre camerele separate ale părinților lui. Adevărate încăperi de asceză. Aproape că s-a închinat la ele. A mers apoi prin celelalte încăperi. Voia să se încredințeze că nimic nu-l mișcă, nimic nu-l atrage în mult iubita casă a anilor copilăriei lui. Odată plecați părinții, era vremea să plece și el! Mai mult aceștia îl ținuseră la Nazianz. Acum, că nu mai erau, se lăsă în voia dorinței de a pleca.

Nimic nu e cu putință să-l țină la Nazianz

Puțin mai târziu, când au venit prietenii și oamenii de la biserică pentru a-l mângâia, le-a vorbit deschis. Slujirea lui în biserica Nazianzului se sfârșise. Trebuia să ceară de la sinodul episcopilor din Cezareea Secunda să fie ales alt episcop de Nazianz. Ora era nepotrivită, însă împotrivirea nazianzienilor a fost spontană. Toți stăruiau să-l țină lângă ei. Toți, mai ales consilierii bisericești, îl iubeau sincer, îl apreciau și-l admirau mult. Cățiva, care înțeleseseră și bogăția sa teologică, insistau din plin. Osteo-neală zadarnică. Chiar și atunci când îi aminteau porunca tatălui său dinaintea morții: „Fiul meu, să-mi îngrijești păstoriții”.

El avea propria sa interpretare:

- Da, precum am îngrijit doi ani Biserica, așa voi face și acum, însă doar până va veni un nou episcop.

Fiindcă înțelesese că nazianzienii nu vor mișca un deget spre a fi ales un nou episcop, porni el însuși. Întreaga perioadă rămasă din 374, până către începutul lui 375, i-a scris lui Antim, mitropolitul Tianelor, cerându-i acestuia și episcopilor să aleagă alt episcop. Motivația lui tipică era că el nu fusese nicicând ales episcop de Nazianz. Doar din motive speciale primise să slujească drept vicar tatălui său, care era episcopul ales al locului.

Toți însă întârziiau; cei mai mulți, nădăjduind să-l înduplece, iar câțiva din pizmă, ca să nu-i facă voia. Căci, neajungând la măreția lui, îl disprețuiau, îl amărau. Grigorie poate că ar fi fugit, măcar din toamna lui 374. Îl ținea însă locului o boală grea. A rămas multă vreme la pat. Se chinuia. A fost nevoit să ceară ajutorul celor mai buni medici ai Tianei. Însă boala îi avansa.

Cât timp nu s-a putut mișca liber, a rămas la Nazianz și a purtat de grijă Bisericii tatălui său. A urmărit însă și problemele generale ale Bisericii. Eusebiu al Samosatelor fusese surghiunit în Tracia de către împăratul Valens, fiindcă stăruise în Ortodoxie. Grigorie al Nisei, prin învinuire mincinoasă, fusese judecat și dat jos din tron în principal din același motiv. Iar Vasile al Cezareii călătorea cât putea prin Bisericele Asiei Mici, să învețe, să explice Ortodoxia, să-i întărească pe cei ce se clătinau în credință. Atanasie adormise în mai 373, iar toți ortodocșii se întorseseră

către Vasile, mai întâi, și apoi către Grigorie. Vasile scria scrisori Bisericii întregului Răsărit și Apus, tratând marile chestiuni ale Bisericii. A făcut totul pentru unitatea ortodocșilor și pentru înfrângerea rău-credincioșilor. Grigorie era totdeauna bine informat, dar nu se simțea chemat spre o asemenea lucrare.

Se retrage în Meriamlicul Seleuciei, la Sfânta Tecla

Când s-a încredințat că într-adins prieteni și dușmani ocolesc alegerea episcopului de Nazianz, a luat hotărârea cea de pe urmă. Boala dăduse simțitor înapoi. Și într-o dimineață, fără a da de veste, fără să-și ia rămas bun de la nimeni, a plecat. Toamna lui 375. Firește, toți din jur se așteptau la aceasta. De luni întregi rânduise averea familiei sale. Multe le dăruise, altele le lăsase diferitelor persoane, rude sau nu. Și, deși se așteptau toți să plece, când s-a întâmplat aceasta i-a surprins. Vasile a alergat la Nazianz de cum a aflat. Nimeni nu i-a putut spune mai multe. L-au căutat prin locurile din jur, prin părțile pe unde se retrăgea la liniște și la asceză severă. Nu era de găsit nicăieri!

În câteva zile i-au aflat adăpostul: la centrul monahal al Sfintei Tecla, în afara Seleuciei Isaurei, la câțiva kilometri de Marea Mediterană, în fața Ciprului. Auzise multe despre Sfânta Tecla. După Tradiție, sfânta se încuiase într-o peșteră subterană, care mai apoi devenise catacombă-cimitir. Spera oare Grigorie că va găsi prin preajmă vreo peșteră și pentru sine însuși? Se aștepta să găsească acolo vreo tradiție de viață sihăstrească? Nu știm.

Oricum, Grigorie ajunsese în Seleucia, la miazănoapte de râul Calicandului. Cam la doi kilometri de cetate, pe o colină care azi se cheamă Meriamlic, era biserica Sfintei Tecla. În jur viețuiau călugărițe, în „partenoane”, adică mănăstiri. Mai precis, în jurul bisericii erau zidite căsuțe mici, în care se nevoiau maicile ce îngrijeau de biserică.

Grigorie și-a găsit, ceva mai departe, o colibă și și-a început mult dorita nevoință. Însă biserica era loc de pelerinaj, iar renumele lui Grigorie nu prea putea fi ținut ascuns. Pelerinajul aducea tot mai multă lume în părțile acelea. Iar faima lui Grigorie îi

atrăgea ca un magnet pe ortodocșii ce căutau un sfat, o tâlcuire teologică, puțin curaj. Și cu toate că trăia retras, nu-l lăsau în pace. Marea sa luptă ascetică și vederile dumnezeiești îi erau adesea întrerupte. Rămase acolo până prin ultimele luni ale lui 378, însă nu acesta era locul liniștit pe care-l căuta, la care visa.

Despre cei trei ani și jumătate ai retragerii lui pe colina Meriamlicului nu știm mai nimic. El însuși trece sub tăcere cele trăite de el în nevoița de la „Sfânta Tecla”. Povestește doar despre lipsa lui de grijă. Nu-i păsa de nimic din bunurile și averea lui. Uitase de cinstirile pe care le primise și de aplauzele provocate de omiliile sale. Trăia în nevoiță aspră, în mare înfrânare. Însă înfrânarea de la cele materiale îi aducea o nemăsurată desfătare duhovnicească.

În ciuda stânjenelilor, cel mai mult timp îl închina liniștirii și ascezei. Trăia în pustie, singur cu Dumnezeu. Destul că-și iubea semenii. Ca să-ți iubești semenii, trebuie să te umpli de Dumnezeu. Altfel, doar ură se încuiează în inima omului. Pe cât te deschizi pe tine însuși lui Dumnezeu, pe-atât de mult Acela Se sălășluiește înlăuntrul tău. Și pe cât mai mult locuiește Dumnezeu în tine, pe-atâta Îl cunoști și-L iubești mai mult. Astfel ajungi să-i iubești și să-i cunoști mai mult și pe oameni. Această mare lucrare o săvârșea în coliba sa pustnicească Grigorie: iubirea și cunoașterea, a lui Dumnezeu și a omului.

S-ar zice că aici, la „Sfânta Tecla”, Grigorie se pregătea pentru marea sa bătălie; pentru lucrarea ce-l aștepta la Constantinopol, în vestita cetate de scaun a imperiului de Răsărit. Acolo va fi nevoit să vorbească despre Sfânta Treime. Trebuia, așadar, s-o cunoască mai bine. Și trebuia, de asemenea, să iubească nemărginit Sfânta Treime și pe oameni, de dragul cărora să vorbească. Căci va vorbi în condiții înfricoșătoare, în mijlocul vrăjmașilor, deprinși a sudui, a bate și a omorî. Pentru toate acestea se pregătea Grigorie, pe cât putea. Slujea planului lui Dumnezeu fără s-o știe – căci nu știa că va fi silit să meargă la Constantinopol. Așa îi pregătește Dumnezeu pe oameni și rânduiește împrejurări potrivite, dând viață planurilor Sale.

Presiuni și rugăminți să se silească spre capitală

Ereticii arieni ai Răsăritului se simțeau siguri. Dormeau liniștiți și socoteau cum să desființeze și puținele oaze ale Ortodoxiei și pe corifeii care le stăteau împotriva - pe Vasile al Cezareii și pe Grigorie. Își frecau mâinile de bucurie că cel dintâi cădea tot mai des bolnav și că cel de-al doilea se retrăsese în pustie. Ortodocșii, văzând că înfricoșătorul Valens stăruie în cacodoxie și că arienii cutreieră Răsăritul, erau dezamăgiți și înspăimântați.

S-a întâmplat însă ceva ce a zdruncinat din temelii starea aceasta. La 9 august 378, goții s-au apropiat de Alexandropolis, în Tracia de Răsărit. Cu o cavalerie sălbatică și numeroasă, au căzut asupra rău-alcătuitei armate romane și au distrus-o. Valens a fost ars în cortul său sau a fost ucis în marea vâltoare. Goții și-au continuat incursiunile și jafurile. Imperiul răsăritean era în primejdie. Grațian, împăratul Apusului, făcea tot ce putea pentru Răsăritul ce se primejduia, însă fără nici un rezultat. De aceea, după șase luni întregi, la 19 ianuarie 379, a fost proclamat împărat pentru statul răsăritean un vestit și voluntar tânăr militar, spaniolul Teodosie. Acesta era filoortodox și, încet-încet, va influența situația bisericească a ortodocșilor.

Noul împărat a ajuns la Constantinopol, în capitala lui, către sfârșitul lui noiembrie 379, și i-a ajutat numaidecât pe ortodocși.

Ce se petrecuse însă din 378 până în noiembrie 379? Ce vedeau și ce gândeau puținii ortodocși? Prea multe vești nu avem. Îi preocupa însă situația capitalei, al cărei rol era pe zi ce trecea mai hotărâtor. Nu era greu de înțeles pentru nimeni că ceea ce va predomina pe viitor în capitală, aceea se va impune în întreaga împărăție.

Murind deci Valens, marele protector al arienilor, ortodocșii s-au organizat. Ceva trebuia făcut și pentru capitală. S-o cucerască, pentru ca măcar să aibă acolo o prezență de luat în seamă. În Constantinopol nu mai exista acum nici măcar vreun paraclis ortodox. Arienii luaseră, cu sila și cu protecția curții împărătești, toate bisericile. Ortodocșii fuseseră dizolvați. Unii fuseseră prigoniți, alții tremurau, neștiind cum să-și scape viața și averile. Iar

puținii care rezistaseră nu aveau episcop, nu aveau călăuză duhovnicească. Erau hărăziți din toate părțile. Nici un paracelis nu le rămăsese. Se adunau pe ascuns, în afara cetății, prin colibe și peșteri; acolo săvârșeau Liturghia și Tainele. O situație insuportabilă. Nici pe vremea marilor prigoane din veacurile al doilea și al treilea nu fusese așa.

Acum însă, că murise Valens, au mai răsuflat puțin. De aceea trebuia să se găsească grabnic o soluție pentru capitală. Puținii episcopi ortodocși ai Asiei Mici se gândeau neîncetat. Se înțelegeau și cu vestiții ortodocși surghiuniți - cu Meletie al Antiohiei, cu Eusebiu al Samosatelor și cu alții. Vasile al Cezareii era tot mai bolnav. Mintea lui însă a priceput de cine era nevoie: de pustnicul din schitul Sfintei Tecla, de Grigorie. Altă ieșire nu aveau. Toți căzuseră de acord, așa reiese din întâlnirile lor.

Însă constantinopolitanii s-au mișcat mai iute. Era necazul lor, înlăuntrul lor, așa că se puseseră cei dintâi în mișcare. S-a alcătuit o delegație formată din ortodocși serioși și cu răspundere. Nu era vreme de pierdut. Au pornit din capitală spre Isauria. Acolo, aproape, la Seleucia, puțin mai încolo de schitul Sfintei Tecla, trăia pustnicul Grigorie din Nazianz. Faima lui trecuse hotarele Asiei Mici, înaintase în toată împărăția și mergea peste tot unde trăiau oameni învățați și, bineînțeles, creștini. Toți știau că omul acesta avea de toate: sfințenie, putere în cuvânt, știință nemărginită, harisma teologiei.

De cum a ajuns la schitul Sfintei Tecla, delegația reprezentanților ortodocși s-a închinat și a căutat numaidecât coliba lui Grigorie. Au înaintat într-acolo unde li s-a arătat. Sufletul fiecăruia era plin de teamă. Toți simțeau același lucru, dar nimeni nu spunea nimic celuilalt. Au bătut în mica ușă de lemn; au bătut iarăși. Peste puțin au auzit înăuntru un mic zgomot. Ușa s-a deschis întâi pe jumătate, apoi și mai mult. A apărut o siluetă firavă și puțin gârbovă, Grigorie. O frunte largă, luminoasă, un chip uscățiv, supt de posturi și de asceză. Îmbrăcămintea îi era zdrențuită, sălbatică.

Nu le-a făcut impresia unei mari personalități, inabordabile. Teamă pe care o avuseseră în suflet le-a dispărut dintr-o dată. I-a

așezat, simplu, pe o bancă de lemn. Ei i-au vorbit deschis, fără înconjur:

- Grigorie, ne trebuie ceva care să-i adune pe ortodocșii înfricoșați. Lăcaș nu avem. Are însă grijă Dumnezeu. De-o să vii în capitală, toate se vor schimba, așa ne-au spus cei ce te cunosc. Arienii au retori, predicatori și teologi. Cu aceștia ne războiesc. Să le stăm și noi cu ceva împotrivă.

Grigorie i-a ascultat cu capul plecat. Îi părea rău de ortodocși, însă dinlăuntru îl apăsa dragostea de isihie și pustie. La un moment dat, a ridicat nedumerit capul și l-a spus:

- Și ce-ați venit la mine, oameni buni?! Nu vedeți că-s un biet țăran, care nu face de capitale și măriri?... Și-apoi, aici în pustie, cu grădinița și cu drumeții, am uitat și picul de retorică pe care-l mai știam; s-a dus teologia mea... Dați-mi pace, frații mei, în pustia și-n iubita mea sărăcie...

Trimișii Constantinopolului se așteptau la una ca aceasta, după câte auziseră despre Grigorie. Dar acum, că o auzeau, erau încurcați. Unul, însă, cuteză și îi vorbi deschis, pe față:

- Așadar, vedeți că v-am spus adevărul?... O să găsiți pe altul pentru lucrul de care aveți nevoie.

Oamenii Constantinopolului, de vreme ce n-aveau altă soluție, au stăruit și i-au explicat totul, pe rând:

- Am întrebat, Grigorie. Am căutat pretutindeni unde ne-a tăiat capul. N-am găsit om potrivit. Toți - Vasile al Cezareii, Eusebiu al Samosatelor, din exilul lui, și mulți alții - la tine ne-au îndrumat. Toți de la tine așteaptă... Și noi de asemenea. Știm, nu-ți plac treburile administrative; o să ne îngrijim noi de ele. Ți-o făgăduim. Tu - doar cu predica, cu teologia, Grigorie. Să-i întorci pe ereticii capitalei, să-i întărești și să-i convingi pe ortodocși. Așa se vor întoarce la adevăr și frații noștri cei rătăciți. Să se vadă, să se întâlnească Ortodoxia în capitală. Iartă-ne, dar n-avem încolo. De decenii întregi capitala e cuibul ereticilor. Nu ne erau de-ajuns arienii de tot felul și eunomienii, mai vin acum peste noi și sabelienii, înmulțindu-se. În ultima vreme se pornesc cu o mulțime de adepți ucenicii lui Apolinarie al Laodiceii. Lucrul lui Dumnezeu să-l faci, Grigorie, nu pe-al nostru. Nu

pentru noi ți-o cerem, ci pentru slava lui Dumnezeu, pentru mântuirea oamenilor...

I-au mai zis și multe altele. Refuzul său însă a rămas statornic, până când i-au învederat următorul fapt: că e voia lui Dumnezeu să-și asume lucrarea aceasta. Atunci, înlăuntrul său, a cedat. Ar fi o dovadă de egoism din partea lui să-i pese mai mult de sine însuși decât de voia lui Dumnezeu. De l-ar încredința, așadar, că e voia lui Dumnezeu, o să se supună numaidecât. Fusesse înduplecat, deci, din ceasul acela, însă nu le-a răspuns trimișilor. Aceia stăruiau, el tăcea.

- Mergeți cu Dumnezeu. O să cuget. Și dacă e să vin, degrabă mă voi înfățișa la voi.

Oamenii s-au privit nedumeriți. Mai mult n-au putut să facă. Și-au luat rămas bun de la pustnic și au plecat. S-au închinat iar la moaștele Sfintei Tecla și s-au înapoiat în jungla eretică a Constantinopolului.

Cedează și se pregătește pentru marea misiune

În noaptea ce a urmat Grigorie n-a închis ochii. S-a străduit să se gândească. Dar la ce să se gândească? La Constantinopol situația nu se schimbase. Și știa prea bine că la acea oră, în Biserică nu exista nici un teolog capabil, disponibil, care să repună pe picioare Ortodoxia în marea capitală. S-a gândit la alte soluții. Nici o ieșire. S-a lăsat atunci rugăciunii - să-i descopere Dumnezeu voia Sa. Se luminase de ziuă; în jur, răcoare primăvărată. A ieșit din coliba sa și a apucat spre biserica Sfintei Tecla. S-a închinat. Balanța înclina către capitală. Căuta cu mintea vreo ieșire, vreo cale. Întunericul gros rămânea deasupra capitalei; iar balanța înclina neîncetat într-acolo.

I-a venit un gând, o dorință puternică: să meargă mai întâi în Capadocia; să sărute mormintele alor săi, să-și îmbrățișeze prietenii. Să mai odihnească puțin și sufletul prietenului său, Vasile, care se lupta cu bolile.

A plecat, așadar, puțin în Capadocia. Prieteni, bucurii, veselie. Nu mai prididea să-i îmbrățișeze pe toți. La Nazianz,

unde-l știau foarte bine, cunoscuții au văzut pe fața lui și în ochii lui o schimbare. Parcă se adâncise, parcă devenise și mai profund. La prima privire, îl simțeau departe, străin de lumea lor. S-au apropiat, l-au privit cu atenție și au simțit pe fața lui o dulceață, o sfințenie adâncă. Doi-trei dintre cei mai încercați în cele duhovnicești au spus deschis:

- Pe față i Se oglindește Duhul Sfânt. Grigorie al nostru e luminat de Duhul Sfânt!

A ajuns apoi și în Cezareea. Cele două vase preasfinte ale lui Dumnezeu, Vasile și Grigorie, au căzut unul în brațele celui-lalt. Fiecare îl cinstea pe celălalt ca pe un sfânt și ca pe un mare teolog. Se priveau unul pe altul și lacrimile curgeau liniștit. Fiecare vedea pe chipul celui-lalt sălășluirea lui Dumnezeu, lucrul pe care îl săvârșise Dumnezeu.

Grigorie a rămas lângă bolnavul Vasile. Nu știm cât. Ce au vorbit nu am aflat. Ce anume au hotărât nu cunoaștem. Oricum, Vasile a stăruit pentru misiunea la Constantinopol. Grigorie nu se mai putea împotrivi. Dacă însuși Vasile i-o spune, cu siguranță e voia lui Dumnezeu să meargă la Constantinopol... cu Dumnezeu înainte!

ÎN CONSTANTINOPOL ÎNVIE ORTODOXIA

Sosește în jungla Constantinopolului

Toamna desfrunzea firea înconjurătoare. Melancolia îi umplea pe cei sensibili. Iar sfântul nevoitor intra pe drumul cel mare. Era luna lui octombrie sau noiembrie 378. Grigorie avea 48 sau 49 de ani. Era în puterea vârstei, la ceasul marii lui bătlîi niptice. Se alăturase caravanei și străbătea acum, până la venirea zăpezii, pământul central al Asiei Mici. Din Cezareea la Soando și de acolo la Parnas, Ancira, Dorilaios, Niceea. Trecuse pe la Niceea și îi fericise pe episcopii aceia care la 325, prin luminarea Duhului Sfânt, dogmatizaseră despre adevăr. I-au venit toți în minte: bătrânul Alexandru al Alexandriei, hotărâtorul Evstatie al Antiohiei, figura preasfântă a lui Osie de Cordoba... Ce arhierici binecuvântați și luminați!

S-a lăsat în voia gândurilor, slăvind-u-L pe Dumnezeu... Mai-mai să-l uite pe Atanasie, protagonistul Sinodului de la Niceea. Un diacon neînsemnat, nici măcar preot. Și, totuși, a fost cel dintâi, cel mai capabil în discuțiile teologice. Îi pregătea pe episcopi, îi deprindea cu cele ale teologiei și aceștia intrau la adunările sinodale și teologhiseau corect.

Caravana își urma calea spre Nicomidia. Mai rămăsese ultima stație. Ajunseseră la Hrisopolis, azi Scutari. Ultimii călători ai caravanei se risipiseră și ei. Grigorie a luat o barcă și a lăsat în urma sa Asia, cu iubita lui Capadocie. Din clipa aceea s-a simțit înstrăinat, pribeag. Ghimpele rece ale pribegiei i-a pătruns adânc

în inimă și a simțit durere. A îndurat-o însă și și-a văzut de drum cu stăpânire de sine.

Era toamnă și apele Bosforului erau liniștite. Barca îl lăsase pe țărmul european. Acum trebuia iarăși să meargă câteva ore cu un mular, pentru a ajunge vizavi de vechiul Bizanț, la Constantinopol. În fața golfului – Cornul de Aur, o fâșie de mare ce intra în uscat, pe o lungime de aproape 7,5 kilometri. Având Cornul de Aur într-o parte și Marea Marmara în cealaltă, Constantinopolul apare ca un triunghi, aproape isoscel, ce se închide cu zidurile.

În fața golfului, pustnicul și poetul nostru stătuse și scrutase trufașa capitală. Nu o vedea pentru prima oară. Faima ei îi biruise și pe cei mai șovăielnici. În ultimii ani, mai ales, apărea limpede că rolul hotărâtor în tot ceea ce se întâmpla îl avea această cetate. Apusul slăbea tot mai mult. Imaginea Romei se micșora. Alexandria și Antiohia își pierdeau și ele, câte puțin, strălucirea. Toți căutau spre cetatea lui Biza megaritul. Marele Constantin, când o inaugurase, în 330, îi dăduse propriul său nume. Din Bizanț, ajunsese Constantinopol. Și ajunsese atât de minunată și aparte, încât toți o știau sub numele de Polis (cetate). Chiar și numele turcesc tot din grecește vine (*Istanbul* = *εις την Πολη* = în cetate).

Grigorie admira de la distanță puternicele ziduri. Cerul era senin, în depărtare se distingeau acoperișurile impunătoarelor palate. Se vedeau marile clădiri până la Acropole, centrul vechii cetăți a lui Biza. Cetatea și toată partea erau numai suișuri și coborâșuri. Cele șase culmi se vedeau limpede. Exista și o a șaptea, în depărtare, către Tracia. Desigur, culmile nu erau înalte, de doar aproximativ șaiszeci de metri. Dădeau însă o frumusețe aparte locului. Căpăta o gingășie anume și devenea fermecător.

De altfel, întreaga cetate – cel puțin de la depărtare – arăta fermecător. Însă înăuntrul ei adăpostea eretici, care îl urau pe Grigorie și Ortodoxia lui. Iar el mergea acolo să învie această Ortodoxie prigonită, exilată. Era o cetate cu 250-300 de mii de locuitori, care n-avea însă decât o mână de ortodocși. Ereticii, avându-i în spate pe împărați, stăpâniseră totul și îi prigoniseră pe ortodocși. Le smulseseră toate bisericile și îi proscriseseră. În oraș existau încă și păgâni idolatri. Puțini și aceștia - poate doi din zece locuitori.

Majoritatea zdrobitoare a creștinilor – conștient sau de frică și neștiință – erau ereticii. Credeau că Fiul lui Dumnezeu e o făptură, o creatură, că nu are aceeași Fire cu Tatăl. Cu ei va avea de-a face în capitală Grigorie, de cum își va începe lucrarea. Cei mai mulți fuseseră atrași cu forța în erezie. Cei mai binevoitori îi vor asculta argumentele. Măcar să fie auzită dreapta credință. Va reuși Grigorie? Întrebarea îi îngheța sângele și-l amețea. O voce însă, l-a scos din agonie:

- Hai, părinte. Ți-am încărcat lucrurile. Dă mâna și urcă-te în barcă. Pornim.

Grigorie s-a supus. A urcat și s-a așezat în partea din spate a bărcii. Barcagiul a înșfăcat vâslele, care au început să se afunde cu plescăit în apele liniștite ale golfului. Ce seninătate! Cât de liniștite erau toate în după-amiaza aceea de toamnă! S-a liniștit și el. Aproape că nici un gând nu-l mai supăra. Nici inima nu și-o mai simțea grea. Iar barca înainta. De altfel, distanța pe care o aveau de străbătut nu era mai mare de jumătate de kilometru, chiar mai puțin.

Se apropiaseră. Ajunseseră la Perama, puțin mai la dreapta de portul cel mare, Neorio. Acolo se legau bărcile ce veneau de vizavi, de la Galata.

Îl primesc cu pietre

Barcagiul, care vedea vizavi, se nedumeri și-l scoase pe Grigorie din neașteptata lui toropeală:

- Pe cine o aștepta, Avvo, toată lumea asta?

Și într-adevăr, la chei aștepta o mulțime de oameni. Nimeni nu se clintea, nimeni nu scotea o vorbă. Grigorie – parcă atunci ar fi deschis ochii! Se uita și nu-i venea a crede. Nu știa însă, bineînțeles, că oamenii aceia pentru el se adunaseră. Episcopul arian Demofil și alți câțiva clerici dăduseră de veste adepților lor de încredere ca toți să vină pe dig și să-l primească cu hule pe Grigorie.

Însă, unuia mai puțin, altuia mai mult, tuturor le trecuse pe la ureche ceva despre Grigorie. Puțini erau cei care nu știau nimic

despre dânsul. Faima lui ajunsese pretutindeni - că are o pregătire cărturărească uriașă, că-i un retor extraordinar, că e înstărit, că în teologie nu-l ajunge nimeni, că bogăția familiei lui e nemăsurată, că, deși ortodox, nimeni nu cutezase să-l prigonească, nici măcar necruțătorul Valens. Și acum, iată-l înaintea lor. Vedeau cu proprii lor ochi această măreață personalitate. De aceea nu strigau, nu făceau nici cel mai mic zgomot. Erau tare curioși să-l vadă de aproape, să-i cunoască chipul feței, să-l iscodească din priviri.

Barcagiul încetă vâslitul, frânând din rame și aruncând sfoara, ca să-și lege barca de chei. Grigorie era încă dezorientat, pierdut. Încercă să se ridice; șovăia. Însă încet-încet se ridică în picioare. Acum îl vedeau mai bine și-l puteau observa mai cu amănuntul. O ușoară rumoare se auzi pe chei. Oamenii care îl așteptaseră îl vedeau. Dar ce era de văzut? Un om între două vârste, care mai degrabă era bătrân. Mult slăbit de post și rugăciune, cu fața palidă, destul de pleșuv; cu puținele fire de păr albe, asemenea și barba. Oarecum gârbov. Iar hainele... mai sărace decât ale săracilor. Nici vorbă de om înstărit. Un omuleț smerit și înțepenit. Părea un provincial pierdut prin capitală. Doar fruntea lui surprindea: largă și luminoasă, cu ochii mari și senini. Cei de pe mal au fost cuprinși de o nedumerire ciudată și de o teamă, ce nu se puteau distinge de la distanță. Însoțitori, desigur, Grigorie nu avea.

A făcut câțiva pași în barcă. A ajuns la prora. L-a ținut barcagiul și, anevoie, bătrânește, a urcat pe uscat. Arienii, pe cât îl urmăreau, pe atât se însuflețeau. Din fericire - gândeau -, veștile mințiseră, fuseseră înșelați.

- Țasta-i Grigorie, de care se vorbește ca de Dumnezeu? Părintelul ăsta-i faimosul teolog, boierul capadocian? Pe-ăsta l-au trimis ortodocșii să ne războiască?

Și spiritele s-au încins numaidecât. Clericii s-au aprins. Oamenii de rând au prins a striga, ridicând mâinile. Se strâmbau și îl amenințau pe Grigorie, care nu mai știa ce să facă. Nu scotea o vorbă. Arienii de pe chei se înfierbântau din ce în ce, manifestându-se tot mai zgomotos. Unii se apropiau de Grigorie și-l scui-pau. Doi oameni din casa lui Avlavie și foarte pușinii ortodocși ce prinseseră de veste și veniseră îl apărau de mâinile ce se

ridicau să-l lovească. N-a scăpat însă de pietre. Când gloata ariană l-a văzut pe smeritul și gârbovul omuleț înaintând spre cetate, și-a pierdut cumpătul. Urlau împotriva lui. Îi arătau că trebuie să se întoarcă înapoi și să fugă... Mulți, mânioși din cale-afară, se aplecau spre pământ și orice găseau aruncau în sărmanul Grigorie. Multe l-au lovit, însă cele mari, din fericire, nu l-au nimerit. Și așa, chiar lovit de pietre, a putut să înalteze, gârbov și tulburat.

Oamenii lui Avlavie și ai verișoarei lui Grigorie, Teodosia, înfricoșați și ei, l-au tras deoparte pe sfântul bărbat, l-au băgat într-un mic car, au lăsat drumul lui Mavrian cu pridvoarele și magazinele lui, au intrat pe-un drum lăturalnic, au trecut în spatele drumului lui Domnin și au înaintat pe tăcute către drumul principal - strada de mijloc, cum i se spunea. Acolo, aproape, între Piața lui Constantin și viitoarea piață a lui Teodosie, s-au oprit. Era reședința familiei lui Avlavie și a Teodosiei. Grigorie a coborât și rudele sale l-au primit cu bucurie și l-au mângâiat pentru primirea mizerabilă și lovirile cu pietre. Nu-și închipuiseră că arienii vor ajunge până la asemenea gesturi.

Bogatul nobil Avlavie nu-l cunoscuse pe Grigorie. Soția lui, Teodosia, verișoara lui Amfilohie, vrednicul episcop al Iconiului, îi vorbise cu mult entuziasm despre Grigorie. Avlavie însă, a rămas surprins. S-a strâmbat și el, văzând un bărbat între două vârste, îmbătrânit înainte de vreme și gârbovit. Până și Teodosia, care-l știa de mică, căuta să ghicească în ochii lui vechea lor strălucire și n-o afla. Își ațintise luarea aminte spre chipul lui și rămăsese dezamăgită. Ea însă, ca verișoară ce-i era, găsea justificări pentru toate - oboseala drumului, își zicea în sine... pățania hulirii și azvârlirea pietrelor... Acestea i-or fi furat puterile și vioiciunea. Apoi, Teodosia știa multe despre asceza, posturile și rugăciunile de noapte ale lui Grigorie. De aceea înțelesese... Avlavie însă și slujitorii casei arătau o dezamăgire fâțișă. Bine că erau toți ortodocși și de aceea se purtau cu bună cuviință. L-au lăsat puțin să se odihnească, să-și revină după oboseala și primirea de pe chei.

Către seară îl așteptau cu toții în camera de oaspeți a marelui conac al lui Avlavie. Grigorie se odihni puțin. Mai mult se rugase.

Cum a ieșit din odaia sa, Avlavie l-a întâmpinat numaidecât:

- Frate Grigorie, hainele tale sunt rău chinuite... Să-ți aduc altele... Știi, aici suntem în capitală...

Grigorie l-a privit senin, și-a ridicat mâna și a pus-o pe umărul lui Avlavie, zicându-i:

- Avlavie, Duhul Sfânt m-a trimis aici pentru Ortodoxie. Nu pentru hainele tale mătăsoase.

Avlavie s-a căit adânc. A fost cuprins înlăuntrul său de respect pentru smeritul și sfântul om care îi sta înaintea. L-a condus în salon. Se-adunaseră deja doi-trei clerici înfricoșați și câțiva ortodocși de seamă ai Constantinopolului. Și aceștia au încercat aceeași dezamăgire. Însă pentru scurtă vreme; până în clipa în care oaspetele cel sărac la înfățișare a prins să le vorbească despre Sfânta Treime. Să le spună cum, unde și când își va începe lucrul. Atunci prima impresie a fost, pe nesimțite, dată uitării. Au înțeles cine e bătrânul cel palid și gârbov și s-au umplut de însuflețire sfântă. Încet-încet, se năștea în sufletul lor respectul și teama. Din ceasul acela, toți, fără a pricepe de ce, s-au simțit în stare să lupte pe față pentru Ortodoxie. „Gata cu treburile pe ascuns. Gata cu Liturghia noaptea, în afara cetății. În cetate, la lumina zilei! Destul ne-am ascuns, destul am suferit. Acum la luptă!” - s-au îmbărbătat ei. Trecuseră peste teama de până atunci ascultându-l pe bătrân și privindu-l în ochi. Omul acesta răspândea o putere dumnezeiască. De-aveai sufletul deschis, privindu-l cu încredere, te puteai face mărturisitor al credinței, mucenic al lui Hristos, puteai orice!

În bisericuța cea improvizată, „întâia” înviere a Ortodoxiei

Unde, însă, să se arate ortodocșii? Unde să se adune pentru Liturghie? Pentru ei nu exista biserică. Întreg Constantinopolul, cu aproape trei sute de mii de locuitori, cu două sute cincizeci de creștini, n-avea nici măcar o singură biserică ortodoxă. Arienii le luaseră pe toate, până și pe cea mai mică. Îi alungaseră cu sila pe ortodocși, le luaseră bisericile și pe preoți îi bătuseră. Puținii ortodocși ce mai rămăseseră se adunau pentru slujbă noaptea, pe

ici și pe colo, în afara zidurilor cetății, prin case singuratice, prin pivnițe. Cel mai des se adunau în afara cetății, pentru mai mare siguranță. Chiar și în peșteri. Doar acolo puteau liturghisi liber.

Acum, însă, prezența lui Grigorie i-a mobilizat. Erau gata pentru tot ce-o să hotărască, pentru tot ce-o să-i roage Grigorie! Însă acesta era străin. Nu știa bine cum merg lucrurile. I-a lăudat pe ortodocșii de față pentru hotărârea lor de a-l urma. Însă când i-a întrebat concret: „Unde o să ne adunăm, fraților? Și când? Trebuie să ne grăbim...”, nimeni n-a fost în stare să-i răspundă. Tăcerea ce s-a așternut preț de câteva clipe le-a părut o veșnicie. De față era și Teodosia, stăpâna casei și verișoara lui. Simțind apăsarea ce se lăsase, privi cu înțeles spre Avlavie. Și acesta vorbi hotărât:

- O să-ncepi aici înăuntru, Grigorie. Casa mea îți aparține. O să liturghisești aici, până o să vedem ce-om face. Avem loc. Nu prea mult însă; la început, nu o să fim nici noi prea mulți. Apoi om mai vedea, are Dumnezeu grijă...

Cuvintele lui Avlavie le-au adus ușurare tuturor. Celor de față le părea că trăiesc în primele veacuri creștine. Atâta simplitate, atâta bucurie...

S-au dus cu toții într-o mică încăpere de la subsolul marii clădiri. Au împărțit-o provizoriu și au început. Acolo, aproape, într-o mică încăpere a subsolului, s-a instalat Grigorie. Zona era centrală - lângă Piața lui Constantin, vizavi de baia lui Daghistaos. Pe acolo trecea „mijlocul”, marele drum ce străbătea întreaga peninsulă, venind din Tracia. Acolo aproape lucrau și brutarii, care făceau pâine pentru toată zona aceea.

Ortodocșii au fost înștiințați, unul de la altul. În câteva zile, aflaseră cu toții. Cei mai curajoși merseseră de la început la liturghiile săvârșite de Grigorie. Erau atât de puțini, că încăpeau fără probleme în micuța biserică; chiar mai rămânea ceva loc... Erau norocoși că îl auziseră primii pe de Dumnezeu insuflatul teolog explicându-le dogma Treimii. Simțiseră cei dintâi flăcările de Dumnezeu trimisului propovăduitor.

Firavul omuleț liturghisea și simțea că umple totul cu prezența lui. Vorbea dintre ușile împărătești și toți amuțeau. Impresiile alergau ca fulgerul - la hipodrom, în piețe și în port,

prin casele nobililor și prin vecini. Și lumea se aduna tot mai mult. Biserica se umpluse. În față - lipiți de altar; în spate - împingeau și alții, să intre. Asemenea liturghii nu mai trăiseră. Grigorie rostea rugăciunile și se citea pe fața lui că e părtaș cu Dumnezeu. Strălucea și răspândea o seninătate dumnezeiască. Vedeau înaintea lor minunea Harului dumnezeiesc și toți, unul mai mult, altul mai puțin, gustau din el. Predica era puternică, ziditoare, îmbărbăta, întărea. Cum ieșea dinlăuntrul lui? Cum îi liturghiseau mintea și inima? Parcă ar fi fost o chitară având pe Duhul cântând dintr-însa! Adevărul pe care li-l înfățișa se sădea adânc în ființa lor. Și le explica de ce Arie și Eunomie, Sabelie și Apolinarie nu spun adevărul. Le înfățișa amănunțit de ce toți aceștia învață rătăcirii. Le spunea astfel încât fiecare dintre credincioși putea să se împotrivească ereticilor, în discuțiile cu ei, și să-i dezbrace de toate argumentele lor.

Ortodocșii s-au întărit. Inimile li s-au umplut de adierea adevărului. Mintea lor a găsit sprijin și arme împotriva ereticilor. Întreaga ființă li s-a îndreptat, li s-a îmbărbătat și discutau și polemizau deschis pretutindeni - în toate colțurile, în toate piețele, în forum, în băi, peste tot...

- Veniți să liturghisiți adevărat. Veniți să auziți cum vorbește despre adevăr Duhul Sfânt. Învață Grigorie din Nazianz. O să vedeți ce-i este dat omului acestuia să grăiască.

Arienii și ceilalțieretici s-au tulburat. De patruzeci de ani și mai bine, ortodocșii nu cutezaseră să sufle în cetate.

- Ce facem? Cum să ne împotrivim? - se gândeau. Puteau ei să facă orice, mult și bine... Degeaba. Vremurile se schimbaseră. Doar să-i mai stânjenească pe ortodocși, atât mai puteau. Și nu s-au dat înapoi de la aceasta.

Între timp - nu trecuseră decât câteva săptămâni -, ortodocșii și-au dat seama cu amărăciune: biserica era mică, neîncăpătoare, nepotrivită; una singură pentru întreaga cetate, pentru vestita Nouă Romă. Avlavie însă era și el acolo! Plin de adevăr și de prezența lui Grigorie, nu șovăi:

- Aici, fraților, pe locul ăsta; îl am de la bunicul meu... aici ne vom clădi împreună o biserică nouă, mai mare.

Și au început, într-adevăr, să-și clădească singuri o încăpere lungă și îngustă, pe care au făcut-o biserică. Au numit-o biserica Anastasiei⁵. Și nu întâmplător: i-au spus așa fiindcă acolo înăuntru a înviat Ortodoxia pentru toată regiunea aceea. Acolo înăuntru s-a descoperit în chip extraordinar și unic adevărul despre Sfânta Treime. Slujitor și descoperitor - Grigorie. Și lui însuși îi plăcea să lege numele bisericii de restaurarea Ortodoxiei în Constantinopol.

În scurtă vreme, ortodocșii s-au bucurat de o biserică de dimensiuni normale, a lor. Arienilor nu le venea să creadă văzând propășirea ortodocșilor și își ascuteau ura.

Bineînțeles, nici noua biserică nu era foarte mare. Curând, avea să fie chiar neîncăpătoare. Nu se putea asemăna bisericii Sfinților Apostoli, care se afla foarte sus, mai sus chiar și de vestitul viaduct al lui Valens, nici cu „Sfânta Sofia”, care pe atunci era o biserică obișnuită. Însă în biserica Învierii încăpea destulă lume, era bine proporționată, avea o catapeteasmă normală, balustradă și gineceu.

În biserica Anastasiei

Acum, ridicându-și ortodocșii și biserica, îndrăzneau și mai mult. Întreaga parte situată la vest de hipodrom și mai sus de Piața lui Constantin s-a schimbat. Nu doar duminica. Și dimineața, și la prânz, și seara, lume multă era într-un neîncetat du-te-vino la biserica Anastasiei. Avlavie pusese slujitorii să dea la o parte gardul ce împrejmuia locul cu pricina. Așternuse drumuri până la biserică și sădise în jur straturi de flori, ca oamenii care veneau să găsească toate lucrurile frumoase și plăcute. Îi păsa de frumusețea bisericii. Știa că oamenii aceștia suferiseră mult și meritau tot ce era mai frumos. Grigorie le aducea adevărul mântuitor; Avlavie – mediul plăcut și odihnitor; fiecare, ce avea și ce putea. Toate pentru om, care neapărat trebuie mântuit.

⁵ *anastasis* = înviere, ridicare.

Grigorie se simțea în biserica Anastasiei liber și puternic. Preotul liber se simte mai mare chiar decât împăratul. Acolo, deci; neobosit ziua întreagă, noaptea întreagă. Desigur, în sinea lui se simțea neîncetat străin în capitală. O spunea adesea, chiar o scria. Dar asta nu avea importanță. O spunea ca să știe toți că nu-i păsa de bogăția și măreția noii Rome, Constantinopolul. Altceva poftea el: să învie Ortodoxia. Fiindcă, odată înviată acolo Ortodoxia, va lumina ca o mie de lumini lumea întreagă. Constantinopolul ajunsese deja buricul pământului. Către el se întorceau toți, lui îi urmau cu toții.

A început o activitate fără repaus. Toată dimineața îi primea pe cei care îl căutau. Le explica, îi călăuzea, îi odihnea. Zilnic, slujbe și privegheri, predică și teologie, cateheză și sfat. Nu scăpa nici un prilej. Fiindcă peste tot erau răspândite cacodoxii și erezii, accentul îl punea pe teologie. Adică încerca să arate cu orice chip care-i adevărul. Căci doar cel ce are și trăiește adevărul, doar acela se mântuiește. Vorbea despre legătura pe care o are Fiul cu Tatăl și Duhul Sfânt cu Tatăl și cu Fiul.

Avea el însuși, prin luminarea Duhului Sfânt, experiența legăturii acesteia. I se descoperise, precum spune, nu doar că Fiul, ci și că Duhul are aceeași fire cu Tatăl. Și că, precum Tatăl este Dumnezeu, așa și Fiul este Dumnezeu și așa și Duhul Sfânt este Dumnezeu. Asta trebuia s-o creadă cu toții, altfel nu se vor mântui.

Discuțiile despre *Cuvântările* lui Grigorie și despre lucrarea lui împânzeau orașul. Erau destui cei ce-l admirau. Mulți tăgăduiau unele din formulările lui. Cei mai mulți însă - care, desigur, erau arieni - îl urau. Ziceau... Dar ce nu ziceau?!... Nu doar despre învățătura lui, care dărmase tot ce spuneau Arie și Eunomie, dar și despre purtarea lui. Aceasta îi deranja în chip deosebit. Crease o antiteză tipătoare: căpeteniile arianismului mâncau bine și beau bine; în schimb, Grigorie postea aspru, mâncând te miri ce. Cât un pustnic, chiar mai puțin. Aceia alergau și se închinau boierilor cetății, iar Grigorie îi ocolea. Aceia se îmbrăcau luxos și apăreau cu însoțitori, spre a-și arăta puterea; Grigorie se îmbrăca simplu și sărăcăcios. Înfățișarea lui nu avea nimic impunător, nimic special. Oamenii simpli, câți nu-l ascultaseră vorbind, nici nu-i dădeau importanță văzându-l trecând. Ba dimpotrivă: îl

disprețuiau sau îl depășeau nepăsători. Ereticii băgaseră de seamă aceasta și, la momentul potrivit, aveau s-o speculeze.

În biserica Anastasiei se adunau tot mai mulți credincioși. În cetate, în discuții, tema principală era persoana lui Grigorie. Toți voiau să-l audă. Căpeteniile arienilor nu îngăduiau adeptilor mai simpli să meargă la „Anastasia”. Își trimiteau doar oameni aleși și citiți, să asculte cu atenție, să-i noteze ideile și argumentele, astfel încât să-și poată apoi și ei organiza rezistența. Ceilalți însă, neamestecați cu arienii, mulți dintre ei oameni cu carte, alergau să-l asculte pe Grigorie.

Adesea, înainte de a ieși între ușile împărătești să predice, doi vechi locuitori ai cetății îl înștiințau pe Grigorie, în Sfântul Altar:

- Părinte, astăzi ai un auditoriu ales. Au venit nobili, singheli și un patrician. Ai însă și străini. Par învățați; nu-i cunoaștem. Or fi ortodocși, or fi arieni – nu știm. Poa' să fie ortodocși, că-i vedem cuviincioși și evlavioși. Nu au ciudățenii. Ți-au venit însă și iscoade. Ucenicii lui Eunomie și aceia care zic că Sfântul Duh e o putere îngerească.

Sfântul îi asculta și ieșea între ușile împărătești. Stătea nemișcat. La început, privirea nu i se vedea. Lua aminte la el însuși. Chema, rugându-se, luminarea Duhului Sfânt, se ruga cu tărie, ceea ce se băga de seamă din ușoara sudoare de pe frunte. Vorbea cu Duhul și privirea îi devenea nemișcată. Fixa obștea adunată în biserică și era tot numai lumină care îi mângâia și îi odihnea pe binecredincioși. Erau oameni care veneau la capela Anastasiei numai și numai pentru sfânta strălucire a ochilor lui.

Înainte de a începe predica, adesea credincioșii vorbeau între ei pe șoptite. Puteai să-l auzi pe câte unul zicând:

- Fii atent ce chip are! Ai mai văzut, frate, asemenea om? Fruntea-i pare luminată! Fața – ca a sfinților din vechime. Luminoasă se făcea, se zice, fruntea mucenicilor. Uită-te la el, uită-te la el...

Și Grigorie începea. Pătrundea pe tărâmul sfânt al teologiei, cu aripile smereniei, cu luminarea Duhului. Și să nu uităm că pe vremea aceea „teologie” se numea doar cuvântarea despre persoanele Sfintei Treimi, dimpreună cu cuvântarea despre evenimen-

tele de seamă ale dumnezeieştii iconomii, adică lucrarea lui Dumnezeu pentru mântuirea noastră, întâi de toate prin întruparea Fiului lui Dumnezeu.

Cuvântul i se revărsa uneori ca un pârau adăpând florile, alteori ca un râu iute, ce udă pământul însetat. Alteori îi mângâia pe cei rătăciţi şi le tâlcuia cu răbdare adevărul. Fulgera însă şi uneori îi ironiza pe arţagoşii eretici. Toate măsurile le încerca. Cu un singur scop: să umple inimile şi mintea cu adevăr.

E adevărat că multora le era greu - aceluia care nu auziseră multe despre teologie şi nu ştiau decât puţină carte. Aceştia nu pricepeau şi adesea cereau cu glas tare:

- Învăţătorule, mai simplu, să pricepem şi noi!

Marele teolog se milostivea şi vorbea mai simplu. Însă cei câţiva mai înaintaţi în teologie nu erau de aceeaşi părere. Îşi lăsa-sea treburile, veniseră de departe şi voiau să audă cuvinte adânci, teologie adâncă.

- Dă-i înainte, dascăle, îi ziceau. Mai adânc. Astea le ştim. Le poftim pe-acelea de care doar tu eşti în stare... Pentru acelea am venit.

Iar Grigorie când îşi adâncea cuvântul pentru cei puţini, când şi-l făcea simplu, pentru cei mulţi.

Desigur, toţi aveau dreptate. Însă în vremea aceea critică era trebuinţă de adâncime, de părţi adânci ale teologiei. Altfel, dacă luminatul teolog nu ar arăta adâncul adevărului, nu i-ar convinge pe cei binevoitori şi nu i-ar izbăvi de îndoieli. Nu ar fi biruite învăţăturile greşite ale cacodocşilor, ale ereticilor.

Însă pentru ca sămânţa lui Grigorie să încolţească în inimile oamenilor, Dumnezeu trebuia să o lucreze. Şi lucra oriunde I se cerea, oriunde oamenii Îl căutau. Unde-L căutau nu cu vorba, ci cu fapta, cu rugăciune, cu post, cu priveghere. Nevoinţa aceasta care îl înmoaie pe omul cel dinlăuntru se străduia să o înveţe cetatea.

Grigorie ştia prea bine că, cu cât mai mult se ţine omul de asceză, cu atâta şi Duhul suflă înlăuntrul lui. Şi cu cât Îl are mai mult pe Duhul, cu atât se întăreşte mai mult în credinţa adevărată. Ştia bine şi sigur regula aceasta. Pe seama lui. O trăise şi dovadă îşi era el însuşi despre adevărul acestei reguli.

De aceea nu precupețea nimic. Stătea ca o stâncă în calea valurilor arienilor. Până și ai lui, care-l știau din Capadocia, se mirau. Trupește, Grigorie fusese firav. Postul însă totdeauna îi fusese aspru. Se îmbolnăvea din mai nimic. Și, ceea ce era mai important, de cum avea greutăți, de cum începeau prin culise vorbele urâte despre el, lăsa totul baltă și fugea în pustie. Acum toate se schimbaseră. Ai zice că îi provoca pe toți și toți se zdrobeau de el. Ca vulturul cel mândru, pe care nici o pasăre nu-l poate concura. Acela stă totdeauna mai presus.

Toate acestea îi tulburaseră mult pe eretici. Și, colac peste pupăză, trebuia să mai înghită una: Grigorie învăța că, în Sfânta Treime, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt sunt deopotrivă. Dumnezeu este Tatăl, Dumnezeu este Fiul, Dumnezeu este Duhul Sfânt. Ereticii prinseseră a răspândi vorba prin bisericile lor și prin piețe că Grigorie propovăduiește trei Dumnezei, nu unul. Așadar este triteist, idolatru.

Învinuirea a alergat din gură în gură și a răzbătut peste tot. Ortodocșii s-au înfricoșat și au cerut explicații de la Grigorie. Și acesta le-a răspuns. De altfel, pentru aceasta venise în Constantinopol. Sfânta Treime „Se primejduia”, și despre aceasta vorbea - în toate duminicile, în capela Anastasiei, și zi de zi, oriunde se nimerea. Cu răbdare și luminare, le explicase că Dumnezeu este doar Unul, căci Tatăl și Fiul și Duhul au o singură fire, comună. Reprezintă însă trei ipostasuri deosebite (sau Persoane), fiindcă fiecare ipostas își are propria însușire, aparte. Le dăduse și pilda oamenilor: Pavel, Petru și Atanasie au aceeași fire, căci tustrei sunt oameni. Dar sunt proprii. Așa și Sfânta Treime. Este o Dumnezeire, un Dumnezeu în trei ipostasuri. O singură fire, trei ipostasuri.

Problema aceasta era a Bisericii întregi, pretutindeni unde existau creștini. Au alergat deci într-acolo și biserica s-a umplut. Iar el nu înceta. Ieșea între ușile împărătești și, cu graiul lui, lumina adevărul despre Sfânta Treime. Vorbea cu râvnă dumnezeiască. Toată obștea se făcea părtașă celor grăite de el. Credincioșii trăiau simțăminte preasfinte. Vulturul teologiei mergea tot mai adânc în adevăr. Lua cuvintele Scripturii și pătrundea în profunzime, în adevărul dezvăluit de ele. Căuta să arate

credincioșilor „frumusețea tăinuită” - cum zicea. Frumusețea copleşitoare ascunsă dincolo de litera Scripturii.

Era o luptă anevoioasă, cu neputință omului. Doar prin asceză și lumina de sus o poate izbuti cineva. Și nu doar în mică măsură. Dovadă stă faptul că, în istoria Bisericii, puțini au reușit. Primul și cel mai iscusit - Grigorie. În clipele acelea, înlăuntrul său era un vulcan din pricina luptei pentru adevăr și a lucrării descoperitoare a Sfântului Duh. Aceasta o vedeau pe chipul său câțiva dintre credincioși. Erau clipe - atunci când vorbea despre Treime - când îl vedeau strălucind de lumină. Fața sa căpăta o dulceață nemaivăzută. Se umplea de o lumină negrăită. Puținii care vedeau acestea trăiau clipe de adâncă fericire. Ochii lui se umpleau de lacrimi și se rugau să nu treacă ceea ce se întâmpla. Însă desigur, încet-încet, trecea. Stările dumnezeiești sunt rezezi, scurte. Doar în Împărăția lui Dumnezeu starea aceasta va fi desăvârșită și veșnică.

Să teologhisească puțini

La sfârșitul unor asemenea cuvântări, obștea din biserica Anastasiei era liniștită și senină. Se bucura Grigorie; Îl slăvea pe Dumnezeu. Însă lucrurile nu erau așa de ușoare. Aceeași obște avea și viermele împărțirii. De ani de zile lipsea profunda cultură duhovnicească și cateheza adevărată. Chiar și pentru cei ce erau încă ortodocși. Chiar și pentru cei ce acum se simțeau străpunși de cuvintele lui Grigorie; și aceștia se arătau nestatornici. Fiecare o ținea pe-a lui. I se părea că ceea ce crede el este corect și cădeau în extreme. Își făcea ceata lui și îi învinuia pe ceilalți de cacodoxie și erezie.

Să le acordăm însă și circumstanțe atenuante: multe puncte din învățătura Bisericii nu erau pe atunci lămurite. Așa că, o dată ce arianismul îi umpluse pe toți de îndrăzneală și încăpățănare, toți se credeau în stare să teologhisească. Tuturor li se părea că sunt capabili să vorbească despre marile teme ale credinței, ale adevărului.

Mentalitatea aceasta adusese cu sine două lucruri rele: Dispăruse ordinea și respectul în sânul Bisericii, de vreme ce tuturor li se părea că pot vorbi despre orice. Erau susținute păreri dintre cele mai ciudate și greșite, de vreme ce oameni nepregătiți își dădeau cu părerea despre lucrurile sfinte și anevoioase.

Grigorie vedea toate acestea și se amăra. Dacă ar fi avut împuternicirea s-o facă, ceva ar fi făcut, cu enciclice și porunci. Însă nu o avea. Îi rămăsese deci doar rugăciunea și cuvântul, puterea de convingere.

Astfel, în 379, înaintea Paștilor, care cădea în acel an pe 21 aprilie, vorbea adesea despre tema dihoniei, a păcii și a bunei rânduieli. Toți trebuie să se liniștească, să-și mărturisească credința și să se roage; dar doar câtorva le este potrivit să teologhisească. Doar cei ce au dorul acesta, care au primit de la Biserică slujirea aceasta.

- Iată, deci, unde ne-a dus dihonია. Ne-am împărțit într-o mie de părți. Așa că ne-am slăbănogit și păgânilor nici nu le mai pasă de noi. Gândiți-vă, fraților, că odinioară – cu un veac-două în urmă – erau puțini creștini, să-i numeri pe degete, însă uniți și împăcați. Și aceia puțini au biruit pe-atunci lumea. Acum suntem mulți, dar ne-am făcut de râsul lumii. Asta face dihonია: se bate creștin cu creștin, ca dușmanii. Ne pierdem pe noi înșine, singuri, n-avem nevoie de dușmani. Ne văd păgânii și-și freacă mâinile de bucurie.

Cei mai aprinși s-au împotrivit vorbitorului:

- Și noi de ce să tăcem? Pentru ce? Nu suntem membri ai Bisericii? Nu ne doare și pe noi de dreapta credință?

Ce să le mai zică Grigorie? Cum să-i convingă că nu toți sunt puși să teologhisească? Cum să schimbe această mentalitate greșită pe care o sădise arianismul? Și mai ales excesele acestea de zel!

A luat lucrurile de la început. Încet. Le-a spus că în lume există o ordine; la fel și în cer. Că Dumnezeu a dat felurite harisme și Biserica ține seama de acestea. Harismele desemnează ordinea în sânul Bisericii. De pildă, preotul are harisma și îndatorirea de a păstori, de a călăuzi, pe când mireanul este păstorit și este călăuzit.

Unul l-a întrerupt și i-a amintit că Pavel vorbește despre harisme multe, pentru toți. Atunci Grigorie a devenit mai clar, dar și mai tranșant:

- Da, Pavel vorbește de harisma proorociei, învățăturii și a științei. Dumnezeu le dă unora puterea înțelepciunii și a vederii, altora știință și descoperiri, altora puterea facerii de minuni, altora altele. Însă nu-mi vorbiți prea mult despre harisme. Nu te duce cu sacul mare la pomul lăudat. Cinci vorbe să spun și-mi vine greu. Nu vă duce mintea să vedeți cât de rar este dat să aibă cineva harisme... Toată viața m-am ostenit cu acestea și știu din proprie experiență. Ceea ce cu siguranță vă pot spune este că e mare lucru este să vorbească cineva pentru Dumnezeu. Și încă: primejdios lucru să-i înveți pe ceilalți, în vreme ce neprimejdios este să înveți de la altul. Lăsați, așadar, cele mari și apucați calea cea sigură. Închinați-vă nevoinei și pocăinței. Rugați-vă să vă dea Dumnezeu pocăință. Aplecați-vă cu răbdare spre studiu... Așa veți trăi mai adânc adevărul. Și o să vă izbăviți de-atâta îndrăzneală și zelotism și o să stăpânească smerenia în inimile voastre.

- Da să nu vorbim deloc? – i-au replicat. Să nu suflăm o vorbă?...

- Nici chiar așa, adăugă Grigorie. Să vorbiți, însă spre a mărturisi credința. Să arătați pretutindeni, și prin cuvinte, credința Bisericii. Tot ceea ce până acum învăța și cugetă Biserica. Și, întâi de toate, să aveți numele lui Dumnezeu pe buzele și în inima voastră.

- Și teologie – nimic? - se auzi o voce.

- Lăsați-o, fraților. Frică și cutremur este teologia. Și totodată frumusețe negrăită și copleșitoare. Cine e însă în stare de ea? Cine-i cel ce are putere și har să ajungă la „frumusețea tănuită”, la adevărul ce se ascunde sub litera Scripturii, dedesubtul celui ce-l știți cu toții? Nu pricepeți? Trebuie să te faci lumină ca să vezi prisosul de lumină. Iar cel nepregătit pentru asemenea lucruri se va întuneca cu desăvârșire înaintea luminii dumnezeiești. Iată de ce și eu o ocolesc și mă mulțumesc cu ceea ce știm până acum din Tradiție. Nu din trândăvie, cum mă învinovățesc mulți dintre voi, ci de frică și de cutremur și din sfială și respect față de adevăr. Așadar, dacă vreunui dintre aprinșii și zeloșii

propovăduitori îi pare că are harul lui Moise, să înainteze... Și să intre precum acela în nor, în norul adevărului. Cine se crede în stare, să meargă și să vorbească cu Dumnezeu!

Chiar și celor mai înflăcărați ascultători le-a pierit zelul. S-au potolit. Au priceput că, după cum le spusese Grigorie, nu toți sunt Moise, ci sunt simpli oameni și trebuie să rămână jos, la poalele muntelui teologiei, mărturisindu-L și slăvindu-L pe Dumnezeu și ascultând de păstorii și învățătorii lor.

Le-a mai spus și un alt lucru de luat în seamă pentru sporire duhovnicească:

- Smerit nu-i cel ce-și mărturisește micimea, ci cel ce mărturisește că puține știe despre Dumnezeu, cel ce puțin și vorbește despre Dumnezeu.

Nu auziseră bieții oameni până atunci asemenea cuvinte; au fost impresionați. Era adevărat că mulți, pe cât de lesne ziceau că-s păcătoși, pe-atât de lesne vorbeau despre Dumnezeu. Din rătăcirea aceasta se chinuia Grigorie să-i izbăvească, stăruind și zicându-le că, pentru teologie, afară de curăție și rugăciune, e nevoie și de multă știință, de mult studiu. E nevoie de știința celor dumnezeiești, dar și de știința celor omenești; de înțelepciunea dumnezeiască, dar și de cea omenească.

Toți câți nesocotesc acestea se aseamănă celor ce vor să zidească un turn fără să aibă din ce, celor ce merg să înoate în larg fără a ști să înoate. Or să se facă de râs, or să se înece. Or să-și piardă și credința pe care o au.

Arienii pun la cale un atac în noaptea Sâmbetei Mari

Lucrarea lui Grigorie aducea zi de zi roadă tot mai strălucită. Nu doar că-i dezbrăca pe eretici de argumente; nu doar că acei creștini de bună credință și învățați erau atrași tot mai mult de către Grigorie. Era și viața lui ascetică. La început, lumea nu o luase în seamă. Însă cu timpul, fusese cu băgare de seamă și îi văzuse petrecerea întru sfințenie. Văzuse minunata armonie între viața și învățătura lui. Se făceau privegheri și el era primul. Îl vedeau toată ziua în picioare, ținând cateheze, sfătuind, psalmo-

diind. Îl vedeau și la vremea mesei; până și păsările mâncau mai mult...

Discuțiile despre persoana lui au împânzit orașul. Nu exista creștin de bun simț care să nu-l considere sfânt și mare teolog. Asta îi durea pe arieni, îi înnebunea. Căutau și n-aveau cum să se împotrivească.

Aprilie 379 a fost luna în care Grigorie s-a liniștit. Toată atenția îi era îndreptată spre zidirea credincioșilor. Nu avea vreme de altceva. Nu ieșea mai deloc din biserica Anastasiei și dimprejurul ei, unde și locuia, în căsuța de la subsol.

Îl ajutau, se înțelege, câțiva preoți din partea aceea, dintre puținii ce rămăseseră ortodocși – ortodocși în ascuns. Mai mult îl ajutau oamenii ce veniseră din Capadocia, din episcopia Nazianzului și din casa lui de acolo. Erau diaconii Grigorie și Evagrie, Teofil și fratele lui, Eupraxie, notarul Teodosie cu colegul său de breaslă Elafie și alți câțiva, care ajutau după putere.

În aprilie, biserica Anastasiei avea și altă îndatorire: de a pregăti catehumenii pentru botez. Grigorie nu întorsese doar mulți arieni, ci atrăsese și mulți păgâni spre Biserică. Aceștia, apropiindu-se Paștile, trebuia să fie botezați. Și aceasta, desigur, în noaptea Sâmbetei Mari. Veneau așadar mai des la biserică, pentru ultimele cateheze ale lui Grigorie și pentru pregătirile convenite.

Grigorie urma să prăznuiască Paștile cu izbânzi copleșitoare. În ziua Învierii urma să prăznuiască învierea Ortodoxiei. Și praznicul va fi și mai luminat de botezul catehumenilor. Ce lucru mai îmbucurător decât acesta, ce biruință duhovnicească mai mare, mai strălucită?

Asta însă îi înnebunea pe eretici, care-și pierdeau cumpătul. S-au adunat căpeteniile lor între „Sfânta Irina” și „Sfânta Sofia”, lângă palatul cel mare al împăratului. Acolo locuia episcopul cetății, Demofil. Cu acesta în frunte, se convinseseră cât se primejduiesc de către „pseudosfântul zdrențăros”, cum îi ziceau lui Grigorie. L-au ocărât, l-au băgat în fundul iadului.

Demofil nu-l putea suferi. De Paști, Grigorie urma să săvârșească Liturghia ca episcop canonic al Constantinopolului. Nu era așa, desigur, dar așa apărea, fiindcă urma să facă botezul catehumenilor. În vremea aceea, botezul în grup al catehumenilor

se făcea cu fast, sărbătorește, doar de către episcopul locului, în noaptea Sâmbetei Mari. Asta nu putea s-o îndure Demofil. El însuși, episcopul noii cetăți a Constantinopolului, să nu aibă catehumeni, iar Grigorie să aibă atâția? De neconceput!

Mânia îl stăpânea. Oamenii lui erau de acord cu el. Au trimis și le-au strigat pe căpeteniile călugărilor, pe cei ce răspundeau de fecioarele afierosite Domnului, care ajutau la buna rânduială și la curățenia numeroaselor biserici ale orașului. S-au strâns în curtea episcopului cei mai aprinși, cei mai înrăiți eretici. S-au auzit vorbe ațâțătoare împotriva lui Grigorie:

- Pseudosfântul zdrențaros ne-a stricat liniștea. Eram bine-mersi, iar acum s-a sfârșit! Vedeți câtă lume ne fură cu vorbele lui mieroase? Numai minciuni, precum el însuși mincinos este! Face pe postitorul și pe ajunătorul, iar în Capadocia jumătate din Nazianz e al lui.

La început, un murmur a străbătut, apoi câteva strigăte. Gloata se aprindea. Din mulțime a răsunat o voce:

- Să-l alungăm, să se cărăbănească din orașul nostru, din Roma cea nouă. Noi avem aici credința noastră și cetatea noastră. Să plece...

Ei bine, gloata era gata de orice. Demofil și ai lui s-au liniștit. Toate mergeau de minune. Pe lângă acestea, cineva mai strigă, nemulțumit:

- Să-i strângem și pe cei săraci, zise, pe înfometaji... Vor fi alături de noi.

Pentru o bucată de pâine, toți au fost de partea arienilor, capabili de orice. Le-au fost date instrucțiuni. Li s-a dat ordin, mai întâi de toate, să nu spună nimănui nimic. De acord. Or să se strângă târziu, seara, în Sâmbăta Mare. Pe 20 aprilie. Să se întunece bine, să fie beznă pretutindeni.

Și a fost o minunăție de zi - primăvară îmbătătoare. Însă oamenii aceștia se învârtteau de colo-colo, ca fiarele sălbatice... Prin piețe, pe la răscrucile de drumuri, cu copaci înfloriți și flori gingașe. Toate bineînmiresmau, toate dezmiardau și se pregăteau pentru Înviere. Oamenii simpli, preocupați cu ultimele pregătiri, însă liniștiți și blânzi, așteptau Învierea cea luminată.

La ora pe care o stabiliseră, au început să se adune. În jurul hipodromului căscau gura și mișunau o mulțime de săraci. I-au luat și pe aceștia la episcopie, mai jos de „Sfânta Irina”. Toți au înșfăcat câte ceva și au apucat spre apus. Au trecut de Piața lui Constantin, s-au întâlnit cu alții și au înaintat spre apus. Dinspre „Sfinții Apostoli” se porniseră și monahii și monahiile, întărâtați. Mergeau pe lângă marele viaduct al împăratului Valens. Li s-a părut de folos să nu intre pe drumul mare, prin mijloc. Înaintau pe străzile lăturalnice, din toate părțile, și s-au întâlnit în fața bisericii Anastasiei.

Înăuntru în biserică, lume multă. Înainte de miezul nopții erau botezați catehumenii. Prieteni și rude umpleau biserica. O împodobiseră pentru marea sărbătoare. Pe Sfânta Masă străluceau toate. Pe tâmplă, la amvon – toate sărbătorești, pregătite de întâmpinarea marelui praznic. Sfintele vase la locul lor. La fel și cele trebuincioase botezului: untdelemnul sfințit, apa, veșmintele albe, nașii. Diaconii, preoții, psalții și citeții fuseseră cu băgare de seamă, să nu se facă tulburare, dezordine. Între credincioși – liniște și cuviință; nu se auzea o șoaptă. Evagrie diaconul a dat ultimele instrucțiuni femeilor care se botezau. Grigorie a început să citească în fața ușilor împărătești rugăciunile dinaintea Botezului și lepădările. I-a alungat pe diavoli cu puterea preoției. Credincioșii s-au înfiorat. Toți stăteau amuțiți, dar cu inimile deschise.

Atacul și prăpădul. Grigorie – în picioare

Exact în clipa aceea s-au auzit primele strigăte, sălbatice și întărate. Au deschis numaidecât, cu lovituri de picior și bubuituri, ușile bisericii. O gloată înnebunită a dat buzna înăuntru ocărând, călcând totul în picioare și răsturnând totul cu susul în jos. Înarmați cu ciomege și pietre, loveau tot ce aflau în cale. Au fost mulți oameni răniți și, se pare, și doi morți. Credincioșii nu știau ce să facă. Îi cuprinseseră panica și spaima.

Știau prea bine duritatea arienilor. O mai încercaseră și altădată, de aceea mulți își tăinuiseră credința până la venirea lui

Grigorie. Și iată că acum arienii o luaseră de la capăt. Singurul chip de a scăpa era fuga. S-au întors cu toții către ușile bisericii, înghesuindu-se. Se năpusteau în dezordine, la puțină lumină din biserică, spre uși. Ereticii, tot mai întârâtați, loveau cu ciomegele și izbeau cu picioarele. Au intrat în Sfântul Altar și au răvășit totul. Nimeni nu vedea în clipele acelea dacă cei ce intraseră în altar erau neștiutorii săraci flămânzi, care fuseseră plătiți, sau monahii, care știau foarte bine ce făceau.

Femeile, sus, în gineceu, fuseseră cuprinse de panică și începuseră să țipe. În zadar diaconul Evagrie, care era acolo, se străduia să le liniștească și să le apere. Zadarnic. S-au rostogolit de-a valma pe scări, însă acolo le așteptau barbarii, cu ciomege și ocări. Le-au aruncat în obraz o sumedenie de vorbe urâte și le-au lovit fără milă.

Diaconul Evagrie, văzând că nu poate mai nimic, căuta să vadă, de sus, ce se întâmplă cu Grigorie, care slujea. Hărmălaia era groaznică.

Îl băgaseră la mijloc. De-o parte atacatorii, care intrau tot mai mulți în locul lăsat de credincioșii ce ieșeau; de altă parte, catehumenii. Grigorie stătea pe mica solee. Se distingea de ceilalți clerici, care și ei făceau ce puteau să se ferească, să scape. Mâini și ciomege se ridicau și se coborau amenințător, sălbatic. Pietre zburau pretutindeni. Priveliștea l-a făcut pe Evagrie, acolo sus, să se înfricoșeze. I se părea că lui Grigorie îi sosise sfârșitul; genunchii îi cedaseră.

- Vai nouă de-l vom pierde pe marele nostru teolog, sfânta noastră mândrie - gândi. Cine ne va mai ține drepti, în picioare? Cine ne va mai îndestula cu adevărul?

Își ținea cumpătul, cât putea. Cu ochii, cu mintea, cu inima - la Grigorie. Îl vedea și nu-i venea să-și creadă ochilor, îl vedea și era coplesit. Stătea acolo, pe mica lui solee, neîncovoiat, drept, în veșmintele lui arhieresti albe ca zăpada, fără nici o cusătură aleasă, fără nici o podoabă, fără nici un lux; cu cruci negre pe ele. În mâini ținea cartea de slujbă, din care citea rugăciunile. Privirea lui căuta la toate cele ce se petreceau. Se aținea asupra credincioșilor, care sufereau necazul, se aținea și asupra răufăcătorilor. Avea în ea liniște și durere, multă durere. Toți, și buni și răi, erau

de plâns, vrednici de milă. Laolaltă, și buni și răi! Și mai vrednic de milă era Pavel, tânărul acela ce venea adesea în ultima vreme la biserică. Îi arăta respect lui Grigorie și părea că va face lucru bun în Biserică. Acum însă, de cum îi văzuse pe barbari urlând și culcând totul la pământ, se schimbase înlăuntrul lui. Prinsese să-l ocărăască, alături de ceilalți, pe Grigorie. Cât de josnic ajunge câteodată omul! Câtă durere naște micimea aceasta a lui!

Evagrie aștepta vreo mișcare a lui Grigorie - să facă ceva, să se aplece, să se păzească... Când mâinile îl amenințau, când pietrele zburau de pretutindeni... Și așa era suferind și epuizat; o simplă lovitură îl putea trimite pe lumea cealaltă.

Însă sfântul slujitor stătea netulburat. Doar adânca sa durere i se citea în ochi, brăzdându-i chipul senin și palid. Involuntar, Evagrie rămase ținut locului, desfătându-se de chipul lui Grigorie. Atunci se încredință, o dată pentru totdeauna, că omul acesta era trimisul lui Dumnezeu, că Duhul Sfânt umplea cu lucrarea Sa toată ființa lui Grigorie. Această lucrare răzbătea din purtarea, din cuvântul omului acestuia. Și, mai mult, i se citea pe chipul strălucitor. Acesta îi strălucea, arătând pe de-o parte compasiunea față de cei ce pătesc, iar pe de altă parte, pe Dumnezeu Însuși, cu adevărat. Orice om bun care s-ar fi întors în clipele acelea spre Grigorie ar fi citit pe sfântul lui chip prezența lui Dumnezeu, strălucirea omului îndumnezeit, care nu se mai teme de nimic, nu-i mai pasă de amenințări, nici chiar de moarte.

Grigorie n-a scăpat neatins din toată vârtoarea aceea. Fusese lovit pe ici, pe colo, însă nu și în față - în fața aceea în care Se oglindea Dumnezeu. Ereticii se mai potoliseră puțin, o dată cu dispariția aproape a tuturor credincioșilor. Uluiți, îl priveau fără să vrea pe singurul ce stătea încă drept, în picioare. Un chip îndurerat, dar luminos; fruntea înaltă și largă, limpede. Vrând-nevrând, au priceput că există o legătură adâncă între Dumnezeu și chipul acela. Și pe nesimțite s-au oprit, unul câte unul, au lăsat pietrele din mâini. Gurile nu mai ocărau. Se lăsase tăcere; tăcere desăvârșită. Și apoi, după câteva clipe, s-a auzit un ușor zgomot de pași. Unul, cinci, zece, douăzeci se întorceau cu capul plecat și căutau ușile. Se zăpăciseră. Rămăsese prăpădul și sfântul.

Luminându-se de zi, au venit iarăși la biserica Anastasiei toți credincioșii care mai prinseseră curaj. Au făcut curat în biserică, i-au îngrijit pe cei loviți și au prăznuit Învierea. Au sărbătorit Paștile cu biserica pustiiță. Au putut, fiindcă înviase înlăuntrul lor Ortodoxia; fiindcă de Dumnezeu trimisul Grigorie stătea de față, gata de mucenicie, gata să le descopere tuturor adevărul.

L-au dus la judecată pentru omor

Imediat după Paști, după ce căpeteniile arienilor au mâncat și au băut bine, le-a venit ideea să-l pârască pe sărmanul Grigorie dregătorilor. Să-l prezinte ca pricină a tulburărilor și a nenorocirii de la biserica Anastasiei! Trebuia repede să se despovăreze de răspunderea pentru pagube, răniți și victime. Toate, așadar, pe capul nevinovatului! Ticăloșia n-are hotar. Odată robit cineva de ea, nu mai are limite.

Și a fost lesne ca o astfel de învinuire să aibă trecere, căci în toate dregătoriile arienii își aveau oamenii lor. Murise marele lor protector, împăratul Valens. Însă aceștia își țineau încă scaunele și influența lor.

Au venit, deci, soldații și l-au luat pe Grigorie, să-l ducă la palat. L-au dus acolo ca pe un ucigaș. Așa au spus arienii. Și-așa Grigorie nu mai fusese la palat. Era imens și luxos - turnuri, pridvoare, marmură, coridoare, dregători, strălucire. Se afla între hipodrom și „Sfânta Sofia”; i se spunea Augusteul. Într-o aripă a lui erau și sălile eparhului cetății, care era totodată și marele judecător, în vreme ce împăratul lipsea. Eparhul judeca dimpreună cu ceilalți judecători; toți, îngâmfăți din cale-afară. Nici nu catadicseau să se uite la împricinați, ca să nu le cadă rangul.

Acum găsiseră și alt motiv: faima lui Grigorie ajunsese peste tot, în lung și-n lat. Din vecini până în palat și la dregători. Nu puteau înghiți ca prostimea să cinstească un țăran neînsemnat!

L-au adus pe Grigorie înaintea lor. Stătea drept, nemîșcat. Judecătorii erau de gheață. Nici n-au întors capul să-l privească. Grigorie se ruga lui Dumnezeu să aibă putere și pricepere să-și arate nevinovăția. Procurorii se molipsiseră și ei de aroganța

judecătorilor. Majoritatea erau idolatri, păgâni. Câțiva arieni și restul, puțini, aproape indiferenți. Toți căutau însă să se pună bine cu poporul, să-l ia cu vorba dulce. Dar acum nu-i vedeau pe prea mulți strigând, ca de obicei. Aceia ce făcuseră marele prăpăd din noaptea Sâmbetei Mari se risipiseră. De bine, de rău, preferaseră să nu se arate. Unii ca să nu-și afle beleaua, alții fiindcă oarecum se căiau. Iar cei ce se înfățișaseră nu erau deloc demni de a fi luați în seamă. Grigorie își putea dovedi lesne nevinovăția. Puținii martori care îndrăzniseră să-l susțină au arătat limpede cum se petrecuseră toate.

Dezamăgiți că nu le fusese lesne să-l umilească în fața lumii, judecătorii l-au lăsat pe Grigorie liber. Arieni turbau. Nu doar că nu-l nimiciseră pe Grigorie, ci dimpotrivă, cu toate căte se petrecuseră, îl făcuseră martir și erou în ochii lumii.

Destui ortodocși l-au însoțit pe Grigorie la biserica Anastasiei. Nu era prea departe; au mers pe jos. Acolo, ortodocșii care se adunaseră i-au făcut o intrare triumfală. Au aclamat, au aplaudat și au cântat apoi cu toții cântare de mulțumire. Nenorocirea trecuse. Barbarii dăduseră înapoi. Așa se părea. Grigorie și-ai lui au răsuflat ușurați. De altfel, era și timpul... destule suferiseră ortodocșii!

Lupta însă nu încetase. Rămăsese lupta pentru împăcare. Măreția duhovnicească a lui Grigorie l-a dus repede către iertare. I-a iertat pe toți. Aceasta poate îi va înmuia pe cei care îi făcuseră necazuri. Așa credea și așa era.

Dovedirea nevinovăției lui – la o zi-două după Paști – a dat multă îndrăzneală celorlalți. Două persoane ce aveau mare trecere în cetate și erau cunoscute tuturor, Teodoros și Teoctenos, s-au hotărât să-i dea în judecată pe arieni. Cel dintâi a luat această hotărâre de la sine, personal. Datorită poziției sale sociale, îi ajutase mult pe monahii și pe săracii orașului, adică pe aceia care loviseră și distruseră mai mult biserica Anastasiei. Cel de-al doilea, pentru că în noaptea nenorocirii își avea în biserica Anastasiei soția și fiica; amândouă suferiseră, mai mult sau mai puțin. Voiau, așadar, ca vinovații să fie aduși în fața tribunalului și pedepsiți.

Grigorie s-a căznit din răsuputeri să-i facă să se răzgândească. Într-o mie de chipuri s-a străduit să-i convingă că e mai bine

să-i iertăm pe cei ce ne fac rău – precum făcuse el însuși, care suferise mai mult decât toți, la urma urmei. Au ascultat de sfântul bărbat și n-au mai mers la judecătorie.

Poporul, care fusese atras în arianism și în fapte tâlhărești împotriva lui Grigorie, a apreciat mult, desigur, poziția aceasta a sfântului. Astfel, răceala antiortodoxă pe care poporul o mai avea încă înlăuntrul lui începea să se stingă. Câte puțin, bineînțeles, dar începutul se făcuse. Și ceea ce începe nu încetează.

Explică cine are „primatul” în Biserică. Despre Atanasie

Grigorie, fire bolnăvicioasă cum era, dar și datorită multei nevoințe, a ieșit foarte ostenit din toate aceste evenimente. Trebuia să-și revină. S-a dat puțin deoparte. Avlavie și Olimpiada, bogatul Stratighie cu Paladie au făcut tot ce le-a fost cu putință ca Grigorie să-și afle liniștea și odihna, afară din cetate.

Se pare că mai mult de trei-patru zile n-a fost chip să stea. Nu doar ortodocșii cetății, de la biserica Anastasiei, aveau nevoie de el. Se apropia și praznicul Marelui Atanasie, la 2 mai. Adormise în Domnul cam cu șase ani în urmă, în 373. Acum, la praznicul lui, Grigorie simțea nevoia să vorbească. Era un prilej să arăte ortodocșilor o mare pildă, cu care pot să se mândrească. Să-l înalțe împotriva tuturor rău-credincioșilor pe bărbatul pe care Dumnezeu îl luminase și îl întărise mai mult decât pe oricare altul; pe care îl întărise să stea împotriva vijeliei arianismului și să arate adevărul în acele vremuri de grea cumpănă.

S-a înapoiat, deci, la „Anastasia” lui. Și până să vină ziua praznicului Sfântului Atanasie cel Mare, Grigorie a vorbit neîncetat despre el. Creștinii, dar și păgânii împărăției, auziseră cu toții de Atanasie, episcopul Alexandriei, care ajunsese sfânt, erou, legendă... Cel ce avusese de-a face cu toți ereticii și cu patru atotputernici împărați romani: Constantin cel Mare (†337), Constanțiu (†361), Iulian (†363) și Valens (†378).

Atât de greu de crezut erau cele săvârșite de Atanasie, încât chiar și mulți dintre ortodocși îl întrebau pe Grigorie:

- Dar chiar așa de mare a fost, pe cât îi e numele?

- Și încă mult mai mult - răspundea el. Mult mai mult decât mare. Doar una să vă spun, și-i destul să înțelegeți. A fost dintre cei trimiși de Dumnezeu spre a-i călăuzi și a-i lumina pe oameni, să se împotrivescă ereziilor... Alesul lui Dumnezeu. Atât de ales, încât se poate compara cu toți sfinții pe care i-a trimis odinioară Dumnezeu spre mântuirea noastră pe pământ.

Ascultătorii s-au nedumerit. Se uitau unul la altul, așa că Grigorie a înțeles și a continuat:

- E-așa precum vă spun! Atanasie se aseamănă proorocilor, dreptilor Legii Vechi, ucenicilor Domnului! Pe unii dintr-aceștia i-a ajuns în virtute și-n harisme; pe alții, chipuri din Legea Veche, i-a întrecut. Să fiți siguri de-aceasta!

- Văzător de Dumnezeu? - întrebă unul.

- Neîndoielnic. S-a luptat atât de mult pentru curățirea de patimi, l-a războit atât de mult pe diavol și-atâta s-a rugat, încât Dumnezeu l-a dăruit în chip minunat.

Chipul lui Grigorie a prins a se înveseli și a se lumina. A fost cuprins de o caldă străpungere sufletească:

- Iubiții mei frați, Atanasie a străbătut, a trecut dincolo de trupescul lumii și a pătruns adânc în adevăr, s-a făcut văzător de Dumnezeu, a văzut însuși adevărul. Mai bine zis, a trăit însuși adevărul. Nu pot să v-o tâlcuiesc aceasta. Este înfricoșător... S-a înrudit cu Dumnezeu, L-a întâlnit, a împreună-petrecut cu Dumnezeu! Cum? Nu știu. Vă pot spune doar că s-a umplut de dumnezeiască lumină, s-a amestecat și s-a făcut una cu aceasta, făcându-se el însuși lumină, pe cât îi este cu puțință firii omenești. În această fericită stare petrecând, frații mei, a cunoscut adevărul, și de-aceea știința și teologia îi sunt cu totul fără greșală. Dumnezeu Însuși îl învăța; pentru aceasta, teologia lui e de Dumnezeu insuflată, descoperire dumnezeiască!

Din sfială, Grigorie a tăcut. Și-a plecat fruntea. Nici el însuși nu putea suferi adâncul și sfințenia celor spuse despre Atanasie. După puțin, a ridicat fruntea, a privit către cutremuratul auditoriu și a continuat:

- Și dădu Dumnezeu - după atâtea prigoane și chinuri - ca teologia lui Atanasie să se facă încet-încet credință de obște a Bisericii. Acum, că înfricoșătorul nostru prigonitor s-a pierdut (se

referea la împăratul Valens) și frica de el s-a stins, creștinii se întorc puțin câte puțin la credința ortodoxă.

- La Niceea a fost întâistătător Atanasie? – au întrebat unii.

- Încă și mai înainte, fiii mei - le-a răspuns. Din primii ani când s-a ivit arianismul. Prin 320, Atanasie, pe-atunci tânăr diacon, a ajutat la lupta împotriva lui Arie și a ereziei lui. Măreția lui s-a arătat însă tuturor la Niceea, la Sinodul ecumenic, în 325. Nu poate pricepe mintea... Deși încă diacon, el îi călăuzea pe episcopi la adevăr. Se făcuse trâmbiță a Duhului Sfânt, arătând care-i adevărul. Toți s-au încredințat atunci că Dumnezeu e Cel ce l-a trimis pe diaconul Atanasie spre pierderea arianismului. S-a făcut, așadar, stâlp și temelie a Bisericii. Toți au fost nevoiți de atunci să ia aminte la ce învață și la ce face Atanasie. Câți îl urmau erau ortodocși; câți nu primeau cele zise de el erau cacodocși, rău-credincioși. De aceea și în 338, când Atanasie a ajuns episcop în Alexandria, Dumnezeu i-a dat cu adevărat purtarea de grijă față de întreaga lume, de întreaga Biserică.

- Dar Ierusalimul, Roma, Antiohia, Constantinopolul? - le-a venit tuturor pe buze. Era oare Atanasie deasupra tuturor acestor scaune apostolice?

- Ce înseamnă mai presus sau mai prejos, feții mei? Aici este vorba despre adevăr! Celui pe care Dumnezeu îl luminează mai mult, aceluia trebuie să-i urmăim. Cel ce se luptă mai mult și suferă mai mult pentru adevăr și pentru Biserică, acela are „primatul”, întâietatea. Celelalte lucruri sunt de mâna a doua, pentru ordinea care, bineînțeles, trebuie să existe în Biserică. Dumnezeu a judecat și l-a arătat pe Atanasie „legiuitor” al Bisericii întregi, ca pe un al doilea Moise. Mai putem sta pe gânduri, întrebându-ne cui să-i urmăim? După aceea, din nou, Dumnezeu l-a arătat pe Marele Vasile al Cezareii. Ce importanță are dacă-i vorba de Alexandria, Cezareea, Roma sau Ierusalim? Duhul suflă unde voiește. Dumnezeu judecă singur unde, când și pe cine va lumina în chip cu totul aparte, ca aceluia să-i urmăim cu toții. Dumnezeu hotărăște de fiecare dată cine va avea „primatul”, întâietatea adevărului. Iar dacă Dumnezeu hotărăște, noi să urmăim voii Lui!

Despre Atanasie și despre călugării Egiptului

Grigorie a tăcut iarăși. Vremea trecea. Adânca sa participare la cele spuse despre Atanasie îl istovise trupește. Însă nu avea încotro, trebuia să adauge măcar alte două lucruri - foarte importante, după părerea lui. Două subiecte care-i erau tare dragi și-l dureau: ce căuta Atanasie prin pustiturile egiptene și ce făcuse pentru monahi - unul. Cum teologhisise acest sfânt bărbat despre Duhul Sfânt - celălalt. Dar de unde să înceapă și unde să sfârșească? Se strădui să fie scurt și limpede:

- Sfântul nostru, dragii mei, mergea iarăși și iarăși la mănăstirile Egiptului și la sihăstriile pustnicilor. Stătea lângă ei. Le asculta puținele vorbe. Vedea nevoința lor aspră. Lua seama la virtuțile și la harismele lor. Căuta la chipurile lor și la dumnezeiasca dulce lumină de pe ele...

- Când și cât stătea cu ei? - îl întrerupseseră.

Grigorie nu-și amintea amănunte. Știa însă bine îndelungul exil al lui Atanasie, din 356 până în 362. După evenimentele în forță și după înjunghieri, Atanasie căutase adăpost printre monahi, care-l ascunseseră și-l păziseră ca pe un sfânt dar dumnezeiesc. Toți călugării, pustnicii sau cei din chinovii, erau conștienți cine e Atanasie: omul prealuminat al lui Dumnezeu; episcopul Bisericii lor locale. Îl aveau învățător și măsură. Se sfătuiau cu el și-l ascultau cu mare evlavie. Aveau trebuință de el, căci nu lipseau pe atunci nici neînțelegerile dintre ei. Astfel, adesea, dar mai ales în anii aceștia, Atanasie ajungea cu deosebire în sihăstriile, colibele și peșterile unde se nevoiau pentru Dumnezeu mii de călugări. Îi învăța măsura. Le explica cum că, pe lângă marea asceză și însingurare, trebuie să aibă și iubire, ca să împărtășească și celorlalți frați dintr-ale lor. Apoi, în mănăstiri, stăruia că bună este viața de obște și dragostea de frați, însă trebuință are monahul de nevoință aspră, ca să aibă virtutea pustnicilor.

Marile spirite luminate evită extremele. Au multă putere de distingere și văd orice duce la extremă.

- Rămânerea lui Atanasie prin pustia egipteană - continuă Grigorie - i-a adus lângă episcopul lor și pe cei mai dificili monahi. Își dădeau seama că, monahi și mireni, cu toții alcătuiesc un

trup, o Biserică, cu un episcop în frunte. Văzând, de asemenea, câtă lipsă de episcopi buni era în eparhiile Egiptului, îi îndupleca pe unii dintre monahi să lase mănăstirea și să se facă episcopi din dragoste pentru poporul lui Dumnezeu, care avea trebuință de păstorire. De-atunci adesea unii monahi se fac și episcopi.

Întoarcerea triumfală a lui Atanasie

- Atâția ani, părinte - întrebară unii iarăși - atâta timp cât Atanasie a lipsit, Alexandria nu l-a dat uitării? Urmașii arieni la tron și dregătorii nu l-au defăimat, astfel încât poporul să-l urască?

- S-a întâmplat minunea, fraților. Mult norod rămăsese drept, nu se plecaseră ereticilor. Când și când, Atanasie își trimitea oameni la Alexandria, în ascuns, să-i sfătuiască și să-i călăuzească pe ortodocși. De altfel, cine putea uita chipul acela impunător, pe vulturul Duhului? De aceea, de cum s-a aflat că Atanasie se întoarce din exil, la 20 februarie 362, mare cutremur a fost în oraș. Împăratul Iulian dăduse amnistie. Astfel, dregători și norod se mișcau degrabă. Mici și mari, negustori și dascăli, meșteri și calfe, umpluseră drumul ce ducea la Cairo, care pe atunci se chema Vavilona. Dintr-acolo urma să vină Atanasie. Merseseră mulți kilometri într-acolo, să-l întâmpine. Iar înăuntrul, în cetate, pe drumul mare ce ducea la biserică, boierii și căpeteniile breslelor rânduiseră cum să stea puhoiul de lume. Îi așezaseră după meserie și după vârstă. Arieni dispăruseră. Nu-și credeau ochilor, văzând prin crăpăturile ferestrelor zăvorâte bucuria și freamătul poporului cetății. Drumul, pe mai mulți kilometri, se prefăcuse într-un râu de oameni, aclamându-și părintele duhovnicesc. Eroul Bisericii, multprigonitul și neplecatul bărbat sfânt, intra acum în cetatea sa smerit, călare pe un asin. La fiecare cotitură, de cum apărea, cutremur nemaiîntâlnit. Văzându-l iarăși pe alesul lui Dumnezeu alături de ei, credincioșii strigau, urându-i bun venit și înecându-se cu toții în lacrimi. Toate drumurile erau pline de ramuri și de stâlپări de finic. Pretutindeni, de cum ajungea, omenii își întindeau hainele pe pământul ud, ca să păsească sfântul. O astfel de primire, fraților, nu s-a mai întâmplat nicicând, și nici

apoi nu s-a mai văzut. Și pe drept cuvânt, căci Atanasie se zbătuse și biruise toate lucrurile anevoioase și de seamă: se luptase pentru adevăr, suferise prigoană și surghiunuri, se jertfise pentru nevoile turmei sale, învățase, se luminase, se îndumnezeise... Ce-i mai rămânea să facă? Ce să-i mai dea Dumnezeu? Poporul înțelegea, ghicea toate acestea și-l cinstea. Acestea, așadar, s-au întâmplat pe-atunci cu Atanasie, și-mi pare rău că v-am ținut atâtă vreme, da nu era chip să nu vi le spun, nu le puteam ține doar pentru mine însumi.

Ascultătorii erau fermecați în toată puterea cuvântului. Minunate erau cele spuse despre Atanasie. Însă și cum le înfățișase Grigorie, cu meșteșug, cu adevărat fermecător. I-au dat grabnic de înțeles că nu doar că nu obosiseră, dar voiau chiar să asculte și altele.

- Nu sfârși vorba, părinte. Te-am asculta până mâine.

- Da, fraților, și eu am nemărginită dragoste pentru Atanasie. Îl citesc și simt cum mă duce tot mai aproape de Dumnezeu, cum mă fac și eu părtaş puțin de înaltele lui virtuți. Și a avut atâtă, și-n așa măsură, încât atunci când aud cuvântul „virtute”, mintea îmi zboară numaidecât la Atanasie. La fel: de zici „episcop”, mintea-mi zboară la episcopul Atanasie. Căci a fost cu adevărat cel mai desăvârșit episcop pe care l-a cunoscut Biserica.

Grigorie pricepu că n-o să mai termine niciodată să vorbească despre Atanasie, așa că le zise:

- Dar să mai și sfârșim odată. Vă mai spun și-al doilea lucru despre Atanasie, făgăduind că voi fi scurt. E vorba de vestita lui teologie despre Duhul Sfânt. Despre aceea că Sfântul Duh are aceeași dumnezeire cu Tatăl și Fiul, că firea Duhului nu-i una străină de-a Tatălui. Și toți știți că mai demult – dar și astăzi – credincioșii au avut multe nedumeriri în privința Duhului Sfânt. Nu puteau și nu îndrăzneau să mărturisească legătura Lui ființială cu Tatăl și cu Fiul. Vă amintiți cât s-a căznit Biserica să ajungă la mărturisirea că Fiul este fiu Tatălui după fire, așadar deoființă cu Tatăl? Cunoștința și mărturisirea aceasta s-a dat mai întâi Părinților de la Niceea, unde lucra Atanasie. Mărturisirea, însă, și cunoștința că Sfântul Duh are față de Tatăl aceeași legătură după ființă ca și Fiul i s-a insuflat lui Atanasie mai apoi. E cel dintâi,

deci, care a fost luminat să formuleze limpede și clar acest adevăr despre Duhul Sfânt. Până atunci existaseră îndoieli pe această temă și o mulțime de părerii.

Acestea am avut de spus, deci, fraților. Și fie ca Marele Atanasie, de-acolo de unde este, să ne cerceteze și să ne apere!

Rusaliile anului 379 (9 iunie)

De parcă înrăiții arieni nu erau de ajuns, în ultima vreme apăruseră în capitală și pnevmatomahii, adică luptătorii împotriva Duhului Sfânt. Căpeteniile lor erau monahi, chiar dintre cei mai aspri, mai austeri. Adică nevoitori, înfrânați, lepădați de bogăția lumească. Nu fuseseră încă organizate mănăstirile cu viață de obște. Monahii trăiau cete-cete și erau pildă pentru creștini. De aceasta se temea Grigorie cel mai mult. Lumea lua aminte la monahi datorită vieții lor ascetice și totodată credeau orice învățau aceștia.

Dar nu învățau drept. Desigur, teologia lui Atanasie și a Capadocienilor îi convinsese să-L mărturisească pe Fiul (pe Hristos) drept Dumnezeu desăvârșit și deoființă cu Tatăl. Nu voiau însă să mărturisească același lucru și despre Duhul Sfânt. Deci, rău-credincioși și aceștia. Îi numiseră „pnevmatomahi”. Nu erau însă atât de rău-credincioși precum arienii. Se purtau mai blând cu ortodocșii. Mulți dintre ei mergeau și-l ascultau pe Grigorie vorbind în biserica Anastasiei.

Nu erau puțini nici ortodocșii care gândeau:

- E cu puțință ca asemenea oameni, atât de curați și nevoitori, să fie osândiți de Dumnezeu?

Nu mică era sarcina lui Grigorie. Cum să arate, în mod convingător, că evlavia adevărată și asceza au nevoie și de dreaptă credință? Nevoința ascetică și cu roadă o face creștinul ce are credință dreaptă. Doar atunci Duhul Sfânt Se sălășluiește înlăuntrul nevoitorului, bucurându-l, doar atunci îi dă cununa nevoinței.

Dar nu era încă vremea de a asculta Constantinopolul adâncă teologie despre Duhul Sfânt. Așa credea Grigorie în clipa aceea. Voia ca mai întâi credincioșii să înțeleagă unimea Treimii,

unitatea Ei, să se obișnuiască cu tradiția Bisericii, iar mai apoi să le vorbească despre Duhul Sfânt, cu precizie. De aceea le-a vorbit doar în parte despre Duhul Sfânt.

Au venit și Rusaliile anului 379. Cădeau pe 9 iunie. Biserica Anastasiei se umpluse până la refuz. Sărbătoare strălucită. Sfânta Liturghie înainta iar Grigorie se simțea tot mai preschimbât. Fusese cuprins de harul Duhului și trăia din el și pentru el.

Venise vremea predicii. Stătea între ușile împărătești. Plănuise să le vorbească despre înțelesul numărului șapte. Să tâlcuiască textele scripturistice referitoare la Cincizecime. Și a făcut-o, desigur. Însă fără să bage de seamă, cuvântul i-a ajuns grabnic la Sfântul Duh.

Era vremea când în Antiohia fusese convocat un sinod având ca principală temă teologia despre Sfântul Duh. Personalitatea cea mai de seamă era Meletie al Antiohiei. Bărbat ortodox, mărturisitor curajos. Acolo, așadar, a fost mărturisită dreapta credință în dumnezeiasca și deoființimea Duhului și au fost condamnați pnevmatomahii. În ciuda acestora, Grigorie nu putea fi aspru și prea dur cu pnevmatomahii. Așa cum stătea între ușile împărătești, îi vedea pe câțiva înaintea sa.

De aceea, lăsând deoparte multe din ceea ce plănuise, vorbi părintește, cu o nesfârșită dragoste. Nădăjduia că aceia se vor întoarce la credința adevărată. Vorbea harul dinlăuntrul lui, vorbea ca un văzător de Dumnezeu ce se afla. Se lăsase în voia darului său poetic atâta, încât părți dintr-acest *Cuvânt* au fost folosite literă cu literă de către imnografi Bisericii.

- Ceea ce vă spun, fraților, e de la Duhul Sfânt. Acela mă călăuzește, Acela mă însuflă să spun ceea ce spun.

Dacă enoriașii lui nu l-ar fi cunoscut, l-ar fi înțeles greșit. Ba, l-ar mai fi acuzat și de hulă. S-au găsit însă și câțiva răuvoitori, care în sinea lor s-au tulburat:

- Auzi la el, insuflare de la Duhul Sfânt... Tot ce zice-i descoperire de la Duhul!

Însă pe cât îl priveau în față, pe-atât ceva îi liniștea.

S-au potolit, așadar, răuvoitorii. Omilia a continuat. Grigorie le-a vorbit despre preasfânta sălășluire a Duhului, la sfârșitul lucrării lui Hristos pe pământ. Începând de atunci, pe pământ –

adică în Biserică – va lucra Duhul. Nu că înainte n-ar fi lucrat, n-ar fi fost prezent în tot ceea ce făcea Dumnezeu Tatăl și Fiul; fusese pretutindeni și pururea - și-n prooroci, și-n apostoli... Același Duh lucra. Însă acum lucrarea Lui are alt chip și altă întindere.

În punctul acesta, lui Grigorie i-a fost greu. Nu putea să explice cu exactitate ce deosebire exista și a folosit cuvintele pe care le-a aflat la îndemână, dar care n-au fost tocmai fericite. Le-a spus că până la Cincizecime Duhul lucrase și fusese prezent „prin lucrare”, prin lucrarea Sa. De la Cincizecime înainte, lucrează „mai desăvârșit” și „ființial”. Voia să spună că acum, în Biserică, Persoana ce săvârșește lucrarea principală este Duhul. Acesta lucrează acum, în principal, precum în vremea Noului Testament lucrase mai ales Fiul și precum în Vechiul Testament lucrase mai ales Tatăl. Pe-atunci, în vremea testamentară, Fiul fusese Cel ce împreună-petrecea cu oamenii și-i învăța. Acum, Duhul Sfânt „împreună-pățimește și împreună-petrece” cu noi oamenii. Doar că, spre a se face aceasta cu fiecare dintre noi, trebuie ca fiecare să aibă o legătură reală cu Duhul. Să creadă drept că Duhul are aceeași fire cu Tatăl și cu Fiul.

Lui Grigorie i-au căzut ochii pe pnevmatomahi și a adăugat:

- Dacă unii se tem să folosească termenul „fire” despre Duhul, să mărturisească măcar că una este dumnezeirea Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh. Nu insistăm mult pe cuvinte. E de ajuns, fraților, să mărturisiți același lucru, adică același adevăr, că Duhul este cu adevărat Dumnezeu. Faceți aceasta și atunci praznicul Cincizecimii se va face înlăuntrul vostru sărbătoare preastrălucită și veți trăi o bucurie nespusă!

Pnevmatomahii de față au ascultat cu atenție. A ascultat cu uimire și ciudatul „filozof” Maxim. La scurt timp, destui dintre aceștia s-au unit cu Biserica, iar alții în anul următor (380), când au auzit cel de-al cincilea Cuvânt teologic al lui Grigorie, *Despre Duhul Sfânt*.

Un ciudat filozof și un prieten fățarnic: Maxim cinicul

Roadele aduse de predicile teologice ale lui Grigorie i-au însuflețit pe ortodocșii din cetate. Avea conștiința împăcată; își făcuse datoria. Însă întâmplările triste de la Paști, boala, Cincizecimea, încercările de tot felul de a convinge și de a lumina îl istoviseră. Se simțea îngreunat. Căuta ieșire.

În astfel de ceasuri, inima i se întorcea înapoi în timp, zbura către prietenii și meleagurile îndrăgite. Îl purta acolo unde își trăise anii copilăriei, unde se nevoise; îi iubise pe oameni și fusese iubit de ei. Îi era dor de locurile acelea și se simțea al lor. Și, curios lucru: în cetatea aceasta nu se simțea de-al locului. Aici săvârșise cea mai de seamă lucrare a sa și, totuși, se simțea străin. Și nu înceta a o spune și a o scrie.

Peste un an și jumătate avea să dobândească totul. Toate bunurile capitale: palate, puteri, bogăție, parade, cinstiri din partea împăratului, biserici cu mare fast, aplauze, președinția Sinodului... Toate îl lăsau nepăsător; în afară de una. Până la suflarea cea mai de pe urmă își va aminti cu emoție de biserica lui și de mica sa obște. Ai fi zis că întreaga viață i s-ar rezuma la aceasta. Doar acolo simțea alinare. Și nu pe nedrept. Acolo îl învrednicise Dumnezeu să învie Ortodoxia. Acolo se jertfea clipă de clipă pentru lucrarea lui. Nu are importanță că n-a murit mucenicește, că nu-l ucisese în cele din urmă. El era în fiecare zi gata de mucenicie. Bineînțeles, mucenicia lui de zi cu zi din biserica Anastasiei.

Și în vreme ce trăia și lucra astfel, a venit în cetate, prin primăvară, un om ciudat; îl chema Maxim. A impresionat imediat lumea. Avea părul lung, căzându-i liber și cochet pe umeri. Purta toiag și mantie, precum obișnuiau filozofii, și zicea că în patria lui, vestita Alexandrie, fusese filozof, și anume cinic, și că fusese botezat de însuși Atanasie. Avea ochi pătrunzători și o mare experiență a lumii. Se vâra peste tot. Căuta să afle esențialul. Și l-a aflat. S-a apropiat de ortodocși și le-a turnat o grămadă de istorii – adevărate ori ba, nimeni nu știa atunci, sau nu căuta să afle.

Le-a povestit că în țara lui luptase alături de ortodocși. Părinții lui, mărturisitori ai credinței, suferiseră prigoane și

surghiun. El însuși fusese prigonit de arieni, pentru ortodoxia lui. Se adăpostise prin pustiurile egiptene și trăise lângă monahi, pe care – chipurile – îi prețuia mult.

Toate acestea se întâmplaseră, zice-se, curând după 373, după ce adormise în Domnul Marele Atanasie, pe care Valens se temea să-l exileze, în ciuda puterii lui împărătești. Însă pe urmașul lui Atanasie la scaunul episcopal al Alexandriei îl prigonise în tot chipul. Urmașul acesta era Petru, fratele lui Atanasie.

Mai apoi, după uneltirile lui Maxim, precum vom vedea, s-au aflat în cetate despre viața lui lucruri deosebite de cele pe care însuși le înfățișase. Au aflat că era un mic escroc și că de mai multe ori fusese judecat și condamnat de dregătorii locului. Că hoinărea de colo-colo, fire nestatornică... Și altele, mult mai rele.

Acest Maxim, așadar, venise în cetate. Cu ochiul său exersat, văzuse cine-i marele teolog; mirosise încotro vor merge chestiunile politico-bisericești. Triumful Ortodoxiei se apropia. S-a înfățișat deci lui Grigorie ca admirator al său. Și, bineînțeles, ca mărturisitor al credinței, gata – chipurile – să sufere și mucenicie pentru Ortodoxie.

Ce să facă bietul Grigorie? Îl primi. Și nu doar atât. Așa sărac văzându-l, dar cu carte și dedicat credinței, se hotărî să-l ia acasă. În mica lui căsuță, lângă biserica Sfintei Anastasia.

E de mirare că Grigorie, cu pătrunderea sa duhovnicească unică, n-a priceput imediat firea uneltitorului Maxim. O mare minte, de Dumnezeu insuflată, să se poarte cu atâta nebagare de seamă! Inexplicabil, și totuși adevărat.

Câteva luni, Maxim a rămas lângă Grigorie, în odaia alăturată. Mâncau împreună, discutau... Grigorie i-a vorbit despre planurile lui de viitor în Constantinopol. Nici prin cap nu-i trecea să fie atent cu un astfel de om.

Au trecut așa destule luni. Maxim, totdeauna comesean și protejat al lui Grigorie. Au încercat unii să-i spună două vorbe, părerea lor:

- Părinte Grigorie, mi se pare ciudat Maxim. Nu prea ne-am întovărăși cu el...

Grigorie însă nu pricepea. Nebăgarea de seamă îi ținea ochii închiși. Activitatea dură de zi cu zi îl absorbea cu totul. Lupta lui pentru Ortodoxie îl istovea. Și toate la un loc îl osteneau peste măsură.

Istovirea îl nevoiește să plece din cetate. Se întoarce la începutul lui octombrie

Puterile îl păraseau, cu atât mai mult cu cât nu micșora asceza și postul. Medicii l-au silit să părăsească orașul, să lase puțin lucrarea de păstorire. Prin ultimele zile ale lui septembrie, zece sau cincisprezece zile, a fost oaspetele casei verișoarei sale Teodosia, în afara orașului. Tot ea îl adăpostea și în oraș.

Avea mare trebuință de liniște și odihnă. Și le-a aflat. Nimeni nu l-a deranjat în aceste zile. Simțea o adevărată fericire în liniștea aceasta.

Zilele bune, însă, trecură grabnic. Septembrie se sfârșise. Vremea era dulce, liniștită; nici cald, nici frig. Începuse octombrie. Grigorie, rupt de lume, uitase de sine. Rugăciune și metanii. N-a citit câtuși de puțin. Nu știa nici în ce zi se află.

Pe 2 octombrie, dimineața, înainte de revărsatul zorilor, cum a sfârșit rugăciunea, o întâmplare i-a amintit de marea sărbătoare din ziua aceea. Se lumina de ziua Sfințitului Mucenic Ciprian. De cum își dădu seama, se rușină.

- Asemenea zi – gândi -, și eu să nu fiu la biserică! O să se strângă lumea... Cine-o să vorbească despre Ciprian, marele păstor al Cartaginei? Dar ce zic?! A fost păstorul întregii Africi și al întregului Apus! Până aici la noi a ajuns grija lui. Atât de mare a fost... S-a făcut cap al întregii Biserici, în veacul trecut. Toți de el ascultau și la el priveau pe-atunci, în anii lucrării lui...

La răsăritul soarelui căută să se întoarcă în Constantinopol, cu un mular pe care-l silea să meargă mai repede. Ajunse la zidurile înălțate de Marele Constantin. Intră pe drumul mare, din mijloc, ce ajungea la Piața lui Constantin. Înainte de a ajunge acolo, făcu un mic ocol prin curtea casei lui Avlavie. Descălecă grabnic, dădu dobitocul slujitorilor și apucă spre biserică.

Nu sfârșiseră. Liturghisea un anume preot. Măcar va apuca să predice. Nu se pregătise însă; nu citise despre Ciprian. Doar auzise câte ceva. Dar auzise și despre Sfântul Ciprian din Siria, vrăjitorul care ajunsese creștin și fusese martirizat.

În graba lui, dar și din neștiință, Grigorie încurcă viețile celor doi. Puține câte știa despre vrăjitorul Siriei le-a spus ca despre marele Părinte și învățător al Cartaginei. Dar chiar și despre acesta știa doar că fusese martirizat, că scrisese mult și că se făcuse învățător preacinstit al întregii lumi.

În ziua aceea Grigorie a vorbit mai mult despre martiriu. Fiecare creștin trebuie să se lupte pentru virtuți, pildă având chipul luptei mucenicilor.

Cu prilejul acesta mărturisise obștii bisericii și ceva din trăirile lui. Le spusese câtă fericire a aflat în liniștea pe care o trăise. Dar și cât de dor i-a fost de toți:

- Cele câteva zile cât am lipsit s-au făcut pricină – le spuse – de a înțelege cât vă iubesc de mult. Și aceasta-i cu atât mai mișcător cu cât știu că și voi mă iubiți.

Își ceru iertare în ceea ce-l privește pe Sfântul Ciprian, că nu fusese la Vecernia praznicului său. Îi chemă pe toți să-l cinstească împreună pe sfânt și se nedumeriră cu toții când le spuse:

- Când mi-aduc aminte de lucrarea și mucenicia lui Ciprian, mă minunez și mă umplu de o mulțumire negrăită. Mă cuprinde bucuria și râvna de-a lupta pentru virtute... Sunt clipe în care - nu știu cum – mă simt și eu ca și Ciprian. Îmi pare că-s și eu părtaș la luptele lui...

Violențe și crime ale aerienilor

Anul 379 a adus multă mângâiere ortodocșilor. Episcopii exilați se înapoiaseră la eparhiile lor. Sinodul din primăvară din Antiohia hotărâse cele drepte despre Duhul Sfânt. Datorită stăruinței Marelui Vasile, puternicul Damas, episcopul Romei, își înțelesese greșeala și nu mai folosea, referitor la Dumnezeu, mărturisiri care confundau firea și ipostasul. La Alexandria, acest

mare centru cu o puternică tradiție în lupta pentru adevăr, Petru se întorsese din exil.

Se înapoiase din surghiun și Eusebiu, prietenul lui Grigorie, pe care-l trimisese la Dunăre. Era un viteaz ortodox din Siria, din cetatea Samosatelor, cu știință și pricepere în a lupta. N-a apucat însă să trăiască și să lucreze prea mult. O femeie din Dolihiul Siriei, ariană cu credința, l-a omorât. L-a așteptat să treacă pe lângă casa ei. Ținea în mâini o cărămidă uriașă. De îndată ce Eusebiu a ajuns în dreptul casei ei, și-a adunat toată puterea și ura pe care o avea și a azvârlit piatra în creștetul lui. Sfântul om fusese lovit de moarte. Își dădu sufletul aproape pe loc. Și astfel, un mărturisitor al credinței a ajuns și mucenic. A crescut slava Bisericii, dar s-au umplut de amărăciune prietenii și toți ortodocșii. Grigorie l-a plâns îndeosebi, căci îi lega o veche prietenie și lupta comună pentru Ortodoxie.

Nici treburile împărăției nu mergeau prost. Împăratul Teodosie se lupta cu sfințenie iar goții, cu incursiunile lor, se potoliseră. Fuseseră nevoiți ori să trăiască laolaltă cu împărăția romană de Răsărit, ori să plece spre miazănoapte, dincolo de hotarul ei. De altfel, și poziția filoortodoxă a lui Teodosie se făcea tot mai clară. Se făcea cunoscută lumii, iar ortodocșii se îmbărbătau.

La Constantinopol însă lucrurile nu erau atât de multumitoare. Arienii, presimțind primejdia, se străduiau din răspuț să păstreze ceea ce dobândiseră. Aveau toate bisericile cetății, marea parte a credincioșilor, mulți prieteni – căpetenii locale; într-un cuvânt, făceau ce poșteau...

Se umplea și biserica Sfintei Anastasia, care era tot mai neîncăpătoare. Vrând-nevrând, arienii care pricepuseră au recunoscut măreția lui Grigorie. Dar puțini erau cei ce-l ascultau cu atenție, critic. Toți ceilalți se țineau deoparte și răspândeau o sumedenie de învinuiri la adresa lui, ca să-l defaime lumea... Și în general, reușeau.

Prin piețe și locuri publice, prin pridvoarele bisericii, prin magazine, se vorbea doar despre Grigorie.

- Un țaran să ne-nvețe pe noi, în capitală?! Ăsta nici să vorbească nu știe prea bine. Nu caută la mutra lui strâmbă, ci tot

vrea să iasă primul! Se strâng toți sărăntocii, le vorbește, chipurile, cu înțelepciune și crede că i-a convins pe toți! Uitați-vă bine la el și ziceți: e asta bun de conducător spiritual? Asta-i vai de capul lui, o rasă n-are mai de Doamne-ajută... Zdrențe poartă pe el, nu-l vedeți?... Și vrea s-ajungă capul Bisericii!

Asemenea vorbe și altele, mai urâte, se auzeau despre Grigorie, și încet-încet ajunseseră și la urechile lui sau le ghicea din spusele pe jumătate ale oamenilor săi.

Mai trist era că unii ortodocși se simțeau puțin stânjeniți de înfățișarea lui sărăcăcioasă. Li se părea că, pentru a se impune drept căpetenie, drept întâistătător al Bisericii, trebuia să aibă o înfățișare impresionantă. Să păsească mândru, să iasă cu însoțitori, să poarte haine prețioase. Apoi, să aibă relații pe plan social cu persoane suspuse, să mănânce bine și să mai și glumească la masă...

Și mai era și accentul lui capadocian care, zice-se, deranja. Căci cei din capitală aveau o pronunție mai subțire. Vehiculau, desigur, cu pronunția lor aleasă o sumedenie de lucruri mărunte și învățături greșite, în vreme ce acela, cu pronunția lui grosolană, vorbea cu adâncă înțelepciune. N-avea însă prea multă importanță, acestea nu le putea judeca mulțimea neștiutoare și superficială.

Fusese Grigorie și așa chinuit; acum îi ajunseseră la urechi și toate aceste bârfe, ce-l răneau adânc. Singura lui vină era că se născuse prea sensibil, prea cu bun simț... Și mai era pe-atunci de vină și toamna, care îl umplea de atâta melancolie, aproape sugrumându-l... Apăruse, amenințător, și astmul.

În asemenea ceasuri nu mai voia să iasă deloc din casă. Se zăvora în mica sa căsuță și, mai adânc, în el însuși. Acolo plângea, acolo se apăra, acolo se întorcea câteodată către Hristos, întrebând:

- Mai am și altele de îndurat, Doamne, în străinătatea asta?

Rugăciunea și lacrimile îl alinau. Astmul mai bătea și el în retragere, astfel încât putea să respire mai lesne.

Într-o după-amiază dulce de toamnă, a ieșit în sfârșit din chilia lui. Rugăciunea îl liniștise. Înainta către biserica lui. Se opri peste drum de ea. Îi venea s-o îmbrățișeze, s-o sărute, piatră cu piatră. Coti apoi către mare. Dinaintea lui – soclul imens și

statuia lui Constantin cel Mare. Mai jos – „Sfânta Sofia”. Îl stăpânea amărăciunea:

- Ce mă tot ponegresc, ce mă tot prigonesc? Am cerut eu oare asemenea cinste, să locuiesc lângă Forum, lângă Piața lui Constantin, să stau lângă palatele slăviților împărați? Am cerut eu să intru în Senat și-n încăperile luminate? Sau am dorit cumva să fiu aici unde sunt? Alții m-au presat, m-au adus cu sila... Aceștia și Sfântul Duh...

Împotrivirea dinlăuntrul său se transformă într-un rău ce-l înecă. Și, cum stătea, se întoarce în loc. Coti către drumul Traciei. Sus se mai vedea partea aeriană a vestitului viaduct înălțat de Valens. Mult prea departe, renumita biserică a Sfinților Apostoli nu se zărea. Aici se făceau toate celebrările solemne. Marile sărbători, încoronarea și ungerea împăraților... Toți și toate pe acolo treceau. Își dorea să se închine la moaștele Apostolului Andrei, să vadă mormântul Marelui Constantin și pe ale celorlalți împărați. Grigorie avea tot timpul în minte amărăciunea lui. Cugeta la această biserică de seamă și-i venea să strige:

- Am venit, arieni fără de lege! Am venit, da, din mica și îndepărtata mea patrie, însă pentru nimic nu v-am invidiat. Ale voastre-s bogățiile și slava; ale voastre bisericile cele mari. Nu m-am atins niciodată de ce-ați zidit voi. Mulțimea norodului e acum de partea voastră. Altceva o să fie mâine, când vor fi de partea mea, când va învăța să se închine drept Sfintei Treimi. N-am decât biserica cea mică, însă în ea se slăvește Treimea, și aceasta mă mângâie. Puțină turmă am în jur, dar bine păzită de pierzare, de reaua credință. Nu mă înspăimânt văzând-o mică.

Pe ce trecea vremea, pe-atât își amintea hărțuilele pe care le urzeau arienii, protestând înlăuntrul său:

- Spuneți-mi dacă am lovit pe cineva. Spuneți-mi de-am ocărat pe vreunul. Bun am fost cu voi, și cu cuviință. Amintiți-vă însă faptele voastre! Nu-i rău pe care voi să nu-l fi făcut. Toată fărădelegea... Și nu mă gândesc doar la cele ce-mi faceți mie acum. Uitați de ucideri, de surghiunuri, de junghierile ortodocșilor? Nici să mă gândesc la acestea nu cutez. Dar vi le-amintesc, ca măcar întru sfârșit să vă înțelepțiți cumva, să vă opriți. Nu voi sunteți cei ce i-ați lăsat neîngropați pe ortodocșii pe care i-ați

omorât, pradă fiarelor? Nu voi i-ați pedepsit pe cei ce-au îndrăznit să-i îngroape? Nu voi i-ați torturat pe cinstiții episcopi? Nu voi ați închis preoții ortodocși în pânțele corăbiilor, lăsându-le apoi în voia valurilor, după ce mai întâi le-ați dat foc, ca nu cumva să scape vreunul dintre nefericiții călători? Nu voi l-ați omorât pe mărturisitorul Eusebiu, bătrânul episcop al Samosatelor, lovindu-l cu cărămida? Ce altceva să vă mai amintesc? Dacă-i dau înainte, nu voi sfârși niciodată... Vă cer doar să-mi spuneți dacă i-am pricinuit cuiva vreun rău, cât de mic. Cât despre mărețiile pe care le-aveți, păstrați-le, vi le dăruiesc. Dar să știți că toate acestea trec, fug de la noi. Rămâne doar curăția sufletului și a minții. A sufletului – de păcate, a minții – de învățături greșite. Nimic nu-i mai plăcut lui Dumnezeu decât inima curată și cugetul drept și ortodox!

Încet-încet, întunericul căzuse și acoperise măreția orașului. Nici clădiri, nici palate nu se mai zăreau. Pretutindenți întuneric. Grigorie a înaintat, intrând în biserica lui; a stat puțin, a îngenucheat, s-a rugat, apoi s-a ridicat.

Iarăși în chilie; a luat instinctiv până și a înmuiat-o în cerneală. A început să scrie ceea ce avea de spus arienilor, dar și sieși, alcătuiind cel de-al XXXIII-lea *Cuvânt* al său, închinat, zice-se, unui anume filozof Heron; în realitate însă, îi era închinat lui Maxim, despre care am vorbit și, din păcate, vom mai vorbi.

Solia prin filozoful Maxim

În lunile din urmă avusese o mângâiere - pe Maxim, acela ce venise din Alexandria să-i stea alături ca mărturisitor și admirator. Nu că Grigorie i-ar fi trecut cu vederea pe apropiatii săi colaboratori de până atunci, însă fusese atras fără voia sa, pe nesimțite, și acum îl prețuia și îl ajuta mult pe Maxim, deși nu-l știa bine și nici n-avea informații despre el.

În toamna anului 379, Maxim s-a hotărât să se întoarcă. La Alexandria, firește. La Constantinopol aflase ce-l interesa, iscodise terenul. Era vremea să-și ticluiască planul. Grigorie nu bănuia nimic, căci Maxim lucrase cu mare băgare de seamă.

Maxim a vorbit cu Grigorie despre călătorie, a găsit un pretext și toate păreau normale. Grigorie s-a emoționat atât de mult, încât într-o duminică, înaintea plecării lui Maxim, a vorbit în biserica Sfintei Anastasia despre filozoful creștin. L-a laudat personal pe Maxim. A povestit câte pășise, chipurile, de dragul credinței, din dragostea de monahism pe care-o avea. A spus multe și despre Atanasie și Petru, episcopii Alexandriei. I-a cerut lui Maxim să-i povestească lui Petru ceea ce a văzut în Constantinopol, luptele lui Grigorie pentru Ortodoxie și prigoanele din partea arienilor:

- Să nu uiți, Maxime, starea noastră: biserica mică, ortodoxii puțini, în fața puzderiei de arieni. Puțini, dar evlavioși. Asta contează. Dacă acolo puteți să faceți ceva pentru noi, nu întârziați, căci avem trebuință. Ai grijă să le arăți limpede care ne este credința, cugetul nostru ortodox.

Și a făcut, cu acest prilej, o scurtă trecere prin triadologie, așa cum o întemeiasă Marele Atanasie, cum o completase Marele Vasile și însuși Grigorie. Grigorie a crezut necesară această scurtă prezentare sinoptică. Petru nu era teolog și avea greutatea teologia celor trei ipostasuri și a firii celei una a lui Dumnezeu. Această teologie o dezvoltaseră Vasile și Grigorie. Roma și Alexandria aflaseră mai târziu despre ea, de aceea la început le-a fost greu să o primească. Până nu demult, Damas al Romei stăruia în greșeala de a confunda la Dumnezeu firea cu ipostasul. Din fericire, la insistențele lui Vasile, fusese convins și cedase.

Și apoi, Grigorie avea și alte motive să fie cuviincios și să-l laude pe Petru. Fusese mărturisitor și luptător; îi trimisese de curând lui Grigorie, la Constantinopol, o scrisoare prin care îl recunoștea episcop al cetății (deși încă nu fusese întronizat) și-l întârea în dificila sa lucrare. Asemenea lucruri – într-o vreme în care arienii îl înecau pe Grigorie – aveau mare însemnătate.

Maxim îl atrage în cursă pe Petru al Alexandriei

Maxim a ajuns așadar la Alexandria. Cum s-a amestecat în treburile Bisericii, ce-a lucrat, nu știm. Doar rezultatul ne este

cunoscut. L-a convins pe Petru că, pentru binele Bisericii, e absolut necesar să fie dat la o parte Grigorie, iar episcopul capitalei să fie el însuși, Maxim. Doar așa, chipurile, vor merge toate bine, iar scaunul Alexandriei își va păstra puterea, în primejdie acum de-a fi pierdută în favoarea Constantinopolului.

Ca să îi schimbe părerile lui Petru, care până în decembrie 379 îl prețuia și-l recunoștea pe Grigorie în Constantinopol, Maxim s-a muncit toată iarna - din decembrie 379 până în februarie 380. La sfârșitul lui februarie s-a aflat un fapt bineplăcut, care probabil l-a făcut pe Petru să cadă în încântare de sine. Împăratul Teodosie, care se așezase la Tesalonic cu armata, dăduse lege: ortodox este cel ce crede așa cum crede Damas al Romei și Petru al Alexandriei.

Așadar, toți răsăritenii trebuiau să-l aibă pildă pe Petru. Altfel, nu vor găsi sprijin din partea statului. Etalon și arbitru era deci Petru, care se luptase din plin pentru credință, dar fără să fie un mare teolog. Iar marele teolog al veacurilor, Grigorie, smeritul ascet va trebui să-l asculte. Așa ziceau documentele, așa pusese Teodosie să se scrie.

Și nu-i era greu să-l asculte. Aceasta căutase totdeauna să nu fie nevoie să fie el deschizătorul de drumuri, înaintemergătorul. Însă Dumnezeu nu avea același gând. Dimpotrivă. Îl luminează și Grigorie se supusese, teologhisea și era el însuși pildă și măsură a Bisericii și a teologiei ei. Toate bune până acum pentru Maxim, care izbutise cu iscusință să-l atragă pe bătrânul Petru în capcană.

Prin martie, când marea s-a mai potolit puțin, Maxim a plecat spre Constantinopol. Se căzuse de acord și urma ca în câteva zile să vină și episcopii credincioși lui Petru, să-l hirotonească pe Maxim episcop la Constantinopol.

În Cetatea lui Constantin, lucrurile mergeau oarecum bine pentru ortodocși. Se limitau deocamdată doar la biserica Sfintei Anastasia, însă arienii nu mai aveau vechea lor putere. Creau mai puține probleme, văzându-l pe Grigorie dezinteresat de rangurile lumești.

Pe de altă parte, Grigorie suferea de frig și oboseală. Când și când, cădea bolnav. Sănătatea i se zdruncinase puternic. Obosise mult în ultimele luni, cu pnevmatomahii. Se zbatuse să le explice

rătăcirea lor sau ezităările lor cu privire la deoființimea Duhului. Se străduise mult cu ei, căci se aflau aproape de Ortodoxie, nu aveau o organizare bisericească strictă, iar o parte dintre ei ascultau cu interes predicile lui Grigorie.

Maxim se întoarce la Constantinopol

Era noapte când Maxim a debarcat la Constantinopol. A alergat repede să găsească un preot, om de încredere al lui. I-a spus veștile cele bune: Petru fusese de acord. Episcopii alexandrinii vor veni oricare-ar fi. Îl inițiasse, oare, pe preotul acesta în planurile sale înainte de a pleca la Alexandria? I le dezvăluisse în noaptea aceea? Nu știm.

Oricum, s-au înțeles. Erau gata de orice. Un singur lucru le lipsea: banii. Diavolul le-a sărit în ajutor. Zilele acelea hoinărea prin cetate un preot din Tasos, mai nebăgător de seamă. Îl trimiseseră aici, cu mulți bani, credincioșii bisericii lui, să cumpere marmură de Propantida pentru biserică. Cei doi uzurpatori l-au acostat, i-au făgăduit câte-n lună și în stele de va ajunge Maxim episcop, iar el le-a dat banii.

De acum nu mai existau piedici. Alergau noapte de noapte, tocmindu-și oameni gata de stârnit hărmălaie. Pentru câțiva bani, i-au cumpărat pe toți netrebnicii, chiar și dintre ortodocși. Lesne l-au uitat pe Grigorie! Au ajuns să răscumpere și destui marinari de pe corăbiile alexandrine, ca să aibă oameni puternici, la bine sau la rău.

Toate, așadar, erau gata. Iar primăvara înfrumuseța locul – Dumnezeu era prezent pretutindeni: în flori, în verdeață, în toate cele vii. Toată firea din jur tresălta, slăvind-L cu buna ei mireasmă. Doar Maxim și cei împreună cu el nu erau mișcați. Alergau pentru planurile lor și nu apucau să-L vadă pe Dumnezeu în jur.

Într-un amurg, au debarcat la Prosforian, marele port, și episcopii alexandrinii. Au fost așteptați și conduși în vizuina lui Maxim. Au rânduie totul, și încă foarte degrabă. S-au lăsat cumpărați de Maxim și au plecat să se odihnească. Trebuia să fie gata înainte de a se lumina de ziua.

Hirotonia lui Maxim

Maxim știa că toate trebuie să se întâmple repede. Acum, cât Grigorie era bolnav. În starea în care era, nu se putea trezi dis-de-dimineată să meargă la biserica Sfintei Anastasia, precum îi era obiceiul. Își dezlănțui așadar oamenii plătiți să strângă lumea la biserică înainte de a se lumina. Toți au lucrat bine, demn de plata lor. Se adunaseră cu toții lângă brutării, mai jos de „Sfânta Anastasia”, și de cum ajunse Maxim cu episcopii, înaintaseră pe tăcute spre biserică. Poarta curții era deschisă. În câteva clipe erau cu toții în biserică. Toate erau gata pentru hirotonie. Trebuia însă ca mai întâi să se facă Utrenia, apoi să se săvârșească Sfânta Liturghie și, în cadrul acesteia, să se facă hirotonia. Le-a luat ceva timp. În zori, i-a văzut din întâmplare un ortodox. S-a apropiat, a văzut ce fac și a înțeles cine sunt. A ieșit apoi în oraș și ca fulgerul a dat de veste preoților și tuturor celor pe care i-a găsit. Când s-au adunat destui, au dat buzna în biserică. Cu strigăte și îmbrânceli, i-au alungat pe Maxim și pe adepții lui. Din fericire, hirotonia nu se sfârșise. Ortodocșii nu îngăduiseră aceasta. S-au mâniat, uluiți de nrecunoștința și neobrăzarea lui Maxim.

Acesta, în ciuda tuturor celor întâmplate, se zorea să ajungă la capăt. Însă cum? Unde să fie continuată slujba? S-au oprit gâfâind, el și episcopii lui, pe o uliță mică și întunecoasă de prin împrejurimi, căutând o soluție. I-a scos din încurcătură un lăutar: le-a propus să-i ducă la el acasă și să sfârșească acolo ceea ce începuseră.

Și într-adevăr, Maxim, episcopii și cei câțiva care mai erau s-au înghesuit în insalubra casă a lăutarului și au sfârșit, cu chiu, cu vai, slujba hirotoniei. Mizerabila asistență l-a felicitat în grabă pe episcopul Maxim și s-a împrăștiat numaidecât. Rămăseseră cu el doar vreo doi-trei oameni. Ce era de făcut? Unde să meargă? Erau în încurcătură. Dar Maxim mai avea încă destul curaj. O să încerce...

Grigorie – fără scuză

Veștile despre cele întâmplate s-au aflat pretutindeni. Cetea era în picioare. Chiar și ereticii erau împotriva. Toți îl ocărau pe Maxim. Și atât de mare le era mânia, că nefericitul se ascundea neîncetat. În zadar a încercat să-i găsească pe tocmiții de ieri și să le făgăduiască mai mult. Se temea de mânia poporului ortodox și de disprețul celorlalți.

Grigorie zăcea la pat. Mai mult decât boala îl chinuia amărăciunea. I se tăiau picioarele. Nu era puțin lucru - cel mai drag prieten din oraș... Îl adunase de pe drumuri, îl pusese la masă cu el, și-acum să-și trădeze binefăcătorul, pe cel mai sfânt dintre sfinți... Să fie dat jos cel ce înălțase Ortodoxia în Cetate, marele teolog, ca să-i ia locul, pe nepusă masă, un escroc, cum se dovedise a fi Maxim...

Discuțiile se învârtteau toate în jurul acestei teme, care interesa atât Răsăritul cât și Apusul. În Apus, întâistătători fiind puternicul Ambrozio al Milanului și Damas al Romei, era preferat Maxim. Curios: vesticii, în general, care îl cinsteau și îl urmau pe Marele Atanasie, se apropiau anevoie de teologia Capadocienilor. Se amăra Grigorie, dar situația nu se putea schimba. Din fericire, în Răsărit aproape toți trecuseră de partea lui Grigorie. Întârzia Petru al Alexandriei, dar și acesta avea să priceapă în curând. Grigorie se mânia doar la gândul că un asemenea episcop, bătrân, căzuse de acord cu murdarele planuri ale lui Maxim. Își ținea capul în mâini și stătea așa, deznădăjduit, ore întregi.

Și de-ar fi fost doar amărăciunea pe care i-o provocase Alexandria și Apusul, încă n-ar fi fost nimic. Dar mai era și întristarea alor lui, a clericilor lui, a ortodocșilor Cetății, chiar și a ereticilor. Toți își spusese cuvântul. Unii din ochi, alții din gură:

- Părinte, cum de n-ai priceput că-i înșelător? Atâtea luni l-ai avut lângă tine și l-ai mai și lăudat... Ți-amintești? În tot felul ți-am spus: să nu te-ncrezi în el; pare el bun, dar...

Între ei, ortodocșii se exprimau și mai aspru. Iar cei ce nu prea avuseseră legătură cu Grigorie spuneau răspicat:

- Naiv și prea naiv Grigorie... Și atâta îl mai admiră lumea... Să încălzești șarpe la sân și să n-ai habar?!

Discret, Grigorie a fost înștiințat de ceea ce se vorbește, care e părerea lumii și ce învinovățiri i se aduc. Se simțea foarte stânjenit. N-avea ce răspuns să dea și-i era rușine. Ceru, smerit, iertare. Recunoștea că dovedise o naivitate de neiertat. Încea oarecum să se justifice. Abia murmură:

- M-am lăsat păcălit, fraților, de spusele lui că s-a luptat pentru Ortodoxie, că a fost prigonit... Acestea-s vremurile noastre, avem atât de puțini ortodocși cu carte. Fără a-l mai iscodi prea mult, l-am luat lângă mine. Și-apoi, un om de felul meu, care nu poartă grija celor lumești, vede în ceilalți lucrul pe care-l dorește, adică bunătatea; nu caută ce ascunde celălalt. Dar și voi, de-abia acum ați aflat cine-i Maxim? Abia acum ați cercetat despre el și ați aflat cu cine avem de-a face? Înainte n-aveați decât suspiciuni și întrebări... Nu vreau să-mi scuz, cu aceste vorbe, greșeala. Nu am, cu adevărat, nici o scuză. Mi-e atât de greu... Mai bine mi-ar fi tăiat limba... mai bine mi-ar tăia-o cineva și-acum... Nu din rea intenție am făcut-o, o știți cu toții...

Maxim merge să ceară recunoaștere de la împăratul Teodosie, la Tesalonic și la Alexandria

Escrocul se confrunta cu propriile greutăți. Una plănuise și altceva îi ieșise. Taman pe dos. Majoritatea dintre cei care-i făgăduiseră ajutor dăduseră înapoi. Pe cât cugetau la Grigorie și la ceea ce făcuse acesta până acum, pe-atât șovăiau să-l mai sprijine pe Maxim. La început nu prea cumpăniseră cu băgare de seamă lucrurile. Crezuseră că, de cum se vor înfățișa episcopii alexandrini, toți vor ceda. Căci, bineînțeles, autoritatea Bisericii Alexandriei era imensă, în vreme ce la Constantinopol Grigorie nici nu era întronizat oficial, datorită situației aparte a ortodocșilor în capitală. Însă nu socotiseră influența pe care Grigorie o avea în jur. Înaintea lui ori stătea cineva cu admirație, ori se pleca demonilor și-l războia. Dar puțini se plecaseră demonilor, foarte puțini dintre ortodocși.

Așa că Maxim rămăsese cu o mână de susținători. De aceea, în disperarea lui, către sfârșitul primăverii sau la începutul verii anului 379, hotărî să meargă la Tesalonic. Acolo poposise cu armata împăratul Teodosie. Maxim, cu suita lui de episcopi egipteni, ajunge și cere să i se înfățișeze împăratului. Din fericire, Teodosie era deja înștiințat cum stau lucrurile. Nu se pricepea prea bine nici la teologie, nici la rânduiala bisericească, însă i se spusese că Grigorie este o minte mare, dintre cei mai autentici ortodocși, și că merită să-l cunoască și să-l sprijine.

Maxim a plecat fără nici o izbândă, însă fără să-și piardă curajul. Și-a adunat puterile și s-a îmbarcat pentru Alexandria. Aștepta ca măcar bătrânul episcop Petru să-i stea alături. S-a dus la el, l-a aflat, i-a spus păsul, l-a rugat, însă zadarnic. Petru își înțelese greșeala, aflase mai multe despre Maxim, așa că l-a alungat. Acesta însă nu a plecat și a încercat să-l constrângă pe bătrân. Atunci, eparhul și-a făcut datoria: l-a alungat pe Maxim din Alexandria. Acesta apucă drumul Apusului, cerând recunoaștere de la Ambrozie al Milanului și papa Damas al Romei. Cei doi, din păcate, l-au recunoscut, lucru care nu i-a influențat însă câtuși de puțin pe răsăriteni.

Petru al Alexandriei îl recunoaște iarăși pe Grigorie

Petru a găsit un bun prilej să-și arate căința: un convoi de nave pleca din Alexandria spre Constantinopol - corăbii pline cu grâu, marinari mulți, toți ortodocși. Petru a vorbit cu una dintre căpetenii, spunându-i ce anume vrea pentru Grigorie.

În arșița verii, ortodocșii alexandrini aduceau în Constantinopol hrană și odihnă sufletelor. S-au entuziasmat locuitorii cetății; s-au entuziasmat și puținii ortodocși din cetate.

Duminică dimineața, biserica Sfintei Anastasia s-a umplut de marinari. Erau toți ortodocși și voiau să meargă la o biserică ortodoxă. Așadar, veniseră aici. Nu mai era loc nici să arunci un ac. Mulțimea de-abia se ținea să nu fie strivită în grilajul catapetesmei. Afară - iarăși lume. Tot locul era plin. Grigorie și apropiții lui nu-și ascundeau bucuria. Părea că alexandrinii aceia

erau pecetea biruinței lui Grigorie, învederarea că lucrul său nu dăduse greș și că recunoașterea venise, după ce se rătăcise puțin în cale. Toți au simțit duminica aceea ca pe un Paște, Paștele Domnului, de după Postul cel Mare.

Grigorie a ieșit atunci să vorbească între ușile împărătești, să le ureze în chip oficial bun venit alexandrinilor. E vorba de cea de-a XXXIV-a *Cuvântare* a sa. A vorbit cu o dragoste nemărginită. Suferise atât de mult din pricina dușmăniei arienilor cetății. De cum i-a văzut înaintea sa pe străinii ortodocși, i-a și simțit ai lui. Îi venea să-i îmbrățișeze și le-a și spus aceasta. Îi numea neîncetat „poporul meu, poporul meu” și din ochi îi picurau lacrimi de bucurie.

A găsit din nou prilej să-și înfățișeze triadologia, patima lui cea sfântă. A stăruit însă mai mult pe Sfântul Duh. Era în vremea când pnevmatomahii căutau să se vâre pretutindeni. Și-apoi, în Egipt, la Alexandria, nu exista nici un teolog capabil să înfățișeze cât și cum se cade învățătura despre Sfântul Duh. Așa că a socotit de cuviință continuarea învățăturii așezate de Marele Atanasie cu douăzeci de ani înainte. Avea însă și elemente noi, precum și o mai mare întindere și profunzime. Era contribuția lui Grigorie, ce teologhisea având lumina de la Însuși Duhul Sfânt.

Hotărăște să plece din Constantinopol. Împotrivirea ortodocșilor

Toamna se instalase pretutindeni. O vreme liniștită, cu natura biruindu-se de melancolie, pierzându-și frumusețea ei strălucită. Se întorcea în sine însăși. Podoaba începuse a i se veșteji. Frunzele, luate de adierea vântului, erau încredințate micului pârâiaș, apoi, putrezind, sfârșeau în marile râuri și în apele mării. Toamna, toată firea prinde a se despovăra. Trag și oamenii învățătura lor: să se obișnuiască cu simplitatea, să trăiască întorși spre sinele lor, spre ceea ce au în adâncul lor. Dar nu toți suferă aceasta, așa că unii se împotrivesc, căutând scăpare în lucrarea și întoarcerea spre cele din afară.

Grigorie se liniștise și el de toate cele puse la cale de Maxim. Amărăciunea i se îndulcise o dată cu întoarcerea lui Petru. Obștea bisericești se înseninase. Toate reveniseră în matca lor. Așa că în suflet îi încolțea, ca odinioară, dorința de a pleca; de a merge undeva... Cel mai bine, în mult dorita lui țară, să se liniștească. Fără griji, să-I vorbească doar lui Dumnezeu. Să fie singur și liniștit, spre a trăi mai adânc dumnezeiescul har...

Așa cugeta Grigorie, așa socotea în sinea lui. Însă ortodocșii cetății altceva aveau în minte: pe Grigorie și ochii lui... Câtiva îi ghiciseră gândurile, erau bănuitori. Simțeau ceva în privirea lui, ca un cuvânt rostit pe jumătate. Și și-au luat măsuri. Nu era vreme de primejdii. Stăteau la pândă. Îl păzeau, să nu fugă dintr-o dată, pe neștiute. Din conacul lui Avlavie la biserica Sfintei Anastasia, prin curtea mare a bisericii, câțiva erau într-un du-te-vino neîncetat, cu schimbul, cu ochii în patru. Să nu le scape vulturul, vulturul teologiei.

Aceeași neliniște o aveau și ereticii. Nu se știe cum, dar mirosiseră și ei gândurile lui Grigorie. Trimiseseră și ei iscoade – „Ia să vedem, nu cumva, în cele din urmă, pleacă Grigorie?”... Ar fi fost mană cerească pentru ei. Ortodocșii și-ar pierde căpitanul, stâncă de care se spărgeau ca valurile toate uneltirile ereticilor. Astfel ar mai avea poporul urechi și pentru ei. Cu puțină strădanie din partea lor, predania lui Grigorie o să se uite.

În zadar s-au nevoit nevăzuții străjeri. Tot va pleca Grigorie, și nu pe ascuns. Va pleca în împrejurări la care nimeni nu se gândea pe atunci, nici ortodocșii, nici arienii, nici chiar el însuși. Pentru moment, lucrurile își urmau cursul lor.

Într-o după-amiază, pentru o cateheză aparte, se strânseseră în biserică mai toți ortodocșii. Grigorie s-a rugat, s-a lăsat bîrîit de emoția pe care o încerca și și-a deschis sufletul, căutând totuși să nu-și trădeze zbuciumul dinlăuntru. A ieșit între ușile împărătești, și-a privit cu o nesfârșită duioșie credincioșii și a grăit:

- Fiii mei iubiți, păziți întreagă Treimea, Sfânta noastră Treime. Faceți aceasta de dragul meu, acum că plec... Și nu uitați ostenele mele...

Ce-a fost pe capul sărmanilor credincioși!... S-a iscat vijelie. Măinile s-au ridicat valuri-valuri, să-și oprească părintele.

Parcă îi ardea cineva cu fierul înroșit, parcă le-ar fi dat cineva leacuri amare. Biserica vuia. Glasurile au rupt tăcerea, alungând seninătatea caldă a bisericii. Nu știai când erau rugătoare și când amenințătoare. Tineri, bătrâni, bărbați, femei, dregători, ostași, toți protestau, cu mâinile ridicate. Femeile plângeau nenorocirea ce stătea să vină, plecarea părintelui Grigorie. Își aminteau de starea în care erau înainte de a veni el și îi cuprindea deznădejdea. Îl jeleau pe Grigorie și îi apuca mânia gândind ce bucurie va fi pe eretici.

Zarva sporea tot mai mult. Câțiva s-au impus. I-au vorbit cei mai respectați. Grigorie stăruia să plece. Le spunea că săvârșise lucrul dat lui spre săvârșire prin porunca Duhului Sfânt. Stăruiau și credincioșii. Iarăși tulburare, agitație... Grigorie stătea între ușile împărătești, încurcat, dar hotărât. La fel și ortodocșii, hotărâți și ei. Cei mai înfierbântați ieșiră în față:

- Te facem arhiepiscop! Vom izbuti să câștigăm și o biserică mai mare... Vom lua „Sfânta Irina”! Suntem puțini, dar o să ne răsculăm cu toții... O să-i alungăm pe arieni, o să ne luptăm... Numai rămâi cu noi, și-o să vezi... Îți făgăduim c-o să luptăm. Suntem gata chiar de moarte, numai rămâi...

I-au spus și altele, i-au făgăduit, și-au ridicat glasul, l-au rugat, l-au constrâns. Zadarnic. Tronurile nu-l mișcau. Și alteori îi propuseseră să-l proclame arhiepiscop printr-o răscoală. Nu primise. Tronul lui cel mare și dorit era sihăstria. Însă pe aceasta nimeni nu voia să i-o dea.

Obștea întreagă i se plângea că-i lasă la mila ereticilor:

- Ne-ai scos, sfînte, din gura lupului, ne-ai hrănit cu adevărul, și acum ne lași iarăși pradă lupului... Nu-l vezi întărâtat și mai vartos de răul pe care i l-ai pricinuit?

Nimic, Grigorie nu se pleca. Dragostea pentru rugăciunea neîncetată și pentru nevointă ocupa înlăuntrul lui locul cel dintâi.

Larma și jeluirile nu conteneau. Ziua se sfârșea. Soarele apusese în munții Traciei; se scursese pe tăcute înapoia lor și amurgul căzuse. Nimănui însă nu-i venea să plece din biserică. Toți stăteau acolo, îndârjiți. Degeaba le spunea Grigorie să meargă acasă, să se liniștească.

- Înțelege, părinte, nu plecăm nicăieri! Doar dacă ne fâgăduiești că rămâi, doar așa vom pleca.

Și toți s-au jurat că nu vor da înapoi, chiar de va fi nevoie să moară în biserică. Nu-l vor lăsa pe Grigorie să plece din Cetate.

Și atunci, când de nicăieri nu se întrezărea vreo ieșire, cineva urcă deasupra, în micul gineceu al bisericii, făcu semn din mâini să se potolească vocile și se întoarse către Grigorie, muștrător:

- Pleci, dar gândește-te bine: iei cu tine și Treimea! O sădiseși aici, acum O smulgi din rădăcină, O iei și pleci!

Cuvintele acestea au răsunat adânc în cugetul lui Grigorie, lovindu-l. Oare necunoscutul izbutise? Grigorie părea că se clatină.

- Oare – murmură el – smulg eu din rădăcini Treimea... O iau și plec? Oare fac eu una ca aceasta?

Își plecă fruntea. Tăcerea era desăvârșită. Zarva se potolise cu totul. Toți așteptau. Clipele păreau veacuri. Deodată, încet, foarte încet, își ridică fruntea. Chipul palid, fruntea limpede. Deschise gura și rosti cu glas scăzut:

- Rămân, fraților. Nu pot răbda ultimul cuvânt pe care mi l-ați spus. Rămân până se vor aduna episcopii să aleagă păstor ortodox... Până atunci.

Inimile tuturor s-au umplut pe dată de lumină, nădejde și bucurie. O tresăltare nestăvilită. Au îngenuncheat și l-au mulțumit lui Dumnezeu. Băteau din palme și îl aclamau pe Grigorie. În sfârșit, toți s-au unit într-o preadulce doxologie, pe care nu aveau s-o uite nicicând.

Așa că ortodocșii au fost mulțumiți, ținându-l pe Grigorie alături de ei, chiar și pentru o vreme. Nădăjduia și Grigorie, pe de altă parte, să se descătușeze degrabă. Tot se vorbea de Sinodul de la Constantinopol, ce urma să fie, care s-a întrunit în anul 381 - cel de-al doilea Sinod ecumenic.

Ceasul teologiei celei finale

Toamnă liniștită. Ploi puține. Vântul plăpând arunca frunzele. Cele câteva piețe și străzile se umpluseră de ele. În luna lui

octombrie, firea se pregătea de odihnă. Arienii strângeau rândurile, își adunau puterile, de parcă ar fi presimțit că nu mai au mult până la ultima lor bătălie... Pe viață și pe moarte de data aceasta; se sfârșise cu minciunile.

În Apus, treburile bisericești mergeau bine. Doi oameni stăpâneau în acea vreme: episcopul Ambrozio al Milanului și papa Damas al Romei. Cel dintâi – sfânt și teolog de seamă, însă necunoscând îndeaproape cele ce se întâmplau în Răsărit. Celălalt – om puternic și hotărât, dar îngrijindu-se prea mult pentru a se impune în fața celorlalți. Amândoi l-au nedreptățit pe Grigorie, neînțelegându-l.

În Răsărit, lucrurile se întorceau în sfârșit pe calea cea bună. Arienii dădeau pretutindeni înapoi. Marea lor întăritură – Cetatea lui Constantin; acolo urma să se dea bătălia hotărâtoare.

Grigorie vedea și el cursul lucrurilor, dar, curios, o liniște tot mai adâncă îl stăpânea. După întâmplările pricinuite de Maxim, zbuciumul, uneltirile, intrigile se îpuținau, se stingeau toate. Se închidea și mai mult în chilia sa. Vorbea cu Dumnezeu, își plângea păcatele, își curăța și-și lumina, după putere, inima și mintea, înaintea Domnului. Căuta să simtă în sufletul său curat suflarea Duhului Sfânt, făcându-se el însuși oglindă, răsfrângând în adâncul lui adevărul; trăia clipe negrăite, înfricoșătoare și preadulci.

Când și când, ieșea din marea curte a lui Avlavie, lăsând împrejurimile bisericii. Dar niciodată noaptea. Ceasurile nopții erau totdeauna închinare rugăciunii.

Treceau pe la dânsul, din vreme în vreme, Postumian, Paladie, Stratighie - oameni cu ranguri și putere, care strângeau în jurul lor mulțime de oameni; prezența lui Grigorie îi întărea în Ortodoxie. Se mai odihnea însă și el. Avea trebuință de odihnă multă. O mai afla mergând din timp în timp pe la casele acestor prieteni, care îi slujeau cuviincios și cu simplitate. Mulți din cetate erau încurcați văzându-l în aceste case mari, boierești. Îl știau doar în chilioara lui simplă de lângă biserică, îmbrăcat sărăcăcios. Nu și-l închipuiau în stare a se simți în largul lui în casele nobile, cu bune maniere, în marile saloane cu catifea și mătăsuri, cu podoabele cele de aur și argint. Mulți abia acum au

conștientizat că ascetul și sărăcăcios îmbrăcatul Grigorie se născuse și crescuse în asemenea case, în conacul din Nazianz, care poate nu va fi fost atât de luxos ca cele din capitală, dar fusese totuși conac în toată puterea cuvântului.

Vizitele acestea și întâlnirile cu oamenii în afara bisericii l-au făcut să ia aminte la un aspect pe care îl nesocotise. Îi vedea adică pe creștini - și nu doar pe bărbați - prinzându-se în discuții teologice și vorbind cu atâta destindere, de-ai fi zis că e vorba de ogoare sau de averile fiecăruia. Răul și mai mare era la cei rău-credincioși. Habar n-aveau sărmanii oameni de premisele și cumplitele greutăți pe care le presupune teologia. Pe cât conștientiza răul acesta, pe atât se îngrozea și se întrista mai mult. Am zice că vedea, la propriu, tauri în magazinul de porțelanuri.

Pe de altă parte, simțea că se apropie deznodământul dramei. Rămânerea lui în cetate nu va mai dura prea mult. Sosise vremea căderii arienilor. Trebuia să pregătească totul. Dar cum? Înapoi la rugăciune! Duhul să-l lumineze, să-i descopere ce-i de făcut în ceasul de cumpănă pe care îl simțea apropiindu-se.

Și într-adevăr, Dumnezeu i-a vorbit și de această dată, cu aceeași limbă pe care o folosisese în ultimii doi ani. Căzuse, sleit de puteri, la miezul nopții, să doarmă. În cel mult două ore o să se trezească iarăși, pentru rugăciune. Îl prinsese somnul când Vasile se înfățișă limpede dinaintea lui. Da, prietenul său, Marele Vasile! Și îi arătă, îi dădu de înțelese ce-i de făcut.

Trebuia ca Grigorie, înainte de a veni alte vremuri zbuciumate, să-și desăvârșească teologia. Trebuia să recapituleze, să sistematizeze contribuția sa teologică. Să desăvârșească și cele spuse de Vasile. Să așeze temelia cea tare, pe care să se sprijine generațiile viitoare.

Înfrișat și totodată ușurat, s-a trezit. S-a sprijinit de patul cel de lemn - căci dormea jos, pe podea - și i-a zis „da” prietenului Vasile și i-a zis „da” lui Dumnezeu. Încet-încet, și-a venit în fire, a aprins opaițul și a început numaidecât pregătirea - rugăciunea și studiul, studiul și rugăciunea. Arareori Grigorie le despărțea pe cele două. Avea aceasta ca principiu de căpătâi. A început întâi cu mătâniile lui, cu nenumăratele plecări ale genunchilor. Apoi, rugăciune în nemișcare. Pe urmă, studiu. Trupul și

duhul îi erau pregătite pentru adevăr. Trupul neîmpiedicându-l, iar duhul primind adevărul. Rânduiala aceasta Dumnezeu o răsplătea și l-a înălțat pe Grigorie, făcându-l vas ales al teologiei. L-a dăruit, așadar, cu o cunoștință de Dumnezeu mai adâncă și mai curată decât cea a celor din vremea lui. De altfel, într-un *Cuvânt* al său, arătând cine este „cel mai de seamă teolog”, stăruie zicând: teologul cel mai de seamă e acela care a primit înlăuntru lui – cu privire la un adevăr anume, la o parte a adevărului – mai multă lumină, care adică a cunoscut adevărul în chip mai adânc decât ceilalți teologi din vremea lui. Și, iarăși, aceasta nu înseamnă că știe întreg adevărul, ci doar cel pe care-l dă Dumnezeu, atât cât îi e de trebuință omului spre mântuirea lui.

Cine, când și cât se cade să teologhisească

În ceasurile dimineții a ieșit din chilie. A strigat doi diaconi și le-a vorbit. Trebuia dat de știre pretutindenți: în după-amiază aceea urma să predice – desigur, în biserica lui. Diacii au plecat numaidecât. Vestea s-a dus din gură-n gură; toată cetatea a aflat. După-amiază, ortodocșii s-au strâns. Dimpreună cu ei și câțiva cacodocși, arieni, pnevmatomahi și apolinariști. „Anastasia” se umpluse, gineceul se umpluse și el, lume multă și în afara bisericii.

Sosi și Grigorie, la un moment dat. Puțin la trup, osos, adus puțin de spate. Salută din ochi mulțimea credincioșilor, iar aceștia îi făcură loc să treacă. Intră în Sfântul Altar, îngenunche dinaintea Sfintei Mese și câteva clipe rămase nemișcat. Se ridică, trase dvera și ieși între ușile împărătești. Se opri pe solee, privi obștea cu dragoste și începu, cu o voce aspră:

- Destul cu răul, prea mult s-a răspândit. Prea mulți vorbesc despre cele dumnezeiești fără nici o sfială. Caută doar frumusețea frazei, să impresioneze cu cuvintele lor, să fie aplaudați. Își găsesc desfătarea în luptele acestea de cuvinte, sunt mai răi decât sofistii din vechime.

Deveni apoi și mai aspru și, privindu-i în ochi, urmă:

- V-ați învățat să vorbiți despre orice, chiar fără a avea habar despre ce vorbiți. Prea mare-i neobrăzarea. Învățați pe alții ceea

ce voi înșivă nu știți, călcând în picioare taina adevărului, înjosind-o în ochii lumii...

Cei mai îndrăzneți au dat să-l întrerupă. Se obișnuia în vremea aceea să fie întrerupt vorbitorul, să i se aducă obiecții sau să i se ceară explicații. Erau acolo și iscoade, trimise să asculte și să-i fure argumentele, să le ducă adversarilor lui Grigorie și, desigur, lui Eunomie, care trăia pe atunci la Calcedon, nu departe de Cetatea lui Constantin.

- Aveți răbdare și nu mă întrerupeți - le spuse hotărât. O să vă spun una și bună. Nu-i pentru oricine să teologhisească, să filozofeze despre Dumnezeu. Treaba aceasta e doar pentru cei încercați, care au trăit cele dumnezeiești, care și-au curățit sufletul de păcat sau, cel puțin, se luptă neîncetat spre a dobândi această curăție. Este înfricoșător și primejdios lucru să se apropie cineva de Preacuratul Dumnezeu, fără ca el însuși să fie curat. Când razele arzătoare ale soarelui cad pe ochiul bolnav, ochiul se îmbolnăvește și mai rău. Luați aminte, așadar: nu vă prindeți a teologhisi fără a fi în stare de aceasta. Iar prima condiție spre a putea teologhisi cineva este curățirea de patimi.

Interesul auditoriului crescuse. Mulți s-au mâniat. Grigorie continuă nestingherit cu a doua condiție:

- Să teologhisească cei ce s-au izbăvit de osteneala lumească de zi cu zi. Cu cât mai mult se dedică cineva lucrului teologiei, cu-atât mai mult izbutește ca teolog. E jalnic ce se petrece: îi vezi pe unii că se fac teologi de pe-o zi pe alta... Seara se culcă meșteșugari și se trezesc înțelepți, teologi hirotoniți de ei înșiși.

Din cuvintele acestora priceput cu toții că majoritatea zdrobitoare a credincioșilor nu se cade să teologhisească. Și vorbitorul a mers mai departe, la cea de-a treia condiție:

- Și să nu se facă teologie oriunde și oricând. Nu după petreceri și teatre, după mâncăruri și băuturi, după hipodrom. Pentru a înțelege cineva adevărul are trebuință de multă pregătire duhovnicească.

Mai avea să le învedereze și o altă condiție:

- Încă, trebuie să fim cu băgare de seamă la chestiunile teologiei și la profunzimea lor. Nu despre toate se cade să teologhisim, nici să ne avântăm orbește în adâncul lor, ci pe potriva

puterilor noastre duhovnicești și ținând seama de priceperea celor ce-ascultă, de puterea lor de pătrundere.

O rumoare a trecut printre cei ce-l urmăreau și Grigorie a văzut în ochii lor o sumedenie de întrebări.

- Adică, părinte, să ne îndeletnicim cu Dumnezeu în loc de îndeletnicirea de zi cu zi?

- Dimpotrivă, prietene - îi răspunse Grigorie -, să te îndeletnicești cu și mai mult. De poți, să-L ai pe Dumnezeu în mintea ta mai des chiar și decât răsuflii. Poți? Nu te sfătuiesc, deci, să teologhisești fără a avea acestea pe care le-am zis.

Grele erau cerințele lui Grigorie... Altfel li se părușe până atunci credincioșilor. Parcă-i strângea cineva de gât cu cleștele, așa se simțeau. Dar Grigorie îi mai ușură puțin, că prea fusese dur dintr-o dată:

- Ascultați, fraților. Înțeleg, mulți aveți mare plăcere în a teologhisi, dar nu îndepliniți așa cum ar trebui aceste condiții. De-aceea vă mai spun și aceasta: puteți, de poștiți, să filozofați și să teologhisiți despre multe, ca de pildă despre lume și firea înconjurătoare, despre suflet, despre înviere, despre judecată, despre patimile lui Hristos. Despre acestea, dacă spuneți ceva corect, este folositor celorlalți. Dacă însă greșiți întru ceva, este primejdios pentru mântuire. Însă cuvântul nemijlocit despre Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt și despre dumnezeiasca economie - teologia propriu-zisă - are neapărată trebuință de condițiile anevoie de împlinit pe care vi le-am spus. Și v-o spun acum fără înconjur: este trebuință de luminare dumnezeiască; cine o are, să meargă mai departe...

Cuvântarea luase sfârșit. Au început numaidecât discuțiile. Cum, de ce, în ce chip...? O ținea fiecare pe-a lui. Din Sfântul Altar, Grigorie vedea, pricepea, dar nu găsea de cuviință să continue în seara aceea. De altfel, era și groaznic de obosit.

Înainte de-a se retrage la chilia lui, hotărî ziua și ora când va continua pe aceeași temă.

Întâi s-a făcut părtaş dumnezeieştii vederi, apoi a teologhisit

Era iarăşi într-o după-amiază, înainte de apusul soarelui. Atmosfera era dulce, mângâietoare. Bosforul trimitea puţină răcoare. Grigorie trecu de acropolele lui Biza, cu vechile palate, înaintă spre hipodrom, străbătu colonadele Forumului lui Constantin şi intră slobod în curtea plină de flori a lui Avlavie. Iată şi biserica, din nou plină, şi pe dinăuntru şi pe dinafară. Trebuia acum ca Grigorie să dea o grămadă de explicaţii pentru cele spuse mai înainte. Trebuia să-şi urmeze cuvântul despre teologie. Apoi să intre în triadologie, să explice care este relaţia dintre persoanele Sfintei Treimi, adică Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh. Se pregătise, le rânduisese bine pe toate.

Şi-a făcut semnul crucii, a îngenuncheat lângă Sfânta Masă şi s-a rugat pentru scurtă vreme. S-a ridicat apoi şi a ieşit între uşile împărăteşti. Ca să le amintească tuturor tema – deşi nu era nevoie –, a rezumat puţinele cuvinte ale omiliei anterioare şi a stăruit pe rolul Sfintei Treimi. Le-a spus că în teologie Tatăl binevoieşte, Fiul împreună-lucrează iar Duhul însuflă. Toate, în cele din urmă, reprezintă luminarea dumnezeiască. Aceste din urmă cuvinte l-au încurcat oarecum. A pierdut firul, planul pe care îl pregătise. Fără a prinde de ştire, inima şi mintea i se agăţau de ceea ce el însuşi trăise zilele acelea, în nopţile în care se ruga şi îi cerea lui Dumnezeu să-i descopere adevărul şi în ce chip să vorbească despre el. Fuseseră trăiri cutremurătoare, experienţe pe care nu le rabdă mintea omenească; pătimise ceea ce şi Pavel pătimise, cel „răpit la al treilea cer” şi văzător de adevăruri negrăite.

Grigorie se silea pe sine însuşi să lase cele ale lui şi să meargă mai departe. Zadarnic. Se îngrozi înţelegând că nu poate. Picături de sudoare îi alunecară pe fruntea lui limpede. Nu putea da înapoi. Se încredinţă simţămintelor din adâncului sufletului. Plecă fruntea de-a stânga, către icoana lui Hristos, şi se lăsă în voia şuvoiului ce-l cuprinsese în apele lui săltătoare, limpezi şi sfinte:

- Mă luptam, fraţilor. Mă nevoieam şi mă rugam. Plângeam şi-I ceream lui Dumnezeu darul de a trăi adevărul, de a cunoaşte

mai adânc Dumnezeuirea, spre a-i învăța drept pe ceilalți. Mă sileam pe mine însumi să urc la înălțime, pe muntele teologiei, să pătrund în norul gros al adevărului. O doream nespus... dar adevărul este cât un munte! Însă eu nădăjduiam, căci iubeam. Mă cutremuram și mă luptam, căci îmi știam micimea și simțeam măreția lui Dumnezeu. Și deodată se petrecu, frații mei; am pățimit acea dulceță și acea înfricoșare. Căutând și luptându-mă, m-am aflat deodată în nor, în duhul lui Dumnezeu... Fost-am acolo, cu Dumnezeu; trăiam întru El, nu mai simțeam materia și cele lumești, ci înlăuntrul meu vedeam și trăiam, cu mintea și inima, tot ceea ce se poate trăi din Dumnezeuire. Nu spun că am văzut dumnezeiasca fire, care-i neapropiată și neștiută. Nu; pe aceasta doar Tatăl, Fiul și Duhul o văd. Ci am văzut „firea cea de-a doua”, slava lui Dumnezeu, adică dumnezeiasca lucrare, strălucirea firii dumnezeiești, lumina pe care o scânteiază, care ajunge la om, dacă acesta iubește, dacă se nevoiește să se slobodească de patimi. În ceasul acela toate erau o fericire negrăită, o desfătare nemărginită. Cel ce ajunge la înălțimea aceasta anevoie de privit înțelege că fără hotar este vederea lui Dumnezeu și fără hotar frumusețea Lui. Și acestea-s puține, prieteni. Nimica toată față de ce vede omul în clipele acelea. Aș zice că nu vede decât o oglindire depărtată a unui noian de lumină. Însă vai de cel ce voiește să urce acolo necurat fiind, fără haină pe potrivă. Cade, se rostogolește și se pierde. Ca să rabde cineva vederea preastrălucitei Dumnezeuiri trebuie să-și fi curățit ochii duhovnicești, căci altfel orbește, pierde și ceea ce avea, lumina cea firească. Așa că cel nepregătit n-ajunge acolo. Doar cei osârduitori. Dar și aceștia, iarăși, nu prin ei înșiși, ci prin harul bunului Dumnezeu, ce ne-a strălucit nouă de la întruparea lui Dumnezeu-Cuvântul. Doar astfel ne facem părtași dumnezeieștii fericiri, doar după Întrupare se sălășluiesc în noi la altă măsură lucrările dumnezeiești...

În curând își întrerupse cuvântul. Auditoriul i se predase. Nu se-asteptase la o asemenea revărsare de experiențe personale, de dumnezeiască vedere. Chiar și cacodocșii prezenți gustară ceva din cele cercate de sfântul bărbat.

Nu se cuvenea însă să meargă mai departe. Era prea înaltă măsura pentru cei ce-l ascultau. Încercă în fel și chip să treacă la

planul pe care-l pregătise dinainte: ce știm, ce nu știm despre Dumnezeu, ce exprimă cunoștința aceasta și așa mai departe. Întreruperea cuvântului a făcut să-și vină oarecum în fire și ascultătorii. Cei mai nervoși din fire, a căror inimă nu fusese străpunsă prea mult, și-au amintit de protestele lor. Au găsit curajul, în ceasul acela, să le spună pe scurt, în două cuvinte:

- Părinte, Îl putem exprima pe Dumnezeu? Că unii filozofi zic că nu...

- Platon – le-a răspuns numaidecât –, unul dintre filozofii elini ce teologhiseau, spune că este anevoie să-L înțelegem pe Dumnezeu și cu neputință să-L exprimăm. Însă, dacă înțelegi ceva, cu siguranță că vei găsi vreo cale să exprimi aceea, fie și mai puțin limpede. Chestiunea este așadar cum să-L înțelegi pe Dumnezeu! De unul singur omul nu poate. Dumnezeu vine și ne luminează, adică Se descoperă pe Sine Însuși, în felurite chipuri. Nu-Și descoperă însă nicicând firea Lui, care rămâne neapropiată; de aceasta nu vorbim niciodată în teologie.

Unul din cei de față, cu pregătire filozofică, a intervenit și a amintit de neoplatonici:

- Dar pe calea apofatismului, părinte, Îl putem cunoaște pe Dumnezeu?

- Nu. Nu, prieteni. Noi voim să-L trăim cu adevărat pe Dumnezeul nostru, să-L cunoaștem spre a trăi! Nu o chestiune de căutare filozofică. Metodă apofatică au neoplatonicii, dar aceia nu trăiesc ceea ce caută să cunoască, fiindcă în cele din urmă n-ajung la aceea. A spune ce nu este Dumnezeu nu înseamnă că ai ajuns la Dumnezeu. Noi vrem adevărul ce dă viață, așadar trebuie să ne unim cu adevărul. Nu ne este destul să notăm ce nu este adevărul. Căci doar aceasta face apofatismul. Îți zice doar câteva lucruri care nu sunt Dumnezeu. Este ceva și acesta, dar nu aceea ce căutăm. Dacă te întreabă cineva cât fac cinci cu cinci și tu îi zici că nu fac trei, nu fac șapte, nu fac opt sau cincisprezece și așa mai departe, nu-l mulțumești pe cel ce te-a întrebat. Așa e și cu apofatismul; a zice că Dumnezeu nu este materie, nu-i principiu, nu-i țință, este negrăit și tot așa nu înseamnă a răspunde la întrebarea despre Dumnezeu. Dimpotrivă, noi ne străduim și murim ca să-L dobândim pe Dumnezeu înlăuntrul nostru, ca să-L

trăim. Cu harul Lui, bineînțeles, dar trăim și avem experiența harului Lui, a lucrării Lui, nu a firii Lui. De-aceia și întreaga noastră teologie vorbește mai ales despre cum să-L dobândim pe Dumnezeu, această experiență a lui Dumnezeu, și nu despre ce nu este Dumnezeu. Pentru a vedea voi înșivă cât de neînsemnat este apofatismul, socotiți și aceasta: ca să poți zice cu temeinicie că Dumnezeu nu-i materie, că n-are început și tot așa, cele asemenea, trebuie ca mai întâi să-L fi cunoscut. Așadar, formulările apofatice sunt – sau ar trebui să fie – rezultatul dobândirii trăirii și cunoașterii lui Dumnezeu, și nu invers (adică nu aceste expresii ne duc la Dumnezeu, la cunoașterea Lui). Le folosim doar pentru cei începători și adesea prin acestea ne exprimăm teama noastră înaintea lui Dumnezeu. Și le mai folosim și spre a arăta că nu cunoaștem firea lui Dumnezeu, pe care însă niciodată nu o căutăm...

A sfârșit și acest cuvânt. Limpezise două chestiuni fundamentale: cine este teologul și ce anume este teologul; cu ce e dator să fie înzestrat teologul și care e structura lăuntrică a teologiei. E adevărat că, din multele lucruri înalte spuse de Grigorie, cei mai mulți înțeleseseră prea puține. Dar alt chip nu era. Așa rânduiseră Dumnezeu, ca cei mai mulți să urmeze celor puțini. Totdeauna s-a întâmplat așa și așa se întâmplă și astăzi.

Despre Fiul lui Dumnezeu-Tatăl

În împrejurarea de față era mare nevoie ca Grigorie să vorbească astfel. Cu prima ocazie, el avea să explice obștii sale triadologia. Va înfățișa mai întâi teologia despre Fiul și apoi despre Duhul Sfânt. Însă ca să explice un punct al adevărului de credință, când acesta n-a fost înfățișat cu limpezime până atunci, trebuie ca mai întâi tu însuși să trăiești mai profund acel punct. Trebuie să dobândești mai întâi tu însuși o mai profundă experiență a acelui adevăr. Iar aceasta se izbuteste totdeauna doar cu ajutorul lui Dumnezeu. Harul lui Dumnezeu îl călăuzește pe teolog în înțelegerea respectivului punct al adevărului. De aceea vorbea Grigorie despre „luminare dumnezeiască”, despre *theoria*

(vederea de Dumnezeu), vedere pe care omul o datorează lui Dumnezeu. De-aceea zicea că „cel mai de seamă teolog” este acela care, cu luminarea Duhului Sfânt, înțelege adevărul mai mult decât îl înțeleg ceilalți.

Așadar acum, că va începe a teologhisi despre Fiul și Duhul, trebuia ca toți să știe că se va întemeia pe toate cele spuse mai înainte. Mai mult, trebuia să fie precis, argumentele să-i fie puternice. Căci toate vor ajunge mâine dimineață la Calcedon. Acolo, de cealaltă parte a Bosforului, vizavi de Constantinopol, unde locuia Eunomie; preaînvățatul și preaarianul Eunomie. Lui îi duceau argumentele lui Grigorie și de la el primeau călăuzire în cele teologice arienii.

Și a rânduit și următoarea omilie, a treia din seria aceasta, despre Fiul. Faptul că arianismul stăpânea cetatea dovedea că această temă – despre Fiul – era arzătoare. Arienii învățau că Fiul este creatură a Tatălui. Odinioară, Marele Atanasie arătase cum și de ce Fiul este deoființă cu Tatăl, și nu creatură. Din Calcedon, Eunomie dăduse noi argumente arienilor, iar aceștia se simțeau încă puternici.

Grigorie primea pe de-a-ntregul adevărul arătat de Atanasie. Acum încerca nu doar să-l răstoarne pe Eunomie, ci și să arate – tot prin luminarea și călăuzirea Sfântului Duh – cum avem trei ipostasuri dumnezeiești și o singură fire dumnezeiască. Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, în vreme ce sunt ipostasuri (sau persoane) deosebite, au una și aceeași fire. Și de aceea avem o singură lucrare (energie), o singură mișcare, o singură voință. Numele fiecărui ipostas dumnezeiesc (Tată, Fiu, Duh Sfânt) nu arată o fire deosebită, ci doar modul în care Acesta există veșnic. Numele arată doar legătura pe care o au întreolaltă cele trei ipostasuri (cele trei persoane dumnezeiești).

Chestiunea era tare anevoioasă. Trebuia să folosească termeni și scheme filozofice. Și era nevoie deoarece cărturarii vremii știau să cugete și să se pună de acord cu teoriile vechilor filozofi elini, mai ales cu cele ale neoplatonicilor. Aceștia din urmă mai ales – precum Plotin și Porfiriu – dezvoltaseră o teorie aparte, în chipul unei triadologii. Indirect influențați de creștinism, vorbeau despre trei ființe ce proveneau una din alta, prin

emanație. Adică revărsându-se prima, precum un vas, apare-provine cea de-a doua. Și, la fel, revărsându-se cea de-a doua, apare-provine în chip necesar cea de-a treia. Cărturarii trebuie să înțeleagă că aceste teorii sunt străine și n-au nici o legătură cu cele trei Persoane ale Sfintei Treimi. De-aceea era necesar să arate - cu multă băgare de seamă, în cadrele tradiției Bisericii și după luminarea de care Grigorie era părtaș - în ce chip există cele trei Persoane, cu ce premise și în ce condiții. Ca să se întărească și mai mult credincioșii în ceea ce-i învățase despre Fiul și ca să-i convingă și mai mult, îi chemă la o a patra omilie.

Și într-adevăr, nu doar că și-a convins ascultătorii de corectitudinea triadologiei sale, nu doar că Eunomie a amuțit, dar și toți teologii ce vor urma se vor sprijini pe aceste omilii atunci când vor purcede a face triadologie. Toți i-au urmat și îi vor urma lui Grigorie, smeritul nostru capadocian, a cărei măreție se descoperă doar cu puterea Duhului Sfânt, de care și era luminat.

Se pregătește să vorbească despre Sfântul Duh

În toate acele zile, subiectul de căpătâi în discuțiile creștinilor cetății era teologia lui Grigorie. Succesul era evident. Guralivii arieni amuțiseră, își înghițeau cuvintele. Ortodocșii umblau pretutindeni cu sentimentul biruinței. Vulturul teologiei îi izbăvisese din defăimarea adversarilor și de propriul sentiment al inferiorității.

Grigorie - ascultătorii săi o știau - nu sfârșise ciclul acestor omilii - care vor rămâne în istorie sub numele de *Cuvântări teologice*, datorită extraordinarelor valori teologice. Nu se grăbea. Să rumege și creștinii cele ce auziseră zilele trecute. Întâi de toate, voia să se adune iarăși și iarăși în sine însuși. Acolo nădăjduia să trăiască ceva mai mult decât adevărul despre care vorbea.

Era vremea Duhului Sfânt. Teamă și cutremur să vorbești despre Acesta... Și a așteptat cu răbdare. Neîncetat în chilia lui, zi și noapte. Se ruga stăruitor Duhului și cugeta. Mătâniile parcă nu se mai sfârșeau. Mai ales noaptea, strigătele cele din adânc către Duhul Sfânt se făceau auzite și de cei ce treceau pe-afară, pe lângă chilia lui. Pe pat nu se întinsese nici o clipă. Puținul timp

cât se odihnea, stătea întins pe pământ. Postul era mai aspru. Până când, într-o după-amiază, le-a spus oamenilor săi, lui Evagrie și celorlalți:

- Măine, în amurg, o să vorbesc. Dați de știre lumii. Vremea a trecut... Nu știm ce ne mai așteaptă, fac și eu ce pot. Cât de precis o să vorbesc, nu știu. Nădăjduiesc în luminarea Duhului Sfânt, și apoi... Cuvintele vin, e de ajuns să vină mai întâi Duhul... Dacă vine Acesta, cu siguranță că prin săracul de mine Se va slăvi Dumnezeu... Aceasta-i măreția noastră, fraților: prin neînsemnații de noi, prin trupeștii și păcătoșii de noi, să Se slăvească Cel desăvârșit și fără de început... Mare-i numele Tău, Doamne! Așadar, cum spuneam, mâine pe înserate...

Mijlocul lui noiembrie. Dimineăța, răcoare. Oamenii celor șapte coline ale cetății simțeau iarna pe pielea lor. Pe la amiază, niște nori negri au început a coborî din munții Traciei. Încet, s-au lăsat către Bosfor. N-a plouat în cetate. Norii doar au trecut peste cele șapte coline și, oarecum, frigul s-a mai risipit. În depărtare, marea le-a primit toată povara.

Credincioșii începuseră să intre în curtea lui Avlavie. Au mai înaintat puțin și au ajuns la biserică. Acolo, înăuntru ortodocșii simțeau atâta căldură, atâta mângâiere, că n-ar fi dat-o pe nimic altceva. O iubeau mai mult decât pe maica lor. De aceea, nu spusese minciuni acum câteva luni, când se juraseră că-s gata să moară pentru Grigorie și „Anastasia” lor.

La ora cu pricina, un pai nu mai încăpea în biserică. Chiar și afară se îmbrânceau, doar-doar vor prinde prin ușă sau prin ferestre glasul lui Grigorie.

Acesta intrase devreme în altar și se ruga. Ore întregi se lupta cu înfricoșătorul și multdoritul lui Duh Sfânt. Nu mai simțea trecerea timpului. Cercările lui n-aveau legătură cu lumea aceasta, ci cu lumea cea necreată a adevărului dumnezeiesc.

Credincioșii așteptau răbdători. Cei mai mulți, desigur, în picioare. Mulți vorbeau între ei, așa, ca să-și învedereze neînțelegerile și îndoielile pe care le aveau. Dar fiindcă vremea trecea, Evagrie încercă ceva, însă nimeni nu se hotăra să-l tulbure pe Grigorie, în străpungerea în care se găsea. Totuși, stăruiră pe lângă iubitul lui diacon, Teodul:

- Mergi înăuntru, Teodule, și amintește-i cuviincios că a cam trecut vremea... lumea e nerăbdătoare, stă în picioare.

Diaconul a intrat cu frică, s-a apropiat de sfântul bărbat, care era îngenuncheat, și i-a șoptit ce trebuia. Grigorie a prins a înțelege. Și-a întors încet capul, a privit cu nedumerire... Peste puțin, a dat să se ridice. S-a sprijinit de Sfânta Masă, și-a îndreptat trupul, și-a făcut semnul crucii și s-a întors spre ușile împărătești. Teodul a prins un semn abia schițat, a mers și a tras dvera. După trei pași nesiguri, Grigorie s-a oprit, sub privirea însetată a obștii. Avea pace dumnezeiască. Chipul i se făcuse oglindire a sfintei lumini.

A intrat direct în subiect. Le-a reamintit cele spuse cu câteva zile înainte despre Fiul. A stăruit asupra greutății pe care o are cuvântul despre Duhul. I-a certat pe cei ce teologhiesc nepregătiți despre El, făgăduind să arate ce anume zic Scripturile despre Duhul și, înaintea tuturor, a chemat luminarea Duhului.

A început numaidecât să le explice că cele ce sunt valabile pentru Tatăl și Fiul sunt valabile și pentru Duhul Sfânt. Precum cele două Persoane sunt amândouă Dumnezeu și luminează adevărată și deoființă, tot așa și Duhul este Dumnezeu. Aparte au doar modul existenței: Tatăl este nenăscut, Fiul este născut, iar Duhul este purces. Și deși ni s-a descoperit modul existenței fiecărei Persoane dumnezeiești, nu putem analiza nimic mai mult despre acesta. Putem, însă, prin diverse pilde, să ni-l apropiem.

E nevoie să folosească cuvinte și expresii care nu există în Scriptură

Știa din toate câte i se spusese – o vedea și-acum, în ochii multora dintre cei de față – că marea lor problemă sunt „cele nescrise”. Cele pe care el li le explică sunt „nescrise”. Adică Scriptura nu spune nicăieri că Duhul e deoființă cu Tatăl și cu Fiul și că este Dumnezeu adevărat. Nici mai mult, nici mai puțin, arienii îl învinuiuau pe Grigorie:

- Introduci în credință un Dumnezeu care-i „străin” de Scriptură și „pe-alătura literei”, nescris.

Grigorie le arătase cu multe prilejuri „mărturiile” Scripturii, multe ei locuri în care vorbește despre Duhul. Același lucru o să-l facă și acum, mai sistematic, căci toate cele pe care le susține se cuprindeau în Scriptură. Să facă însă și altceva, ce până acum se temuse să facă. Se temuse că nu-l vor înțelege, că-l vor înțelege greșit. Dar de-acum sosise vremea, ajunsese funia la par. Nici nu se putea altfel, de vreme ce din mulțime se strigase cuvântul „nescris” despre Sfântul Duh. Marele nostru teolog lăsa deodată deoparte orice șovăială și prinse a arăta preadâncul teologiei.

Prin luminare dumnezeiască trece dincolo de litera Scripturii

- „Nescrise” și iar „nescrise”, zici și iarăși zici. Mare greșeală, iubitul meu. Scriptura amintește - și neîndestulător - cele pe care le zic despre Duhul. Doar că numai cei ce cugetă mult și cu rugăciune, numai aceia le pricep; cei ce nu rămân doar la litera Scripturii; celor ce li s-a dat să pătrundă litera, să se aplece spre adâncul nesfârșit al adevărului sălășluit în literă. Cei ce se luminează de către dumnezeiasca lumină, fraților, doar aceștia se învrednicesc să vadă dedesubtul literei, „frumusețea tăinuită”, frumusețea adevărului, adică pe Dumnezeu Însuși. Iată cine-s cei ce pot vorbi pe drept despre Duhul. Iată ce înseamnă să cercetezi și să tâlcuiști Scriptura. Să înaintezi dincolo de literă, dedesubtul literei. Litera arată adevărul. Acesta însă e nesfârșit și nu poate încăpea în nici un cuvânt, în nici o schemă. Și măcar de n-am fi avut cacodoxii și erezii! Ne-ar fi ajuns cele zise și tâlcuite de Scriptură. Am fi putut trăi și doar prin acestea, și ne-am fi putut mântui. Nu ne îngăduie însă cacodoxiile, învățăturile greșite. Și, de-aceea, trebuie să explicăm și mai pe larg adevărul, mai amănunțit decât se află explicat de litera Scripturii. Și aceasta o facem „străbătând” litera și mergând mai adânc în adevăr, dar totdeauna în același adevăr. E vorba totdeauna de același adevăr, de cel arătat în Scriptură. Iar străbaterea literei, cercetarea adâncului, se face doar cu călăuzirea Duhului Sfânt Însuși.

Cu aceste cuvinte se aștepta să-și liniștească auditoriul. S-a întâmplat însă contrariul. N-au vorbit, dar Grigorie a văzut în ochii lor o sumedenie de întrebări:

- Cum de nu ne este de-ajuns Scriptura? Cine ne zice că Duhul Sfânt îl luminează pe om să înainteze dincolo de literă? Că poate zice ceva despre adevăr, ceva ce nu e arătat pe față de litera Scripturii? Și, în sfârșit, de ce Domnul, cât a fost pe pământ, nu ne-a spus totul?

Vrând sau nu, trebuia să răspundă, ceea ce nu era deloc lesne. Era nevoie de multe explicații. S-a silit pe el însuși, încercând să pună în ordine cele cuvenite și să le prezinte pe scurt. Fu nevoit să o ia de la început:

- Mult v-a nedumerit ceea ce v-am spus. Dator eram, însă, să vi le spun. E chestiunea de căpătâi a vremii noastre; adâncă teologie. În asemenea vremuri, pentru aceste chestiuni nu-s de-ajuns explicațiile lesnicioase. Fiți, așadar, iarăși cu luare aminte. O să vă duc și mai în adâncime. Vom afla temelia pe care se sprijină toate câte-am spus. Adică cele despre luminarea Duhului Sfânt, cu care teologul harismatic înaintează dincolo și dedesubtul literei Scripturii, care dobândește o experiență a adevărului mai largă decât cea pe care o au ceilalți.

Dumnezeu Se descoperă treptat

Interesul, îndeosebi al cărturarilor, sporea. Învățați în general cu lipirea de litera Scripturii, ajunseseră ca iudeii. Aceștia se închinau literei și nici nu bănuiau duhul Scripturii. Grigorie se străduia acum să le deschidă ochii, să vadă limpede rânduiala dumnezeieștii economii și îndeosebi lucrarea Sfântului Duh:

- Două schimbări radicale s-au întâmplat în lume. Apoi urmă și-a treia; toate, asemenea cutremurelor ce au cutremurat și-au dat chip lumii. Firește, toate trei de la Dumnezeu. Care-s acestea? Cele două Testamente și lucrarea Duhului Sfânt de la Cincizecime încoace. De ce li s-a zis „schimbări”, „mutări” și „cutremure”? Căci la cea dintâi lumea a fost învățată despre un singur Dumnezeu și astfel a lăsat idolii. Adică prin Vechiul

Testament sunt părăsiți idolii, idolatrii devin iudei, închinându-se adevăratului Dumnezeu. Au ținut însă jertfele de animale. La cea de-a doua S-a înomenit⁶ Domnul, a învățat despre El însuși și a făgăduit să-L trimită pe Duhul Sfânt. Acestea se întâmplau în Noul Testament, care și el, la rândul lui, a lăsat deoparte ceva: a desființat jertfele Vechiului Testament. De acum, rânduiala dumnezeieștii iconomii e desăvârșită. Tot ceea ce a dat Domnul prin Noul Testament este definitiv și neschimbabil. Ceea ce va veni apoi, prin lucrarea Duhului Sfânt, nu înseamnă lăsarea deoparte a ceva din Noul Testament, nici venirea vreunui nou adevăr, neștiut și contrar descoperirii Domnului. La cele două dintâi cutremure, așadar, am avut lăsări deoparte, desființări. Vechiul Testament leapădă idolii, iar Noul Testament leapădă jertfele de animale.

Cei mai aprinși nu aveau răbdare și și-au spus cu glas tare neînțelegerile:

- De ce n-a făcut Dumnezeu schimbarea una și bună? Și, dacă la Cincizecime nu avem lepădări și desființări, atunci ce avem?

De-acum, teologia devenea tot mai anevoioasă. Grigorie, în ciuda șovăirilor, va merge înainte. Unii or să priceapă, alții nu. El se cădea să vorbească, să vestească ceea ce de la Duhul primise:

- Avem de la Dumnezeu această rânduială, adică treptata descoperire și arătare a adevărului, fiindcă omul este și slab și liber. Dintr-o dată nu putea să le priceapă pe toate și să și le însușească. S-ar fi îngreunat și ar fi vărsat prisosul primit. Nu și-ar fi însușit, adică, adevărul descoperit, nu l-ar fi conștientizat. Și, fiindcă-i liber, era nevoie de timp, de pregătire, spre a i se descoperi liber, cu voia lui, toate cele ce i s-au descoperit treptat. Dumnezeu nu ne silește la nimic.

Trebuia însă să le explice și ceea ce a urmat de la Cincizecime încoace. Se strădui, pe cât cu putință, să fie simplu:

- Am zis că în Vechiul Testament și-n cel Nou avem lepădări, desființări. Aici, dimpotrivă, avem adăugiri. De la Cincizecime încoace, mersul treptat al iconomiei dumnezeiești trece la adăugiri, nu mai săvârșește lepădări. Câte avem în Noul Testa-

⁶ A luat trup omenesc.

ment sunt curate și definitive. Și ca să înțelegeți tactica adăugirilor, vă spun și aceasta: în Vechiul Testament Dumnezeu Tatăl S-a descoperit cu limpezime, S-a arătat, în vreme ce Fiul a fost cunoscut în mică măsură. Noul Testament Îl arată pe Fiul și doar sugerează dumnezeirea Duhului. Acum însă, la Cincizecime, Duhul, lucrând înlăuntrul nostru, adică în Biserică, arată limpede tot ceea ce s-a zis despre El în Noul Testament, fără a schimba ceva din cele spuse acolo. Vedeți cum lumina Sfintei Treimi strălucește omenirii treptat? Cu aceste „adăugiri” avem „propășiri” și „sporire” întru slava dumnezeiască. Asta-i valabil și pentru ucenicii Domnului. Treptat au primit luminarea și progresiv au priceput adevărul.

Unora, vorbele acestea le-au părut logice, altora curioase. Grigorie nu se amăgea, nu-și făcea iluzii. Era absolută nevoie să sprijine toate acestea pe Scriptură. Și a făcut-o cu o claritate unică, nemaiajunsă vreodată în Biserică:

- Nu vă îndoiiți, iubiții mei. „Adăugirile” de care vorbesc Însuși Domnul le-a făgăduit. Amintiți-vă doar ce le-a spus Apostolilor, când a sosit vremea patimilor Lui. Ce anume le-a făgăduit? Că, atunci când Se va înălța de pe pământ, li-L va trimite pe Mângâietorul, pe Sfântul Duh. Pentru ce? Ca să-i întărească, ca să-i mângâie. Dar și pentru altceva, foarte important. Domnul le-a zis: „Multe altele am a vă zice, pe care însă acum nu le puteți purta. Însă când vă voi trimite pe Duhul Sfânt, Acela vă va învăța și vă va lumina. Și vă va tâlcui toate câte v-am spus Eu. Acela vă va călăuzi la tot adevărul” (vezi Ioan 16, 12-14).

Luați aminte bine la cuvintele Domnului: îi lasă pe Apostoli să înțeleagă că Duhul Sfânt va continua lucrarea Domnului. Nu va înfățișa însă vreo învățătură contrară Domnului. Va continua pe aceeași linie. Va lumina cele ce s-au zis și s-au descoperit în Noul Testament. Așadar, una dintre învățăturile-adevărurile pe care Domnul nu le-a tâlcuit Apostolilor este cea despre dumnezeirea Duhului Sfânt. Aceasta ne-o dă acum, prin luminarea Lui, Duhul Sfânt Însuși. E cu puțință și-acum ca unii să se lumineze despre dumnezeirea Duhului Sfânt, dar eu am să o mărturisesc totdeauna și sunt gata să mă jertfesc pentru ea, căci am, în toată puterea cuvântului, „strălucirea” Sfântului Duh. Aceasta m-a

adus aici, aceasta mi-a descoperit dumnezeirea Lui. De aceea, frații mei, țin învățătura aceasta ca pe un dar dumnezeiesc. Cu aceasta trăiesc și cu aceasta am să mor, slăvind și închinându-mă Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt, care au una și aceeași dumnezeire, de obște.

Își sfârși și omilia despre Duhul Sfânt. Își făcuse datoria de învățător. Se liniști. Două-trei zile trecură senine. Ceva se petrecu însă, ceea ce nu știm. Anumite discuții, anumite împotriviri... Și în următoarea duminică găsi de cuviință să revină asupra chestiunii teologiei. Cine se cuvine să teologhisească și cine nu (*Cuvântarea a XX-a*).

Astfel, stăruia iarăși, în biserica Sfintei Anastasia:

- Vai de cel ce teologhisește fără curăție și nevoie. Mă străduiesc și doresc să mă fac pe dinlăuntru oglindă preacurată, spre a Se răsfărge acolo Dumnezeu, adevărul.

Și fiindcă îl vedea în mulțime pe un anume zelot care vorbea fără teamă despre orice punct din adevărul de credință, își opri cuvântul și-i spuse:

- Voiești să ajungi și tu vreodată teolog? Păzește poruncile dumnezeiești, umblă întru cuvintele Domnului. Și nu uita nicicând că, pentru a trăi întru vederea dumnezeiască, trebuie să treci prin făptuire. Întâi asceza; apoi vine ea și vederea de Dumnezeu (*theoptia*).

ARHIEPISCOP ȘI PREȘEDINTE AL SINODULUI ECUMENIC

Împăratul Teodosie la Constantinopol. Îl cheamă pe Grigorie, să-l cunoască

Zilele treceau încet; se bătea pasul pe loc. Grigorie avea multe de făcut, însă puterile trupești i se împuținau. Întreaga cetate – ca să nu zicem întreaga împărăție – era cu mintea la împărat și la oastea lui. Teodosie, din iulie, părăsise Tesalonicul și apucase hotărât spre miazănoapte. Goșii, care pătrunseseră și-și supuseseră toate părțile până sus la Dunăre, luptaseră cu vitejie. Oarecum dezordonat, dar cu vitejie. Însă fermitatea și iscusința lui Teodosie biruiseră. Îi alungase pe goți departe, spre miazănoapte. Îi silise să treacă Balcanii și să se stabilească acolo, între Balcani și Dunăre. Mai mult nu fusese cu putință.

Tânărul împărat al Răsăritului, Teodosie, voia să și guste roadele biruinței sale. Simțea o dorință de neînvins de a merge în vestita sa capitală, în Constantinopol. Auzise de ea, dar nicicând nu o văzuse. Se născuse în Spania, se făcuse militar, se distinsese, se retrăsese câțiva ani și împăratul Grațian îi ceruse ajutorul. La 19 ianuarie 379 îl proclamase împărat al Răsăritului. Dar nici măcar o clipă nu-l slăbiseră goșii, așa că nici măcar de departe nu-și văzuse capitala.

În anul 380, după mijlocul lui noiembrie, a pornit spre Constantinopol fără să anunțe oficial. A ajuns în Tracia, a trecut și a înaintat spre cetate. A făcut tabără cu armata înainte de a ajunge, spre a trece noaptea, iar a doua zi dimineață, pe 24

noiembrie, a intrat din Via Egnatia în cetate. Era într-o zi de marți. A înaintat pe malul mării și, cum a ajuns la zidurile lui Constantin, uimirea i-a sporit. Străzile, clădirile, cisternele, magazinele, Forumul lui Constantin cu pridvoarele sale, porturile Propantidei, toate erau mari și minunate.

La un moment dat, caleașca împărătească a ajuns și la palat. Oastea și ofițerii alergau, aclamând. Slujitorii, năuciți, făceau tot ce puteau. Și, cum era toamnă, ziua a trecut repede. S-a lăsat întunericul, bun prilej de odihnă întâiului luptător, împăratului.

A doua zi, miercuri, pe 25, și-a pus dinainte planul său: să repare turnurile, garnizoana armatei, să îngrijească miile de soldați. Aflase de la eparhul cetății – Flaviu cel tânăr - toate problemele. Însă ca să se liniștească cetatea trebuia făcut ceva în cele bisericești. Fusesse botezat în urmă cu câteva luni de un episcop ortodox, Asholiu al Tesalonicului. În ianuarie același an dăduse decret în favoarea ortodocșilor. Fusesse înștiințat: arienii, în urmă cu patruzeci de ani, luaseră cu sila toate bisericile și le țineau cu dinții. Iar Grigorie, acest teolog capadocian de seamă, slujește și cuvântă într-o bisericuță înjghebată, bisericuța Anastasiei. N-a mai fost nevoie de altceva. A dat numaidecât poruncă să fie adus la palat Grigorie, cu o suită oficială. Dregătorii cetății s-au zorit către conacul lui Avlavie, puțin mai sus de Forumul lui Constantin. Caleașca a intrat în curte. Au întrebat și li s-a arătat căsuța scundă unde era și chilia marelui teolog. Era vlăguț, abia putea vorbi. N-a făcut nici o impresie dregătorilor. Îl așteptau afară, să se pregătească.

Auzise de sus și nobilul Avlavie și ieșise să vadă ce se petrece. A vorbit cu trimișii împăratului, care începuseră și ei să afle câte ceva despre Grigorie.

L-au ajutat pe suferindul Grigorie să urce în caleașca oficială. Cei doi cai călcau cu mândrie pe drumul așternut cu pietre. Au trecut de zidurile lui Sever și au intrat în partea cazarmii. N-au întârziat să-l ducă pe marele teolog marelui împărat. Suita a trecut de încăperile palatului și a ajuns în sala de primire. Împăratul i-a făcut semn Grigorie și s-a apropiat. Atotputernicul și vigurosul Teodosie, fără să bage de seamă și împotriva protocolului, s-a ridicat de pe tron. L-a primit cu respect pe sfântul și

suferindul bătrân, deși nu știa că are în față un văzător de Dumnezeu. Au șezut și au vorbit. Teodosie era puțin la vorbă; de altfel, nici nu știa prea multe despre teologie. I-a arătat o încredere desăvârșită lui Grigorie. I-a adus, desigur, cuvinte de laudă, care l-au făcut pe de Dumnezeu văzătorul ascet să plece capul de rușine.

Lui Grigorie nu-i prea păsa, în general, de cinstiri și împărați, și întâi de toate nu se prea simțea în largul lui aducându-i-se asemenea laude. Vlăguit și nemișcat, șopti acestea împăratului:

- Măria ta, îți mulțumesc, dar nu-s vrednic de asemenea cuvinte; smerit sunt și neînsemnat. Dumnezeu este totul pentru mine... Tot ce-am făcut și tot ce fac, pentru Dumnezeu este. Și fie ca El să-ți răsplătească evlavia cea mare pe care o arăți în clipele acestea de grea cumpănă pentru Biserica lui Hristos...

Au intrat apoi în chestiunile fierbinți ale zilei. Se cădea să fie de față și eparhul cetății, cel mai puternic om după împărat. A fost chemat Flaviu cel tânăr. Teodosie dorea ca înfruntarea arienilor să se facă prin convingere, nu cu sila. Grigorie a fost numai-decât de acord, deși știa că încăpățânatul episcop al arienilor, Demofil, și celelalte căpetenii nu vor da un pas înapoi, nu vor ceda bisericile pe care de mai bine de patruzeci de ani le luaseră de la ortodocși.

Au căzut de acord deci să-l cheme imediat pe Demofil și să-i ceară mărturisire de credință ortodoxă. Colaborarea a luat sfârșit pentru moment, însă Teodosie mai avea și altceva. Își plecă fruntea, gânditor, rămase o vreme tăcut, apoi se îndreptă și-i spuse cu un ton oficial lui Grigorie:

- Prin mâna mea Dumnezeu îți dă biserica cea mare, ca răsplată a suferințelor și a jertfelor tale pentru dreapta credință!

Despre ce biserică era vorba, Teodosie n-a explicat. La auzul vorbelor acestora, smeritul ascet a rămas fără glas. Neașteptatul și marele dar aproape că l-a înspăimântat și inima îi bătea cu putere... Voia să alerge la mica sa bisericuță și la sărăcicioasa lui chilie, să se roage. În grabă, a mulțumit din inimă și a plecat. Teodosie își avea planul său.

Așezarea în biserica împărătească a Sfinților Apostoli

Teodosie, cu toate că avea atâta slavă după biruințele asupra goților, nu-și făcuse încă apariția oficială în capitala sa, înaintea mulțimii. În ziua care trecuse nu voise să intre triumfal în cetate. Lăsa așadar aceasta pentru ziua de 27 noiembrie. Voia ca toate să aibă gravitate, și nu doar un simplu caracter sărbătoresc.

Era într-o vineri. Urma să meargă cu o suită oficială și numeroasă, să se închine în biserica Sfinților Apostoli, unde urma să se săvârșească o slujbă oficială de doxologie. Alesese această biserică – cea mai mare a cetății – pentru că aici se aflau moaștele apostolilor, precum și mormintele împăraților și, bineînțeles, cel al Marelui Constantin.

Așa că Teodosie urma și să intre în marea biserică a cetății pentru slujba oficială, și să-i cinstească pe înaintașii lui la tron. Crainicii anunțaseră aceasta pretutindeni și urma să se facă și o defilare măreață. Ceva, însă, avea să schimbe cele rânduite.

Teodosie l-a chemat miercuri pe episcopul arian Demofil și i-a cerut mărturisire de credință ortodoxă. Acela a refuzat. Atunci, Teodosie a dat poruncă: începând de a doua zi (joi, 26 noiembrie), arienii să-și părăsească toate bisericile. Adică toate bisericile cetății, căci le aveau pe toate. Porunca a fost îndeplinită mai mult sau mai puțin, însă deținătorii se împotriveau în fel și chip. Arienii fanatici, în frunte cu Demofil, au organizat proteste, l-au presat pe împărat și l-au amenințat pe Grigorie, căci înțeleseseră limpede gândurile împăratului și cinstea pe care i-o purta lui Grigorie.

Așa că a doua zi, pe 27 noiembrie, când urma să se arate în chip oficial Teodosie, mergând în procesiune spre „Sfinții Apostoli”, s-a făcut mare zarvă. Teodosie îl chemase în procesiune și pe Grigorie. Acesta, cu toate că era vlăguit de puteri, se trezise devreme și ajunsese la Palat. Urma ca alaiul să pornească foarte devreme. Armata era așezată încă din zorii zilei de-a dreapta și de-a stânga drumului pe care urma să treacă alaiul împărătesc. Căpeteniile și dregătorii – toți în Augusteu. De acolo vor merge împreună. Împăratul a coborât, îmbrăcat impunător, în porfiră și aur. Toți au plecat capetele și s-au închinat cu respect tânărului și

preaputernicului împărat. Fiecare în rangul lui, ofițeri și senatori, și-au luat locul convenit. La un semn al împăratului, l-au așezat pe Grigorie de-a dreapta lui, în semn de adâncă prețuire și respect. Semn că Grigorie este episcopul ortodox al cetății.

Trămbițele răsunară în văzduh și sunetul îi izbi pe toți. Timpanele bubuiră puternic, ca întunericul să se risipească și alaiul să purceadă. Alaiul măreț porni, însă întunericul rămase. Pe neașteptate, nori groși de plumb acoperiseră cerul. Stăteau nemișcați asupra cetății. În marele pridvor al Augusteului aștepta mulțime nenumărată. Cei mai mulți îl aclamau pe împărat. Alții însă protestau față de hotărârea acestuia de a le fi luat bisericile – arienii, desigur. Înaintând, alaiul trecu pe lângă hipodrom, intră în Forumul lui Constantin și apoi pe drumul cel mare, din mijloc, la poalele nou ridicatului apeduct al lui Valens. Depărtare de vreo doi kilometri. Și pretutindeni lume multă, așteptând. Pe drumuri, în casele cu două și trei caturi, în piețe, peste tot mulțime nenumărată strigând nebunește, neputându-se înțelege care aclamă și care protestează și blestemă.

Arienii, pe cât îl vedeau pe Grigorie alături de împărat, pe atât se sălbăteau. Deja înțeleseseră că nu mai au nici o nădejde să-și ia înapoi bisericile. Prigoniții ortodocși, văzându-l acolo, pe primul loc, pe sfântul lor luptător, se umpleau de entuziasm și-și strigau până la cer bucuria de a li se fi sfârșit chinul.

Apropiindu-se de „Sfinții Apostoli”, vuietul mulțimii spori. Se distingeau acum urletele nebunești și cererile arienilor:

- Bisericile noastre, preacinstite împărate, lasă-ne bisericile... Blestem și foc să vină peste cel ce-ți stă alături! Alungă-l pe Grigorie și suntem cu tine...

Aceia care îl aprobau pe împărat, cu strigăte și semne, erau elinii, rămași încă idolatri - și nu erau puțini. Îl aprobau strigând și ortodocșii, dar parcă ceva îi ținea înțepeniți. Erau norii aceia întunecoși, norii care stătuseră din zori asupra cetății și o țineau în întuneric. Și-aceasta le dădea prilej arienilor să alerge prin mulțime și să strige:

- Uite că Dumnezeu nu-i voiește pe fărtații celor de la Niceea... Uitați-vă, de cum ne-a lăsat împăratul și l-a luat pe

Grigorie, Dumnezeu aruncă întuneric pe pământ... Semn rău... O să ne-ajungă un mare prăpăd.

Astfel de lucruri se zvoneau și arienii turbau. Și iată că alaiul s-a apropiat de biserică. Lăsase drumul cel mare și apucase la dreapta. În curând, impunătoarele oficialități intrară înăuntru. Mare biserica - cu marmură pe pereți, cu coloane împodobite... Bolta strălucea de aur. Grigorie vedea pentru întâia oară o asemenea biserică. Lumea - puzderie și acolo. Vuiet și mâini nenumărate ridicate în sus. Pentru orice eventualitate, fuseseră așezați o mulțime de soldați și înăuntru bisericii. Grigorie continua, nemișcat. Zarva și tă răboiul care se făceau îl întrista mult. De-ar fi fost cu puțință să fugă pe undeva, să evadeze, ar fi făcut-o. Toate îi păreau zadarnice. Nu i se potrivea lui, care avea atâta dragoste de viață pustnicească, să stea în mijlocul unui astfel de vuiet!

În clipa în care împăratul și Grigorie au fost conduși la locurile lor înalte, doi arieni și-au ridicat mâinile și l-au lovit pe Grigorie. Numaidecât, un ostaș și-a tras sabia să-i lovească pe arieni, care însă se pierduseră repede în mulțime. Grigorie s-a speriat însă și mai tare, ca nu cumva să se facă pricina vreunei nenorociri.

Toate oficialitățile își ocupaseră locurile. Preoții ortodocși, precum le rânduisese Grigorie, au înaintat spre ușile împărătești, pentru slujba sărbătorească. Toate erau gata și, o dată cu binecuvântarea, psalții au început cântarea. Imensa biserică s-a umplut îndată de preadulcea și mișcătoarea doxologie a lui Dumnezeu. Și exact în clipa aceea s-a petrecut minunea. O mână nevăzută și puternică a risipit norii. Nici urmă de nor nu se mai vedea pe cer și o mare lumină a coborât înăuntru bisericii celei mari prin toate ferestrele și ușile. În locul cel sfânt, toate s-au prefăcut în lumină. Arienii au amuțit. Cei mai fanatici s-au întors și au ieșit afară, nerăbdând minunea. Cei mai smeriți s-au plecat, primind semnul lui Dumnezeu.

Dar ortodocșii?... Aceștia, de-acum, plângeau cu toții. Recunoștința le adusese tuturor lacrimi în ochi, nesfârșite lacrimi de bucurie și totodată de pace.

O dată cu minunea, toate în jur se potoliseră. Nici chiar psalții, nemișcați, n-au mai trecut la următoarea cântare. Se așter-

nuse liniștea. O vreme, nu se mai auzi nimic, de parcă toți ar fi așteptat ceva... Atunci, unul după altul, toți ortodocșii, fără să bage de seamă, și-au întors ochii spre chipul pașnic și luminos al lui Grigorie. Și unul dintre ei glăsui:

- Grigorie pe tron!

Au urmat numaidecât și toate celelalte guri, asemenea. Și nu doar această frază zicând, ci rugându-l și poruncindu-i împăratului:

- Pune-l, mărite împărate, pe Grigorie pe tron, căci lui i se cuvine... Al lui este... Acum să i-l dai...

Glasurile s-au înțesit și s-au înmulțit. Prigonirile cele de patruzeci de ani întunecaseră sufletele ortodocșilor, care își cereau acum dreptatea, sărbătorește.

Pierduseră măsura și strigau necuviincios. Femeile veniseră în mijloc. Multe dintre căpetenii preluaseră și ele lozinca și cereau, la rândul lor, același lucru de la Teodosie, care nu mai știa ce să facă. Crezuse că, o dată ce intrase în biserică avându-l alături pe Grigorie, o dată ce-i alungase pe arieni din biserici, toate se sfârșiseră.

În fapt, bisericile cetății fuseseră date lui Grigorie. Iar acesta, de vreme ce era deja hirotonit episcop, ar fi lucrat și s-ar fi purtat ca episcop al capitalei. Ar fi avut răspunderea treburilor bisericești. Însă toate acestea trebuia să se facă în mod canonic. Trebuia să se facă prin judecata episcopilor și a oamenilor Bisericii, adunați în Sinod. Și Grigorie știa, însă Teodosie nu.

Firește, mai era ceva. Prezența lui Grigorie la Constantinopol se datora invitației și hotărârii „păstorilor” și „adunării” (deci a Sinodului), adică a oamenilor Bisericii. Prin urmare, Grigorie se putea considera pe sine însuși episcop al Constantinopolului. Însă n-o făcea, din două motive. Unul – că era de un nemaivăzut bun-simț. Celălalt, pentru că în sinea sa șovăia să-și asume toate răspunderile episcopale. Acceptase să vină în cetate pentru a propovădui, pentru a sluji, pentru a teologhisi... astea, da. Dar să se bată cu preoții și cu epitropii, să controleze treburile bănești ale bisericilor, să îngrijească de clădiri și cele asemenea... asta, nu; nu se simțea potrivit pentru asemenea fapte.

Și acum, în juru-i, toți cereau să-l vadă pe tron, în adâncul Sfântului Altar. Pe vremea aceea catapeteasma era scundă, ca un simplu grilaj, iar în spatele Sfintei Mese era tronul de marmură al episcopului. Era foarte înalt, spre a fi văzut de către toți credincioșii, din toate colțurile bisericii. Vuietul mulțimii sporea tot mai mult. Grigorie simțea înlăuntrul său ceva de felul „să treacă paha-rul acesta”. A șovăit mult, dar la un moment dat s-a hotărât: Nu. Cel puțin, nu acum. Nu găsea de cuviință să fie acum întronizat oficial... Mai apoi, are Dumnezeu grijă...

Din pricina vlăguiei și a răcelii, nu putea vorbi prea tare, să se facă auzit în vuietul acela. Alături, între oficialități, stătea și Postumian, un înalt ofițer ortodox. Îi explică pe scurt ce avea de spus și acela se ridică să zică următoarele:

- Încetați, *silentium!* Faceți liniște, vă roagă episcopul nostru! Nu mai strigați așa. Astăzi suntem aici ca să mulțumim lui Dumnezeu; atât. Lăsați-le pe celelalte, la vremea lor...

Vorbele acestea au potolit fierberea mulțimii, care dintr-o dată a încetat a mai striga. Acceptase, fără a băga de seamă, bunul-simț și smerenia sfântului bărbat. Iar împăratul, care urmărea toate fără glas, a fost mult impresionat de poziția lui Grigorie și l-a lăudat înaintea tuturor.

Așa a luat sfârșit întâmplarea. A continuat psalmodia, apoi totul a luat sfârșit. Împăratul, cu dregătorii și garda împărătească, au plecat. Oastea s-a retras și ea. Rău era că vreo câțiva ortodocși l-au părăsit pe Grigorie, fiindcă refuzase întronizarea. Mici la suflet și puțini la minte...

O încercare nereușită de a-l omorî

Din acea dimineață de 27 noiembrie, Grigorie avea răspunderea de episcop a Constantinopolului. Toate bisericile erau în mâna lui. Nu fusese întronizat după tipic, dar era episcopul canonic al cetății, recunoscut de toți ceilalți episcopi. Cei mai mulți dintre arieni se uniseră cu Biserica Ortodoxă. Rămăseseră însă destui fanatici, mai ales clerici, care făceau tot ce le trecea prin minte ca să-l vatâme pe Grigorie. Se întruneau, își puneau la cale

atacurile. Ajunseseră pe punctul de a pune la cale chiar omorârea lui Grigorie; până într-atât era ura de mare.

Rânduiseră totul, în cele mai mici amănunte. Își apropiaseră un om de-al lor, unul tânăr și fanatic. I-au făgăduit multe. Acela a primit lesne, cu o obrăznicie cumplită. Noaptea, oamenii lui Grigorie închideau bine ușile, căci se temeau neîncetat de nenorocire. Se hotărâse, așadar, ca ucigașul să atace la o oră când să nu fie lume în curtea lui Avlavie. Să nu fie nimeni în partea aceea a scundeii căsuțe cu chilia lui Grigorie.

Era o după-amiază de iarnă, către sfârșitul lui decembrie. Se întuneca devreme. Oamenii plecau degrabă, iarna silindu-i să meargă pe la casele lor. Arienii l-au înarmat pe tânărul ucigaș cu o sabie și l-au trimis acolo unde știa. Păzindu-se, a ajuns la conacul lui Avlavie. Marea poartă a grădinii era deschisă. Se aștepta să fie închisă, așa că s-a nedumerit. Erau pe-acolo toți câți mergeau la biserica Sfintei Anastasia. La ora aceea însă nu venea nimeni, căci la o asemenea oră și într-o astfel de zi nu se făcea slujbă. Tânărul nu s-a gândit prea mult. A trecut pe nesimțite, înaintând spre căsuță, cu spatele la gard, să vadă dacă e vreo mișcare, cu mintea și ochii ținți spre căsuță. Acolo, nici o mișcare. Așadar, încă nu sosise Teofil, cel ce se îngrijea de treburile casei. A mai înaintat puțin. S-a oprit brusc, cu ochii la casă. Vedea doar puțină lumină în chilia episcopului. Se ruga, probabil, sau citea. Zilele acelea fusese foarte bolnav. Era cu neputință să poată umbla pe picioare.

A mai așteptat puțin și, dintr-o săritură, pe tăcute, a fost lângă ușă. A împins-o ușor și a intrat pe coridor. S-a lipit cu spatele de perete și a văzut înaintea lui mica ușă a chiliei lui Grigorie. Mintea și simțirile îi erau ațintite spre chilie. Și-a dat la o parte haina cu un gest mecanic, a vârât mâna la brâu și a apucat mânerul sabiei. L-a trecut o sudoare rece, dar a prins bine mânerul și a tras afară sabia. Involuntar, a adus-o lângă ochi, ca s-o vadă mai bine, căci întunericul îl împiedica. Atunci, deodată, un mic zgomot l-a scos din pândă. Un bărbat tânăr intra pe ușă, cu un opaiț în mână. Ucigașul n-avea pe unde să fugă. Pierdut, ră-măsese nemișcat, cu mădulele înțepenite, cu gura închisă. Teofil a ridicat sus opaițul, să vadă mai bine; a priceput numaidecât.

Înăuntrul lui simțea spaimă. A început să tremure și să se bâlbâie, însă nu era vreme de asta. Ajunseseră și trimișii unei biserici, care voiau să-l vadă pe episcop – de aceea rămăsese poarta deschisă. Oamenii pășiseră deja pe treptele casei. Teofil, fără să stea pe gânduri, călăuzit parcă de o putere străină, și-a ridicat mâna stângă și a luat, simplu, sabia din mâna tânărului, care stătea ca împietrit.

Au intrat oaspeții. Teofil le-a deschis ușa chilie, s-a întors, foarte firesc acum, l-a luat de mână pe tânăr și l-a adus și pe el în chilie.

Suferindul episcop și-a ridicat puțin capul de pe pernă, să-i vadă și să-l vadă. Trimișii i-au spus cele ce aveau să-i spună. Ochiul pătrunzător al lui Grigorie s-a oprit însă pe un chip întunecat și palid ca ceara. Tânărul cel cu sabia stătea zdrobit, cu ochii plecați, fără pic de culoare în obraji.

După o vreme, trimișii au plecat. Atunci tânărul a căzut la picioarele lui Grigorie. Îngenuncheat, le-a îmbrățișat pe patul cel de lemn și a început a plânge în hohote. Grigorie l-a întrebat, încurcat, dar el tot plângea și gemea. A întrebat iar și iar, dar nu a primit nici un răspuns. S-a întristat episcopul și, văzându-l pe tânăr plângând, a lăcrimat și el, de milă. Teofil, care ieșise să-i petreacă pe oaspeți, s-a întors în chilie. Auzindu-l pe episcop întrebându-l iarăși, înlăcrimat, pe tânăr cine este și ce-a pățit, dădu el răspunsul:

- E ucigașul tău, părinte. Mai adineaori era gata. Și dacă nu apucam să vin, acum n-ai mai fi întrebat, nici nu ne-ai mai fi văzut. Dumnezeu te-a scăpat.

- Dar acesta plânge, fiul meu, cum de-i cu puțință? - a întrebat Grigorie.

- Plânge că-l muștră conștiința. Îl sugrumă ca un laț și mai că-l sufocă; s-a făcut propriul lui călău - adăugă Teofil.

După câteva clipe, tânărul și-a venit în simțiri. I-a făcut semn și el s-a apropiat de capul patului. A îngenuncheat și Grigorie și și-a pus sfânta sa mână pe creștetul celui ce se pocăia. Îl iertă și-i zise câteva cuvinte:

- Dumnezeu să te miluiască și să te mântuiască, fiul meu. Mie, cel ce de-atâta vreme sunt al Lui și sunt mântuit, nu mi-e

greu să mă arăt bun chiar și ucigașului meu. Însă de acum ai grijă, caută să te faci bun, așa cum se cade înaintea mea și a lui Dumnezeu.

Omorul neizbutit s-a aflat în toată cetatea, care pe zi ce trecea se înmuia și îl iubea tot mai mult pe Grigorie. Se înmuiau inimile multora, înainte arieni fanatici. Mulți chiar pătrunseseră pe nevăzute în chilia lui, să ceară iertare pentru toate câte i se făcuseră. Și nu puțini au fost cei ce au făcut aceasta. Ce să-ți amintești mai întâi? Zvârlirea cu pietre, care cu puțin nu-l omorâse în noaptea din Sâmbăta Mare, ocările, huiduielile mulțimii, blestemele, omorul neizbutit...?

Toate le-a iertat preasfântul episcop. Singurul lucru care îl interesa era sporirea duhovnicească a creștinilor: cum să dobândească toți credința ortodoxă, cum să facă să se slujească în biserici cuviincios și bine. Din marile biserici ale orașului dispăruseră lucruri de aur, relicve, bani... El, în ciuda acestora, nu trimitea dregătorii statului să-i întemnițeze pe arieni. Nu voia să arate că face asemenea lucruri pentru bani. De altfel, nu s-a amestecat niciodată el însuși în treburile bănești, până în vara lui 381, adică atât cât a stat în oraș ca episcop. Și aceasta, o exagerare. Dar nu putea suferi cel mai ademenitor din lucrurile lumești, banii. Ajunsesese nici să nu se mai intereseze de ce se întâmplă cu moștenirea de la tatăl său și de la maica sa - clădiri mari și ogoare. Multe le dăduse celor ce le lucrau, găsind fel de fel de motive. Pe altele i le luaseră rudele și vecini. Restul le îngrijeau oamenii lui. El nici nu voia să știe despre ele. Iubea sărăcia și trăia ca un ascet. De altfel, în câteva luni, pe 31 mai 381, avea să-și facă testamentul, dându-și încolo și-ncoace toată averea, ca să nu-l mai îngreuneze nimic pe pământ. Avea pe-atunci cincizeci și cinci de ani. Multe le-a lăsat bisericii din Nazianz, unele le-a dat pentru hrănirea săracilor și altele altora.

Urmările instalării lui

De acum, Grigorie apărea pretutindeni, în toate bisericile mari, purtându-se ca episcop al Constantinopolului, cu toate înda-

toririle și drepturile lui. Sălile împodobite cu aur ale Palatului îi erau deschise. Împăratul îl și prețuia, avea și încredere în el. De acum mulții creștini, cete-cete, cu miile, se întorceau în Biserică. Oriunde apărea predicând și învățând triadologia, cei mai înainte arieni îl aplaudau, arătându-i că sunt alături de el. De parcă mai înainte n-ar fi predicat, de parcă mai înainte n-ar fi auzit de el și de învățătura lui... Până atunci știuseră doar să arunce cu pietre după el și să-l huiduiască. De cum dăduseră înapoi căpeteniile lor cele tari de cerbice și văzuseră că împăratul este clar de partea Ortodoxiei, toți vedeau acum, chipurile, mai limpede adevărul... Nu voiau să stea împotriva curentului, împotriva împăratului. Stăruiau doar cei mai înstăriți și aceia care pierduseră putere și interese.

Un latin al vremii, scriitor și traducător al *Cuvintelor* lui Grigorie în latinește, scrie că Grigorie aducea zi de zi în Biserică, la dreapta credință, o mulțime nenumărată de oameni, mai înainte arieni. Fie și în acest chip, bisericile se umpleau și creștinii erau învățați dreapta credință. Dobândeau și ei, în cele din urmă – și acesta era lucrul cu însemnătate pentru mântuire –, o legătură reală cu Dumnezeu.

Însă tot nu-l slăbeau dușmanii lui neîmpăcați și câțiva ortodocși superficiali. În ceasul biruinței, aruncaseră împotriva lui cele mai mizerabile învinuiri. Tot soiul de eretici îl acuzau că este iubitor de putere, răzbunător și iubitor de slavă:

- L-a pus pe împărat - ziceau – să ne alunge din biserici, ca să țină apoi tronul fără vreo împotrivire a cuiva... Da, nenorocitul ăsta de țaran, piticul ăsta... Să facă ce vrea ca arhiepiscop... Și unde? în capitală!

Astfel de învinuiri se răspândeau printre creștini și printre boieri. Unele ajunseseră și la urechile rău-îmbrăcatului țaran, și acesta n-a putut răbda amărăciunea. Căci, în afară de mare teolog și ascet, era și un poet adevărat, adică foarte sensibil. Plângea în sinea sa; L-a chemat acolo pe Dumnezeu și I-a spus durerea:

- Nu mai pot răbda! Bolile m-au îngenuncheat; trupul mi-e neputincios. Și-acum, că zorii adevărului au răsărit, acum, că dreapta credință calcă liberă în cetate, sunt învinovățit că aș fi iubitor de putere. Și cine? Eu, străinul, care întreaga mea viață am

iubit cu toată inima mea liniștea (*isihia*), nevoința în liniște. Fă-i, Hristoase, să înțeleagă că nu mă interesează tronurile. Dacă le-aș fi vrut, m-aș fi întronizat în ziua aceea, la „Sfinții Apostoli”. Acolo m-am luptat să-i conving să nu mă întronizeze, iar acum îmi zic că tot ce fac este ca să-mi țin tronul! Mă topesc, Hristoase, în scârbă, în dezamăgire, mi se dezleagă mădulele trupului... La Tine am avut nădejdea, Doamne; am zis „da” tuturor acestora de acum crezând că o voi scoate la capăt cu ajutorul Tău. Nu mi-ai ajutat pe cât am așteptat, nu am scos-o la capăt. Trebuia să fi plecat din cetate. Sunt slab. Poate să fi fost și egoismul meu, că am așteptat cu încredințare multul Tău ajutor. Nu am izbutit, am cedat. Dar ajută-mi să mă ridic, să stau drept; mâine trebuie să fiu în picioare, mă așteaptă alte treburi...

Mai erau și ortodocșii superficiali, plini de cuget lumesc. Se învârteau de colo-colo, spunând lumii că episcopul lor n-are prestanță; că, în vreme ce la palat toate porțile îi erau mereu deschise, el mergea rar sau mai deloc; că ar fi trebuit să meargă des, să rânduiască toate treburile cetățenilor ortodocși și să-i pedepsească pe eretici; că nu se îmbrăca scump, pe potriva rangului său; că a refuzat să fie întronizat.

Ce să zică și ce să cugete despre acești naivi, lipsiți de orice profunzime? Dar parcă doar ei gândeau așa? Aceștia măcar dădeau glas gândirii lor; cei mai mulți, însă, se abțineau. Ca întotdeauna, tot așa și acum; măreția celui mare mulți o tolerează, puțini o acceptă și mai puțini o înțeleg.

Cu cine are de-a face

Niciodată însă acest mare om nu-și punea mintea cu cei mici și iresponsabili. Îi primea și-i iubea ca pe niște copii care fac prostii și se împotrivesc părinților. Dar pe cei responsabili și pe episcopi nu-i putea răbda. Pentru aceștia se amăra neîncetat. Aceștia îl îmbolnăviseră, cu intrigile, cu lupta din culise și cu meschinăriile lor. Și partea proastă era că îi cunoștea bine pe episcopi, știa firea și învățătura fiecăruia. Cei mai mulți – niște neciopliți:

- Ce ne facem cu ăștia, Hristoase? Acum, că s-au sfârșit prigoanele, că ne-am luat bisericile și episcopiile, cu ce episcopi să mergem la drum? Majoritatea sunt nevrednici, analfabeți și inconștienți. Au lăsat ogoarele și trocul de prin târguri, măturatul pe corăbii și prin porturi și s-au făcut numaidecât episcopi. Le pasă doar de mâncare și de traiul bun; să pună mâna pe mai multe, pe tronul cel mai mare. Și cu ăștia nădăduiește Biserica să dobândească propășire duhovnicească! Hristoase Împărate, nu ne lăsa așa, fă ceva, sprijină-ne, alungă diavolii ce ne înecă...

Grigorie nu-și tănuia gândurile acestea. Le spunea cu orice prilej. Nu-i ocăra pe față pe hoți și pe pungăși, dar le spunea în față că sunt nepregătiți și nepotriviți rangului de episcop. Aceste lucruri le-au aflat însă și jigniții clerici, dându-i neîncetat drept pildă pe Sfinții Apostoli, care nu fuseseră cărturari sau înțelepți, dar învățaseră întreaga lume.

La asemenea pseudoargumente, Grigorie răspundea aspru:

- Să aibă și episcopii noștri credința unui apostol, și apoi să rămână necărturari; să aibă și ei neagonisirea apostolilor, să umble și ei precum aceia, săraci și neavuți, să aibă și ei toată nădejdea în Dumnezeu, să poată și ei să tămăduiască vreun bolnav, precum făceau aceia... Și atunci, ferice de ei. Dar dimpotrivă, ei n-au nici o asemănare cu apostolii...

Însă Dumnezeu nu-Și lasă Biserica. Totdeauna, în fiecare epocă, arată și câțiva episcopi aleși, purtători de Duh. Iar Duhul Sfânt lucrează astfel încât cei mulți, cu toată micimea și neputința lor, după o mulțime de ispite și ocolișuri, să primească drumul celor puțini și luminați. Așa se întâmpla în clipele grele ale Bisericii. La fel și la sinoadele ecumenice.

Nici în cazul nostru Dumnezeu nu-Și lasă Biserica din Constantinopol. I-a dat curaj și putere vulturului său cel sfânt și diminează acesta a fost în picioare. La început s-a împleticit din cauza slăbiciunii și a multelor mătăanii din timpul nopții. Când l-au văzut ai lui dimineța, li s-a tăiat răsuflarea. Teofil l-a sprijinit de-a dreapta, gândind aceleași lucruri:

- Cum o să poată, Maica Domnului, să stea atâtea ore în biserică? Și-or să fie acolo împăratul, senatorii, căpeteniile, toți... Trebuie să slujească și-apoi să predice...

Se mângâia Teofil, căci acestea se întâmplau adesea și Grigorie o scotea mereu la capăt. Când trebuia să slujească la „Sfinții Apostoli”, mergea cu trăsura. Era la mai mult de doi kilometri depărtare. Când urma să slujească la „Sfânta Irina” sau la „Sfânta Sofia”, arareori lua trăsura. Erau la mică depărtare.

Predică înaintea împăratului și a boierilor

În duminica aceea, 10 ianuarie 381, frigul venea pătrunzător dinspre Marmara; Grigorie era vlăguit. Au înhamat calul la mica trăsură a lui Avlavie și au mers la „Sfânta Irina”, la mitropolie. În curând au sosit eparhul, senatorii, căpetenia armatei, boierii și apoi tânărul împărat, cu aerul celui puternic și biruitor. Biserica era plină. Toți știau despre prezența lui Grigorie și a împăratului și veniseră câți putuseră. Și pe atunci „Sfânta Sofia” era o bazilică măreață, dar nu era imensa și minunata biserică a Sfintei Sofia pe care avea s-o ctitorească împăratul Iustinian în secolul al VI-lea și care se păstrează până azi.

S-a făcut Utrenia, după rânduială, apoi Sfânta Liturghie. Grigorie ajunsese de nerecunoscut, un alt om. Veșmintele nu-i erau cu fir de aur. Erau simple, însă el însuși era impunător. Puțin gârbovit, însă pășind ferm și cu cuviință. Ochii tuturor erau aținți la chipul lui Grigorie. Nici nu mai simțea, nici nu-și mai amintea epuizarea de peste noapte, istovirea pricinuită de amărăciune. Paloarea feței i se prefăcuse într-o lumină caldă, care îi mângâia pe credincioși. Iar când s-au făcut citirile – psaltul Apostolul și diaconul Evanghelia –, Grigorie și-a făcut cruce și a ieșit între ușile împărătești. Toți stăteau dinaintea lui. Oficialitățile se ridicaseră încet, așa cum îl văzuseră pe preaputernicul împărat făcând întâi. În duminica aceea a explicat pasajul din Evanghelia după Matei (19, 1-9), unde fariseii îl întreabă pe Domnul despre divorț (*Cuvântul XXXVII*). Și au ascultat oficialitățile și juriștii lucruri care i-au înspăimântat și i-au cutremurat. Și cum să nu se cutremure, ba mai mult, cum să nu se mânie, de vreme ce episcopul le respingea legile și cerea schimbarea acestora?...

A spus și a explicat multe lucruri legate de nuntă - despre sfințenia ei, despre țelul ei, despre premisele tinerilor pentru nuntă, despre eunucie și multe altele. A spus și vorbe pe care omenirea și, desigur, juriștii romani de seamă nu le auziseră vreodată. Le-a spus că-i nedrept să fie pedepsită femeia care își înșalăă bărbatul, iar bărbatul care își înșalăă femeia să rămână nepedepsit. Și a susținut că nedreptatea aceasta este cauzată de faptul că legile au fost făcute de către bărbați.

Toate erau anapoda. Societatea, datorită dominației romane, devenise cu totul și cu totul androcentrică, patriarhală. Femeia era considerată ființă inferioară, aproape un obiect. Iar Grigorie, în fața mândrilor romani, modifica acum sistemul lor social.

Firește, Grigorie nici nu era jurist, nici nu voia și nici nu putea să impună sisteme sociale. Însă știa prea bine, din descoperirea dumnezeiască, că bărbatul împreună cu femeia sunt făpturile lui Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat pentru amândoi. Prin urmare, respectul arătat lui trebuie arătat și ei; ocrotirea de care se bucură bărbatul să fie ocrotirea de care se bucură și femeia. Grigorie era dator să propovăduiască adevărul, fără jumătăți de măsură.

A deschis așadar, înaintea împăratului, drumul spre o nouă etică socială; însă multe veacuri vor trece până ca aceasta să devină realitate.

Unele dintre oficialități gândeau cu mânie: „Ce se tot amestecă bătrânul ăsta în legile noastre?” Nu puteau pătrunde duhul lui Grigorie.

- Toate acestea, prieteni, le spun fiindcă se leagă de propășirea duhovnicească a omului. În Biserică măsura este dreptatea și mântuirea. Așa cum bărbatul este considerat făptură a lui Dumnezeu, căzută și care trebuie să fie mântuită cu orice jertfă, tot așa și femeia. Amândoi au fost zidiți în rai. Acolo trebuie să se și întoarcă, cu lupte duhovnicești pe pământ, deopotrivă pentru unul și pentru celălalt. Eu, ca preot al lui Hristos, sunt dator să-i călăuzesc pe oameni în lupta duhovnicească. Mă îngreunează însă nedreptele legi romane. Iată, așadar, de ce mă amestec.

O dată ce vorbise despre nuntă, s-a crezut dator să vorbească și despre celibat, despre ținerea fecioriei. Iar aceasta era

una din cele mai iubite teme ale lui. Desigur, asceza o înțelegea ca pe o datorie generală a tuturor creștinilor și ca pe o îndatorire aparte, sporită, a tuturor celor necăsătoriți, adică a clericilor necăsătoriți și a monahilor. A vorbit cu căldură și stăruință despre feciorie, explicând rostul și măreția ei, fără a desconsidera cătuși de puțin nunta, pe care a numit-o „sfântă și bună”; a subliniat însă că, din perspectivă duhovnicească, fecioria este superioară: „Bună este nunta; dar nu mai înaltă decât fecioria”. Și fiindcă nunta este sfântă, are și legile ei. În ce privește cea de-a doua căsătorie, Grigorie o îngăduia, simplu, dar pe cea de-a treia o considera „fărădelege”.

Se mai întâmplase și altă dată, însă în duminica aceea Grigorie a simțit o adâncă și neobișnuită îndrăzneală înaintea lui Dumnezeu. De aceea și îndrăzneala înaintea „celor puternici ai pământului”. Astfel, înainte de a-și sfârși predica, s-a întors cu fața către puternicul împărat și l-a sfătuit: întâi de toate, să-și cinstască coroana, așadar să fie drept și să-și îngrijească norodul. L-a sfătuit apoi ce să facă cu arienii. Pe urmă i-a sfătuit pe nobili și pe ceilalți oameni avuți. A făcut sugestii, nu a dat legi; a arătat, nu a silit. Dar toți i-au înțeles cuvintele ca pe o poruncă dumnezeiască și fiecare le-a pus în lucrare cât a putut.

Până în iunie, a predicat neîncetat, cu fiecare prilej. Se îngrijea de toate, în ciuda înmulțirii bârfelor despre el. Prima omilie care s-a păstrat a fost cea de la sfârșitul lunii iunie, când a părăsit tronul Constantinopolului și conducerea celui de-al doilea Sinod Ecumenic (381).

Episcopii sunt chemați în Sinod pentru chestiuni dogmatice și de ordine bisericească

Zilele și lunile treceau cu încordare și sporită lucrare în capitala puternicei împărății de Răsărit. Instalarea acolo a împăratului a însemnat mobilizare generală. Din toate părțile imperiului, din Apus și din Răsărit, se adunau la Constantinopol înalți ofițeri și dregători, bogătași și negustori, persoane înalte și demne de cinste. Setea de avuție ori de slavă și de putere îi aduna în

cetate, în jurul palatului, iscând o învălmășeală pe care nimeni n-o putea controla. Teodosie, desigur, se bucura de aceasta și se mândrea cu capitala sa.

În această euforie a lui, a fost convins de oamenii Bisericii și de către Grigorie să-și asume cheltuielile unui mare Sinod al episcopilor. Toți cei de la palat și toți funcționarii de stat erau păgâni, așa că n-au fost prea bucuroși de propunere. Însă nu făcea să se împotrivească lui Teodosie.

Sinodul era absolut necesar și la început s-a voit a fi un sinod al Apusului și al Răsăritului, al întregului imperiu. Ereticii pricinuiseră o mare criză în sânul Bisericii, iar ortodocșii, drept răspuns, au aprofundat teologia despre Sfântul Duh și distincția teologică între cele trei ipostasuri dumnezeiești și firea dumnezeiască cea una. Își doreau, așadar, pecetluirea acestei teologii, cu nădejdea că astfel o vor primi și cei ce șovăiau, cei ce o respingeau fără a fi, însă, eretici fanatici. Unii episcopi erau atunci omiusieni, cum li se zicea (căci învățau că Fiul are o fire asemănătoare – *omia usia* – cu a Tatălui și evitau să mărturisească aceea că Fiul este deoființă cu Tatăl), iar pnevmatomahii erau mulți și ei. Aceștia din urmă ezitau în a-L mărturisi pe Duhul Sfânt deoființă cu Tatăl și cu Fiul.

Existau însă și alte motive care reclamau convocarea Sinodului. De pildă, dezacordul între răsăriteni și apuseni față de schisma Antiohiei și alte chestiuni de ordine bisericească, precum întronizarea canonică de către episcopi a lui Grigorie. Deși, în marea sa smerenie, refuzase să fie întronizat oficial, și el și ceilalți așteptau un Sinod care să o facă.

Teodosie trimise așadar, la începutul lui martie, chemare către episcopii împărăției de Răsărit. Din diferite pricini, n-a fost cu puțință ținerea unui Sinod deopotrivă al răsăritenilor și al apusenilor, adică al episcopilor întregii Biserici. Au venit episcopi din toate eparhiile răsăritene – desigur, și ortodocșii. Unii, precum macedonenii și egiptenii, au întârziat. Însă mulți eretici, adepți ai lui Macedonie sau pnevmatomahi, au ajuns la vreme.

Printre cei dintâi care au intrat în Constantinopol a fost și Meletie. Acesta avea o înfățișare de sfânt, un chip senin și impunător. Era cinstit de toți, căci episcopul acesta al Antiohiei se

făcuse mărturisitor al dreptei credințe. Arienii îl puseseră pe crudul împărat Valens să-l exileze (365-378). Același lucru îl făcuse odinioară și împăratul Constanțiu (337-361), și el cuge-tător la cele ariene. Acum, cinstitul bătrân sosise în capitală. Grigorie îl știa de mult, din vremea exilului. Îl cinstea mult și l-a primit ca pe un erou al credinței.

Meletie al Antiohiei și vedenia lui Teodosie

Cu multă vreme în urmă, se întâmplase ceva ciudat. Seme-țul împărat îi dezvăluise lui Grigorie o impresionată vedenie a sa, al cărui erou era un anume episcop. În vremea aceea, Teodosie nu era împărat, ci doar comandant de oști. Noapte, așadar; cortul comandantului, în mijlocul taberei. Pretutindenii liniște. Teodosie dormea adânc. La un moment dat, un chip venerabil, un episcop ortodox, i s-a arătat în cort. Comandantul, în picioare, fără glas, a primit pe umeri de la episcopul acela hlamida împărătească și coroana...

În răstimp de un an, comandantul a ajuns împărat. Cine fusese episcopul? - se întreba, dar încă nu o aflase, deși trecuseră mai bine de trei ani.

Acum, că se adunaseră destui episcopi, laolaltă cu Meletie, Grigorie a găsit potrivit să-i prezinte împăratului. A rânduit toate și într-o dimineață, după mijlocul lui aprilie, au pornit cu toții spre palat. S-au adunat la „Sfânta Irina”, fiindcă acolo, împrejur, se așezaseră cu toții, și au mers pe jos până la Augusteu, trecând pe la „Sfânta Sofia”. La intrarea principală a palatului, la poarta de bronz, îi aștepta o gardă de onoare. Au trecut încet de largul Augusteu, mai jos de pridvoarele dinspre miazăzi și apus. Au cotit și au urcat treptele de marmură. La capătul scărilor, mozaice de jur-împrejur, iar în părți, statuete de marmură. Împăratul Teodosie, renunțând la protocol – la rânduiala imperială –, îi aștepta singur în sala strălucitoare a tronului, plin de nerăbdare și teamă.

Episcopii, unii bătrâni, alții în puterea vârstei, au înaintat. Au intrat în Sala de Aur și l-au văzut pe împărat ridicându-se,

contrar protocolului. Primul s-a apropiat Grigorie, avându-l de-a dreapta pe cinstitul Meletie, pe care-l ajuta, ținându-l de braț. Teodosie a coborât pe neașteptate pe prima treaptă a tronului. Grigorie a dat să-i prezinte pe episcopi. Împăratul, cu o mișcare politicoasă, a refuzat, înaintând el însuși către episcopi. S-a apropiat și mai mult. I-a privit cu respect, dar și cu o privire iscoditoare, stăruitor, iar și iar. S-a oprit, în cele din urmă, sigur pe el, în dreptul impunătorului și cinstitului Meletie și a murmurat, fără să-și dea seama:

- Acesta este... acesta... da, acesta.

Și s-a apropiat de el tresăltând, l-a îmbrățișat, i-a sărutat mâna și nu se mai sătura privind cinstitul lui creștet. Îl recunoscuse – și o spusese cu voce tare - pe cinstitul episcop care, în vedenie, îl încoronase împărat și-i adusese veșmântul imperial.

Tratativele lui Grigorie cu episcopii cacodocși

Teodosie s-a întors și s-a așezat pe tron. I-a strigat pe curtenii de frunte, pe eparhul Constantinopolului și pe alți dregători. Le-a vorbit tuturor episcopilor și le-a făgăduit sprijin în lucrarea lor. Ofițerii palatului le vor sta la dispoziție episcopilor Sinodului.

Toți, episcopi și ofițeri, știau prea bine care persoane vor juca rolul hotărâtor la Sinod în cele bisericești: Meletie și Grigorie. Împăratul avea în amândoi o încredere desăvârșită. Fiecare avea ceva aparte. Unul - Meletie - era cel mai respectat și mai înțelept dintre episcopi; celălalt, cel mai de seamă teolog dintre toți și, totodată, episcopul capitalei.

Astfel, fără prea multe convenții, încă înainte de a se aduna cei o sută cincizeci de episcopi ai Sinodului, Grigorie își asumă lucrarea teologică. Lucrările Sinodului încă nu începuseră. Trebuia ca mai întâi să fie formulate și rânduite temele arzătoare. Trebuia ca toți cei ce vor lua parte la Sinod să fie ortodocși, să fi primit credința ortodoxă. Această credință, de altfel, o vor și pecetlui la Sinod.

Însă chemare la Sinod primiseră și episcopii macedoneni, care erau omiusieni și pnevmatomahi și care ajungeau la treizeci

și șase. Cu aceștia, deci, au început discuțiile teologice. Purtătorul de cuvânt al ortodocșilor – cine altul decât Grigorie? - i-a ascultat, le-a arătat care-i adevărul, le-a explicat amănunțit, cu vorba bună, unde și de ce greșesc. Grigorie nădăjduia, ca de altfel și ceilalți, ca după discuții aceștia să-și schimbe cugetul. Însă majoritatea, cel puțin la momentul acela, au rămas în rătăcirea lor. Așadar, nu aveau ce căuta la Sinod și au părăsit cetatea.

Încep lucrările celui de-al doilea Sinod ecumenic. Întronizarea oficială a lui Grigorie

La începutul lui mai 381, înainte de încheierea tratativelor pe care Grigorie le avusese cu episcopii eretici, a avut loc deschiderea oficială a lucrărilor. Participanții la sinod merseseră cu toții în Sala de Aur a palatului, la ceremonialuri, iar împăratul, la rândul lui, îi vizitase pe episcopii sinodali la „Sfânta Irina”, unde aveau loc lucrările.

Cât despre întâistătătorul Sinodului, nu mai încapе vorbă - Meletie, desigur. Îl aleseseră toți într-un gând, fără împotriviri. Era acceptat de către toți, podoabă a Bisericii, erou al Ortodoxiei. Grigorie, imediat după sfârșitul tratativelor cu ereticii, avusese probleme cu sănătatea. Și de vreme ce, conștient sau inconștient, își amânase întronizarea, n-a putut fi așezat președinte al Sinodului.

Meletie, ca președinte, a rezolvat acum problema întronizării. Bătrânul acesta practic, fără a fi teolog de seamă, vedea în Grigorie pe marele teolog al Bisericii. Prețuia drept contribuția lui unică la învierea Ortodoxiei în capitală și în afara ei. Chiar în prima zi a lucrărilor Sinodului, a cerut întronizarea oficială a lui Grigorie pe tronul capitalei. Toți o considerau de la sine înțeleasă; nici-o împotrivire.

Împotrivă n-a fost decât însuși Grigorie. Meletie nu-l înștiințase cu privire la aceasta, iar propunerea președintelui se făcuse în vremea în care împăratul era acolo, la Sinod. Auzind, Grigorie s-a neliniștit; a protestat; a cerut amânare. Însă președintele și sinodalii stăruiau; împăratul se arăta satisfăcut.

Grigorie, care din fire nu îndrăgea rangurile și publicitatea, a privit în jur cu frică. Inima îi bătea puternic; mintea îi stătea în loc. Însă doar pentru o clipă. A pornit iarăși, iute. Ca fulgerul i-a venit gândul că de pe marele tron al capitalei ar putea face multe pentru unitatea Bisericii - ar putea uni Răsăritul și Apusul, între care era o necuvenită dihonie. Cu spiritul său împăciuitoar, ar putea să izbutească. O să le adune duhovnicește laolaltă. O să le arate că deosebirile lor în cele teologice se datorează termenilor, cuvintelor, cum ar fi, de pildă, „persoană” și „ipostas”.

Gândurile acestea și profunda lui iubire față de ortodocșii capitalei i-au umplut sufletul și, încet-încet, s-a liniștit. S-a plecat, a spus „da” și astfel a avut loc întronizarea lui ca arhiepiscop al Constantinopolului. S-a întâmplat, se pare, chiar în clipa aceea, fără ceremonii speciale.

A doua zi dimineată, înainte de a începe lucrările, s-a săvârșit Sfânta Liturghie la „Sfânta Irina”. Grigore a stat în mijloc, pe tronul cel înalt din Sfântul Altar.

Era o coincidență uimitoare: în vremea în care tronul episcopal al Constantinopolului creștea în autoritate și influență, în clipa în care primea demnitatea scaunului Romei, tocmai atunci era întronizat oficial cel mai mare teolog al tuturor timpurilor, cea mai impunătoare figură teologică a Bisericii.

Convorbirile teologice din Sinod

Lucrările Sinodului începuseră într-o atmosferă de bucurie. Era prezent, desigur, și Grigorie. Cu trupul slăbit dar cu duhul treaz, drept. Prima grijă, prima îndatorire, a fost completarea Simbolului de credință, a Crezului, așezat de către întâiul Sinod Ecumenic de la Niceea, în 325. Atunci, erezia lui Arie îi silise pe episcopi să completeze prezentul Simbol de credință mai ales prin mărturisirea că Fiul este deoființă cu Tatăl. Acum, ramurile arianismului îi sileau pe Părinții teologi ai Bisericii să adauge la Simbolul credinței, în afară de altele, ceva care să arate că și Duhul Sfânt are firea Tatălui și a Fiului. Dar adăugând aceasta, Părinții nu modificau Simbolul de credință, ci doar îl măreau. Nu

avea nimic eronat, greșit, care să trebuiască să fie schimbat, în-dreptat. Simbolul de la Niceea era corect și sfânt. Arăta adevărul. Acum, la Constantinopol, în mai 381, teologii doar adăugau o declarație despre același adevăr. Adică în vreme ce la Niceea avem declarația despre adevărul Treimii că Fiul este deoființă cu Tatăl, la Constantinopol s-a adăugat și declarația despre deoființimea cu Tatăl și cu Fiul a Duhului Sfânt. Firește, ar fi fost cacodoxie și erezie dacă noua declarație ar fi contrazis, dacă n-ar fi consunat cu declarația de adevăr pe care o avem în Simbolul de la Niceea și în întreaga tradiție a Bisericii. Asemenea lucruri fac ereticii, cu noile lor învățături, deformând totdeauna ceva din Tradiția și învățătura Bisericii.

Biserica, desigur, a cunoscut de-a lungul istoriei multe sinoade, dar le-a numit „ecumenice” doar pe acelea care, prin lumina-rea Duhului Sfânt, au adus declarații ale adevărului dumnezeiesc. Precum în 325 la Niceea, și acum, în 381, la Constantinopol. Celelalte sinoade sunt bune și de folos, dar rezolvă probleme de ordin secundar, de administrație bisericească, de pastorație etc.

Grigorie a jucat și aici rolul de căpătâi. La un an după acest Sinod, în *Epistola către Clidonie* (102, 1), răspunde acuzațiilor încăpățânaților conservatori, care susțineau că la Sinodul din 381 Părinții au schimbat credința Niceii, spunându-le:

- Nu, n-aveți dreptate. La Sinodul de la Constantinopol nu s-a schimbat credința Niceii. Ci pe aceasta am primit-o, pe aceas-ta am ținut-o și-o vom ține. Ceea ce am făcut a fost o adăugire a adevărului despre Duhul Sfânt. Declarația aceasta lipsea din Simbolul de la Niceea. Și lipsea, adică Părinții aceia sfinți n-o făcuseră, fiindcă nu se ivise o astfel de problemă. Dacă s-ar fi ivit, Însuși Duhul Sfânt i-ar fi luminat să facă și declarația despre acest adevăr.

Slava și drama lui Grigorie

Discuțiile teologice continuau. Acestea au constituit slava și drama lui Grigorie. Slava - căci a reușit, cu ajutorul puținora, să convingă despre necesitatea completării Simbolului credinței; și,

de asemenea, fiindcă i-a convins pe credincioși să primească distincția limpede între firea cea una a lui Dumnezeu și cele trei ipostasuri (persoane). Drama era cauzată de faptul că majoritatea episcopilor adunați în Sinod nu-l înțelegeau.

Mulți sinodali ascultau analizele sale teologice și nu înțelegeau nimic. Doar puțini aveau pregătire teologică. Ceilalți erau chinuiți de neștiință și îi chinuiau, la rândul lor, pe restul. Iar această neștiință a lor, dimpreună cu micimea lor de suflet și lipsa vieții duhovnicești, îi determinaseră în deceniile trecute la compromisuri și schimbări de credință.

Adică, în anii când predominau arienii, unii dinte membrii Sinodului de acum acceptaseră când una, când alta din ereziile ariene, după cum bătea vântul. Chiar de era vânt ce pornea dinspre erezie și dinspre palatele eretice. Erau interesați să-și țină scaunele, să nu cadă în dizgrația celor tari și să nu fie prigonii. Nu aveau plămâni duhovnicești, să poată îndura necazuri pentru credința lor. Apoi - o povestește însuși Grigorie -, acești nefericiți clerici nu pricepeau urmările dezastruoase ale acceptării învățăturilor greșite ale arienilor și ale respingerii credinței ortodoxe. De aceea, treceau lesne dintr-o parte în alta.

Și cum ar înțelege, de vreme ce mulți se făcuseră din negustori episcopi, din maniaci clerici, din țărani și geambași dascăli și călăuze sufletelor?! Te puteai aștepta la orice din partea lor. Nenorocirea era că îi făceau multe probleme lui Grigorie, pe care sensibilitatea lui nu le răbda. Însă Dumnezeu are grijă de Biserica Lui. Câtă vreme Grigorie s-a luptat pentru adevăr, să-l arate și să-l formuleze cum se cuvine, a îndurat orice atacuri, văzându-și de ale lui. Mai apoi însă, când atacurile împotriva lui au continuat, în legătură cu tronul și problemele lui personale, atunci și-a pierdut curajul. Atunci n-a mai fost neapărată nevoie să-l ajute Dumnezeu, așa că Grigorie și-a părăsit tronurile, cinstirile și slăvirile.

„Grigorie, le cam inventezi”

În primele ședințe, la începutul lui mai, se ridicaseră episcopi cei răutăcioși și neteologi și îi aruncaseră în obraz:

- Le cam inventezi - îi ziseră -, nu ții tradiția!

Iarăși, cu răbdare și smerenie, le-a explicat cum că toate câte învață și zice sunt în acord cu Scriptura și cu Tradiția, că nu-i neapărată nevoie să le găsim cuvânt cu cuvânt în Scriptură, că trebuie să mergem în profunzimea Scripturii.

- Noi acestea nu le știm, nu le pricepem - i s-a răspuns.

Grigorie a simțit în sinea lui o dezamăgire cumplită. Și-a pierdut pentru câteva clipe răbdarea, cumpătul. A venit însă înlăuntrul lui harul dumnezeiesc. Lucrarea Sfântului Duh i-a cuprins toată ființa; și-a venit iarăși în fire. A explicat și mai simplu dumnezeirea Duhului Sfânt, că la Dumnezeu firea este una, în vreme ce Persoanele sunt trei, trei ipostasuri: Tatăl, Fiul și Duhul.

Către sfârșit, văzându-i înmuindu-se și ascultându-l mai cu încredere, și-a lăsat multele argumente și le-a zis:

- Fraților, sunt un Prometeu în ale teologiei, un inventator care strică tradiția. Și câte le învăț, nu le las. Nu pot să fac aceasta, oricâte voturi ați avea de partea voastră.

Vorbele acestea au provocat multă încordare. Unii din interes adevărat, alții din antipatie, s-au încins în sinea lor. Atunci Grigorie, dinaintea sinodalilor, a rostit marele lui cuvânt, argumentul său cel mai de pe urmă:

- În acestea pe care vi le-am înfățișat, călăuză am avut pe Cuvântul dumnezeiesc; nu așteptați, așadar, să dau înapoi în fața voturilor!

În clipa aceea, patimile s-au potolit. Și ce altceva s-ar fi putut întâmpla? Duhul Sfânt i-a luminat și pe cei mai greoi la minte, și pe cei necărturari. Toți s-au întors, toți au primit în sfârșit teologia lui Grigorie, teologia pe care a adoptat-o și cu care trăiește Biserica noastră, Ortodoxia noastră. Teologia aceasta intră în Simbolul de credință și în *Tomul* redactat de Sinod, care ni s-a păstrat în textul Sinodului de la 382. Înțelegem acum de ce avem respect față de toți episcopii Sinoadelor ecumenice și nu-i disprețuim pe cei mai dificili dintre ei. Pentru că și aceștia, în ceasul hotărâtor pentru adevăr, au fost luminați de Duhul, s-au făcut organe ale lui Dumnezeu pentru primirea și pecetluirea adevărului.

În vremea discuțiilor acestora în care se judecau chestiuni dogmatice de căpătâi, Grigorie n-a fost cu totul singur. Avea

întâietatea, precum tuturor li se părea că i se cuvine. Existau însă și câțiva teologi de seamă la Sinod, care erau în duhul lui și care l-au ajutat. Cel dintâi și cel mai ales dintre aceștia era prietenul lui, Grigorie al Nisei. Apoi, Amfilohie de Iconiu, încă și alții. Însă formulările teologice toți le așteptau din partea lui Grigorie. De aceea l-au și numit, în cele din urmă, Teologul, cu majusculă.

Cât despre întâistătorul Sinodului și sprijinul său în cele teologice, Meletie, nu mai încape vorbă. Sfânt și erou al Bisericii, nu putea decât să-l urmeze și să-l sprijine pe Grigorie.

Adormirea lui Meletie

Și aceasta nu era totul. Meletie, bătrân și ostenit de prigoane și exiluri, s-a îmbolnăvit din primele zile ale Sinodului. În prima parte a lunii mai, bătrânului îi era tot mai greu. A chemat în jurul lui căpeteniile Sinodului. Își simțea sfârșitul. Ajutat de slujitorul lui, s-a ridicat pe pernă, i-a privit liniștit, cu ochi senini, și le-a spus ultimele lui cuvinte; toate cerând duh împăciuitor, înțelepciune și teamă la lucrările Sinodului.

În aceleași zile, Grigorie avea și el probleme cu sănătatea, astfel că fusese nevoit să lipsească de la ședințe. Pe de-o parte aceasta îl bucura, pe de alta, îl întrista. Îl bucura, căci scăpa de intrigile de pe durata discuțiilor și de dificultățile lui confracți. Îl întrista însă, deoarece atunci când lipsea de la ședințe predomina acolo confuzia și dezordinea. Nimic nu mergea mai departe. Tot ceea ce se întârea în prezența lui se dărâma în absența lui, și trebuia s-o ia de la capăt. Măcar să fi sfârșit discuțiile teologice. Acestea îl dureau mai mult și se silea să aibă întru acestea acordul confracților lui.

Îi părea rău de preacinstul Meletie. Era el însuși bolnav și nu-l putea ajuta. Bineînțeles, Grigorie îi trimitea zilnic într-ajutor pe slujitorii lui - când pe Eupraxie, când pe Teofil. De la ei afla ce se întâmplă și ei îi aduseseră cutremurătoarea veste: pe la jumătatea lui mai, bătrânul Meletie adormise în pace, dându-și sufletul în mâinile Ziditorului. Rămășițele lui pământești fuseseră așezate cu evlavie în biserica Sfinților Apostoli. Întreg poporul,

creștinii adică, trecuse în procesiune pe la racla lui. Băgau de seamă cu toții că priveghează un ales al lui Dumnezeu, un luptător și un erou al Ortodoxiei. L-au prohodit cu lacrimi și cu jale. Apoi a fost alcătuit un cortegiu imens, care a străbătut drumul cel mare, a ajuns la Prosforian, portul cel mare, așezând sicriul pe o corabie. Cu o suită de însoțitori, au ridicat ancora spre Antiohia, unde creștinii îl cinsteau pe Meletie, pe drept, ca sfânt.

Toate acestea Grigorie le-a aflat pe patul durerilor. Se afla într-o asemenea stare, încât n-a putut nici să sărute rămășițele pământești ale cinstului Meletie. De-ar fi fost mai în putere, ar fi rânduit el însuși slujbele în cinstea lui Meletie și însuși ar fi rostit cuvântul de omagiu. Se mângâia, însă, cu gândul că de toate acestea se îngrijise un alt mare teolog, Grigorie al Nisei. Și fusese rostită cu adevărat o cuvântare pe potrivă. Doar că nu fusese atât de poetică pe cât ar fi scris-o Grigorie Teologul.

Este proclamat președinte al Sinodului

Grigorie era bolnav iar Sinodul, fără întâistătător. Vrând sau nu, toți se gândeau la Grigorie. Oricum, acesta condusese dezbaterile teologice chiar și atunci când președinte era fericitul Meletie, și, pe de altă parte, era și arhiepiscopul capitalei. Toți erau așadar de părere că Grigorie trebuie să fie președinte. Și l-au făcut de cum s-a înapoiat în Sinod, puțin după mijlocul lunii mai. Nu era deplin sănătos; ezitățile lui față de asemenea responsabilități erau aceleași. Dar a cedat și acum, cu o singură nădejde: să unească Răsăritul și Apusul, să stingă suspiciunile reciproce care existau. Zadarnic, desigur. În cele practice, Grigorie, marele vultur al teologiei, dădea greș. Însă în cele teologice își atinsese scopul final.

În sfârșit, Grigorie era președinte, fără prea multe discuții. Dezbaterile teologice înaintaseră mult. Erau însă și celelalte chestiuni canonice, adică de ordine bisericească, precum și probleme legate de modul în care să fie tratați și să fie sprijiniți în Biserică diferiți eretici și schismatici.

Fără să bage prea bine de seamă, ajunsese pe cea mai înaltă culme a Bisericii. Era nu doar arhiepiscop al capitalei imperiului

ospățul de nuntă, unde toate-s vesele și sălțătoare? Sunt, însă, cu duhul alături de voi. Și mă rog pentru fata noastră cea dragă.”

Bătrânul nu s-a oprit aici - avea o dragoste duioasă pentru Olimpiada -, ci a șezut și a scris, de dragul ei, o poezie întinsă. Să-i spună, mai întâi, că o iubește, apoi s-o sfătuiască pentru viața ei de soție și creștină, stăpână și nobilă. I-a vorbit despre viața cea cinstită. Să-L iubească întâi pe Dumnezeu, și apoi pe bărbatul ei. Să fie bună cu soțul ei, dar să se și înfrâneze amândoi miercurea și vinerea, care sunt zile de post. A sfătuit-o să-i fie soțului său liman, alinându-i durerile, să fie cu băgare de seamă cum îi vorbește, să caute să-l ușureze sufletește, dar și să-i spună totdeauna adevărul; să-i poarte de grijă cu înțelepciune. I-a cerut să aibă îndrăzneală și curaj, căutând lucrurile mari, nu podoabele și petrecerile cele de rușine... La sfârșit i-a scris: „Cuvintele acestea, scumpa mea Olimpiada, să le ai totdeauna în mintea ta, să-ți fie călăuză, ție și vrednicului tău soț.”

Și nu au fost în zadar vorbele bătrânului, „bunicuțul” Olimpiadei. Scrisoarea aceasta, care e întâia descriere amănunțită a soției creștine, a purtării și a îndatoririlor acesteia, a fost împlinită într-un tot de tânăra soție a lui Nevridie. Însă nu pentru multă vreme. La mai puțin de doi ani de la nuntă, Olimpiada a rămas văduvă. Împăratul Teodosie a vrut să o căsătorească iarăși, însă ea a refuzat. Hotărâse altfel. A dat Bisericii imensa ei avere: pământuri în Capadocia, Lichia, Bitinia, Tracia și în alte părți; case în capitală, aur și argint. A fost ea însăși hirotonită diaconiță de către Nectarie al Constantinopolului. Mai târziu, la maturitate, a stat într-ajutor Sfântului Ioan Gură de Aur, când acesta a ajuns arhiepiscop al Constantinopolului (398-404).

Moare Teosevia și Grigorie merge să-l consoleze pe Grigorie al Nisei

În vremea aceea, prin 387, Grigorie a fost înștiințat despre moartea Teoseviei, cuvioasa femeie ce intrase, ca noră, în familia Emiliei și a lui Vasile. Se căsătorise cu fiul lor, Grigorie, care fusese hirotonit în 382 episcop al Nisei și care era fratele Marelui

Vasile. Teosevia ajunse foarte iubită nu doar în familia bogată a soțului ei – familie de sfinți, episcopi și asceți -, dar și în marea obște creștinească. Evlavia ei, purtarea, frumusețea și sprijinul pe care i le dădea de Dumnezeu luminatului – dar și neștiutorului de cele lumești – soț al ei i-au mișcat pe toți.

Iată însă că, deși încă tânără, avea să moară dintr-o pricină neștiută. Grigorie al Nisei a plâns-o mult. Fiindcă în întreaga lui viață nu se ocupase nicicând de lucrurile practice, lumești, acum se simțea pierdut. Se simțea dezrădăcinat, aruncat deodată într-o lume necunoscută și ostilă. De unul singur nu putea nici să mănânce, nici să se îmbrace. Vechiul său prieten, Grigorie Teologul, știa toate acestea, și imediat ce vestea cea rea a ajuns la Karvali, s-a pregătit de drum. Artrita îi pricinuia mari necazuri, dar trebuia să fie alături de prietenul său, să-l mângâie. I-a dat de știre lui Eupraxie. Era mult de mers până la Nisa, peste o sută de kilometri.

Au apucat, așadar, călare spre nord-vest. Trebuia să treacă neapărat prin Nazianz și prin Colonia, apoi, către miazănoapte, spre Nisa. Întăiau. Au ajuns la Eufimiada, apoi la Nazianz. Aici tocmai se aduna un sobor numeros de episcopi capadocieni, să prăznuiască împreună sărbătoarea unor mucenici din partea locului. S-a oprit și Grigorie, fiindcă oricum nu se simțea bine.

Voia și el să slujească, însă ajunsese ceva mai târziu. Și, ceea ce era mai rău, picioarele nu-l ascultau. Liturghisise la Karvali, însă fusese singur; rareori se întâmplase să mai fie cineva foarte apropiat. Oricât de încet s-ar fi mișcat, nu stânjenea pe nimeni. Aci însă era altceva; era praznic, atâta lume... Așa că nu a slujit. A înnoptat acolo. Luminându-se de ziuă, și-a simțit picioarele și mai grele. Nu putea să le mai miște câtuși de puțin. Cum să-și mai vadă de drum călare? I s-a strâns inima și a rămas la Eufimiada două zile. Răul nu trecea. Ce era de făcut?... I-a scris o scrisoare prietenului Grigorie de Nisa, să-l mângâie și să-l laude că suferă necazul cu răbdare. Și cum a simțit că boala dă puțin înapoi, a apucat, cu chiu cu vai, drumul întoarcerii. S-a chinuit mult, dar în cele din urmă s-a văzut în micul său rai, la iubita sa chilie.

Scrie și îi e greu să mai îngenuncheze

În primele zile i-a fost foarte rău, însă a hotărât să rămână singur. L-a silit pe Eupraxie să plece la Arianz. Nu ducea grija mâncării - o bucăciță de pâine, puțin bob fiert, ceva verdețuri. Când una, când alta dintr-acestea, și prânzul i se sfârșea în câteva clipe.

Rugăciunea îi era tot mai îndelungă. În vremea aceasta a avut și neputința de a îngenunchea. Cum voia să facă metanie, picioarele i se împotriveau, nu se îndoiu. De aceea a fost nevoit să-și împuțineze metaniile și și-a impus statul îndelung în picioare, pentru rugăciune.

Chiar și scrisul îl făcea din picioare. Căci la schit își scria *Omiliile*, pe care le trimitea oriunde găsea de cuviință că sunt de folos. Scria și multe poeme. Simțea nevoia să-și aștearnă sufletul pe hârtie. I se părea că în acest fel își stăpânește lumea sa sufletească, că o ține în frâu... să nu-i scape, să nu apuce greșit. Așa că scria adesea, aproape în fiecare zi.

O parte din timp o închina copierii. Avea cu el *Cuvântările*, *Omiliile* și *Epistolele*. Când putea, le copia cu răbdare și le trimitea oricui i le cerea. Rugăciunea îi rămânea însă lucrarea de căpătâi, îndeosebi noaptea.

Puținii ani petrecuți la Karvali au fost foarte roditori în ce privește rugăciunea. Trăia și simțea întru cunoștință lucruri pe care altădată putea doar să le intuiască. În pustia aceea inima i se eliberase cu desăvârșire. Patimile pieriseră și rămăsese curat, gata a se umple de prezența Duhului Sfânt. În vremea aceasta - precum însuși povestește - s-a încredințat mai mult decât oricând și de aceasta: cu cât se afierosea mai mult lui Dumnezeu prin rugăciune, cu atât mai limpede deosebea cursele pe care diavolul i le întindea, să-l prindă în ele. Doar în rugăciunea curată, doar în ceasul unirii desăvârșite a minții și inimii omul vede și înțelege numaidecât vicleniile vrăjmașului. Acesta încercase în multe rânduri să-l tragă pe Grigorie în cursă, de fiecare dată punând altceva la cale. Sfântul însă pricepea și se păzea. Era totdeauna cu băgare de seamă, căci știa prea bine că diavolul poate lua mii de chipuri, să-i înșele pe oameni.

I se înfățișează diavolul, uneori ca întuneric și alteori ca lumină

În primele zile, când era și mai neputincios cu trupul, i se înfățișase diavolul, ca întuneric înfricoșător, abis și prăpastie. Atunci, bătrânul suferind înălțase rugăciune împăratului Hristos și fusese izbăvit de rău. Mai apoi, venise ca fiară sălbatică; alteori, ca ispite de tot felul. Îi împungea mintea și trupul ca să-l înșele, să-l tragă după el. Dar vulturul rănit al Duhului nu se dădea bătut! Dădea tot mai multă vreme rugăciunii și vedea toate ale diavolului, care, vrând-nevrând, va fi biruit de Dumnezeu.

Prin încercarea cea mai mare trecea în nopțile acelea când diavolul i se arăta ca lumină. Adică, pe când închidea ochii o oră-două, să ațipească, se făcea în jurul lui lumină sau i se înfățișa dinainte înger cu totul de lumină. Aceasta este cursa meșteșugită pe care o are diavolul pentru cei ce au sporit mult în viața de rugăciune. Și adesea aceștia cad în cursă. Căderea aceasta este atât de mare și de adâncă, încât multă luptă și multe lacrimi trebuie să aducă cineva ca să se ridice din prăpastia în care a căzut.

Grigorie nu ne spune dacă a căzut în această înfricoșătoare cursă. Însă ne spune că a avut ispite – și în minte, și în inimă, și în trup. De aceea se și nevoia până la suflarea cea mai de pe urmă, de aceea se și deda rugăciunii neîncetate. Și a izbutit astfel să deosebească cursele cele de noapte ale diavolului, oricât de anevoie ar fi fost. Anevoie, căci, pe de-o parte, prin harul dumnezeiesc, lumină se face cel ce se roagă, iar pe de alta, ca lumină se arată și diavolul. Lumină unul, lumină și celălalt. Însă doar una este lumina cea adevărată. Cel ce are smerenie adâncă înțelege, ceilalți nu. În cele din urmă, darul acesta al deosebirii Dumnezeu îl dă, însă îl dă celor smeriți, nu celorlalți.

E adevărat că în privința tuturor lucrurilor acestora anevoioase Grigorie se mai sfătuia cu câte cineva. Când putea, de pildă, îl asculta cu luare aminte pe Grigorie al Nisei. Însă acela era departe, tocmai la Nisa. Îl vedea rar, când venea la Arianz sau la Karvali, să capete sfaturi de la Grigorie, de la ascetul nostru. Își deschideau sufletul unul altuia. Cei doi Grigorie, mințile cele mai înalte ale Teologiei, se sfătuiau unul pe celălalt cu desăvârșită

smerenie, fiecare luând aminte la celălalt, lepădându-se de sine, defăimându-se pe sine, ca și când n-ar fi și el însuși purtător de Dumnezeu și trâmbiță a Lui!

La fel se întâmpla și cu Amfilohie al Iconiului, care era văr primar al ascetului nostru. Acesta venea des la Nazianz și Arianz, căci la răsărit de acestea, în partea Diocezareei, tatăl său avea pământuri și case. Așa că Grigorie găsea prilej să vorbească cu el și să se sfătuiască, cu toate că cel ce-și dorea și mai mult aceasta era Amfilohie, care, desigur, nu ajungea la înălțimea lui Grigorie.

Biciuie alunecările clericilor și monahilor

De parcă nu-i erau de-ajuns boala și greutatea nevoinței, îi mai ajungeau la urechi și vorbele lumii. Părea că toți așteptau toate de la el. Azi despre clericii dintr-o cetate, mâine despre călugării din cutare mănăstire. Cum se întâmpla vreo nenorocire, alergau la Grigorie. De-ar mijloci el, de i-ar sfătui, poate lucrurile s-ar da pe brazdă, poate că de la el ar asculta cineva. Credincioșii se sminteau de ceea ce auzeau.

Existau preoți necăsătoriți și mai ales călugări și călugărițe care locuiau laolaltă sub același acoperiș. Adică un călugăr, acolo unde se nevoia, avea laolaltă cu el și o călugăriță, o femeie care și ea se nevoia. La fel, se întâmpla ca o călugăriță să cheme și un călugăr în casa în care se nevoia.

Grigorie nu învinuia pe nimeni pe nume, că ar avea legături trupești întreolaltă. Dar lumea vorbea și era mare primejdie.

- Nu pricepeți, nefericiții mei frați – le zicea și le scria –, nu pricepeți că păcătuți? Îmi zici, frate: „Eu mă înfrânez, chiar dacă am călugăriță ce viețuiește laolaltă cu mine”. Bine, să dea Dumnezeu să fie așa; dar nu te gândești cât smintești lumea? Oamenii au patimi pe care nu și le stăpânesc și, când te văd locuind laolaltă cu o călugăriță, întâiul lucru la care se gândesc e că nici tu nu-ți stăpânești patimile, asemenea lor. Ce altceva crezi că gândesc? Și-apoi, poate că ești tare și-ți biruești patima trupească. Celălalt monah însă, care nu-i atât de tare, își ia împreună viețuitoare și cade, este biruit de patimă. Astăzi rabzi ispita și

rămâi în feciorie; foarte bine! Dar ești încredințat c-ai s-o rabzi și mâine? Te faci, așadar, pricină unui mare rău. Și, la urma urmei, de nu poți ține fecioria, pentru ce nu te-ai căsătorit? Nunta nu-i o rușine, ci e bună și cinstită și binecuvântată de Biserică!

E adevărat că viața întru feciorie e mai înaltă, dar trebuie să te străduiești s-o ții, să nu dai pricină să fie defăimată. După părerea mea, călugărul și călugărița ce stau zi de zi laolaltă își pierd curăția, chiar de nu se pleacă patimilor cărnii. Așa că, monahilor, alungați-le pe cele ce stau laolaltă cu voi, iar voi, călugărițelor, alungați-i pe cei ce stau laolaltă cu voi! Nu necinstiți fecioria și monahismul. Nimeni nu rămâne neispitit de femeie, de stă laolaltă cu ea!

Nevoitor adevărat e acela care se străduiește în fel și chip să ocolească ispitele, nu acela care le caută. Aducându-vă singuri ispită în casă, moarte vă aduceți; alungați-o numaidecât! Altfel, vă sunteți blestem vouă înșivă, blestem și celorlalți. Sloboziți-vă, așadar, pe voi înșivă și faceți-vă binecuvântare celorlalți!

Vestea locuirii laolaltă a monahilor și a monahiilor se răspândise peste tot. Urâciune pentru aceștia și pentru acestea, sminteală pentru credincioși. Dar unii dintre monahii cu pricina nu mai conteneau cu îndreptățirile. Mai ales acestea îl mâniau pe Grigorie, care izbucni:

- Ce tot îndrugați, fraților? Am îmbătrânit și m-am gârbovit de nevoie și neîncetat îmi războiesc patimile, care parcă nu se mai satură să mă hărțuiască, mizerabilele... Cum, dară, îmi spuneți că voi le-ați biruit și nu vă mai temeți de ele? Tineri încă fiind! Pe când eram tânăr, eu mă luptam cu ele zi și noapte și asudam să mi le supun! Dormeam pe pământ, posteam cu desăvârșire zile întregi, și tot îmi dădeau de furcă! Făceam mii de mătânii, mă închideam în chilie patruzeci de zile și lacrimile îmi udau learcă rasa mea cea neagră. Chiar și acum, bătrân, mă tem de patimi și mă nevoiesc. Stau singur, doar cu copacii și cu fiarele, printre stânci, în pustie. La chilia mea nu vin și nu văd femei. Pe cine mințiți, așadar, fraților? Știm cu toții, foc este trupul unuia și iască al celuiilalt... Cu cât se află mai aproape, cu atât mai mare-i primejdia. Cu cât le depărtăm mai mult, cu atât se micșorează primejdia. Lăsați, deci, îndreptățirile și cinstiți darul cel

mare al fecioriei. Orice monah care are „soră iubită” și orice monahie care ține lângă ea „frate iubit” nu văd împărăția lui Dumnezeu!

Zeflemitor, în vremea aceea călugăriței ce locuia laolaltă cu un monah i se spunea „iubită soră”, iar monahului „frate iubit”. Se înțelege defăimarea ce se făcea monahismului.

Asemenea lucruri și chiar mai rele decât acestea avea de înfruntat istovitul Grigorie, cu fețe care, adesea, îi erau cunoscute. Însă întâmplarea ce i-a pricinuit cea mai mare amărăciune a fost cea cu Adelfie, al cărui părinte duhovnicesc era, fiu de boier, cu multe pământuri și case. Trăia la Navila, aproape de Nazianz. Venea și se sfătuia cu Grigorie. Acum însă, nu mai apăruse de multă vreme. Veștile i-au sosit prin Eupraxie. Și țin’-te bine, părinte...

- Bunul nostru Adelfie a tulburat toată Biserica. Sclavele pe care le avea de la vrednicul de pomenire părinte al lui le folosea pentru poftelile trupului. Sunt acelea cărora le-ai dat blagoslovenia să-și închine viața lui Dumnezeu, să se călugărească. Iar acum, pe unele le-a silit să-i fie țiitoare...

Grigorie plecă fruntea. Era înecat de rușine. Fiul lui duhovnicesc... Oare nu putea Adelfie să se căsătorească? Ce nevoie era să ajungă siluitor de cele sfinte? Căci aceasta era cel ce strica prin siluire fecioria celei închinată lui Dumnezeu. I-a scris numaidecât lui Adelfie o epistolă muștrătoare și aspră, iar seara a început a se ruga pentru el, ca Dumnezeu să-i dea pocăință, să se slobozească de patimă, să înceteze sminteala.

Încet-încet, spiritele s-au domolit. Veștile pe care i le aducea Eupraxie și alții care se întâmplau pe-acolo arătau că vorbele lui Grigorie nu fuseseră în zadar. Bineînțeles, erau și unii care nu se pocăiau, însă mulți îl ascultaseră și se supuseseră. În jurul persoanei lui, iubite admiratorule al lui Grigorie, se crease o aură de sfințenie. Un vâl de taină, am spune. Cândva păstorea, se lupta în mijlocul lumii, ședea pe tronurile înalte, având mare trecere în palatele împărătești. Pe atunci stăpânea prin răspunderea și cuvântul lui. Dar acum? Acum, nevoința și luminările cele de la Dumnezeu, despre care aflau cu toții, îl împodobiseră cu o cunună de lumină. Și, cu aceasta, sfântul pătrundea în inimile creș-

tinilor binevoitori. Aceștia îl ascultau și păzeau, pe cât puteau, cele spuse de el. De aceea, deși se lepădase de lume de dragul rugăciunii neîncetate, lumea era cu luare aminte la sfatul său, la părerea sa despre una și despre alta. Aceasta e lucrarea pustnicului asupra lumii, aceasta e binefacerea lui asupra ei, acesta e chipul slujirii lui.

Ultima prigoană

Prigoana aceasta, ultima a vieții lui, i-a venit de la unul de-al său. De la ruda sa, Valentinian, bun cleric, pe care Grigorie odinioară îl ajutase. Acum, acesta îi răsplătea binefăcătorului său cu o amară izgonire.

Dar cum s-au petrecut evenimentele?

Era toamna târzie a anului 387. La chilia lui Grigorie stăpânea o liniște desăvârșită. Ararii oaspeți se răriseră și mai mult. Ziua întreagă nu se auzea decât adierea vântului, păsările și pașii vietăților. Șacalii se obișnuiseră cu pustnicul și nu le păsa prea mult când se apropia de ei.

În singurătatea aceasta, Grigorie pregusta fericirea. Cum biruise fiara singurătății, a singurătății celei ce ucide și duce la nebulie, e cu neputință de explicat logic, o dată ce omul e prin fire sortit comuniunii, căutând tovărășia celorlalți. Însă Grigorie îl iubea atât de mult pe Dumnezeu, încât și întreaga sa ființă ardea să se unească cu El, să viețuiască întru El. Dorul acesta nu lăsa loc fricii de singurătate. Singurătatea nu vine din afară, ci dinlăuntru; se naște înlăuntrul omului. Dacă omul cel lăuntric se umple de Dumnezeu, dacă trece obișnuitele hotare ale credinței și ajunge să se îndrăgostească de El, atunci absența oamenilor nu-i pricinuește nici un neajuns. Dimpotrivă, chiar caută să ocolească tovrășia oamenilor. Și face aceasta spre a trăi mai desăvârșit iubirea lui Dumnezeu. Totodată însă, cunoaște și-și iubește mai adânc semenii, pe care acum îi vede icoane ale preaiubitului Dumnezeu.

Așa viețuia Grigorie când, dintr-o dată, apărură Valentinian. Și nu era singur. Era duhovnicul, părintele unei obști de femei ce trăiau întru feciorie. Le adusese și se așezase lângă biserica

Mucenicilor, făcându-și chilii vizavi de cea a lui Grigorie. Valentinian avea acolo o proprietate a sa, iar Grigorie nu se putea împotrivi.

A simțit din prima clipă venirea călugărițelor ca pe un vrăjmaș primejdios. Ieșeau din chilii, umblau peste tot, după treburi, vorbeau tare... Liniștea de rai a lui Grigorie sfârșise. L-a năpădit amarul. Nu mai putea să iasă, singur și fără grijă, să îngrijească de biseriцута tatălui său, să vorbească cu fiarele, să ureze noapte bună pășărilor... Nu mai putea pași în afara chiliei și să strige, din adâncul sufletului, „Doamne miluiește!”. Toate, așadar, sfârșiseră, din pricina venirii femeilor... Și era bătrân, neputincios... artrita și astmul îl chinuiau tot mai mult.

Însă nu avea încotro. Valentinian era încăpățânat. Îi explica sărmanul Grigorie, dar zadarnic; acesta îi zicea, papagalicește, cele potrivite oamenilor cu viață duhovnicească obișnuită. Nu bănuia că are înaintea sa pe vulturul Duhului, și încă rănit:

- Noi, Grigorie - îi zicea -, te cinstim. Și tu ai să ai ajutorul nostru, iar noi sfaturile tale. De ce te împotrivești? Doar ești bolnav și ai trebuință de noi; iar noi, care nu cunoaștem prea multe din cele duhovnicești, avem trebuință de tine.

Se amăra mult că Valentinian nu-l înțelegea. Bătrânul pierdea tot ceea ce Dumnezeu îi dăduse mai de preț pe pământ: liniștea. Nu-i rămânea, deci, decât să plece. Doar așa își putea păzi marea lui iubire de Dumnezeu. Ceea ce se petrecuse o simțea ca pe o prigoană, o adevărată izgonire din raiul său, din locurile în care odinioară fuseseră pășunile tatălui său și în care el însuși își petrecuse o parte din anii copilăriei.

Străin în locuri străine

Și a plecat. Unde a plecat, unde și-a ales noul loc de nevoiță, nu știm precis. Cert e că s-a depărtat de Karvali, de Ghelberi cât să nu audă și să nu vadă câtuși de puțin mănăstirea de maici. Și nu doar atât. A apucat mult spre miazănoapte; să fie departe de drumul ce vine de la Nigdi și merge către Colonia. Să nu aibă cum să-l găsească lesne. Locul îi era cu totul necunoscut. Tatăl

său nu avusese în partea aceea pășuni ori ogoare. Venea acum întâia oară aici. Străin în locuri străine. De aceea se simțea ca un nomad disprețuit.

Și-a zidit chilie nouă. De acolo i-a scris lui Valentinian, să-și spună păsul și în scris. Către sfârșitul scrisorii, bătrânul se înmuiașe:

- Îți urez să sporești mult în locul acela. Nevoința voastră să rodească duhovnicește, cum și-ar dori-o și Mucenicii. Și – pentru Dumnezeu – să nu lăsați niciodată biserița Sfinților Mucenici fără slujbă. Cât despre mine, nu vă întristați. M-am obișnuit să plec și să fiu prigonit... Doar că acum a fost puțin altfel. Vezi, m-am lepădat cu voie de toate: de avuții, pe care le-am dat și le are Biserica; de tronuri, care acum sunt ale altora; de fiii duhovnicești, de care se bucură acum prietenii mei. Doar patria îmi rămăsese, locul copilăriei mele! M-ați alungat și de-aici... Dar binecuvântat fie numele Domnului!

Chilia îi era liniștită. Dar trebuia să se obișnuiască, să se acomodeze, să-și poată găsi rugăciunea făgașul ei. La început își amintea iar de toate. Când îl vedea pe Eupraxie, care venea când și când la chilie, să-i aducă bătrânului câte ceva, își amintea de toate câte suferise și murmură. Și cum avea hârtie la îndemână, murmurul îl prefăcea în stihuri:

- Acum, la bătrânețe, Hristoase al meu, acum, când sunt mai mult mort decât viu, acum s-au găsit să mă alunge? Câte să mai îndur, Doamne? M-au umilit cu toții, cât au putut; ajuns-am ca un stârv pe meleaguri străine... Unde-o să mă afle, oare, moartea? Unde-o să-mi fie, oare, mormântul? S-o găsi, oare, cineva, să-mi închidă ochii? Suflarea mi se taie, când și când, când nici nu mă aștept. Parcă-mi dau sufletul... De n-aș fi crezut, Doamne, întru Tine, un chin mi-ar fi fost viața-ntreagă, martiriu fără izbândă; aș fi zis că-s nedreptățit, n-aș fi putut să trăiesc! Așa, însă, rbd... căci vrednice sunt acestea de viața fericită pe care mi-o rânduiești. Și vai mie de n-aș fi gustat-o încă de-aici... Sunt gata, așadar, pentru orice... De voiești, să mă sfășie fiarele și să-mi împrăstie măduarele trupului, iar păsările să-mi mănânce și puțina carne rămasă pe ele... Iar de găsești de cuviință, Doamne, râurile să mă poarte în genuni și să mă arunce în mări. De-ajuns să Te am pe Tine patrie și deznodământ.

Frică de lipsa lui Hristos. „M-ai părăsit, Doamne...”

Aștepta cu răbdare. În jur, numai liniște; nimic nu-i pricina tulburare. Ieșea în pragul chiliei și căuta cu ochii în zare; dimineața spre apus, în amurg spre răsărit. Iar când soarele era mai domol, îl privea acolo unde apărea în zori și-l urmărea în amurg, căzând înapoia muntelui. Toate erau fermecătoare, își vedeau în liniște de rânduiala lor, de drumul lor... Nu-l cunoșteau pe Grigorie, ca la Karvali. Vântul nu adia molcom, nu apuca să-l mângâie pe suferindul Grigorie, să vadă nevoița bătrânului, să-i asculte rugăciunea tânguitoare și să povestească totul locurilor și oamenilor la care se va duce.

Ce lucru ciudat! Firea înconjurătoare nu-l stânjenea. Și nu erau nici oameni, care să-l îngreuneze. Și totuși, înlăuntrul sufletului simțea o apăsare. Mintea îi era neascultătoare, inima nepăsătoare, purtată silnic de dureri și de tristețe. Tăcea și socotea. Se silise mult pe sine însuși, își pusese mintea la lucrare stăruitoare. Și începuse a limpezi lucrurile. De parcă s-ar fi ridicat undeva la înălțime și de acolo se vedea pe sine însuși. Își părea sieși nemișcat ca o mlaștină, aproape mort. Boala trupească îi era ca o temniță de fier în care îi fusese zăvorât duhul. Era într-o stare jalnică: astm, dureri, înțepenirea trupului. Dar mai jalnică era starea sa duhovnicească: duhul împietrit, de parcă ar fi fost legat pe dinăuntru cu legături. *Akedia* (plictisul, împietrirea sufletească), nepăsarea îi ucideau duhul.

A înțeles numaidecât ce se petrecea cu el, s-a înfiorat în sinea lui și s-a cutremurat. „Am murit, așadar... Zadarnice oste-nelile?” – a murmurat. A început să-și piardă și simțirile, cât pe ce să leșine... Simțea în străfundurile sufletului său o greutate mare. Atât de mare, încât nu încăpea și dădea să-l sugrume pe bătrân... Dar tocmai când simțea că nu mai poate, în clipa când îi părea că toate s-au sfârșit, ieșea dinlăuntrul său strigătul: „Hristoase al meu, grăbește-Te!”. Satana era deja biruit. Lacrimile curgeau pe fața bătrânului și plânsul ținea vreme îndelungată. Iar cuvintele începeau a se rosti nesilit, pline de durere și totodată de simțământul izbăvirii:

- Vezi-mă, Hristoase al meu! M-a sfârșit satana. Cât să mai rabd încă? M-a ținut cu împietrirea trupului, m-a împuns cu astmul. Mi-a împietrit sufletul. Sunt ca un copac uscat, cu rădăcini firave, în bătaia vânturilor...

Făcutu-m-am corabie fără catarg, Treimea mea Preasfântă... În voia valurilor, pe marea cea înfricoșătoare... Iar satana caută să mă afunde... Nu mă lăsa, ajută-mi s-apuc a ajunge lângă Tine, să intru în sânurile Tale... Scoate-mă din prăpastia împietririi sufletești, unde m-a aruncat și m-a ținut de trei ori blestematul vrăjmaș... Nu mă lăsa, Doamne... Coboară, Doamne Iisuse Hristoase, în valurile înviforate ale mării și dă-mi și mie mâna Ta cea izbăvitoare și mă scoate din valul cel întunecat... Căci și eu, Doamne, voiesc a viețui lângă Tine, în sălașurile Tale cele cerești... Alungă, dar, pe satana cel ce-a adus întunericul asupra mea, căci singur îmi este cu neputință a birui drumul; căci mai priceput decât mine este și poate cele pe care eu nu le pot. Multă îmi este evlavia, Doamne, dar prisositor e meșteșugul aceluia, viclenia lui mă covârșește. Degrabă vino, Hristoase, și adu-mi lumina cea pierzătoare de întunericul diavolesc, umple-mă de dragostea Ta, să Te doresc nesfârșit și să pătimesc fără de glas iubirea cea de la Tine... Pentru ce, Doamne, m-ai părăsit? Pentru ce nu Te mai simt lângă mine, umplându-mă în ceasul rugăciunii cu iubirea Ta cea nemărginită de altădată, cu desfătarea arătărilor Tale și cu razele luminii Tale?... Cum să pomenesc toate acestea fără să mă sfârșesc de dorul lor, gol fiind, uscat și fără rod? Când mă voi învrednici iarăși de strălucirile cele dumnezeiești? Cum voi răbda chinurile, lipsit fiind de acelea? Vino, dar, iarăși, Hristoase al meu, și-mi dă lumina Ta, să pot trece chinurile ce-au venit asupra-mi...

I-a mai spus lui Dumnezeu multe altele, stăpânit de un plâns cu suspine ce-i zguduiau pieptul și-i cutremurau întreg trupul. În noaptea aceea nu s-a odihnit o clipă. Înainte de a se lumina, mintea i s-a întors spre trecutul apropiat și a prins a cugeta cu teamă:

- Doamne, oare Te-ai mâniat asupra mea din pricină că am lăsat poporul Tău, turma mea cea iubită? Simte, oare, aceasta lipsa păstorului, căutându-l? Îi hrăneam odinioară cu adevărul Tău și erau îndestulați... Oare însetează acum de cuvintele mele?

Plâng după laptele meu, ca pruncii ce și-au pierdut maica?... Dar nu se mai putea... Nu-mi ține mânie pentru plecarea mea de la ei... Oare pentru aceasta, Hristoase, m-am deșertat? Înfricoșătoare Ți-e pedeapsa, Doamne! Oare pentru aceasta nu mai am nimic înlăuntru, pentru aceasta nu Te mai am precum altădată? Luptatu-m-am, luptatu-m-am cu amar și l-am alungat pe satana; rămas-a la pândă, în afara mea. Însă Tu, Doamne, n-ai venit să mă umpli și înlăuntru nu adie harul Duhului Tău... Pentru ce mă cerți, pentru ce m-ai părăsit?... Rogu-Te, cel puțin - și bătrânul își înălță mâinile -, fă-mi harul acesta: nu mă lua acum, nu mă lua cum mă aflu acum, lipsit de harul Tău... Necinstit este sfârșitul acesta, nu-l pot răbda... Fă, Doamne, să nu mor acum, ci altă dată, când vei fi mai puțin mâniat asupra-mi, când Te voi avea mai vârtos înlăuntru. Și iarăși, Doamne: nu căuta spre păcatele mele, căci mă pierd... Nu mă judeca, Hristoase, căci mă voi păgubi de toate. Nu așterne înaintea-mi balanța Ta cea dreaptă, căci nu pot răbda dreptatea Ta, Doamne... Ci dă-mi, Îndurate, iubirea Ta, mila Ta cea nemăsurată pe care o ai spre mine, nevrednicul robul Tău, care doar spre Tine nădăjduiește. Nimic n-am a-Ți da în schimb, Doamne; ci cad la picioarele Tale... fă cu mine precum voiești.

Este dăruit iarăși cu luminările dumnezeiești

În zori, în coliba lui Grigorie se iviseră cele dintâi raze. Osteniseră tot căutând să răzbată înăuntru. Aveau poruncă dumnezeiască să intre dis-de-diminează în chilie și să se atingă încet de creștetul cel sfânt al bătrânului, spre a primi binecuvântarea lui. Mult mai de preț le era să vadă sfânta chilioară, decât să lumineze palatele cele întinate. Astăzi, îndată ce zăriseră mica lucarnă, intraseră cu sfială în altarul cel sfânt al rugăciunii. Îl aflaseră pe bătrân ingenuncheat. Lacrimile îi curgeau liniștit. Curgeau molcom, iar Dumnezeu le strângea și le pune cu băgare de seamă în balanța judecății Sale. Cu ele își măsura harul. Multe lacrimi, mult har. Și atât de greu atârnavu lacrimile acestea, că Dumnezeu nu mai prididea să-Și dea harul. Tot dădea, tot

dădea... Grigorie se slobozea din amărăciunea lui, se umplea de prezența lui Dumnezeu... Până când simțea asupra sa, pe creștet, mângâierea razei soarelui...

Dăduse să se ridice, să iasă în prag și să-L vadă pe Dumnezeu în chipul soarelui.

Să se ridice... ușor de spus. Dar cum să se ridice? Mădulele lui cele bolnave i se împietriseră în chipul în care șezuse. Cu chiu cu vai, după ce s-a străduit vreme îndelungă, a izbutit să iasă în prag și să dea binețe soarelui. A întins mâinile, să dezmierde adierea vântului, și-a rotit ochii în jur, înțelegându-se din priviri cu copacii, cu pământul... Și-a mișcat buzele, spunând două vorbe și păsărelelor.

Era o dimineață aparte pentru Grigorie; începeau pentru el vremuri noi, pline de bucurie. Trăia doar pentru a se ruga, a plânge, a iubi, a se împodobi cu lumina cea dumnezeiască, a se odihni în sânul Treimii celei Sfinte, pentru a...

Anul 388. Înainta cu nevoință aspră și se bucura de harismele cele mai îmbelșugate, pe măsură ce se apropia sfârșitul. Grigorie lăsa însă și o fereastră deschisă către semenii. Viețuia pustnicește, dar când și când primea și ceva oaspeți. Erau aceia care-i cereau ajutorul, mijlocirea ori sfatul.

Sacerdiu, fiu duhovnicesc al lui Grigorie, avea acum necazuri cu Chiriac, strângătorul dărilor. Omul acesta era bun creștin, dar pusese stăpânire peste pământurile Liriandului și Kaverinei, pe care Fericitul Castor le dăruise marii case pentru copiii orfani ce se afla în grija lui Sacerdiu. Fără acestea n-o putea scoate la capăt. Atât casa pentru orfani cât și pământurile cu pricina erau aproape de Cezareea.

Au alergat din nou la Grigorie. Acesta a mijlocit pe lângă Chiriac pentru copiii cei orfani și părăsiți. Însă i-a spus multe și lui Sacerdiu, care venise împreună cu Eupraxie și care credea că-i bun prilej să-l laude pe Grigorie:

- Cum să nu te prețuim, părinte? – i-a zis. Ai dăruit toate lui Dumnezeu. Ai miluit lumea de pe lume, ai apărat adevărul, ai cântat laude lui Dumnezeu... Curat ești și sfânt...

Grigorie a rămas descumpănit, copleșindu-l tristețea. A ridicat mâna și l-a făcut pe Sacerdiu să se oprească. S-a mișcat

puțin, s-a așezat mai bine în scaunul lui cel scund, și-a pus amândouă mâinile pe genunchi și și-a plecat fruntea sa cea luminoasă puțin de-a dreapta. S-a liniștit desăvârșit și apoi a spus:

- Cuvinte lesnicioase, sărmâne Sacerdiu. Adevărat e ceea ce zici, nu zic nu. M-a durut inima de cei săraci, i-am slobozit pe robi, i-am iubit pe cei nenorociți și le-am dat tot ce-am avut și n-am avut, marea mea avere părintească. Din toată inima mea L-am slăvit pe Dumnezeu, I-am slujit atâția ani și am arătat adevărul Lui oriunde și pe cât am putut... Nazianzul, Cezarea și Constantinopolul m-au ascultat, m-au împoșcat cu pietre, m-au prețuit, s-au zidit duhovnicește, m-au alungat... adevărate-s acestea toate. Dar ia aminte la ceea ce-ți spun și nu uita: desăvârșirea n-are sfârșit, nu se sfârșește aici. Iar mai presus de toate este curățirea de patimi; da, a ne curăți de păcat prin rugăciune, prin smerenie și prin harul lui Dumnezeu. Jertfește-te, de poți, pentru cei săraci și pentru mântuirea lumii; bun lucru și sfânt, multă îți va fi plata ta. Desăvârșirea însă e mai presus de aceasta. Pentru dobândirea curăției trebuie să ne înstrăinăm de lume. Să lăsăm, cândva, toate. Iar curățindu-ne, să căutăm vederea lui Dumnezeu (*theoria*). Da, frate - și nici tu, Eupraxie, să nu înțelegi greșit ceea ce zic -, vederea lui Dumnezeu (*theoria*) este, poate, încununarea, lucrul cel preasfânt pe care trebuie să-l ajungem: să privim și să vedem limpede adevărul cel dumnezeiesc și să cunoaștem și să judecăm drept cele ale lumii acesteia, și întâi de toate cele ale omului. Și acestea toate nu-s decât unirea cu adevărul, adică cu Dumnezeu Însuși.

Eupraxie se mișcă, fără să bage de seamă. Nu pricepea cele spuse, dar șovăia să-l întrerupă pe bătrân. Grigorie însă înțelese și se strădui să fie și mai limpede:

- Auzi despre teorie (*theoria*) și auzi despre cunoaștere, și te duci cu mintea la filozofii și teorii omenești. Nu, la noi *theoria* este viață, viața cea adevărată... Nu știu cum s-o spun mai deslușit... Uite, intră cel ce se roagă, văzătorul de Dumnezeu („theoreticianul”), înlăuntrul lui Dumnezeu – se umple când de-o pace adâncă, ce-i pătrunde până în cel din urmă ungher al trupului, când de-o fericire preadulce, cum nu există în lumea aceasta; când de iubire, uimire și slavoslovie, când este scăldat întreg

într-o lumină făcătoare de pace, dulce și dătătoare de cunoștință, întru aceasta simțind o nesfârșită veselie și, totodată, cunoscând adevărul, pe sine însuși și lumea... Mi-e cu neputință, din păcate, să înfățișez adâncimea și dulceața vederii de Dumnezeu (*theoriei*)... Nimănui nu i-a fost vreodată cu putință... Prea puțin este ceea ce se poate zugrăvi în cuvinte; o picătură dintr-un ocean, doar atât. Celelalte rămân înlăuntrul văzătorului de Dumnezeu. Și-i lucru înfricoșător și de mirare cum în omul cel neînsemnat poate încăpea volbura aceasta de lumină dumnezeiască! Căci adesea Îl simte intrând înlăuntrul său pe Dumnezeu și se simte prefăcându-se din neînsemnat în nesfârșit și mare, iar alteori se simte intrând el însuși, mic și neînsemnat, înlăuntrul lui Dumnezeu celui nesfârșit. Nimeni n-a izbutit să tâlcuiască aceste lucruri dumnezeiești. Însă văzătorul de Dumnezeu, neînsemnatul om ce se îndeletnicește cu rugăciunea, le-a trăit și nu le uită nicicând!

Bătrânul s-a oprit. Clipele treceau cu pas încet și sfânt. Însă ceva se revărsase înlăuntrul celor ce-l ascultau; o dulceață blândă le desfăta inimile. Se lăsaseră și ei pătrunși de tăcerea bătrânului. Însă după o vreme văzuseră chipul lui cel luminos preaschimbat. Rămăsese lumina, dar deasupra ei se întinsese o durere și în scurtă vreme lacrimile îi brăzdau fața. Apoi le-a grăit iarăși:

- Ascultați și aceasta. Toate câte vi le-am pomenit nu zăbovesc prea mult. Din clipa în care luminările acestea prind a se stinge, văzătorul de Dumnezeu trăiește cu amintirea lor și cu nădejdea că le va trăi iară. Iar dacă acestea întârzie să se întoarcă la el, se simte nenorocit, plânge și se tânguiește, își asprește nevoița, se roagă lui Dumnezeu să-i dea o mai adâncă pocăință, o mai mare curăție. Iar împăratul Hristos, care ne iubeste la nesfârșit, nu-și întoarce fața de la noi. Se sârguiește și în ceasul cel de cumpănă, mai înainte ca omul să fie biruit de deznădejde, își întinde mâna Sa și ne umple de harul Lui cel dumnezeiesc...

Sacerdiu și Eupraxie ședeau neclintiți, sorbindu-i bătrânului vorbele, silabele. Și vorbind acestea, se petrecuse și alt lucru. Cei doi îl ascultau și o iubire tot mai mare îi învăluia, întâmplându-li-se ceva asemenea inițiaților celor de demult. Pătrundeau încet-încet în cele ce le erau zugrăvite și tâlcuite de către

Împietrirea de mai înainte le dispăruse, vorbeau cu glas scăzut – de parcă n-ar fi vrut să tulbure atmosfera generală de străpungere, creată de vorbele și de hotărârea lui Grigorie. Mulți se căiau deja că i se împotriviseră lui Grigorie – nu se așteptau să ajungă să demisioneze. Alții erau mândri pe ei înșiși că nu se ridicaseră, în biserică, să-i ceară să-și retragă demisia.

Dar și lumea, creștini și păgâni, se strânsese puhoi împrejurul „Sfintei Irina”. Tulburarea, dezamăgirea venită din conștientizarea pierderii provocau confuzie.

Sfântul stătea, gânditor, pe un taburet. Își ținea capul în mâini și se gândea fără șir la ce făcuse. Două simțăminte se luptau înlăuntrul său, să-i pună stăpânire pe inimă. Bucuria îi curgea suvoi înlăuntru, pentru că chinurile i se sfârșiseră, fie și temporar. În urmă venea însă și tristețea, căci mintea și inima îi erau la păstoriții lui; la aceia care păstrasera Ortodoxia, la cei pe care îi făcuse ortodocși și la toți pe care îi hrănise cu teologia lui. Îi iubise, i se făcuseră propriul lui trup și acum trebuia să-i taie de la el, să-i părăsească. Asta îl durea cumplit. Se gândea, însă, și la durerea pe care i-o pricinuiseră uneltirile și căuta să se echilibreze. Apoi, inima i se umplu de-o mare amărăciune:

- Dar ce s-a petrecut, oare, cu episcopii? Lesne m-au întrozat și lesne m-au dat jos, de vreme ce lesne mi-au primit demisia... Unul nu s-a ridicat să mă țină, să nu plec. Chiar nu însemn nimic pentru ei?... Dar ce să-i faci, asta mi-e răsplata pentru câte am făcut, pentru câte am suferit...

Continua să se gândească, în tăcere. Inima când i se îngreuna, când i se ușura. Se ducea cu mintea la cei aproape trei ani cât lucrase în Constantinopol. Căuta să-și amintească vreo greșeală însemnată pe care să o fi făcut. Și-a amintit vremea în care venise în capitală împăratul. S-a străduit să-și amintească: oare se purtase slugarnic cu acesta? Oare îi sărutase mâna, ca ceilalți episcopi, după protocolul imperial? Oare își trimisese prietenii avuți să ceară favoruri de la împărat? Oare dăduse aur împăratului? Oare își pierduse vremea cu vreun neîncetat du-te-vino la împărat, să-și asigure tronul?... Nimic din acestea nu făcuse.

Stătuse la înălțimea celui mai demn și mai cinstit episcop. De aceea îl și prețuiseră atât de mult la palat - împăratul, eparhul,

judecătorii, senatorii și ceilalți ofițeri. Toți, fără excepție, creștini sau idolatri.

După o vreme, s-a simțit mai ușurat. Și-a ridicat fruntea și a privit în jur. Și-a amintit unde se află și s-a ridicat, fără grabă.

Îi cere împăratului Teodosie să nu se împotrivească

Afară, dincolo de mica ușă, aștepta lume multă - episcopi, unii clerici, mulți credincioși și tot felul de curioși. Toți protestau în legătură cu demisia. Și, imediat ce Grigorie a deschis ușa și s-a arătat, puțin gârbov, au izbucnit în aclamații și în strigăte de bucurie. Nu mai știau ce să zică, ce să îngame... Veniseră până și cerșetorii de la hipodrom. Strigau și ei, fără a ști de ce. Vestea se răspândise ca fulgerul și sosiseră și câțiva dintre marii nobili ortodocși. Se chinuiau să-și facă loc prin mulțime și să ajungă la ușă. Grigorie a stat o clipă, să-și umple inima îndurerată cu chipurile credincioșilor, să se sature cu dragostea lor... căci aceștia îi purtau o dragoste nefățarnică.

Cu o mișcare a mâinii stângi, a dat de înțeles episcopilor și nobililor că nu va mai discuta chestiunea, că totul se sfârșise. Teofil și Eupraxie l-au încadrat, protector, și l-au dus la mica trăsură ce aștepta la câțiva metri; l-au ajutat să urce și Eupraxie a dat bice calului, să pornească.

Mulțimea credincioșilor a rămas încremenită văzând aceasta. Nimeni nu știa ce-i de făcut. Și deodată, la început mai încet, apoi tot mai tare, toți au început să se jelească. Îl vedeau pe preacinstitul lor erou în smerita trăsură, îl simțeau acolo mort, sfinte moaște. Toți plângeau cu vaiete. Pentru ei, părintele lor duhovnicesc, binefăcătorul lor, eroul lor era deja mort; îl pierdeau, nu-l vor mai auzi niciodată, nu se vor mai pătrunde de cuvântul lui, de lumina lui, de viața lui cea sfântă.

Trăsurica, la început mai anevoie, apoi lesne, se îndrepta către „Sfânta Sofia”. Încă puțin și intra pe drumul mare, ce sfârșea în piața Augusteului. Atunci Grigorie i-a făcut semn lui Eupraxie să apuce spre palat:

- La palat, fiule.

Văzând însă privirile întrebătoare ale vizitiului, fu mai lămurit:

- La împărat, de l-am găsi. Nu contează că nu l-am înștiințat. N-am avut vreme de asta... Mergi prin Poarta de Bronz. O să ne zică acolo ce și cum...

La vestita Poartă de Bronz au oprit. Străjerii erau nedumeriți: arhiepiscopul însuși, și ei nu știau nimic! Și-au strigat mai-marele. Acesta veni degrabă și vorbi cu respect arhiepiscopului, iar arhiepiscopul spuse:

- La Sala de Aur, Eupraxie.

Într-adevăr, împăratul se afla în ceasul acela cu ofițerii superiori ai imperiului în strălucita Sală de Aur. Tronul poleit cu aur, coloane și acoperiș de aur, marmură policromă - cea mai bogată sală a palatului și a împărăției. Acolo a coborât Grigorie și, fără suită de onoare, a urcat încet și anevoie scara centrală de marmură. Între timp, preaputernicul împărat, tânărul Teodosie (avea doar 34 sau 35 de ani), fusese înștiințat despre demisie; acum era înștiințat în grabă despre venirea lui Grigorie. Nu apucase să discute bine chestiunea cu sfetnicii, și iată că arhiepiscopul sosise. Trimise să fie întâmpinat cu mult respect și cu o admirație neprefăcută. După cuvintele de salut, n-a mai putut să spună nimic; nu avea ce. Și nici Grigorie nu l-a lăsat. Împăratul i-a făcut semn să se așeze, contrar regulii. Și imediat ce s-a așezat, a început clar și hotărât. De-a dreapta și de-a stânga, așezați pe două rânduri, ofițerii auzeau și ei:

- Cer și eu o favoare, împărate al meu... de la tine, căruia toate îți stau în putință.

Împăratul își chinuia mintea să ghicească. Ofițerii stăteau cu o admirație sfântă, chiar și cei ce nu erau creștini - cei mai mulți.

- Nu-ți cer aur, cinstiri sau lucruri strălucitoare. Acestea nu mă mișcă; vor veni alții pentru ele. Eu altceva voiesc, altceva consider mai presus decât acestea...

Se opri bătrânul, de osteneală și de emoție. Împăratul vădea zbaterea de a afla ceea ce cerea arhiepiscopul.

- Voiesc, împărate al meu, să pun capăt mâniei, pizmei. De aceea, rogu-te, nu-mi împiedica plecarea. Știu că voiești să rămân, mi-ai arătat în atâtea rânduri încrederea pe care o ai în

mine... Însă acum m-a ars pizma confrăților mei, nu mai pot. Până și prietenii m-au pizmuit. Toate acestea, răspunderile și confrății, mă împiedică să văd curat, să-L contemplan pe Dumnezeu – și aceasta-i cea mai mare suferință a mea.

Deși, mai mult sau mai puțin, bănuiau despre ce va vorbi Grigorie, Teodosie și ofițerii au încremenit în fața cuvintelor și tonului sfârșitului arhiepiscop, care căpăta în conștiințele tuturor dimensiuni de erou. Bătrânul și-a tras sufletul și a continuat:

- Privește aici, împăratul meu - și prinse a-i arăta lungă sa barbă albă -, am albit și m-am topit. Știu ce spun... Îngăduie-mi să plătesc prețul păcii. Ți-o cer eu, care atât m-am ostenit, atât am suferit pentru ca poporul să dobândească cuget ortodox... Doar tu poți cere cu stăruință împăcarea episcopilor. Fă aceasta și te vor asculta. Nu-ți mai bate mintea cu mine. O știi, de altfel, prea bine, că și pe tronul pe care am șezut, fără voia mea m-au pus. Acum însă, ceea ce fac, cu voia mea fac... voiesc să plec!

Încet-încet, împăratul și-a revenit din uimire; asemenea și ofițerii. Grigorie a mai prins puteri și s-a ridicat. N-a așteptat răspuns. Hotărârea îi era definitivă. Iar dacă mersese la împărat, o făcuse din cuviință și de teamă. Din cuviință, căci Teodosie îi arătase încredere și un respect nesfârșit, dar și pentru că împăratul îi ajutase pe ortodocși atât de mult, încât în anul 380 reușiseră să iasă din catacombele la care îi condamnaseră împărații anteriori. Iar de frică, pentru că cel mai probabil era că Teodosie va interveni asupra egiptenilor și macedonenilor, „convingându-i” să înceteze a se mai împotrivi lui Grigorie. Îi vorbise așadar lui Teodosie în acest chip pentru ca voluntarul monarh absolut să înțeleagă că ceea ce sfântul hotărâse, aceea și trebuie să se întâmple. Prin urmare, chestiunea demisiei luase definitiv sfârșit în Sinod.

Teofil, care îl însoțise până la intrarea în Sala de Aur, aștepta cu nerăbdare. Bătrânul își luă rămas bun de la împărat și-i mulțumi pentru toate. Ofițerii l-au condus până afară. Teofil l-a sprijinit de-a stânga, au coborât scara și au înaintat spre ieșire, care nu era prea aproape. Au urcat în mica trăsură și au traversat Augusteul, ca să iasă în drumul cel mare. Acolo se adunase iarăși lume multă. În neputința lor de a face ceva, de durere, unii au

prins trăsurica în mâini și au început să deshame calul. Confuzie totală... Unii plângeau, de parcă l-ar fi dus pe bătrân la mormânt, alții aclamau, nădăjduind că-și va schimba gândul.

În vremea aceasta, împăratul și ofițerii rămăseseră în Sala de Aur – zice-se – să hotărască. Ar fi vrut să facă ceva; câteva împotriviri s-au auzit, dar nu încăpea loc de discuții. Înălăuntrul lor fuseseră convinși să accepte ceea ce hotărâse sfântul. Împăratul și alți ofițeri nu voiau, erau de altă părere. Dar nici nu cutezau să stea împotriva voinței sfântului. Toți văzuseră în el vulturul Duhului. Rănit, dar vultur! Cel dintâi, Teodosie a spus limpede:

- Trebuie, nobilii mei, să acceptăm, să facem precum a spus arhiepiscopul.

Împotrivirile și discuțiile au încetat. Subiectul a fost închis, după ce Teodosie a rostit câteva cuvinte de admirație despre Grigorie, cu toate că înălăuntrul lui simțea că îl cuprinde o anume dezamăgire. De altfel, monarhul înțelegea ce este măreția. Altceva însă așteptase din partea lui Grigorie. Ce să însemne sensibilitățile acestea? Să-și lase atât de lesne tronul vrăjmașilor lui, să spună cum că voiește să plece, ca să vorbească neîmprăștiat cu Dumnezeu... nu pricepea prea bine.

Și cum ar fi putut pricepe Teodosie glasul cutremurător pe care Grigorie îl auzea pururea înălăuntrul lui? Glasul care îi spunea să se retragă în liniște, să se curățească de patimile omenești și astfel să-L vadă pe Dumnezeu, să-I vorbească, să-L trăiască cu inima și mintea sa... Cum ar înțelege Teodosie că teologia lui Grigorie era luminată de Sfântul Duh, Care lucrase mai ales atunci când Grigorie se nevoise în liniște și se dedicase rugăciunii și curățirii de patimi?

Mărinimia lui: se îngrijește să-i împace pe clerici cu poporul

Așa cum îl țineau credincioșii, pe mâini, a fost dus la „Sfânta Anastasia”. Dimpreună cu aceștia îl aclamase și-l jelise lumea întreagă - toți câți se aflau pe drumul cel mare, în Piața lui Constantin și în multele prăvălii din centrul cetății.

Manifestările nu s-au oprit însă aici. Mulți clerici și mireni au pornit amenințător spre anumiți episcopi pe care-i considerau răspunzători de cele întâmplate. Câțiva episcopi, scârbiți de purtarea confrăților lor și dezamăgiți de demisie, s-au ridicat și au plecat din Sinod și din oraș. Tulburările pătrunseseră și în Biserici. Episcopii care se purtaseră urât cu Grigorie primeau ocări și batjocură de la credincioșii mai aprinși de mânie. Le era greu să se mai deplaseze și să slujească. Nici mai mult, nici mai puțin, lucrurile mergeau către schismă. Era de ajuns doar un semnal al lui Grigorie, și toată mulțimea credincioșilor ar fi fost cu el, de partea lui, făcându-și propria lor Biserică, separat!

Însă credincioșii aceștia nu-l priceuseră pe Grigorie, deși erau gata de orice de dragul lui.

Două zile, Grigorie a rămas zăvorât în chilie. Nimeni nu l-a văzut, nu a vorbit cu nimeni. Rămăsese singur cu Dumnezeu, să se roage și să-și adâncească hotărârea. Ceasuri întregi îl încerca frica: nu cumva greșise? Ai lui îi auzeau de afară rugăciunea:

- Dumnezeu! meu, rogu-Te, să nu mă afle vreun rău acum, că plec; destul acestea!

În rest, stăpâna liniștea și seninătatea. Doar „Doamne miluiește”, din străfunduri. Ai lui nu auzeau, dar știau.

În ceasurile de noapte, de liniște absolută, când vulturul Duhului priveghea și se ruga, au băgat de seamă o dată o lumină lină apărând din centrul chiliei, ceva ca un norișor prealuminos ieșind de-acolo. Erau clipe în care Grigorie se umplea de lucrările dumnezeiești cu care îl cerceta Sfântul Duh, cu Care vorbea cu adevărat.

A treia zi a ieșit la lumină, după ce gustase din belșug lumina dumnezeiască. Era oarecum bine dispus, dar veștile l-au întristat adânc. Ceruse să afle ce se petrece în cetate, cum mai merg treburile bisericești. Vrând-nevrând, ai lui l-au înștiințat despre cele petrecute - purtarea furioasă a credincioșilor față de episcopi, scandalurile zilnice dinăuntru și din afara bisericilor, confuzia ce domnea între sinodali, care acum se împărțiseră și mai adânc și se învinuiau unii pe alții de tulburarea Bisericii.

La auzul acestora, s-a cutremurat pentru o clipă, dar numai-decât și-a venit în fire. Era vremea unui alt dar care va arăta

mărinimia sfântului. A trimis oameni și i-a înștiințat pe toți responsabili bisericești din cetate. I-a adunat în leagănul Ortodoxiei – „Sfânta Anastasia”. Le-a explicat, i-a implorat să înceteze protestele și urâciunile împotriva episcopilor, să primească hotărârea lui, să se împace, să nu mai răspundă cu ură la reaua voire a dușmanilor lui. Ajunsesse să-i laude și pe cei ce nu meritau, doar-doar le va înmuia și îi va aduce spre împăcare. După-amiază și în ziua următoare a început a vizita bisericile în care se adunau credincioșii. Acolo, înaintea credinciosului simplu, care însă lesne este dus de val, se umplea de o emoție pe care nu și-o putea ține în frâu. Își deschidea inima înaintea lor și adesea ochii îi vărsau lacrimi pentru cei ce erau cununa lui, dovada izbânzii lui. Îl sfâșia iubirea lor curată și le răspundea asemenea. Îi mângâia în necazul lor, că-și pierduseră părintele duhovnicesc; și i-a încredințat:

- Nu vă tulburați și nu vă întristați că plec. Vă proorocesc în ceasul acesta că și fără mine veți spori în credință... Însuși Duhul mi-a dezvăluit aceasta; cu voi va fi. Un lucru voiesc de la voi: păziți curată credința în Sfânta Treime, precum v-am învățat. Și încă ceva: amintiți-vă de pietrele care au fost azvârlite în mine...

În asemenea clipe își pierdea cumpătul. Lacrimile îi curgeau pe obraji adânciți, supti, iar emoția trecea în credincioși și toate sfârșeau în lacrimi. Însă lacrimile acestea, cu toată amărăciunea lor, ardeau patimile și înșeninau inimile, inimi care erau de-acum gata să ierte și să caute pacea.

Cruciada lui Grigorie pentru împăciuire a reușit pe deplin. Duhurile s-au înșeninat, episcopii au răsuflat ușurați, mulțumiți. Lucrările acestea împăciuitoare i-au înțeleptit pe cei mai mulți dintre episcopii care îl loviseră pe Grigorie. În cele din urmă, au început și aceștia să întrezărească măreția și altruismul care îl anima... Fie și în ultimul ceas, tot era ceva... o mângâiere pentru Grigorie.

La Sinod nu s-a mai dus. S-a întâlnit însă cu mulți episcopi, pe care i-a jurat să se împace întreolaltă. Mai mult, stăruia să explice cu orice prilej că pleacă de bună voie, nu pur și simplu pentru că îl alungă vrăjmașii lui. Nu se cade, așadar, ca vrăjmașii aceștia să considere drept o victorie demisia lui, căci însuși o voise; de aceea o și făcuse.

Majoritatea episcopilor, și întâi de toate cei care îl cunoșteau pe el și de Dumnezeu insuflata lui teologie, nu puteau să se gândească la alt arhiepiscop pe tronul Constantinopolului și în catedra Sinodului. Se jeleau pur și simplu și erau arțăgoși cu oricine li se părea suspect că a contribuit la această turnură a evenimentelor.

Își ia rămas bun de la toți și își face apologia lucrării lui în cetate

Sâmbătă seara s-a închis iară în chilie. Vestise că a doua zi, ultima duminică din iunie, va liturghisi la catedrala Sfânta Irina. Zilele treceau. Se grăbea să plece. Câtă vreme rămânea în cetate, nici nu cutezau să aleagă vreun succesor la tron, nici Sinodul nu mai lucra normal. Trebuia așadar să le dezlege mâinile, care le fuseseră legate de respectul față de persoana lui și de frica – sau, pentru unii, nădejdea – că se va răzgândi: nu cumva să-și schimbe părerea și să vrea să rămână, retrăgându-și demisia. Căci, într-adevăr, dacă ar fi voit, putea schimba cursul evenimentelor și în ceasul acela. Poporul era cu el, cei mai mulți dintre clericii orașului de asemenea, la fel și mulți dintre episcopi. Dar nu se mai puneau problema.

S-a ridicat din pat istovit de strădania de-o zi întreagă de a împăca și a potoli spiritele, dar nici mintea, nici nervii nu-l mai ascultau. S-a lăsat puțin pradă somnului. S-a trezit după miezul nopții și s-a rugat. Apoi, înțelept, a luat lucrurile de la început:

- Doamne, luminează-mi mintea să văd limpede. Iubesc mult – Însuși știi – turma Ta și aș avea multe de făcut aici. Dar iată cum se întâmplară lucrurile, cu atâta ură împotriva mea, atât de bolnav... cum să rămân? De altfel, pururea voi vorbi despre Tine, Preasfântă Treime; gura mea va tâlcui și se va lupta pentru Tine. Cât despre Biserică... voi plânge pentru ea, ce altceva aș putea face? Să mă mai lupt iar cu episcopii, nu mai îndur. Mă ia leșinul de fiecare dată. Mi-e rușine s-o zic, dar câțiva dintre ei sunt lupi, puși pe căpățuire... Îngăduie-mi să merg la liman... M-am păgubit, pe marea aceasta învolburată, Hristoase, Împăra-

tul meu, de viața cea întru liniștire... de a mă ruga ore nesfârșite, de a mă încredința Ție, de a viețui doar Ție, de a Te respira doar pe Tine... M-ai lăsat, Hristoase, fără fericita dulceață a strălucirilor luminii Tale dumnezeiești... Mi-e atâta dor de asceză și de rugăciune... Acolo nu mă vor mai afla vrăjmașii... Acolo nădăduiesc să mă miluiești iarăși, să-mi trimiți lumina Ta, să-mi îngădui iarăși să vorbesc cu Tine, să Te văd în strălucirea Ta dumnezeiască cu ochii inimii, pe care Tu să mi-i curățești de patimi... Îngăduie-mi să merg în locurile cele sălbatice, căci doar acolo voi putea fi cu desăvârșire lângă Tine... Acesta-i limanul pe care l-am dorit pururea... Acolo n-o să mai am cinstiri și bătai din palme, tronuri și palate... îmi va fi de-ajuns Duhul Tău cel Sfânt, Acesta și nimic altceva... Spre viața aceasta sihăstrească, nădăduiesc, m-ai chemat atunci când mi Te-ai arătat în vis, pe când eram tânăr, dar și când, lângă Rhodos, mă înecau valurile.

Multe I-a spus lui Dumnezeu și mult I-a ascultat Dumnezeu. În cele din urmă, nu a schimbat întorsătura lucrurilor.

Ar fi plecat numaidecât, dar fără rămas bun și fără o apologie a lucrării lui de trei ani în Constantinopol. Aceasta s-a întâmplat în cea ultimă duminică din iunie, la „Sfânta Irina”. Biserica mare, lume multă, cei mai mulți dintre episcopi stând de față, de asemenea și mulți ofițeri. Marele teolog a liturghisit cu mare cuviință; cu o atâta și o asemenea cuviință, încât a atins străfundurile inimilor tuturor. Atmosfera era încărcată. Despărțirea iminentă năștea emoție, care încet-încet s-a prefăcut în străpungere duhovnicească, tainică. Vasul cel preasfânt al Duhului, Grigorie, era vlăguit aproape cu totul, dar stătea și liturghisea drept, întărit de puterea lui Dumnezeu.

Ajungând Liturghia la sfârșit, toți așteptau cu nerăbdare și durere ultimul cuvânt al celui mai mare poet și teolog al Bisericii și toți aveau încredințarea lăuntrică cum că teologul ce le stătea înaintea era sfânt și luminat de sus. Știau și că – secret obștesc – de omul acesta unii se folosiseră fără rușine și-l siliseră să plece. De aceea, simțământul amărăciunii pătrundea și lua locul evlaviei liturgice a poporului.

A rostit apoi și otpustul - „Pentru rugăciunile...”. Stătea mai jos de ușile împărătești, înaintea lor. Îi privea cu o iubire

profundă, ușor gârbov, cu o privire negrăit de limpede, barba albă curgându-i pe piept, fruntea dreaptă, luminată lin - înfățișare de om sfânt. Toți își țineau răsuflarea.

A vorbit liniștit, cu toate că înlăuntrul lui se învălmășeau puihori de simțăminte și stări sufletești.

- Îmi voi face apologia - spuse, privindu-i pe episcopi și pe dregători -, darea de seamă privitoare la lucrarea mea aici, în capitală.

Și, îndată ce privirea îi căzu pe credincioșii simpli, grăi:

- Apologia mea sunteți voi; voi știți totul, voi să adeveriți dacă tot ce v-am spus a fost adevărul; voi sunteți cununa mea și slava mea. Da - spuse întorcându-se spre episcopi -, marea și dreptmăritoarea turmă a capitalei era risipită, aproape nu exista... Își uitase credința. Și ați venit, fraților, în cetate, admirând bisericele pline, buna rânduială, psalmodia, căldura credincioșilor, dreapta credință; Dumnezeu este slăvit cum se cade... Câți ajung acum aici nu-și cred ochilor... Minunată prefacere, neînchipuită... Se întărește credința ortodoxă, se propovăduiește dreapta învățătură.

S-a oprit puțin să răsuflă și, cu o încredințare de nezdruccinat, dar și cu mândrie, a continuat:

- Acestea le-am adus, fraților; acestea le-am făurit eu aici, în capitala cea mare, în buricul pământului, care stăpânește și unește Răsăritul și Apusul. Aici îi întâlnești pe toți și pe toate. Orice putere și stăpânire este aici, se întinde pretutindeni. Orice credință se întemeiază și se urzește aici în capitală, se impune în toate cetățile. De aceea am ostenit atât, de aceea am suferit atât, de aceea am fost lovit cu pietre, ca să zidesc lăcașul Ortodoxiei, puternic, tare... De vă îndoiiți de ceea ce spun, priviți poporul din jur, întrebați preoții, citiți-mi învățătura ce se răspândește pretutindeni...

Toți ascultau cu luare aminte și nimeni nu cuteza să-l întrerupă pe vorbitor, precum se întâmpla adesea la omiliile lui. Și în vreme ce-și înfățișa faptele, a fost ajuns de tristețe. Și-a amintit câte vorbe urâte răspândiseră cei răi de gură în popor și învinovățirile pe care i le aruncaseră; cele despre lașitate, că se purta - chipurile - cu defetism înaintea arienilor și a vrăjmașilor

lui; că nu avea îndrăzneala de a-și înfrunta vrăjmașii, de a-i pedepsi pe eretici... că nu se purta ca un nobil, cu autoritate și lux, care se potriveau rangului lui. Nu a șovăit să amintească cum că unii îi caracterizau cuvintele și purtarea drept curvești. Până aici ajungeau cu jignirile! Le-a explicat pe cât a putut purtarea sa, simplă, cuviincioasă. Nu se cădea să se răzbune înaintea nemericilor de arieni; era mai mare trebuință de pace decât de război; fastul exterior și luxul nu le-a iubit niciodată. Câți au vrut să înțeleagă, înțeleseseră; ceilalți rămaseră încrâncenați.

A crezut că prezența atâtor episcopi și atâtor oameni ai Bisericii impune prezentarea, foarte pe scurt, și a teologiei pe care o dezvoltase prin excelență la Constantinopol. Să spună, deci, ce chestiuni teologice ale vremii l-au preocupat și ce soluție le-a dat. Trebuia ca toți să știe exact ce învățase.

Știa că lucrul acesta e de mare însemnătate, căci toate câte le propovăduise erau rodul luminării Duhului Sfânt, deveniseră deja credința și învățătura întregii Biserici: triadologia, pnevmatologia, risipirea neînțelegerilor legate de termenii „ipostas” și „persoană”, distincția dintre fire și însușiri în ceea ce privește Persoanele dumnezeiești și celelalte lucruri, la care ne-am referit în capitolele anterioare.

Amărăciunea l-a împuns iarăși și și-a întors cuvintele în altă parte:

- Să-mi zică, dar, cineva dacă prin rangul meu am vătămat norodul, de-am urmărit ceva pentru mine însumi, de mi-am așezat oamenii în slujirile de seamă, de-am împovărat bănește Biserica... Am ținut, prieteni, preoția deasupra tuturor acestora, n-am dat pricină să fie defăimată. M-a văzut oare cineva iubind puterea? M-am purtat cu trufie? Am alergat să urc pe tronuri? M-ați văzut vânturând ușile palatului, deși îngăduit mi-era să merg oricând așa fi poftit?

Sosise ceasul să-și ceară plata tuturor acestora:

- Plata, iubiților... doar nu mă veți lăsa fără de plată; am lucrat cu bună credință virtutea... Ce cer, așadar, drept răsplată? Să-mi îngăduiți să mă odihnesc, să-mi cinstiți albul tâmpelor și al bărbii, înțelegând că trebuie să vină și ceasul plecării mele. Îmi vedeți dar, șubreda sănătate; abia de pot sta în picioare și de pot

vorbi. De-ajuns cu prezidările și cu sălbaticile valuri ce au venit asupra-mi. Să unesc Răsăritul și Apusul – aceasta am voit-o; dar frații s-au răzvrătit împotriva mea. Pe de-o parte m-așezau în tron, pe de alta căutau să mă alunge de pe el. Ce să zic?... Căutați-vă arhiepiscop pe plac, iar mie dați-mi pace. Mare greșală, însă, să căutați retori în loc de preoți, păzitori de vistierii în loc de păstori de suflete, popi cu putere lumească în loc de preoți sfinți... Faceți-mi așadar bucurie și îngăduiți-mi să merg cu pace în pustie!

Cuvântul pe care Grigorie l-a rostit în dimineața aceea aduna în sine o mulțime de lucruri și de simțăminte aprinse. Prăpăd simțea în sinea lui, căci multe i se îngrămădeau în inimă și în minte, căutând ieșire, căutând să prindă chip și să se prefacă în cuvinte. Dar aceasta nu le era cu puțință tuturor, ci doar puținora. Se cădea să mai și sfârșească oarecând și să-și ia rămas bun. Dar de la cine să înceapă a-și lua rămas bun? A început de acolo de unde se cădea, de la iubirea lui cea mare, „Anastasia”:

- Rămas bun, iubita mea Anastasia, lăcașul învierii Ortodoxiei. Rămas bun, biserică cea mare a Sfintei Sofia; rămas bun, „Sfinților Apostoli” și tu, catedrală a mea iubită („Sfânta Irina”), a cărei înălțime dă naștere pizmei tuturor. Rămas bun și vouă, episcopilor sinodali, preoților, melozilor și psaltilor, diaconiștelor și fecioarelor, și vouă, celor ce trăiți în feciorie, în iubirea de săraci și de orfani. Rămas bun...

Și îndată emoția l-a cuprins, înecându-l. S-a oprit, încercând să se stăpânească, apoi a urmat:

- Rămas bun, iubirii mei frați, care m-ați primit și m-ați adăpostit, care mi-ați stat alături și mi-ați purtat de grijă în bolile mele. Rămas bun și vouă, celor ce vă îmbulzeați să mă auziți și să-mi scrieți cuvintele. Rămas bun, preaputernice împărate; rămas bun și ție, palatul împărătesc, dregătorilor și slujitorilor. Aplaudați-l pe retor, strigați-vă entuziasmul, căci nu mă veți mai auzi... Îmi voi curma cuvântul, însă nu pentru totdeauna! Dacă nevoia o va cere, oriunde aș fi nevoindu-mă, iarăși mă voi prinde în lupta pentru adevăr!

Salutul îi deveni atotcuprinzător:

- Rămas bun, Răsăritule și Apusule. M-am luptat pentru binele vostru și-s nevoit să-mi las tronul. Dar oricine își pierde

tronul cel de-aici, mai înalt tron dobândește în cer. Bucură-Te, Treime Sfântă, frumusețea mea și râvna mea, rămâi întru poporul acesta și mântuiește-l!

Rămăsese cuvântul cel de pe urmă. De Dumnezeu însuflatul părinte n-a putut să nu le ceară:

- Fiilor, păziți cele ce v-am învățat și amintiți-vă împrășcările cu pietre asupra mea. Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi cu toți. Amin.

Așa își pecetlui uriașa sa lucrare din Constantinopol. Obștea, episcopii, dregătorii și norodul fuseseră înecați de emoție și singurul lucru pe care l-au mai putut face a fost acela de a se minuna de sfântul bărbat și de a plânge înlăuntrul lor pierderea lui.

Clipa era sfântă și măreață, nu era loc de împotriviri... Precum în vremea înmormântării oamenii stau împrejurul iubitului lor frate adormit, fără a-i cere să se întoarcă iarăși la viață, tot astfel nici pe lângă Grigorie nu stăruiau cerându-i să-și schimbe gândul.

După ce și-a sfârșit cuvântul, a rămas preț de o clipă privindu-i cu dragoste și nostalgie pe iubiții lui credincioși, turma sa. Îi iubise mult și suferise mult pentru ei. De acum nu-i va mai vedea... Ce a gândit, ce l-a durut mai mult în clipa aceea – nu ne-a spus-o.

S-a înapoiat în Sfântul Altar, s-a lăsat pe primul scaun pe care l-a găsit... Era îngrozitor de istovit, sleit de puteri. A trecut destulă vreme până să-și mai vină în fire. L-au ajutat să-și scoată sfintele veșminte și apoi, sprijinindu-l, au ieșit prin ușa cea dinspre miazăzi a „Sfintei Irina”. L-au urcat în mica trăsură și au pornit. Când s-au apropiat de Augusteu, Eupraxie a întrebat cu glas scăzut dacă vor intra înăuntru la împărat și la eparh, care se înapoiaseră deja de la „Sfânta Irina”.

- Nu, fiule, de-ajuns... la chilie; ce să caut eu – biet provincial străin – în palate?...

Calul a trecut la pas pe lângă hipodrom și au intrat pe drumul cel mare. Au lăsat în urmă Piața lui Constantin și au ajuns grabnic la conacul lui Avlavie. Ieșiseră cu toții să-l vadă... să le zică o vorbă; însă era sleit de puteri. L-au dus de-a dreptul în casa

cea mică și l-au băgat în chilia lui. S-a lăsat pe patul de lemn și abia a mai șoptit celor din jur:

- Măine, mâine o să plecăm.

Plecarea

Nu prea erau multe lucruri de strâns; de mobilă, nici vorbă. Haine scumpe, ca acelea pe care, murind, le lăsase fratele său Chesarie nu existau. Încăpeau toate într-un cufăr. Doar cărțile erau numeroase; teologico-bisericești, poetice și filozofice.

Avlavie rânduise cele ale călătoriei. Un car strașnic, cu doi cai. Însoțitorii istovitului arhiepiscop erau proprii lui oameni. Nu-l părăsiseră la ceasul cel greu, precum se întâmplă de obicei. În ceasul în care cel puternic cade, se fac nevăzuți și cei care i-au stat alături.

Vasul cel ales al Duhului nu-și dorea lacrimi de despărțire. Mai bine să nu știe creștinii cetății când anume pleacă. De alt rămas bun nu mai era nevoie; suitele onorifice îl stânjeneau cumplit. Duminică seara, când și-a mai revenit, i-a strigat pe Avlavie și pe Teodosia, verișoara lui. Le-a adus nesfârșite mulțumiri; chiar și laude, căci făcuseră tot posibilul ca Grigorie să poată învia Ortodoxia: îi dăduseră casa, curtea, slujitorii.

Luni, înaintea zorilor, s-a pregătit. A deschis ușa chiliei și s-a dus vizavi, la biserica Sfintei Anastasia. A intrat, a înaintat și a îngenuncheat lângă Sfânta Masă... Tot lângă Sfântul Jertfelnic se ruga odinioară și fericita lui maică, Nonna, și acolo o aflase ceasul morții. Grigorie s-a rugat, și-a deschis inima și a adus slavă și mulțumire lui Dumnezeu, mărturisindu-I și amarul și suferința. Toate se sfârșiseră. Ceea ce-l mai încerca din când în când era amărăciunea provocată de vrăjmașii săi, o durere profundă, care parcă se asemăna puțin urii. Îl va ajuta bunul Dumnezeu să o biruiască? A cerut aceasta fierbinte și a vărsat râu de lacrimi. Apoi și-a amintit iarăși de fiii lui duhovnicești, de clerici, de neputința episcopilor. Se ruga lui Dumnezeu pentru toți:

- Împacă-i, Doamne, dă-le înțelegere întreolaltă și cele două mari daruri ale Tale: credință ortodoxă și inimă curată... Să

păzească învățătura cea dreaptă și să se nevoiască spre curățirea inimii de patimi. Iar de mine, Doamne, îndură-Te și mă apără; dragostea cea de la Tine, aceasta o poftesc, ca neîncetat lângă Tine să fiu, Ție să vuez, suflarea mea; nimic altceva nu-Ți cer...

Când a ieșit din biserica lui cea iubită, asudat și sleit de vlagă, se luminase bine, deși soarele încă nu se ivise din marea Marmara. Însoțitorii erau gata de drum. L-au petrecut Avlavie și Teodosia; poate și Grigorie al Nisei și Amfilohie de Iconiu, vărul Teodosiei. Carul l-a primit pe vulturul rănit al Duhului, a ieșit din ograda conacului, a înaintat puțin spre stânga și apoi a intrat la dreapta, pe strada lui Maurian - o stradă cu pridvoare și multe prăvălii.

La ceasul acela însă, toți și toate dormeau încă; era o liniște desăvârșită. Aceasta voise și Grigorie. Urmând drumul acesta, au ajuns la Perama, portul Cornului de Aur. Îi aștepta o plută, un soi de barjă. Apele micului golf erau liniștite. Tăcerea se spărgea doar când apărea ici-colo câte un barcagiu, câte un pescar.

Fără voie și-a amintit... Aproape cu trei ani în urmă, prin octombrie-noiembrie 378, tot o barcă îl aducea în cetate, străbătând golful Cornului. Atunci, însă, era multă lume. Arienii, hui-duindu-l, ocărându-l, aruncând în el cu pietre... ce nu-i făcuseră?! Se mâniase diavolul văzând trâmbița cea mai aleasă a Duhului venind să învie credința ortodoxă și s-o întărească cu strășnicie. Cum, dar, să nu se mânie? Însă acum, că alesul lui Dumnezeu își săvârșise lucrul venirii lui aici, toate erau liniștite.

Carul și însoțitorii, cu puțină osteneală, au urcat pe plută. Din pricina răcorii de dimineață și a amintirilor, Grigorie părea mai înviorat, mai bine dispus. La un moment dat, cum stătea în picioare, pe plută, se întoarse, scrută cu privirea cetatea și fu auzit murmurând:

- Cetate a cetăților, slava mea și asuprirea mea, am făcut pentru tine tot ce m-a luminat Dumnezeu... pentru tine și pentru întreaga Biserică. M-ai împroșcat cu pietre, m-ai slăvit, de puțin nu m-ai ucis; acum mă alungi, bolnav fiind... Mă doare, Doamne, din pricina chinurilor acestora, însă harul Tău mi-e de ajuns.

Restul vorbelor nu s-au deslușit, și nimeni nu l-a întrebat. Însoțitorii îi respectau clipele de singurătate, acelea în care dădea frâu liber firii lui poetice.

O călătorie istovitoare, dar dătătoare de viață

Bine hrăniți, caii alergau sprinteni; ajunseseră la strâmtoarea Bosforului, care desparte Europa de Asia. Urma să se îmbarce din nou pe o plută; de data aceasta, mai mare. Sosiseră pe coasta asiatică, la Hrisopolis. Caii și inima lui Grigorie alergau de acum către iubita Capadocie. Avea pe atunci doar cincizeci și unu de ani, însă se simțea îmbătrânit, tare îmbătrânit, cu totul sleit de puteri.

Cu cât se depărta de Bosfor, intrând adânc în pământul Asiei Mici, cu atât se simțea mai bine. Pricinile de amărăciune dispăreau, parcă, una câte una. Nu-și amintea să mai fi făcut vreodată în viață o călătorie atât de obositoare. Poate în acele două rânduri când mersese cu mularul, de la Nazianz la sihăstria lui Vasile, la râul Irisului. Pe atunci avea treizeci și unu de ani.

Acum era o vreme minunată; cel mai binecuvântat anotimp pentru pământul nesfârșit al Asiei Mici. Apele cele multe făceau să înverzească totul, dând roadă pomilor. Pomi de tot felul - peri, meri, mai sus cireși... grădini îmbelșugate pretutindeni. Munții cei înalți, verzi la poale, apoi pietroși către vârf, răcoreau aerul, ușurând zăpușeala drumeților. Munții, lacurile, ierburile, dealurile, grădinile, turmele și păsările, totul făcea să se umple de aer proaspăt pieptul suferind al marelui nostru teolog, plămânii aceia secătuiți de asceză, de truda istovitoare, de vrăjmășia ereticilor și de pizma episcopilor celor de aceeași credință.

Când și când, văzându-l așa de întinerit și înviorat, tovarășii de călătorie vorbeau între ei despre o minune. Firește, nu însemna că s-a însămănătoșit pe deplin, dar își recăpătase puterile, puținele lui puteri, și îi dispăruse gândul morții, care îl urmărise în ultimele zile. Și cu cât se apropiau de Nazianz, lăsând în spate lacul Ghiolului și apoi Colonia, cu atât se înviora mai mult. Amintirile prindeau viață și începuse a istorisi întâmplări și călătorii din anii tinereții. Tovarășii de drum pricepuseră că aceasta îl ușurează mult și se prefăceau și ei a voi să-l asculte.

ULTIMA ACTIVITATE LA NAZIANZ ȘI ARIANZ

În sfârșit, în pământul copilăriei

În primele zile ale lui iulie a ajuns la Nazianz, vatra lui strămoșească, unde își îngropase părinții și frații. A mers mai întâi la morminte, unde a îngenuncheat și a plâns ca un copil. Iar lacrimile îi erau amare, tare amare. Plângea că nu mai avea pe nimeni în viață, să-i stea alături, să-i împuțineze chinul. Și își dorea să se afle grabnic alături de ei, în brațele părintești ale Tatălui, unde nu este întristare, nici suspin, ci viață fără de sfârșit.

Preotul Clidonie, bogat, odinioară înalt dregător, nevoitor, purta încă de prin 375, din porunca lui Grigorie, grija păstoririi Nazianzului. Cum a auzit că a sosit Grigorie, a alergat să-l întâmpine, să-l primească. Grigorie își dăduse toată averea sa Bisericii, preoților și călugărilor. L-au dus, cu cinste, la vechiul conac al familiei lui, însă a rămas acolo foarte puține zile. Doar să-și vadă vechii lui tovarăși întru ale păstoririi, să se bucure cu prietenii cei din copilărie și să se odihnească după lunga călătorie.

Nu i-a priit însă odihna cea de puține zile la Nazianz. De cum au trecut primele emoții și îmbrățișările, l-au rugat cu toții să rămână acolo, episcop al lor. În zadar le explica:

- Eu mi-am lăsat tronul, Sinodul și palatele ca să mă închin vieții sihăstrești, nevoinței și rugăciunii, iar voi îmi cereți...

Aceia stăruiau. Iar cei mai răi de gură vorbeau pe ici și pe colo că nu-i înghite, că după tronul capitalei nu suferă să primească ceva mai prejos, ca episcopia Nazianzului.

Vorbele acestea, desigur, se răspândiseră și prin celelalte episcopii. Le încuviințau chiar și unii dintre episcopi. Grigorie a aflat abia mai târziu de toate aceste zvonuri și s-a întristat mult. A dezmințit prin scrisori toate câte fuseseră spuse împotriva lui, învinuindu-l de îngâmfare și mândrie.

Chiar și Clidonie stăruia pe lângă Grigorie. Îl presa să intervină pentru a se aduce un nou episcop la Nazianz. Desigur, știindu-și lipsurile – mai ales în cele ale teologiei –, voia să fie scutit de răspunderile episcopale. Așa încât Grigorie a început numaidecât demersurile către episcopii capadocieni, îndeosebi către episcopul Tianelor, să aleagă episcop Nazianzului.

La iubitul său liman, Arianz

Fiindcă avea atâta încredere în Clidonie și fiindcă nădăjduia că-l vor asculta episcopii capadocieni, Grigorie a plecat la Arianz. Minte și inima îi erau deja acolo, la liniștea de acolo. Visa să se nevoiască acolo, să re trăiască vechile experiențe, să-și sfârșească viața închinându-se cu totul Domnului.

La răsăritul soarelui a părăsit Nazianzul. A trecut pârâul Karasou și dealul din fața Nazianzului. A apucat spre nord-est, către Tiberini, regiune numită azi Sivrihisar. Doi mulari și Eupraxie – aceștia îl însoțeau pe Grigorie. Unul dintre mulari îl purta pe Grigorie, trâmbița cea aleasă a Duhului, puțin gârbov și tăcut. Celălalt, câteva lucruri trebuincioase și multele cărți, care-l făceau pe sârmanul dobitoc să gâfâie la urcușuri. Înaintaseră 5-6 kilometri către nord-vest. Întâlniseră drumul ce vine din Colonia și merge spre Nigdi. S-au oprit la Tiberini la cel dintâi han. Dobitoacele și-au mai tras răsuflarea, au mâncat hulpav puțin orz, iar Grigorie s-a mai dezmoțit. Eupraxie a mâncat și el câte ceva, apoi au pornit iarăși la drum. Au lăsat însă drumul cel mare și au apucat spre miazănoapte, pe cărarea ce ducea la Arianz. Urcuș și dealuri. În zare se vedeau numeroasele vârfuri ale muntelui celui mare. Pe dealurile de lângă munte era Arianzul. Deja se vedea. Cum l-a zărit, Grigorie s-a umplut în sinea sa de o emoție dulce. Chipul său brăzdat de atâtea necazuri a fost cuprins

de veselie, un zâmbet luminându-i fața. Cât de dragi îi erau locurile acestea! Și nu fiindcă se născuse aici, ci pentru că, de demult, locul acesta era legat de marea lui dorință, de prima și nestinsa lui iubire – iubirea de viață sihăstrească. Se gândea:

- M-am luptat cu ereticii și vrăjmașii, am scris cuvântări, am propovăduit, am păstrat poporul lui Dumnezeu; m-au prigonit, m-au împroșcat cu pietre, au încercat să mă omoare; am urcat pe tronurile cele înalte, am intrat în palatele cele împodobite cu aur, m-a cinstit împăratul, m-au făcut întâistător al Sinodului; m-au urât, m-au dat jos de pe tron, m-au îmbolnăvit, am ajuns un bătrân neputincios și iată... fie și atât de târziu, iată-mă venind, iubita mea isihie, să mă încredințez ție, să petrec în rugăciune neîncetată și să am lacrimi de pocăință – de altceva n-am trebuință. Împlinește-mi, Doamne, pofta aceasta: risipește piedicile și pe vrăjmași și îngăduie-mi să trăiesc în sânurile Tale, să pomenesc numele Tău mai des chiar decât răsufu. Vino, Duhule Mângâietorule, luminează-mi mintea mea cea tulburată să poată deosebi patimile ce-o cuprind, să caute curățirea de ele, spre a pătrunde întru lumina adevărului, la Tine Însuși, Duhule Sfinte...

Peste puțin, au intrat în Arianz. În jur, toate îi erau cunoscute și iubite – câmpul, miriștea de grâu, iar ceva mai încolo locul sălbatic cu turmele de oi și, mai sus, de capre. Pietrele, colibele, staulele, animalele, sătenii... toate îi zâmbeau. Mai mult: alergau și se îmbrânceau, care să-l întâmpine mai întâi... iar el le îmbrățișa cu ochii, râdea ca un copil; i se strecurau în inimă și-i aduceau mângâiere.

În casa părintească

Lângă marea gospodărie a tatălui său, l-au întâmpinat cu multă căldură diaconul Grigorie și monahul Eustatie. Aceștia doi fuseseră rânduiți de către arhiepiscopul Constantinopolului, Grigore, înainte cu două luni, la 31 mai, stăpâni și moștenitori ai marii clădiri și ai gospodăriei și pământurilor pe care familia lui Grigorie le avea la Arianz. L-au ajutat cu băgare de seamă să descalece. Mai din pricina amortelii, mai din pricina bolii, îi era

greu să pășească. L-au ajutat și, cu pași mici, au înaintat spre poartă. Nu se grăbea, nu se sătura să privească la cele din jur – plugurile de lemn, sapele, găinile, rogojinile, samarele, puținele flori. Inima lui slăvea pe Dumnezeu, Care îi dăruise vederea acestora. Lucruri de nimic pentru alții, lucruri de seamă pentru el; îl odihniseră, îl umpluseră de bucurie... nu erau tronuri și palate, ca să-l doară, ca să-i împungă inima și să-l îmbolnăvească.

În sfârșit, l-au dus înăuntru și l-au așezat pe un scaun scund și moale. I-au dat apă rece, izvorâtă din munții cei înalți din jur. I-au zis primele cuvinte de mulțumire și, fără a mai pierde vremea, s-au înțeles unde să se odihnească. Ograda și animalele le dăduse deja definitiv lui Grigorie și lui Eustatie, care îi gospodăreau în folosul Bisericii și averea din Nazianz, așa încât acum era cu adevărat oaspete în propria sa casă. Însă acești doi moștenitori îl îngrijeau mai ceva decât pe un părinte.

A adormit ca un prunc, de parcă nu el ar fi fost acela care, cu doar câteva zile în urmă, se lupta cu puternicii împărăției... de parcă nu pe el l-ar fi hărțuit vrăjmașii și clericii cei îndărătnici! Unde mai pui și călătoria istovitoare, ce ținuse o săptămână întreagă. Toate acestea le-a făcut uitare pentru o clipă, ca să-și mai tragă puțin sufletul înainte de a intra iarăși în cuptorul răbdării.

Înainte de cântatul cocoșilor, și-a ridicat încet capul pe pernă, ascultând: o liniște desăvârșită. În iulie se luminează degrabă, așa că țăranii ies devreme la treabă, să o sfârșească repede, căci apoi îi prinde arșița. Însă nici chiar atât de devreme; Grigorie o luase înaintea tuturor. E adevărat, nu se mișca chiar în voie. Picioarele, suferinde și ele, nu îl țineau prea bine. S-a ridicat în picioare, lângă pat. N-a rezistat însă prea mult. S-a așezat pe scăunelul de alături. Fie și așa... bine că nu-l mai cuprinde amețala, că nu-l mai doare capul și stomacul. Putea, așadar, să se roage... A rămas multă vreme pe scăunel.

I-a mărturisit totul lui Dumnezeu. Întâi de toate, I-a mulțumit că-l adusese în vechea casă părintească, la liniște. I-a mulțumit apoi că se simțea bine, că nu mai avea durerile acelea cumplite. I-a mulțumit încă și pentru binele pe care i-l făcuseră vrăjmașii:

- Să-i ai în pază, Hristoase, și împacă-i pe ei. De nu erau aceștia și boala mea, acum n-aș fi aici, în liniște, să mă pot ruga

fără împrăștiere; Preabinecuvântată Treime a mea, Îți mulțumesc că mă pot încredința Ție, că-mi pot întoarce mintea spre frumusețea Ta, că-mi ții inima întru ale Tale... Să rămână acelora tronurile și stăpânia... Eu doar pe tine Te doresc; de aceea am aruncat toate și am venit aici, să fiu alături de Tine... Eram bogat și acum am sărăcit, dar sunt ușor, putându-mă ridica la Tine, și curat, să poți sufla înlăuntrul meu ca o adiere de viață făcătoare...

Nu-și uită „Anastasia”, dar poștește doar pustia

Când discul de foc al soarelui a apărut întreg de după munte, Eustatie a bătut în ușă, sfios. Arhiepiscopul, adâncit în sine însuși, nu l-a auzit. A împins ușor ușa, să vadă ce mai face arhiepiscopul, și l-a văzut pe scăunel, cu fața aplecată și luminoasă. Eustatie a șovăit, dar Grigorie a priceput și i-a făcut semn. Eustatie s-a apropiat pe tăcute, rămânând nemișcat lângă el, și a așteptat destulă vreme până ca Grigorie să-și sfârșească rugăciunea și să se întoarcă în lumea aceasta.

L-a ajutat să se ridice și să facă ceva pași prin odaie. Lui Eustatie i-a venit în minte Constantinopolul:

- Aici, părinte, n-avem bogăția și strălucirea cetății...
- Ce să-i faci, fiule? Eu le-am și uitat.
- Cum, părinte – zise iarăși Eustatie –, atât de repede?

- Lesne, prea lesne, sărmanul meu Eustatie. Doar oamenii cei buni și simpli... aceia ce alergau să mă audă, pe aceia doar nu-i pot uita. Mi s-au încuibat în minte și-n inimă, precum pe-atunci își încuibau cuvintele mele în inimile lor. Când aud că am înviat Ortodoxia în cetatea cea mare, înțeleg că am înviat dreapta credință în inimile oamenilor acelora; desigur că și în inimile clericilor și ale dregătorilor, dar oamenii aceștia simpli au fost cei dintâi care mi-au urmat, și cei mai mulți.

Se opri vulturul cel suferind, își ridică ochii spre apus și prinse a visa... și a șopti, ca pentru sine însuși:

-Să fi văzut ce era în „Anastasia” mea... Ah, Eustatie, le-am uitat pe toate, toate bisericile mărețe și minunate ale cetății... dar „Anastasia” mea n-o pot uita... Să fi văzut cum alergau oamenii

într-acolo și cum li se schimbau inimile, cum se făceau ortodocși, fii ai mei, numeroși fii ai mei, nenumărații mei fii... Și eu i-am părăsit... Să ai atâția fii, trup și suflet alături de tine, și apoi să rămâi părinte fără fii... Cine-i mai hrănește acum, cine le mai potolește setea cea duhovnicească? Părintele lor a murit... Nu-mi pasă de tronuri, însă mă gândesc... altul va fi de-acum părintele celor pe care eu i-am născut... și-o să li se facă părinte fără osteneală, fără să fie împroșcat cu pietre... De-ar avea însă fiii mei hrană duhovnicească, mi-ar fi de-ajuns. Vezi, am propovăduit cu tărie Treimea, le-am arătat tuturor adevărul și nu m-au răbdat, le-am ajuns povară... Să-i fi văzut, bunul meu Eustatie, învinuindu-mă și aruncând cu pietre în mine, toți laolaltă! Și acum, în Sinod, chinuindu-se să mă alunge...

Eustatie l-a întrerupt, discret, cu câteva vorbe. Ceea ce spunea bătrânul îl durea mult, și aceasta nu era bine; acum trebuia să se înzdrăvenească; fără amintiri neplăcute. Dar cum să le uite? Nu era deloc lesne, chiar de s-ar fi străduit mult. Oricum, îi era tot mai bine, pe zi ce trecea. Starea lăuntrică, picioarele... i se vindecau treptat.

Ieșea și se plimba singur. Trecea pe lângă țarini și ajungea până către desișul pădurii din apropiere. Mult deasupra ei, pe coastele muntelui, scruta cu durere în suflet peșterile unde în urmă cu zece ani se închisese și se nevoise aspru. Privea îndelung și în adâncul sufletului îi tresărea un dor: „Când mă voi face pustnic iarăși, sihastru pentru totdeauna...”

Adesea însă îl cuprindea și durerea:

- Slăvit să-Ți fie numele, Treime Sfântă! Dar numai chin și piedici ai adus asupra mea! Milostivește-Te, Hristoase, nu mai pot! Oare nu-i drept ceea ce-Ți cer, ceea ce Ți-am făgăduit de tânăr, să mă fac sihastru, să mă lepăd de toate și să mă rog neîncetat? Îngăduit-ai tuturor diavolilor să mă lovească; nu mă vezi sfârșindu-mă? Am ajuns ca o cârpă lepădată, netrebnică, la nimic bună... abia de mă târăsc, și aceștia tot mă pândesc, doar-doar oi cădea și m-oi face țândări...

Dar în ultima clipă își veni în fire și băgă de seamă că a cam întrecut măsura:

- Însă bine faci, Hristoase al meu, căci sunt plin de patimi și de păcate; pe drept, dar, mă ispitești... Însă în sihăstrie mă voi sili și mai mult; cu nevoință și rugăciune mă voi curăți, îmi voi război patimile cu ajutorul cel de la Tine, spre a avea tron curățit, să rămâi întru mine pururea singurul Împărat...

Zilele lui iulie trecuseră. August venise nemilos, fără a sta pe gânduri. Arșiță pretutindeni – ardea pământul; frigeau stâncile. Sătenii munceau doar dimineața, cât nu-i ardea prea tare soarele. Grigorie ieșea în fiecare amurg, să-și mai dezmoștească picioarele, mergând către munte, până pe unde începea urcușul. Se așeza pe o stâncă mică și-și arunca privirea când jos, către ogoarele trudite, când sus, spre înălțimile muntelui. Acestea îi furau totdeauna mintea...

Se tânguiește lui Dumnezeu și se încredințează mâinilor Lui

La începutul lui august, la Arianz veni Clidonie, cel pe care îl lăsase să păstorească biserica Nazianzului. I-a adus vești din cetate. Urmașul lui la tronul arhiepiscopal al Constantinopolului, tronul capitalei, ales de către sinodali, era Nectarie. O persoană respectată a cetății – era senator –, însă care nu fusese nicicând botezat. Bun și virtuos, dar catehumen încă! Și totuși, îl aleseseră arhiepiscop... Grigorie nu-și amintea să-l fi cunoscut.

La plimbarea sa de seara, luându-l și pe Clidonie, se arătă tulburat. Se așezară pe stânca cu pricina și, pe nesimțite, aduse vorba despre aceasta:

- Îți stânjenea puterea cuvântului meu, și acum și-au pus pe unul care nu scoate o vorbă... Nici n-a fost catehizat cum se cuvine... Ce să le mai zici? Le păsa, chipurile, de canoane, nu cumva să le calce, că fusesem făcut oarecând episcop de Sasima. Și acum, pentru ce calcă rânduielile bisericești, care zic că nu hirotonim cleric dacă mai înainte n-a fost încercat îndelung în treapta de creștin botezat? Acum le-a pierit grija canoanelor... Și, la urma-urmei, eu fusesem hirotonit pentru Sasima dar nu slujisem acolo niciodată!

- Așa-i, părinte – zise Clidonie –, dar acum toți zic, în cetate și pretutindeni, că-și amintesc de tine; cel dintâi, Nectarie. Mai toți episcopii pomenesc acum cu prețuire lucrul săvârșit de tine, toți – câți pricep – urmând teologiei tale. Îți citesc și-ți răscesc omiliile, ca să se facă buni ortodocși.

- Nu zic nu, fiule; și eu am priceput, plecând, că multora le pare rău de cele ce mi-au făcut... Dar vezi, cum să-ți spun, ceea ce-au făcut m-a rănit adânc, încât m-am îmbolnăvit și mai și... După ce că eram ca vai de mine, acum m-au rănit iarăși; mă simt groaznic.

- Tu zici aceasta, părinte, care totdeauna ai trecut peste toate amărăciunile și ai iertat tuturor atâtea și-atâtea?

- Nu, fiule, nu-s atât de mărinimos pe cât crezi. Mic și smerit sunt, înaintea lui Dumnezeu. Și să-ți mai spun ceva, o apucătură de-a mea. Atâtea rele a adus Dumnezeu asupra-mi, încât îmi zic în sinea mea: Doamne, mai mult decât lui Iov mi-ai dat să duc, cum le voi putea purta? Le rabd și-Ți dau slavă. Mă mai mâinii, e adevărat, mă jelesc lui Dumnezeu, apoi Ți cer iertare, cad în genunchi – dacă mi-e cu puțință, dacă mă țin picioarele –, plâng și-mi cer iertare pentru jelanie... Cine-s eu să mă plâng Lui, pentru cele ce vin de la El?

Păcatul cel primejdios al lui Grigorie

Clidonie asculta și se simțea adâncindu-se tot mai mult în sufletul marelui și de Dumnezeu insuflatului Grigorie. Se socotea norocos că-i dezvăluisese atâta din sufletul lui. Clidonie nu putea înțelege însă – deși trăise vreme îndelungată lângă Grigorie – ușurătatea cu care marele teolog își deschidea inima. Era atât de sporit duhovnicește încât se spovedea tuturor, public. Și acum voia, iarăși, să-și curățească inima de o greutate, de un păcat apăsător al lui:

- Știi, Clidonie, patimile pe care le-a îngăduit Dumnezeu asupra mea trebuie că au o pricină, și încă o pricină serioasă. Fiindcă nu-s vreun atlet al răbdării, să mă încarce Dumnezeu cu atâtea ca să dobândesc mai mare răsplată. Altceva trebuie să fie.

Și-am căutat îndelung înlăuntrul meu. Am căutat să aflu care-i greșeala aceea – dintre toate greșelile mele – care întristează cel mai mult pe Domnul nostru. Aceasta-i, firește, și pricina pentru care mă pedepsește Dumnezeu.

- Ce sunt acestea ce zici, părinte – îl întrerupse Clidonie –, ce mare păcat să-și găsească loc în sfințenia ta?

Grigorie nu voia însă întreruperi:

- Nu știi adâncul omului, Clidonie. Acolo unde se află tronul luminos al Duhului Sfânt, acolo se-ncuibează și păcatul. Ispita este meșteră și izbutește și ce nu ne trece prin minte.

- Dar bine, părinte, doar am văzut-o: tu vorbești cu Însuși Duhul Sfânt. În cel puțin trei rânduri te-am văzut strălucind de lumină dumnezeiască. Mi-amintesc de parcă acum ar fi, deși a trecut atâta vreme... Pe când trăia încă sfântul tău tată și, iarăși, după adormirea lui...

Vorbele lui Clidonie îl stânjeniră pe Grigorie, care urmă:

- Stai, stai și socotește puțin, nu spune asemenea vorbe... O să-ți povestesc, deci. Cu mine se-ntâmplă aceasta: m-am hotărât să mă lepăd de toate cele lumești, ca să mă închin întreg lui Dumnezeu, să am mintea doar la Dumnezeu. Ah, câtă seninătate îți vine din aceasta, câtă încântare afli la Dumnezeu... Le-am aruncat pe toate – și banii, și casele, și pământurile, și rangurile... Și-mi părea, iubite prietene, că nimic nu mă va mai împiedica. Îmi închipuiam că jertfa celor lumești și închinarea mea lui Dumnezeu mă vor face vultur atotslobod. Eram ușor de pluteam prin nori. Mă simțeam având aripi de aur, ce mă ridicau la înălțime, lângă tronul lui Dumnezeu. Gustam cele dumnezeiești și mă simțeam fericit... O stare mai presus de lume și de oameni; nimeni nu-mi putea împiedica avântul. Aceasta era, Clidonie. Mi-a dat Dumnezeu slavă duhovnicească și apoi m-a aruncat la pământ, la chinuri; a îngăduit să mă chinuie vrăjmașii și prietenii... Pentru ce? Pentru ce? E simplu, însă greu am priceput. M-am încrezut prea mult în mine însumi. Am îndrăznit mult, am arătat o îndrăzneală fără măsură în înălțimea la care zburam. N-am luat în seamă dibăcia diavolului, și Dumnezeu a îngăduit să pățimesc ce-am pățimit... Puseseră la cale chiar să mă omoare... Dar iarăși Te-ai milostivit de mine, Hristoase, și m-ai adus aici, în țarinile

mele cele iubite, să-mi petrec zilele mele cele de pe urmă... Dar cum le voi petrece, cu-atâtea boli peste mine?... Slăvit să-Ți fie numele, Doamne.

S-a oprit bătrânul; ostenise deja. Dar smulsese din adâncul sufletului lui cel mai subțire și mai primejdios păcat – păcatul și ispita ce se întâmplă marilor văzători de Dumnezeu, celor ce se ridică la înălțime cu aripile cele de aur ale nevoinței și se împărtaşesc de lucrările (energiile) dumnezeiești. Însă și acolo, la înălțimea aceea mare, ispita îi pândește... Doar prin mare smerenie rămâne omul la asemenea înălțime.

Aproape se înserase. Cărarea o știau amândoi preabine. De altfel, mult mai la vale, aștepta răbdător Eustatie, de cumva bolnavul Grigorie avea trebuință de mai mult ajutor. Încet, cu pași mici, s-au înapoiat în casa cea scundă. Li s-a dat ceva simplu să mănânce și apoi s-au retras. Grigorie s-a predat nevoinței lui celei dragi, rugăciunii, până după miezul nopții.

A doua zi dimineată, preotul Clidonie a trebuit să plece. A pus metanie bătrânului, l-a îmbrățișat, i-a reamintit să le scrie episcopilor pentru a alege episcop de Nazianz și apoi a urcat pe mularul său, care avea să-l ducă într-acolo.

Luna august s-a scurs în liniște. Se înzdrăvenea; încet, dar se înzdrăvenea... Se silea mult să se însănătoșească, să-și înceapă viața pustnicească. Acum, în starea în care era, avea zi de zi și ceas de ceas nevoie de cineva care să-l ridice, să-l ducă să se plimbe puțin, să-i pregătească mâncarea simplă...

Toamna sosise, binefăcătoare. Veștile ce-i soseau de la Constantinopol îl și mulțumeau, îl și oboseau. Oamenii de acolo nu-l uitaseră. Îi trimiteau salutări și scrisori. Le răspundea. Îi încuraja în lupta duhovnicească. Scria eparhilor Constantinopolului - celor de acum și celor mai vechi -, lui Sofronie și lui Ipatie, spre a le mulțumi pentru că îi stătuseră alături și pentru dragostea lui față de Biserică. Pe alții, care îi știau amănunțit luptele și pătimirile din cetate, îi lăuda pentru stăruirea lor în credința ortodoxă și le cerea să nu uite câte pătimise el însuși acolo și, desigur, împrôscările cu pietre.

Pe măsură ce trecea vremea, puterile trupești îi reveneau și putea din nou să se intereseze și să mijlocească în chestiunile

duhovnicești, personale sau materiale ale oamenilor din părțile acelea, ale rudelor și prietenilor.

Ieșea în fiecă după-amiază să facă câțiva pași – din zi în zi tot mai mulți. Dovadă că toate mergeau din ce în ce mai bine. Pe la sfârșitul lui septembrie, a început și să liturghisească. Se ținea bine pe picioare. Zi și noapte îi mulțumea lui Dumnezeu și-L slăvea pentru aceasta.

Nu încetează să-l amărască

Nu se putea însă ca ispitele să lipsească. Totdeauna năvăleau peste el, cum prindea cât de cât să-și tragă sufletul. De data aceasta, ispita venea dinspre Apus. Pe la sfârșitul lui septembrie – începutul lui octombrie, sosiseră vești din Aquileea Iliricului. Pe trei septembrie avusese loc acolo un sinod ce voia să se amestece în treburile Răsăritului. Desigur, toți îl ascultaseră cu atenție pe Maxim, acel cleric care găsisese adăpost în Constantinopol, la Grigorie, și apoi încercase prin înșelătorie să se facă arhiepiscop în locul lui, dându-l la o parte. Acum, nici mai mult, nici mai puțin, fără a ști prea bine ce se întâmplă la Sinodul ecumenic din Constantinopol, apusenii îl proclamaseră pe tâlharul Maxim arhiepiscop canonic al cetății.

Firește, Grigorie s-a întristat mult. Oamenii aceștia nu găseră de spus o vorbă bună despre Grigorie, cel ce înviase Ortodoxia în Noua Romă și pătimise atâtea pentru ea, însă avuseseră multe lucruri bune de spus despre tâlhar! Despre pseudoepiscopul Maxim, care în ultimul timp scria și punea în circulație poeme satirice. Le scria să-l batjocorească pe Grigorie – așa nădăjduia – și să-l defaime.

Veștile acestea l-au tulburat și s-a simțit călcat în picioare de către toți. În iunie, episcopii răsăriteni se lepădaseră de el. Acum, în octombrie, îl batjocoreau și apusenii... Care mai rămăneau? Nici Răsăritul, nici Apusul nu-i suferea măreția! În zadar l-a luminat Duhul Sfânt și l-a călăuzit să dezlege problemele teologice, să tâlcuiască, insuflat, cele despre Sfânta Treime, despre cele două firi ale lui Hristos și atâtea altele! Majoritatea

episcopilor Răsăritului și Apusului îl respingeau pe Grigorie. Și ce era ciudat era că, în vreme ce-l respingeau pe Grigorie, îi acceptau, treptat, teologia. Și în vreme ce astfel stăteau lucrurile cu majoritatea, puținii episcopi și teologi îl acceptaseră deja, conștient și public, și pe Grigorie, și întreagă teologia lui. Astfel, încet-încet, teologia lui și persoana lui, trecând peste conflictele personale, se impuneau general, tuturor. Însă acum, când de Dumnezeu luminatul teolog trecea prin clipe grele și avea nevoie, ca om ce era, de puțină mângâiere și căldură, acum îl aruncau în lături ca pe un lucru primejdios și netrebnic.

Vreme de trei-patru zile, pe chip i s-a întrezărit o ușoară melancolie. Și, cu toate că părea liniștit, petrecea în sinea lui ceasuri întregi de tulburare. Înțelesese aceasta până și Eustatie, care nu era prea bun cunoscător:

- Și nu-s niște neînsemnați, fiul meu, ci-s întâistătătorii poporului, preoții Celui Preaînalt... Cum de nu-și dau seama? Trebuia ca toți să fie împotriva mea? Ce le-am făcut? Le-am propovăduit Treimea. Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul, Dumnezeu Duhul Sfânt; am strigat-o până la cer. Iar ei s-au pus să mă omoare! Răsăritul și Apusul vrut-am să le unesc; rău lucru și-acesta? Le-am lăsat lor toate – tronuri, slavă... Ce altceva să fac? Să lepăd Treimea? Doamne ferește! Așa ceva n-am să fac. Chiar de m-ar omorî ori de m-ar arde, voi fi până la ultima suflare sfeșnic al Treimii. Viu sau mort, pe Aceasta o voi propovădui... Al Tău sunt, Treimea mea cea iubită! Aceasta mi-e datoria, a mea și a noastră, a tuturor... datoria cea de obște și lesne. De-aceea, oricât aș suferi pentru Treime, nu-s vrednic de răsplată. De altfel, doar eu am pățimit pentru Dumnezeu? Dar Isaia? L-au tăiat cu ferăstrăul! David, Pavel, Petru... câte n-au pățimit pentru Dumnezeu, fără să se plângă sau să murmure? Dimpotrivă, eu trebuie să-Ți mulțumesc, Treimea mea, că m-ai găsit vrednic pe mine, neînsemnatul, să Te propovăduiesc și să fiu prigonit pentru numele Tău!

Se lăsase tăcerea. De multă vreme Eustatie stătea jos, lângă episcop, așezat pe scăunel. Privea cu luare-aminte la chipul bătrânului și vedea pe el o seninătate sfântă. Episcopul se liniștise, de parcă o adiere ușoară, un duh dumnezeiesc îi străbătuse ființa și-i stinsese amarul durerii. Bătrânul biruise; Dumnezeu îi dăduse

iarăși pacea. Doar în brațele acesteia se putea ruga curat. Își aplecase ușor fruntea spre partea stângă a pieptului – acolo unde-i inima – și începuse să-L pomenească pe Domnul lui, întru simțirea minții... Liniștit, coborând tot mai adânc cu mintea în inimă, căutând să guste desfătarea prezenței lui Dumnezeu.

Oricât se mâniase, oricât se jelise de purtarea cea rea a episcopilor, sfârșise în seninul cel lăuntric și în rugăciune. De aceea și mulți dintre cei care îi primeau scrisorile îl vedeau recunoscător celor ce-l siliseră să se îndepărteze din tron. „M-a biruit pizma” – scria. „Lăsând însă tronul și slava lumească, am apucat-o spre liniște și m-am adunat înlăuntru meu.” Ce poate fi mai bun și mai dulce decât aceasta?

Iarna. Rugăciune, citit, scrisori, vizite

Iarna veni de-a binelea în noiembrie. Din fericire, Eustatie pusese oamenii să taie lemne din belșug. Din noiembrie, focul ardea zi și noapte. Boala lui Grigorie cerea căldură, din pricina artritei, a răsuflării greoaie și a celorlalte suferințe ale lui. Nu mai ieșea, după obicei, la plimbare. Când și când, doar câțiva pași. Se ruga, citea și scria. Scria îndeosebi poeme și scrisori. Toate stihurile îi erau despre cele suferite în cetate. Filozofa și făcea artă pe marginea întâmplărilor din acești ultimi trei ani.

Nu se simțea rău din pricina izolării sale în chilie. De altfel, totdeauna tânjise după liniște desăvârșită. Voia însă să meargă puțin pe jos, pentru a-și încerca și spori puterile. Pândeia clipa când își va fi dobândit toate puterile, ca să poată trăi fără ajutorul de zi cu zi al altcuiva. Însă clipa aceasta întârzia. Oricum, boala și slăbiciunea dădeau înapoi. Îi era tot mai bine. Așa că Eustatie și diaconul Grigorie îngăduiau multora să intre, să-l vadă și să-l asculte pe marele teolog. Erau mai ales săteni, toți lucrători ai câmpului ori păstori. Întrebau lucruri simple, dar de mare însemnatate în viața duhovnicească. Le era de ajuns, căci chipul episcopului era plin de iubirea pentru oamenii aceștia. Iar ei înțelegeau.

Veneau însă și alții la Grigorie. Rude, cum ar fi nepoții sau Valentin, mulți clerici, creștini cu carte și înalți dregători.

Aceștia băteau cale lungă ca să-l vadă și să-l audă pe încercatul și înțeleptul episcop Grigorie.

Decembrie înainta grabnic. Se apropia de mijloc când un gând încolți în mintea lui Grigorie: Să meargă în Cezareea. Să fie acolo la întâi al lui ianuarie, în ziua când se prăznuia pomenirea prietenului său, Vasile. Gândul acesta s-a prefăcut în inima sa în dor. Se cădea să-l cinstească pe marele său prieten, pe sfântul mitropolit al Cezareii; pe cel luminat de Duhul Sfânt să propovăduiască adevărul; pe cel ce ajunsese stâncă de care se izbeau risipindu-se ereticii și împăratul Valens.

În zilele acelea, după cincisprezece ale lui decembrie, au venit să-l vadă câțiva oameni din Cezareea. I-au spus și despre sărbătoarea Sfântului Vasile, cum că de anul trecut – adică din 380 – începuseră a-i cinsti pomenirea. Nu pare să fi fost niște soli anume trimiși, însă l-au rugat să meargă la praznicul Marelui Vasile; să meargă în mijlocul locuitorilor Cezareii, care îl prețuiau atât de mult.

Grigorie a tresărit în sinea lui. I-a încolțit un gând: ce poate fi mai de seamă decât să vorbească despre preaiubitul și sfântul său prieten?... Minunat gând! I-a laudat pe oaspeții din Cezareea pentru gândurile lor frumoase, le-a mulțumit pentru vizită, dar nu era încă lămurit ce va face. Starea sănătății îi era mereu schimbatoare. Va izbuti oare să călătorească în inima iernii? Și-o dorea însă atât de mult!

Hotărâște în privința statuii lui Vasile

Plecaseră cei din Cezareea. Câteva zile Grigorie s-a închis și mai vartos în sine însuși. Cu lacrimi și post, sporea în rugăciune, care se făcea tot mai curată. Trăia ore întregi în rugăciune adâncă, în rugăciunea inimii. Prezența Duhului Sfânt i se făcea simțită în toată ființa lui, până în cele mai mici unghere – mintea, inima, toate i se umpleau de o lumină lăuntrică ce îl desfăta, copleșindu-l... Clipe de fericire, de gustare din împărăția cerurilor se coborâseră la el ca o arună. Apoi, încet, fericirea aceasta îl lăsa

și rămânea nemișcat vreme îndelungă, neștiind ce să facă, desfătându-se cu ecoul stării aceleia fericite.

Într-o astfel de dimineață, după 20 decembrie, diaconul Grigorie intră în odaia bătrânului și-l găsi căzut pe gânduri. Își sfârșise rugăciunea și stătea la vatra focului. Părea călătorind departe; diaconul așteptă. După o vreme, bătrânul băgă de seamă prezența diaconului și-i zise cu un glas stins, pătruns parcă de o minune pe care tocmai o trăise:

- Trebuie să o fac, fiul meu. O să-i ridic statuie; o statuie înaltă, puternică, dură...

- Ce vorbe-s acestea, părinte? – îl întrerupse nedumerit diaconul.

- Adevărat îți spun, o să-i cioplesc statuie. O să dezvălui lumii sufletul lui nobil, o să arăt toate harismele lui, stăruitor. Despre Vasile vorbesc, despre marele meu dascăl, despre Sfântul nostru, pe care Dumnezeu l-a dat Bisericii Lui în zilele noastre. Văd că-i de trebuință neapărată... O simt ca pe-o datorie... A fost marele meu prieten, pe el l-am urmat totdeauna, precum atâția alții... Și-apoi, am această datorie și înaintea celorlalți... înaintea tuturor, înaintea Bisericii tuturor veacurilor...

Aici diaconul îl întrerupse, neînțelegând datoria față de ceilalți; bătrânul îi explică, binevoitor:

- Credincioșii, fiul meu, au trebuință de un model, de un model palpabil. Și acesta să fie ridicat la înălțime, sus, să-l vadă, să se impună. Elinii idolatri plăsmuiau modele închipuie; iar noi, noi care-l avem cu-adevărat? Nu-ți amintești, diacone – a fost virtute sau harismă pe care să n-o fi avut-o? Îl voi înălța, deci, îl voi ridica să-l vadă cu toții... Și cei ce vor veni, generațiile următoare... Toți creștinii să afle ce erou mare avem în Biserica noastră și cu cât îi întrece în merite pe eroii păgânilor... Voiesc, diacone, să se simtă mândri toți creștinii, să se mândrească cu Sfântul lor, înțelegi? Voiesc să se simtă mai tari în duh și-n virtute decât păgânii. Iar eu le voi pune în față o pildă vie, un model adevărat, nu cuvinte goale, închipuiuri... De-aceea vreau să mă străduiesc s-o fac fără greșală... De m-ar lumina Dumnezeu, să izbutesc... Desigur, Vasile e atât de mare, că anevoie ar putea

cineva să-l zugrăvească în chip vrednic... Dar cât voi putea... M-o ajuta și el însuși... O să mă străduiesc...

S-a oprit gâfâind și și-a plecat fruntea. În două zile trebuia să pornească. A prăznuit Crăciunul la bisericuța de alături. În ziua următoare, Eustatie a pregătit mica trăsură. Era acolo de prin iulie, de când îl aduseseră pe Grigorie de la Nazianz. Bătrânul nu putea sta pe mular, timp de trei zile, la drum, pe vreme de iarnă!

Zăpezile cele mari nu începuseră, iar drumurile mari erau încă bune. Doar sus, la munte, toate fuseseră acoperite de nea. Așadar, au pornit. Bătrânul era însoțit de Eustatie și de încă un slujitor al casei. Călătorie anevoioasă... Iarna, micile pâraiașe se umflă și ajung primejdioase. Podurile erau puține și nesigure. Romanii și elinii făcuseră multe, dar nu pretutindeni. Trăsura trebuia să treacă apele prin mijlocul lor. Mularii care o trăgeau, intrau din când în când în apă până peste genunchi. Apoi și noroaiele... Drum chinuitor pentru toți, și pentru dobitoace, și pentru oameni. În ciuda tuturor acestora, bătrânul îndura. Eustatie, istovit ore în șir de neajunsurile drumului și de zdruncinături, îl privea pe bătrân și-și făcea, pe ascuns, cruce:

- Cum poate, Hristoase, așa bolnav și bătrân cum este? De unde atâta curaj?... Tu, Sfinte Vasile, tu dimpreună cu toți sfinții, voi îl țineți...

În Cezareea. Statuia

În ultimele două zile ale lui decembrie se afla la Cezareea. În mijlocul credincioșilor, însuflețindu-i. Cei mai mulți nu-l văzuseră de multă vreme pe Grigorie – unii de șase-șapte ani, alții mai mult. Foarte puțini îl văzuseră în toamna lui 378, când venise să vorbească cu Vasile, pe-atunci bolnav, înainte de a merge la Constantinopol. Acum îl vedeau și nu-l mai cunoșteau. Istovit, îmbătrânit... Anii de chin ai mării lui lucrări duhovnicești din Constantinopol îi brăzdaseră adânc trupul. Pe chipul lui sfânt se vedeau limpede urmele durerii. Însă ochii lui vii vorbeau singuri. Privea la prieteni și la credincioși cu o dragoste ce-i cucerea pe toți. Și ieșea dintr-însul o lumină senină ce te făcea să îngâni:

- Lasă-mă lângă tine, Sfinte, să simt și eu că Dumnezeu stă de față!...

Îi saluta și îi îmbrățișa pe oameni stând jos, liniștit; drumul îl obosise mult. Erau însă și clipe când își pierdea stăpânirea de sine, din prisosul inimii. Se întâmpla aceasta când veneau la el credincioși dintre aceia care, alături de el, luptaseră pentru Ortodoxie – dimpreună cu Vasile, desigur – pe când împăratul Valens îi prigonea pe ortodocși; pe când nu mai rămăseseră decât o mână de credincioși care își arătau pe față Ortodoxia și se luptau pentru ea. De cum ajungeau la el aceștia, se pierdea cu firea, se ridica și-i îmbrățișa. Buzele îi tremurau, neputând rosti nimic; toate le rosteau ochii și lacrimile ce curgeau râu. Rămânea ca lacrimile să exprime bucuria cea sfântă pricinuită de toate – de faptul că se întâlneau biruitori după lupta cea dreaptă, Dumnezeu dând biruința Ortodoxiei oștenilor Săi... de faptul că îl vedeau pe arhistrategul Grigorie, căpetenia oștilor acestora, pe cel ce se războiese corp la corp cu vrăjmașul, umplându-se de răni, pe cel pe care mai întâi îl înălțaseră în vârful Bisericii, cinstindu-l după vrednicie cu slavă, și apoi îl izgoniseră din tronuri și din sinoade.

Și acum, acest Grigorie pe care Dumnezeu și luptele sale îl făcuseră arhistrateg, căpetenie de oști, le stătea înaintea ochilor, lipsit de slavă și de cinste, defăimat de o mulțime de episcopi. De aceia care, în ceasul cel greu al luptei, trădaseră Ortodoxia sau se ascunseseră prin beciuri.

Înălță statuia, pentru veșnicie

Rămăsese Grigorie fără de slavă înaintea multor episcopi, însă îi dăduse Dumnezeu toate rangurile și răsplătirile. Îi dăduse luminare. Și a doua zi, pe întâi ianuarie, cuvântul său a tunat și a fulgerat. Copleșea pe oricine îl asculta. A vorbit cu atâta pătrundere despre luminarea lui Vasile, încât s-au încredințat cu toții că aceeași luminare - ba chiar în mai mare măsură – o are și Grigorie. Nu mai era nevoie de alte dovezi.

Catedrala din Cezareea era plină de sute, mii de credincioși din partea locului. Biserica mare. Cei mai norocoși apucaseră să

între și să se așeze prin vreun ungher. Se aflase nu doar că se va săvârși pomenirea Marelui Vasile, ca anul trecut, dar și că va fi de față Grigorie, arhiepiscopul capadocian mărturisitor, marele lor Teolog. Toți erau nerăbdători să-l vadă, nădăjduiau că va vorbi. Și le-a vorbit.

A liturghisit Eladie, urmașul lui Vasile, noul mitropolit. A spus câteva cuvinte și l-a chemat la amvon pe Grigorie. Îl știau cu toții ca pe un mare ascet și cleric plin de sinceritate, plin de viață și stăpân pe sine însuși. Credincioșii și-au încordat așadar simțurile, să vadă cum mai este acum iubitul lor retor bisericesc. Și au văzut înaintând către amvon un omuleț plâpând, gârbov, clătînându-se, cu pas nesigur. Stupoare și dezamăgire în sufletele tuturor...

A urcat, în sfârșit, la amvon. Încet, și-a înălțat capul. Credincioșii și-au ațintit privirea la fruntea lui limpede, la chipul său luminos... au fost pătrunși. Bătrânul a deschis gura și toți s-au umplut de bucurie și mândrie. Da, în ciuda tuturor acestora, Grigorie era același. A rostit un cuvânt fermecător, cu putere, când aspru, când mângâietor. Vorba îi era când simplă, când împodobită. A istorisit, a sfătuit, s-a jelit, s-a minunat, a analizat, a teologhisit... I-a înălțat cu adevărat statuie prietenului său Vasile. Și a înălțat-o pentru veșnicie. L-a zugrăvit atât de minunat, încât toți cei ce vor urma îl vor iubi pe Vasile, îl vor admira, îl vor avea pildă și canon.

E de ajuns să citești această *Cuvântare*, ca să zici apoi: „Mare-i Vasile, dar și mare biograf și-a găsit”. Grigorie nu a avut norocul acesta al prietenului său. Era atât de sus, că nimeni în vremea lui nu cutezase să vorbească despre înălțimea lui, nici chiar Grigorie al Nisei, care și el era un spirit harismatic și puternic.

Credincioșii care îl ascultau în biserica mitropolitană treceau din uimire în uimire. Abia acum înțelegeau adânc sfințenia și măreția părintelui lor duhovnicesc. Acum, când Grigorie le înfățișa și le tâlcuia firea, harismele și lucrarea lui Vasile. Acum îl înțelegeau mai profund pe Sfântul lor.

Și cum Grigorie nu avea șovăiri în marile lui momente de har, a vorbit limpede și despre insuflexia dumnezeiască a lui Vasile. Nici mai mult, nici mai puțin, le-a spus că Vasile era

luminat de Dumnezeu spre a înțelege adâncul adevărului, spre a vedea, dincolo de litera Scripturii, ceea ce ceilalți nu văd. N-a șovăit, așadar, să le dezvăluie că, pentru ca Vasile să scrie despre Sfântul Duh, fusese împreună-vorbitor cu Însuși Duhul Sfânt și abia apoi scrisese.

Mai mult, l-a comparat pe Vasile cu proorocii și cu apostolii. A arătat că în anumite privințe îi întrecuse pe prooroci, ajungându-i pe apostoli. Astfel, ca mare părinte și învățător al Bisericii, Grigorie arată întâia oară cum lucrează și cum este luminat teologul pe care Dumnezeu voiește să-l arate Părinte și Dascăl al Bisericii Lui.

Cuvântul său se sfârșise. A coborât de la amvon, istovit și scăldat în sudoare, însă deplin mulțumit. Picioarele nu prea îl mai țineau, dar se simțea atât de ușurat... Își împlinise o întreită datorie: față de Vasile, care îi era prieten; față de Dumnezeu, care atât de mult îl împodobise cu daruri pe Vasile, spre folosul credincioșilor, și, în sfârșit, față de credincioșii tuturor veacurilor, care au trebuință de călăuză și pildă spre a cugeta și a viețui drept.

Mitropolitul Eladie, ceilalți clerici, mulțimea credincioșilor, cu toții au fost atât de mișcați, încât toți căroră le era cu puțință să se apropie îl îmbrățișau pe Grigorie, îi sărutau mâinile și veșmintele. Cei mai mulți strigau de bucurie și băteau din palme. Așteptau ca Grigorie să iasă din Sfântul Altar, ca să-l ridice pe brațe, să-l ridice la înălțime, până la cer...

Grigorie însă nu le-a îngăduit. A făcut semn celor doi diaconi ai lui, care l-au scos pe ușa cea mică a altarului și l-au dus pe tăcute la Vasiliadă⁷. Acolo, într-o odaie a casei întâistătătorului, a rămas două zile. A prins puteri și a primit prieteni și vechi tovarăși.

Apoi s-a întors din nou la căsuța cea scundă din Arianz. Zgomotoasa capitală a Capadociei îl obosea, îi apăsa sufletul. Iar Vasiliada, ansamblul acesta de așezăminte filantropice, era prea gălăgioasă pentru Grigorie. Pustia și asceza, doar acestea i se potriveau.

⁷ Complexul filantropic întemeiat de Sfântul Vasile cel Mare.

Își preface în versuri visurile, luptele și pătimirile

Casa din Arianz îi ajunsese iarăși loc de nevoie. Vizitele se înmulțiseră. Iarna își arăta colții. Zăpadă multă, izolare silită și îndelungă. Îi vedea doar pe cei ai casei - pe diaconul Grigorie, pe Eustatie și pe sătenii care lucrau pământurile.

Aceștia, acum, că era zăpadă, huzureau aproape întreaga zi lângă foc. Nici păstorii nu prea aveau ce lucra. Oile nu puteau să mai afle hrană, căci totul se acoperise pentru câteva luni cu zăpadă.

Călătoria și, întâi de toate, emoțiile încercate la Cezareea îl obosiseră pe Grigorie. Și-a revenit însă repede, așa că și-a asprit asceza și s-a lăsat și mai mult în brațele rugăciunii.

Într-o noapte, după miezul nopții, s-a întins să doarmă puțin. Era liniștit. S-a trezit înainte de primul cântat al cocoșilor. S-a ridicat, întristat. S-a spălat pe față și a început iarăși rugăciunea. Mai târziu a venit și Eustatie; a bătut la ușă, a deschis-o și s-a apropiat. N-a apucat să întrebe: „Părinte, azi cum îți este?”, că acela, ridicându-și puțin capul, a deschis gura, mișcându-și ușor buzele. Vocea îi era slabă, având înlăuntrul ei, deopotrivă, mulțumire și suferință:

-Iar am fost acolo, fiule... „Anastasia” mea, iubita mea biserică... Se făcea că are un tron bogat împodobit, strălucit! Iar eu ședeam pe el, în slavă și cinste. Dar... da, mi-amintesc bine, nu stăteam cu trufie. Nici nu-mi păsa de strălucirea aceea și de cinstea ce mi se dădea. Acolo, așadar, Eustatie, venea lume multă. Toți voiau să mă audă. Ascultau și strigau. Unii băteau din palme. Iar eu îi învățam despre Sfânta Treime. Vocea însă îmi era schimbată. Se făcea că are o putere ce umplea biserica și ajungea până la cer. Glasul meu tuna și umplea văzduhul de Sfânta Treime... Ce glas! Cum se auzeau pretutindeni cele despre Sfânta Treime... Toate erau minunate, preasfinte; desfătau. Simțeam atâta bucurie, atâta dulceață și odihnă... Veni însă cocoșul cel roșcat, cântă și-mi alungă visul... În sfârșit, laudat fie numele Domnului pentru toate...

- Părinte - a făcut Eustatie -, oare nu ți-a spus doctorul că nu trebuie să te gândești la lucrurile astea? Ce-a fost a fost...

- Cum să le uit, fiule... și, la urma urmei, pentru ce? Nu doar că nu le uit, ci mai mult: de-atâta vreme de când sunt aici, doar la un singur lucru mă gândesc. Îmi pare că m-am și hotărât. Le voi istorisi pe toate în versuri. Întreaga mea viață, dintru început. Sfinții mei părinți. Cum m-am născut. Cum am crescut... Apoi, învățăturile pe care le-am urmat... Diocezearea, Cezareea noastră, Cezareea Palestinei, Alexandria și apoi Atena. Cum am ajuns preot și, din păcate, și episcop. Apoi Seleucia și, în sfârșit, Constantinopolul, cuptorul pătimirilor...

- Dar de ce nu le lași deoparte, părinte, să te liniștești?...

- Fiindcă nu pot, fiule. E un clocot înlăuntrul meu, nu-i cu putință să-l zăgăzuiesc. Nu rabd să-l țin în mine însumi, trebuie să-l las să iasă, altfel mă sufocă... Toate câte s-au petrecut sunt mari și anevoie de purtat. Binecuvântările lui Dumnezeu către mine, neînsemnatul – copleșitoare; năvălirile asupra mea – înfricoșătoare! Le voi spune amănunțit, să le afle pe toate, și Dumnezeu să mă ierte pentru aceasta...

A început să scrie, chiar din ziua aceea. Să-și descrie părinții. Cum îl adusese pe lume, prin rugăciune, maica sa. A lucrat vreme îndelungată, luni întregi. Toată iarna și toată primăvara. Poemul era întins, căci le istorisea pe toate, în 1.949 de stihuri, dintre care, pe drept, cele mai multe, 1.397, vorbesc despre cele petrecute la Constantinopol, în cei aproape trei ani cât păstorise în capitală.

Se hotărăște să facă asceza tăcerii

Înainta în alcătuirea marelui său poem autobiografic (al XI-lea din ale sale *Poeme istorice*). Din când în când, întâmpina greutăți. Înlăuntrul său simțămintele se înălțau ca niște talazuri uriașe. Antipatii, simpatii, părtiniri... toate laolaltă. Se gândea iar și iar. Nu-i era îngăduit să se lase stăpânit de propriile patimi, ci doar să spună adevărul despre toate, să vorbească despre nedreptățile ce i se făcuseră. Asta, da. Dar nu cumva să învinovățească pe cineva pe nedrept, să nu vorbească de rău fără pricină. Cum va izbuti? A lăsat izbânda în seama rugăciunii.

Se sfârșise februarie. Era duminică. Începea Postul Paștelui, care în anul acela cădea pe 17 aprilie. Cugetând la postul ce începea, i-a venit un gând: tăcerea... Aceasta îl va ajuta să se adune și mai mult în sine însuși și să vegheze și mai bine asupra sa. Tăcând, va evita risipirea lumii sale lăuntrice. A hotărât să nu mai spună nimic, să nu mai vorbească cu nimeni în tot răstimpul Postului Mare, până la Paști, adică până la 17 aprilie. Și nădăjduia să-i ajute Dumnezeu. Să-i ajute în ținerea tăcerii, dar să-i și dăruiască foloasele duhovnicești pe care le aștepta de la nevoința aceasta.

Grigorie le-a înfățișat cu răbdare hotărârea sa celor din jurul lui. Aceștia s-au nedumerit și l-au întrebat iar și iar despre rostul nevoinței acesteia. Îl simțeau pe Grigorie ca pe un bătrân sfințit. Iar acum, el îi înștiința că va ține două luni întregi tăcere desăvârșită ca să se curățească de patimi!

Diaconul Grigorie și întâi de toate Eustatie nu mai știau ce să creadă. Nu pricepeau nimic. Nu știau că în urcușul duhovnicesc nu există hotare. Pe cât de sus ajunge omul, pe atât pofteste să urce și mai sus. Pe cât de mult se apropie de Dumnezeu, pe atât îi este mai dor de El. Pe cât se luminează mai mult, pe atât își dorește să se facă și mai luminos.

În lucrurile acestea duhovnicești există însă o rânduială cu neputință de călcat. Urcă omul și se luminează; dar urcușul și luminarea de la Dumnezeu sunt, El le dă. Omul ce face? Se luptă și se nevoiește. Face nevoință aspră, să se izbăvească de patimile mici sau mari, spre a-l aduce lui Dumnezeu, inima și mintea, curate. Își curățește prin nevoință ochii cei întinați, ca să-i poată umple apoi, desfătându-se, de lumina Soarelui celui de taină.

Nevoința tăcerii și greșita ei înțelegere de către ceilalți

A doua zi dimineată a început - în luna din săptămâna întâia a Postului. Primele zile ale Păresimilor le-a petrecut în înfrânare desăvârșită de la mâncare. Apoi, precum îi poruncise Grigorie, Eustatie deschidea pe tăcute ușa chiliei bătrânului o dată în zi, lăsa ori lua ceva și pleca, fără a-l stânjeni pe bătrân.

Zilele treceau, iar bătrânul se adâncea, cu duhul și cu trupul său cel plăpând, în apele vii ale rugăciunii. Zile de luptă și de sudoare, dar și clipe de nespusă fericire.

Eustatie și ceilalți își iubeau mult părintele sfânt și adesea se apropiau de fereastra lui. Ciuleau urechea să audă vreo mișcare de-a lui, să știe dacă-i bine, dacă mai trăiește măcar.

Dacă e să lăsăm deoparte nedumeririle celor din jur și temerile lor în ceea ce privește sănătatea trupească a bătrânului, toate au mers bine în primele două săptămâni ale Păresimilor (Postului Mare). Până când, într-o dimineață, Eustatie s-a tulburat foarte. Pornise dis-de-dimineață, ca în toate zilele, spre chilia bătrânului. Doar ce se luminase. A trecut pe lângă fereastră și a ciulit urechea. I s-a părut că aude ceva ca un geamăt de durere. S-a aplecat, să audă mai bine, și într-adevăr, se auzeau gemete, care parcă ieșeau din adâncul sufletului. S-a speriat, neștiind ce să facă; apoi a alergat la ușa bătrânului. Ceva însă l-a oprit; s-a întors înapoi. A alergat la diaconul Grigorie. Aceasta s-a îmbrăcat degrabă și s-au întors amândoi la chilia bătrânului, în fața căreia stăteau ca înaintea unui loc sfânt. Diaconul a ascultat și el la fereastră. Se auzeau suspine. Eustatie a băgat de seamă că sunt mai liniștite acum. S-au apropiat degrabă de ușă. Au stat puțin, să-și revină din spaimă și din confuzie. După câteva clipe, și-au venit în fire. Diaconul a îndrăznit. Ușa s-a deschis fără zgomot, îngăduind să intre puțină lumină asupra bătrânului ingenuncheat. Stătea cu fața la răsărit și-și plecase ușor capul de-a stânga pieptului. Privirea celor doi a căzut fără voie pe chipul bătrânului și aceștia au rămas ținuiți locului. Pe obraji îi curgeau lacrimi. Coborau din ochi și cădeau pe scăunelul pe care ședea. Fața îi era scaldată într-o lumină lină, ochii având o dulceață dumnezeiască. Suspînul îi ieșea din adânc, acum înseninat, ușurat.

Cei doi, văzând sfânta și înfricoșătoarea priveliște, s-au privit între ei și, fără o vorbă, s-au întors spre ușă. Au ieșit, pătrunși la inimă, au închis ușa și s-au dus tăcuți în bisericuța de alături, să se roage.

Diaconul Grigorie și Eustatie le-au spus celorlalți - pe cât era cu putință - ce se petrece cu cuviosul bătrân, fără a o izbuti prea bine. Căci unii, care îl cercetaseră pe bătrân în lunile dina-

inte, pentru sfat și întărire duhovnicească, acum erau nemulțumiți și voiau cu orice preț să-l vadă și să vorbească cu el. Ușa însă le era mereu închisă. Eustatie avea poruncă să nu deschidă. Vizitatorii se mâniiau, câteodată chiar foarte tare. Le cășuna pe bătrân, căruia – chipurile – nu-i păsa de necazurile lor, necazuri care adesea nu erau din rândul celor duhovnicești. Oricum, măsura era generală, valabilă pentru toți. O pășiseră și marii dregători – precum Kelevsios, om cu mare putere lumească.

Kelevsios auzise ceva-ceva din tot ce se spunea în legătură cu acestea, dar tot a pornit spre Arianz. Gândea: „Chiar de nu vorbește celor mulți, mie cu neputință să nu-mi vorbească...”. A ajuns în miezul zilei. Cei ai casei l-au zărit pe fereastră. Au ieșit, l-au ajutat să descalece, l-au dus înăuntru, să se încălzească. Era grăbit. A cerut să-l vadă pe bătrân. I-au spus cum stau lucrurile, pe cât le-a fost cu putință. Acesta însă stăruia aproape cu obraznicie. Diaconul Grigorie era tare încurcat; a dat înapoi. S-a dus cu mare durere în odaia bătrânului, a cerut iertare și i-a spus cât stăruie Kelevsios.

Kelevsios a fost dus în odaie. Acolo l-a salutat pe bătrân, i-a sărutat mâna și s-au așezat. Kelevsios și-a spus păsul, dar bătrânul, nimic. Se uita la Kelevsios, îl asculta cu luare-aminte, dar nu spunea o vorbă. Kelevsios începuse a se mânia, dar s-a stăpânit. Chipul bătrânului era atât de pașnic, că acestuia i-a pierit nu doar mânia, ci și nedumerirea care îl mânase într-acolo.

Așa că n-a întârziat să iasă. A plecat în același ceas, fără un cuvânt. Calul alerga iute, ducându-l tot mai departe de ciudatul bătrân. Iar când a ajuns în cetatea sa, a prins iarăși a se tulbura. L-a învinuit pe marele nostru ascet de ciudățeniei și bătărănie:

- Un țăran și Grigorie al vostru... n-are pic de cuviință. Ne disprețuiește și pe urmă vorbește despre iubire...

Grigorie pricepea toate acestea. S-a întristat nespus:

- Cumplit – a spus mai apoi. Oamenii nu rabdă nevoia tăcerii nici măcar la ceilalți.

Adevărul era că în monahismul de atunci nevoia tăcerii era ceva rar întâlnit. O ținuse marele Antonie, care adormise în 356. Însă acela se nevoia prin peșteri ori prin colibe, în pustia îndepărtată a muntelui Pispir. Grigorie, dimpotrivă, se nevoia

între oameni. Și înțelegerile greșite din partea acestora nu întârziu să apară. De aceea a și aruncat ceva apă în vinul nevoiței lui, înmuindu-l.

A doua zi a spus alor săi că dacă se întâmplă ca cineva să fie prea insistent sau la ananghie, să-i îngăduie să intre în odaie. Ceea ce au și făcut. Dar de vorbit nu va vorbi, orice-ar fi. Prefera, în anumite cazuri, când era mare nevoie, să scrie.

Dar nici aceasta nu a fost de-ajuns. O mică obște călugărească de prin părțile Lamidei, ceva mai către miazăzi, avea mari necazuri. Monahismul nu era încă bine încheat, iar alunecările erau foarte lesnicioase. Frăției acesteia îi aparținea și Eulalie, nepotul lui Grigorie. Acesta a mijlocit pe lângă unchiul lui, cerând sprijin. Eulalie știa de nevoința tăcerii, dar stăruia:

- Vino, cinstitul meu unchi, numai și numai să te vadă între ei. Destul să te vadă, și or să se înțeleptească, or să se stăpânească. Și apoi, când va veni Paștele, o să le vorbești în felul tău cel sfânt, și toate or să se îndrepte...

A pornit, așadar, Grigorie. A ajuns în Lamida după prânz. L-au primit cu bucurie chiar și cei mai neînțelegători din fire. S-au întristat că nu le-a vorbit, însă mai toți călugării s-au folosit mai mult chiar decât dacă le-ar fi vorbit. Cei deschiși la inimă au primit înlăuntrul lor strălucirea cuvioasă a bătrânului. Îi privea și aceia simțeau că iubirea lui îi orbește. Îl priveau și ei și erau copleșiți de pace.

A doua zi dimineață, după privegherea de noapte din biserica, Grigorie a pornit din nou către Arianz, cu ajutorul lui Eustatie. Mica odaie din căsuța cea scundă i s-a prefăcut iar în rai. S-a adâncit din nou în nevoință și în rugăciune și a gustat din nou fericirea aceea pe care Dumnezeu o dăruiește marilor nevoitori, acelora care Îl iubesc în chip nesfârșit.

Este chemat pentru sinod la Constantinopol

A prăznuit Paștile cu inimă luminată. Înlăuntrul său praznic, în jur firea întreagă prăznuind la nesfârșit. Primăvara însă îi răscolise din nou bolile și suferința. Îi trebuia răbdare și și-o găsea în

rugăciune. Totodată, după Paști, era dator să-i primească pe toți cei ce veneau pentru sfat duhovnicesc, pe care nu-i primise în răstimpul tăcerii sale. Scrisese și o mulțime de epistole, precum și poeme, ca să arate de ce tăcuse, el, care întreaga lui viață se simțise trâmbiță a lui Dumnezeu, vestind adevărul și virtutea.

Acestea se petreceau, așadar, în primăvara anului 382, cu Grigorie în Capadocia. În restul Bisericii însă, problemele erau altele. Noi tulburări, certuri aprinse între Răsărit și Apus. Centrul tratativelor – Constantinopolul, al căruia arhiepiscop era Nectarie; om capabil și măsurat, dar îi lipsea strălucirea duhovnicească a lui Grigorie. Arhiepiscopul și împăratul hotărâseră un nou sinod pentru primăvara lui 382. Minte amândurora era la Grigorie. „Să avem sprijin pe omul acesta preasfânt” – gândeau. Nu puteau concepe să se petreacă ceva de seamă în Biserică fără Grigorie.

Trimiseseră, deci, invitații tuturor episcopilor Răsăritului, prin mijlocirea administrației lumești, a vicarilor și a eparhilor. Prefectul Capadociei, Olimpiu, trimisese această invitație lui Grigorie împreună cu propria sa scrisoare, în care îl ruga același lucru. În zilele următoare, Grigorie a primit altă epistolă, de data aceasta de la Constantin, vicarul Capadociei și Pontului. Toți îi cereau să vină la sinod.

La palatul imperial, toți simțeau aceleași lucruri. Și într-o dimineață, împăratul Teodosie îl chemă pe înaltul dregător Procopie:

- Încearcă și tu - îi zise împăratul. Grigorie, omul acesta minunat, te prețuiește foarte mult. Fă tot ce poți să-l convingi să vină la sinod, ca acesta să aibă autoritate...

A încercat și Procopie, dar tot fără izbândă. Grigorie continua să fie dezamăgit de purtarea episcopilor. Iar suferința trupească îi revenise și ea. Și dragostea de viața pustnicească nu-i scădea o clipă.

- Iubite Procopie, îmi ceri să vin pentru sinod, dar nu cunosc nici un sinod care să sfârșească cu bine. Doar certuri și împărțiri. De-aceea m-am și retras la liniște. Și apoi, precum știi, boala mea mă păzește de sinoade și lucrări în lume. Chiar de-aș voi, nu pot călători, căci toate m-au ajuns: durerea la picioare, astmul, toate laolaltă... Uneori sunt în pragul morții. Arată-i, deci, preacinstitul

împărat starea sănătății mele, nu cumva să creadă că din nepăsare și lenevire n-am răspuns chemării lui.

Se îngrijește, însă, de succesul sinodului

A refuzat, așadar, să meargă la Constantinopol. Auzind de sinod, bătrânului i se strânsese inima. Rugămintele înalților dregători de a merge la sinod fuseseră totuși de un oarecare folos. Îl pusese rădăcumă pe gânduri. Nu și-a schimbat, desigur, părerea; s-a închis și mai mult în sine. Tristețea ce-l stăpânea i se citea limpede pe chip. Diaconul și Eustatie se simțeau cu totul nepuțincoși. Nu știau nici ce să-i zică. Într-o dimineață, diaconul îi spuse cu amărăciune:

- Lasă, părinte, nu te mai întrista. De vreme ce ești bolnav, cum să faci o asemenea călătorie? Și-apoi, cum să dai ochii cu toți episcopii aceia, care te-au chinat atât de mult anul trecut?...

Oftă bătrânul:

- Bine zici, fiule. S-au purtat necuviincios. Însă Biserica... ce-o să fie cu Biserica lui Hristos? Dacă aceștia îi dau înainte cu dezbinările, unde-o să ajungem? Iar eu – aici, în dorita mea liniște...

- Ești bolnav, părinte, n-avem ce face!

- Nu, fiule, ceva trebuie făcut. Fie și de pe patul suferinței... (Și dintr-o dată chipul i se luminează.) Îngrijește-te să vină omul nostru de încredere, cel ce-mi duce epistolele. Voi scrie cunoscuților mei, cei care au putere, trecere...

Și într-adevăr, îi scrisese lui Saturnin, înalt și preaputernic conducător de oști, care ajunsese și eparh al Constantinopolului. Îl cunoscuse în răstimpul celor trei ani de ședere în cetate și-l prețuia foarte mult. Îi ceru, deci, să meargă la episcopi și să-i roage, să mijlocească, să facă tot ce-i stă în putință ca să-i împace întreolaltă, să nu se lase duși de setea de putere.

Sfârși scrisoarea. O citi o dată și o pecetlui. Rămase puțin pe gânduri. Nu era mulțumit. Se simțea nepuțincoș. Deodată, Eustatie îl auzi:

- Cum de-am uitat?... E binevoitor și făptuitor. Eustatie, adu-mi încă o foaie. O să-i scriu și prietenului meu Victor. Mare

conducător de oști... Biruințele lui sunt știute de către toți. Îi va înrâuri pe episcopi. Suntem pierduți dacă încep iarăși certurile și dezbinările. Victor are legături cu mulți episcopi. Mă asculta totdeauna. Ceva o să facă și acum; o să vezi...

Pregăti și scrisoarea către Victor. Dar tot nu se liniști. Trimisese oameni pe lângă destui episcopi, să-i influențeze, să le vorbească și să-i facă să promită că vor căuta buna înțelegere și cumpătarea. Și într-adevăr, de această dată episcopii au făcut dovedit și bună înțelegere, și cumpătare. De aceea, în mijlocul verii, Grigorie a simțit o mare ușurare sufletească.

Este silit să-l înfrunte pe ereticul Apolinarie. Noua și ultima sa mare contribuție teologică

Și ar fi fost cu desăvârșire mulțumit dacă episcopii din împrejurimi s-ar fi grăbit să aleagă și episcop de Nazianz, precum cu stăruință le cerea Grigorie. Dar nu o făceau, și aceasta îi pricina mare tristețe. Clidonie protesta la Nazianz și cerea:

- Părinte, ori fă-i să aleagă episcop, ori vino încoace, căci singur nu pot purta toată grija Bisericii.

Însă episcopii capadocieni și, bineînțeles, Eladie al Cezareii nu se grăbeau câtuși de puțin. Îl lăsau pe preotul Clidonie să se descurce cum putea cu păstorirea credincioșilor. Nădăjduiau că Grigorie va ceda nevoii Bisericii și, când își va mai reveni din boală, se va grăbi să păstorească Nazianzul.

Desigur, Grigorie nu se grăbea, fiindcă nici nu-și revenise din suferință, nici n-avea astfel de scopuri.

Însă pe la jumătatea verii anului 382, Clidonie îi scrisese, cerându-i ajutor într-o chestiune concretă:

- Nu știu ce-i de făcut, părinte... nu mai e chip. S-a umplut locul de adepții lui Apolinarie și-mi înșeală credincioșii. Le îndrugă nu știu ce vorbe - nu mă pricep; întrec orice măsură... mint de-a dreptul. Umblă din ușă-n ușă și răspândesc vorba că au aceeași credință ca și noi. Știu că nu-i așa. Sunt încredințat de aceasta. Scrie-mi, însă, amănunțit, ce să le răspund. Care-i învățătura Bisericii?...

Îi dădea înainte Clidonie, scriindu-i multe lui Grigorie. Șo-văia să-i spună ceea ce-l durea cel mai mult. Dar trebui s-o facă:

- Iar cel mai rău lucru, părinte, e că pretutindeni umblă vorba că tu, chipurile, ești de acord cu ei... iar lumea nu știe ce să facă...

Grigorie s-a cutremurat chiar înainte de a sfârși scrisoarea. Două porniri îi stăpâneau sufletul: când o mare melancolie, când o mânie aprinsă. Așa că a luat hotărârea de a scrie un studiu, un mic tratat, spre a-i explica lui Clidonie – dar și creștinilor învățați, din toate timpurile – cum și de ce Își are Hristos cele două firi ale Lui. Căci Apolinarie învăța greșit că, la întruparea Sa, Hristos a luat doar trup omenesc, nu și minte omenească. Locul minții l-ar fi luat, zice-se, în Hristos, Logosul dumnezeiesc, Dumnezeu-Cuvântul. Așadar, în cazul lui Hristos n-am avea de-a face cu un om deplin. La acestea trebuia să răspundă, însă să răspundă teologic și convingător. Dar ca să fie aceasta cu puțință, trebuia să explice, să arate limpede adevărul, care va vădi de la sine minciuna spuselor lui Apolinarie.

Grigorie și-a amintit în ceasul acela de Vasile. S-a întristat. Mai demult, acum opt-zece ani, aștepta ca teologia aceasta să și-o asume prietenul său, Vasile. Acela, însă, n-o făcuse, o ocolise. Povara cădea acum pe umerii sărmanului Grigorie. Dar Duhul îi stătea într-ajutor. Așa că s-a hotărât.

Nu s-a grăbit să înceapă scrisul. S-a rugat ziua întreagă, cu lacrimi și îngenuncheri. Vara era pe sfârșite; Grigorie ieșea în fiecare după-amiază la o mică plimbare. În ziua aceea nu ieșise. Rugăciune. Iar dimineața, înainte de a cânta cocoșii, la lumina puțină a opaițului, a luat pana și a început să scrie. Iar scrierea aceasta a fost cântecul de lebadă al lui Grigorie. Va mai scrie și alte epistole și poeme, însă o lucrare atât de importantă și de insuflată nu va mai scrie. A fost ultima sa mare contribuție teologică adusă învățaturii Bisericii. Credincioșii trebuia să aibă credință dreaptă spre a se mântui, spre a rămâne uniți cu Hristos. Și un prim ajutor le-a venit din scrierile acestea. Dar și în veacurile următoare Biserica se va sprijini pe ele, pe aceste texte ce fundamentau propriu-zis hristologia, învățătura Bisericii despre Persoana și firile lui Hristos. A recunoscut-o oficial și cel de-al

patrula Sinod Ecumenic de la Calcedon, în 451, care s-a ocupat anume de chestiunea hristologiei.

Teologhisește despre cele două firi ale lui Hristos. Prin întrupare, Cuvântul Lui Dumnezeu ia întreaga fire omenească, adică trup și minte

S-a așternut pe scris, pentru înfățișarea adevărului; anevoie lucru. Omul cel creat și neînsemnat, să vorbească despre adevărul necreat și nesfârșit... Ca să ajungi, fără cărare, sus pe munte, trebuie ca cineva să te urce acolo. Așa și aici. Duhul Sfânt l-a călăuzit la adevăr; l-a luminat să vadă limpede ce se ascunde în spatele cuvintelor și istorisirilor din Scriptură referitoare la Hristos. Și, ca autentic purtător al Tradiției, trăia ceva cutremurător: aceea că omul, în Biserică, se mântuiește întreg, trup și suflet (minte). Iar de vreme ce se mântuiește întreg omul, e cu neputință ca acesta să nu fie asumat întreg prin întruparea (înomenirea) Fiului lui Dumnezeu. Ceea ce nu este asumat nu se mântuiește. Aceasta o spunea cu insistență Grigorie:

- Ceea ce nu ieși asupra ta nu poți vindeca, fraților. Omul a căzut, prin strămoșul Adam. L-a lăsat – din voia lui, cu încuviințarea minții lui – pe Dumnezeu și s-a aplecat către nimic, către păcat. Dumnezeu însă îl iubește atât de mult, încât cea de-a doua Persoană a Sfintei Treimi, Fiul și Cuvântul Tatălui, Se înomește. Se face om. Aceasta înseamnă că Hristos Cuvântul Își asumă întreaga ființă omenească, Se unește cu aceasta și astfel o îndumnezeiește, o mântuiește. Nu ascultați rătăcirile lui Apolinarie. Gândiți-vă numai la aceasta: că Adam a păcătuit cu mintea (*nous*), iar chipul lui Dumnezeu se cuprinde îndeosebi în minte (*nous*); iar aceasta s-a întunecat. Dacă, așadar, Cuvântul dumnezeiesc n-ar fi luat asupra-Și mintea (*nous*), atunci înomenirea lui ar fi eșuat. De ce? Pentru că, în cazul acesta, n-ar mai restaura chipul dumnezeiesc al omului, cel întunecat și îmbolnăvit, cuprins în minte (*nous*). Așadar, planul lui Dumnezeu de mântuire a omului ar fi dat greș... Și am fi mai de plâns decât păgânii idolatri... De-aceia, nu uitați aceasta: ceea ce a luat asupra-Și

Hristos, aceea este ceea ce se mântuiește. Ce nu a luat asupra Sa rămâne nevindecăt, adică rămâne în păcat, în moartea duhovnicească.

Scria, teologhisea și explica pe cât cu putință, prin pilde. Dar nici așa nu era prea lesne. Pildele, exemplele, sunt omenești, luate din lumea creată. Iar adevărul este dumnezeiesc și necreat. Prin exemple, așadar, voia doar să-i ajute să înțeleagă că, precum aici, în lumea creată, se întâmplă cutare sau cutare lucru, așa și în cazul adevărului. Și le spunea pe temeiul Scripturii și al Tradiției, adică al descoperirii (revelației) dumnezeiești. Dar că trebuie căutat, dincolo de litera Scripturii, adâncul ascuns al adevărului. Nu tot ceea ce trebuie să aflăm despre adevăr este înfățișat amănunțit în Scriptură. Acolo sunt înfățișate cele generale. Iar noi, călăuziți de Duhul Sfânt, înțelegem de fiecare dată câte o latură a adevărului, a generalului.

Aici Grigorie pomenea totdeauna ceea ce i se întâmplase Sfântului Ignatie Teoforul la începutul veacului al doilea. Cei ce se lipeau de litera Scripturii se împotriveau adesea celor propovăduite de Sfântul Ignatie și protestau:

- Acestea ce ni le scrii nu le credem – îi ziceau –, căci nu sunt în Evanghelie.

Atunci bătrânul și de Dumnezeu insuflatul episcop le răspundea:

- Ce tot îmi spuneți? Eu Îl am ca Evanghelie, înlăuntrul meu, pe Hristos, și așa vă propovăduiesc cele ce auziți.

Ignatie le dovedea, așadar, că ei, fiindcă nu-L trăiau profund pe Hristos, nu pricepeau că cele ce-i învăța erau în acord cu învățătura lui Hristos, de vreme ce Acela îl lumina să propovăduiască.

La fel le răspundea și Grigorie când îl învinovăteau că propovăduiește lucruri noi, după mintea lui, că cele afirmate de el despre Duhul Sfânt nu se găseau, zice-se, în Scriptură. Le arătă, deci, că:

- Dacă sunteți cu luare aminte, cele pe care eu vi le spun sunt în acord cu Scriptura, nu schimbă câtuși de puțin Scriptura, fiindcă nu-s altceva decât adâncul, „frumusețea tăinuită” a literei Scripturii.

Dar să nu se înșele cineva de învățătura aceasta și să nu-și închipuie că oricine poate teologhisi ca Ignatie și Grigorie, sau că poate spune ceva greșit și apoi să susțină că aceea reprezintă adâncul literiei, la care a ajuns prin luminarea Duhului Sfânt. Căci toate cele pe care le învață Părinții cei de Dumnezeu luminați sunt în acord cu cele limpede arătate în Scriptură, și dimpotrivă, toate câte le propovăduiesc cei rău-credincioși nu doar că nu se regăsesc în Scriptură, dar o și denaturează, într-o oarecare măsură.

Iar acum, în legătură cu apolinariștii, se străduia să le explice cum există în același timp firea dumnezeiască și cea omenească. Le explica, deci, că se petrecuse unirea lor, punerea cu adevărat laolaltă a celor două firi. Așa că într-o persoană, într-un singur ipostas, în Hristos, avem două firi. Cea omenească s-a unit cu cea dumnezeiască și astfel s-a îndumnezeit. De aceea și noi ne mântuim atunci când ne împărtășim de trupul și sângele lui Hristos, prin Sfânta Împărtășanie.

Firea omenească nu este absorbită de cea dumnezeiască, în unirea lor în Hristos

Știa prea bine împotrivirile și dificultățile apolinariștilor, care, conform cu doctrina filozofică, considerau că nu e cu putință a se uni în mod real două firi desăvârșite, adică firea dumnezeiască și cea omenească. Argumentul nu era fundamentat. Iarăși explica Grigorie:

- Firea omenească și îndeosebi mintea nu sunt desăvârșite, precum credeau filozofii. Desăvârșite și depline sunt doar dacă le compari cu cele lumești. Mintea, de pildă, este desăvârșită sau superioară în raport cu trupul. Însă nu-i desăvârșită dacă o compari cu Dumnezeu. La urma urmei, Dumnezeu este Ziditorul, iar omenirea este zidirea. Prin urmare, firea omenească, dimpreună cu mintea, nu-i de sine stătătoare, nu există prin sine, nu e autonomă. E ca și când compari o picătură cu râul întreg. Nici nu încapă comparația! Desăvârșit Dumnezeu Cuvântul, nedesăvârșită firea omenească. Așadar, n-are putere argumentul filozofic al apolinariștilor, care se sprijină pe învățătura lui

Aristotel. Și-apoi, asemenea uniri avem și în cazul omului. De pildă: în om sunt unite toate - sufletul, mintea, acțiunea și Însuși Duhul Sfânt. Luați aminte și la simțuri. Auzul nostru cel unul primește două sau trei glasuri. În general, un simț, fără să pățească nimic rău, primește multe din rândul celor simțite de el, fără ca acestea să se strice întreolaltă.

Cu toate acestea, Grigorie intuia că apolinariștii nu voiau să înțeleagă și să cedeze din pricina pizmei și a neștiinței. Amândouă erau stârnite și întreținute de către diavol. Ceea ce ignorau apolinariștii era marea izbândă teologică a lui Grigorie și a celorlalți Părinți capadocieni. Care era aceasta? În cazul adevărului - adică al Dumnezeuii - distingem firea de ipostas. Dimpotrivă, în filozofie acestea se confundă, sunt identice. Oricine înțelege distincția aceasta extrem de importantă înțelege adevărul și cugetă ortodox. Altfel, devine cacodox, rău-credincios. Toată teologia veacurilor următoare se va sprijini pe această distincție: în adevăr, adică în Dumnezeu, distingem firea și ipostasul. Prin această distincție teologică putea înțelege Grigorie, în chip minunat, cum cele două firi (dumnezeiască și omenească) dăinuie unite întreolaltă într-o singură entitate. Această entitate este ipostasul Fiului lui Dumnezeu, care se deosebește de firea dumnezeiască, comună tuturor Ipostasurilor (Persoanelor) dumnezeiești, adică Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt.

Ca să-i ajute și mai mult pe ortodocșii ce se clătinau în credință, plecând urechea la cele ale apolinariștilor, și pentru a închide gura acestora din urmă, Grigorie a căutat și a aflat pilde din natură. Căci, pe lângă altele, ereticii ziceau:

- Dar cum e cu puțință să se unească firea omenească și să nu fie absorbită de atotputernica fire dumnezeiască?

Iar Grigorie le închidea gura:

- Luați aminte, iubiților, la ce se petrece în natură. Luați o mică făclie și puneți-o lângă sau înăuntrul unui mare pârjol, lângă sau înăuntrul unei miriști arzânde. Neînsemnată făclia, grozav de mare miriștea arzândă! Și totuși, făclia nu se pierde. Își păstrează firea, alături sau înăuntrul pârjolului, care bineînțeles că o stăpânește. Voiți s-auziți și altceva? Aruncați o picătură de oțet în mare. Oricât de mică ar fi picătura, își păstrează însușirea ei, chiar dacă

marea o stăpânește. Tot așa și cu firea omenească ce se unește cu cea dumnezeiască. Ca să se mântuiască omul, Cuvântul ia asupra-Și întreaga fire omenească, care se păstrează neștirbită și întreagă în unirea ei cu cea dumnezeiască, cu toate că cea din urmă stăpânește, cea dintâi – cea omenească – supunându-i-se.

A doua zi i-a și trimis lui Clidonie amănunțita scrisoare. Acela a citit-o cu atenție și a început să-i învețe și să-i analizeze conținutul. În biserici, la adunări, oriunde era cu putință, dădea răspuns potrivit apolinaristilor. După două-trei luni, Clidonie a primit încă o scrisoare de la Grigorie, care o completa și o explica pe cea dintâi. Se depuneau, așadar, eforturi de ambele părți.

Apolinariștii însă se dezlănțuiseră, întrecând orice măsură. Reușiseră să-i înșele pe mulți credincioși, susținând că, zică-se, au și ei aceeași credință. Răspândiseră, de asemenea, și vorba că Grigorie crede și el în același lucru ca și ei. Auzind această ultimă viclenie, clericii ortodocși nu știau ce să mai facă. Cuvântul lor nu avea tărie. Singuri nu o puteau scoate la capăt. Atunci, Clidonie a trimis trei bărbați ai Bisericii din Nazianz la Grigorie, la Arianz.

- Spuneți cuviosului nostru Grigorie – stăruii Clidonie – că doar dacă se va înfățișa el însuși în cetatea noastră și va vorbi credincioșilor, doar așa vom avea izbândă. Doar așa se vor îndrepta de adevăr aceștia ce sunt înșelați acum de eretici. Numai așa vom opri înțepirea eresului.

Cei trei trimiși i-au vorbit lui Grigorie fără ocol. Nici mai mult, nici mai puțin, i-au spus că la Nazianz apolinaristii sunt cât pe ce să ajungă stăpâni pe credincioși. Ortodocșii nu știu încotro să apuce, s-au înțepenit în nepriceperea lor; i-a dezarmat îndrăzneala ereticilor. Mai făcuseră și alții încercări să-l convingă pe Grigorie. Unul dintre aceștia era episcopul Vosporie al Coloniei (Capadociei), căruia Grigorie îi răspunsese cu o exemplară lepădare de sine, de voia proprie:

- Dacă astfel stau lucrurile la Nazianz, mă voi duce. Mă voi duce, chiar de-ar fi să mor din cauza bolii mele cele chinuitoare. Îngrijirea Bisericii trebuie să fie întâia noastră datorie. Voi merge, așadar, și ce-o vrea Dumnezeu... fie și moartea, dacă așa Îi e voia!

E nevoit să se plece slujirii Bisericii. Pornește la Nazianz

În ultimele zile ale lui august se simțea mai întremat. Pe la începutul lui septembrie a pornit către Nazianz. Îl așteptau ca pe Mesia. La sosire, vechii prieteni și tovarăși, vechii săi ascultători și toți cei ce auziseră de Grigorie au fost numaidecât de față. L-au dus peste tot - în toate bisericile, la toate adunările clericilor și ale laicilor.

Prezența lui a acționat ca un catalizator. Cei mai mulți dintre cei înșelați deeretici s-au întors iarăși în Biserică. Viclenii apolinariști au fost puși de față cu vulturul Duhului Sfânt și n-au putut răbda aceasta; au preferat să fugă. Au dat, așadar, înapoi. Nu se mai arătau, provocator, nici măcar în discuțiile publice, ci lucrau pe tăcute, în umbră, fără nici un spor. Grigorie a arătat însă îngăduință. I-a sfătuit pe ortodocși să nu fie duri. Gândea că, poate, bunătatea îi va înțelepți, îi va duce spre pocăință.

Biserica își regăsise, deci, mersul firesc. Se bucurau cu toții de prezența iubitului lor Grigorie, a marelui și sfântului teolog.

Toamna dulce a lui 382 i-a ușurat pe ortodocșii Nazianzului și ai Bisericii, ba chiar ai întregului Răsărit. În vara aceea fusese mare sinod la Constantinopol. Episcopii se împăcaseră. Pecetluseră cele hotărâte la Sinodul din 381, prin inițiativa lui Grigorie. Și, pe drept cuvânt, au numit acel sinod „ecumenic”. Prin urmare, hotărârile lui – dogmatice și canonice – deveneau normative pentru întreaga Biserică, de vreme ce erau roada luminării Duhului Sfânt. Toamna adusese tihnă și mângâiere. Și firii din jur, și Bisericii.

Îl duc grabnic la băile din Xanxarida

Nu însă și lui Grigorie. Nu apucase să treacă mijlocul lui octombrie și, dintr-odată, boala i s-a înțețit. Nici să meargă nu mai putea; răsuflarea greoaie îl pândeă la tot pasul. Suferea mult, dar răbda. Cei din jur se necăjeau și se pierdeau cu firea, știind ce mare nevoie aveau de el. Veniseră doctori din toată partea locului, însă nu prea au avut ce să-i facă. Au aranjat să-l ducă imediat

la băile calde ale Xanxaridei - un sătuc lângă Tiana Capadociei. Era și loc de popas pentru purtătorii de epistole ai imperiului, din fericire pentru Grigorie. Răspunzător pentru aceștia era pe atunci Nicobul, soțul nepoatei sale Alpiana, om bogat și cetățean de seamă, cu privilegii, mult iubit de Grigorie. Acesta l-a preluat și l-a îngrijit, zile în șir. Îl ducea zi de zi la băi și-i dădea sprijinul necesar. Bătrânul îi era, pentru aceasta, recunoscător.

Îi mergea din ce în ce mai bine. Primea vizitatori și scria epistole. Trebuia să mai rămână destulă vreme la băi. Nu era însă cu puțință. De la Nazianz soseau vești proaste.

Apolinariștii, care cu puțin înainte dăduseră înapoi, acum, din pricina absenței lui Grigorie, ajunseseră iar să tulbure Biserica. Și, pentru a câștiga încrederea mulțimii, aduceau de prin alte părți episcopi - dintre puținii pe care îi aveau. Aceștia predicau și liturghiseau la Nazianz, ca episcopi canonici.

Credincioșii simpli începuseră iar să fie înșelați. Aceasta dădea aripi căpeteniilor apolinaristilor, care au hotărât să-și facă propriul lor episcop. Au găsit, deci, pe cineva; nu se distingea prin nimic, însă le fusese credincios. L-au hirotonit episcop. Asta era! Și acum se simțeau biruitori și stăpâni în Nazianz. Dimpotrivă, ortodocșii se simțeau părăsiți, de vreme ce nu aveau episcop. Nu l-au presat însă pe Grigorie să vină. Au preferat să aibă răbdare, știindu-i starea sănătății și compătimentu-l cu adevărat.

Grigorie s-a neliiniștit și mai mult la auzul acestor vești. Ereticii își dobândiseră și episcop, iar ortodocșii tot nu aveau! Primejdia crescuse. De aceea, la începutul lunii decembrie, într-o dimineață friguroasă, i-a spus nepotului său:

- Nicobul, fiul meu, trebuie să mă întorc. Nu-mi pot lăsa oile pradă lupilor. Sunt atât de slabe cu duhul... mai slabe decât sunt eu cu trupul...

- Dar, părinte - a făcut Nicobul -, tocmai acum, când începuse să-ți fie ceva mai bine... Boala o să se întoarcă și-ți va fi și mai rău...

- Trebuie, fiule. Aceștia nu înțeleg de vorbă bună. Și o să-și afle răsplata de la Dumnezeu, ca toți ereticii... Însă acum trebuie să ne facem datoria. Chiar de-o fi să mor, trebuie să fiu acolo... Vezi Biserica, maica noastră (din ochi începuseră a-i curge la-

crimi), credincioșii ce-s înșelați și ruși de Biserică... Se rănește trupul lui Hristos, Biserica... Mă simt eu însumi rănit înlăuntrul meu... Înțelegeți? Strânge, deci, puținele mele lucruri și cărțile. De cum vor sosi trăsurile poștei, zi-le să-mi facă și mie loc și să mă ducă până la Nazianz... Binecuvântarea lui Dumnezeu asupra ta! Îți mulțumesc pentru toate, fiule. Și fii încredințat că o să-i scriu prefectului Olimpiu – care mi-e prieten din copilărie – să te mute de-aici, de vreme ce nu rabzi pustiul, să te ducă altundeva, unde să-ți placă și să fii mai de folos celorlalți.

Ultima lui activitate pastorală

La Nazianz l-au primit ca pe o mană dumnezeiască. Credincioșii cei risipiți au început iarăși a se aduna în bisericile ortodoxe. Grigorie era de-acum aspru. Îi vădise pe toți apolinariștii și le combătea eresul și pe ei înșiși, ca să nu le mai fie cu putință să-i înșele pe cei neștiutori.

Și de-ar fi fost doar datoriile lui cele duhovnicești... Îi puseseră însă în spinare și toate celelalte probleme ale lor - nazianzienii, rudele și prietenii cei de pretutindeni. Știau cu toții cât este de respectat de către înalții dregători de stat, creștini ori păgâni, și îi cereau răspuns la toate sărmanului om, bolnavului și rănitului vultur al Duhului.

Unul: „Părinte, mă învinovățesc pe nedrept; scrie-i judecătorului”; altul: „De Dumnezeu iubitorule, mi-au rânduit dări mari; roagă-l pe dregător...”; altul, iarăși: „Părinte sfinte, fata mea caută să se despartă de soț; fă ceva, sfătuiește-i, de tine or să asculte...”, și alții tot așa.

Sosise iarna și, o dată cu ea, ciocnirea cumplită cu eparhul, cu înaltul administrator al Capadociei, Olimpiu. Acesta era prieten al lui Grigorie, dar nazianzienii îl jigniseră rău; îi alungaseră oamenii cu lovituri de picior. Acesta se mâniase tare:

- O să vă fac bucăți! – le trimise vorbă. O să-i spânzur pe cei ce ne-au urzit toate acestea și o să vă pun niște dări de-o să vă vindeți și pe voi înșivă, cât de curând. O să vă șterg de pe fața pământului, pe voi și cetatea voastră!

Iarăși, toți la Grigorie. I-au căzut la picioare și l-au rugat să mijlocească. Pricepuseră răul ce-i așteaptă și nu știau ce-i de făcut. Ce să facă sărmanul Grigorie? A plecat și el capul și s-a străduit să liniștească fiara; căci fiară ajunsese eparhul Olimpiu. Și sfântul a izbutit, cu multe rugăminți. Nazianzienii s-au mântuit din răul acela.

Trecuseră Crăciunul și Boboteaza. Începuse Postul Mare. Iarna – grea pentru un bolnav ca Grigorie. Se scursese însă, cu ajutorul lui Dumnezeu. În vremea aceasta de nevoință duhovnicească, când și când îi veneau în minte cele petrecute cu un an înainte. Cât de bine îi făcuse tăcerea aceea desăvârșită! Își amintea de ea cu dor... Se umpluse de liniște. Îl ajutase să se roage mai mult. Iar Dumnezeu îl răsplătise din belșug, cu experiențe duhovnicești minunate...

Își amintea de toate și-i era dor. Însă anul acesta... dimpotrivă, trebuia să vorbească. Anul trecut Dumnezeu îl călăuzise la tăcere, să-l bucure mai vârtos. Anul ăsta, îl silea să vorbească neconținut poporului, ca să-l zidească duhovnicește, întărindu-l în credință. Și una și cealaltă erau de la Dumnezeu. Așadar, amândouă erau vrednice de laudă și sfinte. A făcut ascultare întru amândouă. Aceasta se întâmplă celor mari ai lui Dumnezeu! Căci celor mulți Dumnezeu le cere doar una: ori slujirea, de dragul celor mulți, ori nevoința aspră. Doar unora însă, celor aleși, li se puteau cere amândouă. Iar Grigorie era unul dintr-aceștia.

La Nazianz nu doar vorbea, ci și scria, sprijinind credința. O vorbă de-a lui, o urare, un „bună ziua” era de-ajuns să-i întâlnească pe episcopi, să-i îmbărbăteze pe preoți, să-i mângâie pe credincioși. Printr-o scrisoare de câteva rânduri, prin câteva vorbe de salut trimise printr-unul sau altul, cei ce le primeau aflau că marele lor erou este în viață și prindeau curaj. Orice eres le-ar fi stat înainte, era acolo Teologul care să-l înfrunte. Dar știau și că în ceasul bătăliei celei mari, când adevărul trebuia arătat limpede, spre pierzania eresului, omul acesta bolnav și gârbov devenea un gigant. Ieșea dintr-însul duhul adevărului și toate se risipeau. Se înălța ca un uriaș și săgețile lui loveau răul, nimicindu-l...

Ortodocșii se rugau, cu toții:

- Dă, Doamne, ani teologului Tău celui mare... Ce-o să ne facem dacă ni-l iei? Ne-ai trimis ocrotitor, nouă celor neputin-

cioși de a deosebi eresul de adevăr. Și acesta-i plin și de toată știința de carte, și de luminarea cea de la Tine, Doamne... Lasă-ni-l, așadar, cât mai mult, și-l vom asculta. Și, ascultându-l pe el, ascultăm de Tine Însuți...

Sosind primăvara, i-a fost și mai greu. Se simțea o zi bine, două rău. Măcar a prăznuit cu bine Învierea Domnului, pe 9 aprilie, și a rostit atunci o cuvântare cu totul minunată. În noaptea Paștelui, liturghisise și se simțea împreună-înviat cu Domnul. Ieșise între ușile împărătești și strălucea ca soarele. Omulețul cel gârbov răspândea lumină dumnezeiască și măreție. Vorbise, iar cuvintele îi fuseseră arzătoare. Adevăr, poezie, străpungerea inimii... toate dimpreună. Își călăuzise credincioșii spre Înviere; o simțeau cu toții! O gustaseră cu toții și, de aceea, n-o vor mai uita nicicând...

Înrăutățire cumplită a sănătății. Părăsește Nazianzul

I-a îngăduit Dumnezeu să prăznuiască Paștile în voie. După aceea însă, lucrurile s-au schimbat mult. A căzut la pat. Se mai putea mișca doar puțin, prin chilie. Iar păstoriții, înăuntrul și împrejurul Nazianzului, aveau trebuință de păstor sănătos. Toți cereau prezența lui Grigorie... Era de-ajuns doar să fie de față... umbra sa topea gheața. Iată însă că nici umbra nu mai putea să și-o poarte. Cugeta starea în care ajunsese și îl cuprindea deznădejdea. A cerut până și cerneală și i-a scris mitropolitului Teodor al Tianelor, prietenului său Grigorie al Nisei și altora:

- Înțelegeți, măcar întru sfârșit. Credincioșii au rămas fără păstor, fără sprijin duhovnicesc. Eu mă zbat în fiecare zi între viață și moarte... socotiți-mă cu cei morți! Se vor petrece lucruri urâte. Biserica o să se afunde cu desăvârșire și voi veți da socoteală! Trimiteți numaidecât episcop. Potrivit pentru aceasta este, de pildă, episcopul Eulalie, nepotul meu, care-i călugăr în Lamida. Nu pierdeți vremea. Și eu, la rândul meu, simt mare mustrare de cuget că țin locul acesta ocupat, fără să pot face nimic, iar poporul lui Dumnezeu este nedreptățit fără voia mea, dar din pricina bolii mele.

Gândul că, fie și fără voia sa, Biserica suferă îl rănea mult. De aceea nu mai contenea cu scrisorile. Trimisese și oameni de-ai săi să ceară alegerea altui episcop în locul lui.

În ceasurile în care simțământul vinovăției îl ducea la deznadejde, găsea puțină mângâiere în poezie. Scria versuri și durerea i se prefăcea în cuvinte:

- Ce-am ajuns, Hristoase, împărate al meu? Eu, care le-am cunoscut pe toate – bogăție, prieteni, slavă, tronuri, învățătură –, acum sunt un nimic, bun de nimic... Nu pot s-ajut cu nimic...

Se oprea, mai prindea puteri și începea lucrarea rugăciunii; mereu în pat, întins sau șezând. Bine că măcar putea să se roage.

Avea însă și altă durere. Dacă Dumnezeu l-ar lua degrabă, toate ar fi bune și frumoase. Dar de n-o să moară curând, cum va putea trăi, atât de bolnav, în pustie, pustnicește? Întrebarea aceasta îl hărțuia cumplit.

Dorul de pustie îi era atât de mare, încât lăsa deoparte toate celelalte griji și se ruga lui Dumnezeu doar pentru lucrul acesta:

- Fă-mă, Doamne, porumbel cu aripi întinse, fă-mă rându-ne, să pot fugi de aici, să las oamenii... În pustie, ca fiarele... N-or să mă rănească, n-or să mă chinuie, și voi fi lângă Tine, Hristoase. Și am să mă așez pe o stâncă înaltă, pe cea mai înaltă, să văd toți oamenii și toți să mă audă. Și am să strig cu putere: „Ascultați-mă, fraților, lumea nu înseamnă nimic. Am cunoscut pe cei puternici ai pământului. Slavă și bogăție și frumusețe. Toate s-au prefăcut în cenușă. Așadar, mintea la Dumnezeu iar trupul nevoinței, și așa veți afla odihnă și libertate!”

În cele din urmă, l-au rânduit pe Eulalie episcop la Nazianz și acesta a început îndată păstoria credincioșilor. Cu rugăciunile și sfaturile lui Grigorie, care nu se mărginea doar la acestea: îi rugase și pe alți episcopi – precum Grigorie al Nisei – să-i ajute lui Eulalie. Într-un sfârșit, își luă rămas bun de la el, cu o nesfârșită dragoste:

- Iubitorule de Dumnezeu, fiul meu iubit, Dumnezeu pururea fie cu tine. Ți voi purta totdeauna de grijă, prin rugăciunile mele. Mă voi ruga neîncetat să izbândești în slujirea ta. Și când mi se va apropia ceasul, să vii să-mi închizi ochii... să mor în brațele tale...

În ceasul când firea neînsuflețită din jur își purta cu mândrie cele mai alese veșminte ale ei, Grigorie și-a adunat și bruma de putere pe care o mai avea, ai lui l-au așezat în trăsură cea mică – căci nu putea sta călare pe mular – și a apucat drumul Arianzului.

Îndată ce a ieșit din cetate și a început a urca spre Arianz, s-a oprit într-un luminiș, și-a întors privirea către Nazianz și a pus capăt îndatoririlor sale bisericești. Treizeci de ani căutase viața sihăstrească și totdeauna îi scăpase. Mereu ceva îi stătea împotriva: când bătrânii lui părinți, când stăruințele prietenului său, Vasile, când starea jalnică în care zăcea Constantinopolul, când altele. Se dăruise slujirii Bisericii și făcuse ce-l lumina Dumnezeu. De-acum gata, până la sfârșitul vieții nu va mai lua asupra sa nici o îndatorire pastorală. Avea înlăuntrul lui încredințarea că și Dumnezeu încuviințează aceasta. Însă cum o să-i îngăduie boala să se facă pustnic și isihast, să viețuiască și să se nevoiască de unul singur?

Iarăși la Arianz

Distanța nu era mare, iar vremea nu s-a schimbat. Însă certitudinea că grijile Bisericii și le vor asuma alții și că de acum înainte se va închina cu desăvârșire nevoinței a avut un efect binefăcător asupra sufletului lui Grigorie și i-a adus și o ușoară îmbunătățire a sănătății. A doua zi deja primea oaspeți. Era în stare să stea în picioare și să vorbească timp îndelungat, încât cei din jurul lui, diaconul Grigorie și Eustatie, nu știau ce să mai creadă. Lunile de vară i-au adus o și mai mare îmbunătățire a sănătății, astfel că oricine îi cerea ajutorul îl și primea.

Bătrânul Vosporie, pe atunci episcop de Colonia, alergă la vechiul său prieten Grigorie și îl rugă să-l ajute:

- Mă învinuiesc de eres, Grigorie! Pe mine, care am făcut atâtea în anii de prigoană, în sprijinul Ortodoxiei... Scrie-le ceva, nu mă lăsa... Alte lucruri urmăresc ei. Mitropolitul Teodor e victima atacurilor, și de aceea mă prigonesc și pe mine.

Grigorie nu l-a refuzat. Mitropolitul Tianelor și episcopul Nisei au primit, așadar, scrisori pe această temă - să fie cu băgare

de seamă, să nu-l condamne în grabă, căci Vosporie este ortodox și vechi luptător pentru Biserică.

Dar nici rudele și nici prietenii nu-i dădeau pace. Unul îi cerea să intervină să o împace pe fiica divorțată, altul să mijlocească pe lângă judecători, altul îi cerea recomandarea unui bun dascăl de retorică pentru fiul său... și tot așa.

În vremea aceea era o mare tensiune în relațiile dintre dascăli de retorică ai Cezareii. Erau mulți, dar dintre ei se distingeau Eustohie, vechi coleg cu Grigorie la Atena, Staghirie și Eudoxie. Aceștia nu se aveau deloc bine unul cu altul. S-a întâmplat ca Nicobul, un nepot mai îndepărtat de-al lui Grigorie, să meargă în Cezareea și să se înscrie la școala lui Staghirie. Eustohie a aflat și s-a făcut foc. S-a plâns lui Grigorie. Acesta a scris din nou epistole către tustrei, străduindu-se să le mai potolească antipatiile, nepotrivite unor filozofi și creștini de rang. Se pare că ceva-ceva a izbutit, căci tustrei l-au recunoscut pe Grigorie ca fiind mai presus de toate. Ura dintre ei, din motive profesionale ori personale, era însă mult prea adâncă.

ÎN SFÂRȘIT ÎN PUSTIE

Se așază la Karvali

Până prin martie 384 a fost nevoit să rămână la Arianz. A așteptat să se mai înzdrăvenească, cât să poată viețui de unul singur, să-și poarte singur de grijă. Ceea ce s-a și întâmplat. Hotărârea o luase: să se liniștească, să-și continue undeva asceza, fără lume în jurul lui!

S-a ridicat și a făcut câțiva pași prin mica odaie. S-a uitat prin jur, socotind ce lucruri i-ar fi de trebuință în pustie. Ochii i-au căzut pe pervazul vechiului cămin: erau stivuite acolo o mulțime de cărți. În stânga, unde era patul, se aflau cele pe care le folosea, cărțile bisericești, creștine. În dreapta, de multă vreme, erau așezate cărți de poezie, retorică și filozofie. Pe toate le studiasc cândva. A rămas privindu-le gânditor. Odinioară le iubea. De multă vreme însă îi părea rău că le închinase prea mult timp, anii cei frumoși ai tinereții. Și tot privindu-le, gânditor, și-a adus aminte de ceva. S-a întors spre fereastră:

- Eupraxie, unde ești, fiul meu? Vino încoace; adu și un cufăr.

Eupraxie ascultă și în câteva clipe era acolo.

- Oricum nu-mi mai sunt de folos – spuse încet Grigorie. Dă-le jos, fiule. S-au umplut de praf și s-au înnegrit de fum cărțile astea. Mi le-a cerut deunăzi retorul Adamantie. Și așa le părăsisem... Mie îmi sunt de-ajuns cele bisericești... o să i le trimit lui pe acestea.

Eupraxie s-a apucat de treabă iar Grigorie s-a așezat să-i scrie lui Adamantie: „Bunul meu Adamantie, m-aș fi bucurat mai mult să-mi fi cerut cărți sfinte. Nădăjduiesc însă că nu-ți lipsește frica de Dumnezeu. Și – să nu înțelegi greșit – să-mi trimiți bani. Îți pare ciudat că-ți cer plată pe cărți? Nu te nedumeri, căci banii aceștia sunt pentru săraci, nu pentru mine...”

Grigorie avea în minte multe locuri din părțile Arianzului, potrivite pentru viața monahicească. A ales Karvali (Ghelberi), la apus de Arianz, la aproape patru kilometri. Știa locul de pe când era copil și-i plăcea foarte mult. Tatăl lui avusese odinioară acolo proprietăți, care acum nu mai aparțineau familiei. Când Grigorie și-a făcut testamentul, la 30 mai 381, la Constantinopol, nu a pomenit nimic despre acest loc. Și mai era ceva ce l-a făcut pe Grigorie să prefere locul acesta, Karvali - care mai apoi va fi locuit multe veacuri la rând de greci, care știau din tradiție că acolo s-a nevoit Grigorie. La Karvali tatăl său ridicase o bisericuță, un paraclis închinat mucenicilor. Îi era de neapărată trebuință. Voia să liturghisească des, dar nu voia să iasă din locul acela și să meargă pentru Liturghie prin satele dimprejur. S-a hotărât așadar să se așeze pentru nevoință lângă bisericuță, acolo să-și întemeieze „schitul”.

Așa că, într-o dimineață de martie, a pornit la drum. Ucenicii lui nu l-au lăsat singur. Avea nevoie și de câteva lucruri. Eustatie, Eupraxie și Teodul le-au încărcat pe doi mulari. Într-un ceas au ajuns la Karvali. Cărarea trecea peste dealuri și păduri. Zăpezile muntelui înalt coborau, prefăcute în pâraie și râuri. De-ar fi vrut, ar fi putut merge puțin pe drumul mare care duce spre Colonia și apoi ar fi apucat-o la dreapta pe cărare, către Karvali. Însă Grigorie nu vroia să meargă pe drumul cu prea multă forfotă, așa că au mers pe cărări și au ajuns.

Grigorie a descălecat, au despovărat mularii de lemnele și de lucrurile absolut trebuincioase, apoi au legat dobitoacele și au mers să se închine în bisericuță.

Au găsit-o într-o stare jalnică. Au ieșit și au căutat loc potrivit să zidească o chilie. Nu era prea mult loc în jurul bisericii. Au găsit un luminiș câțiva metri mai încolo, către miazăzi. Acesta a fost pe placul lui Grigorie. Au săpat un fel de temelie. Au strâns

pietre, așezându-le de jur-împrejur și în cele patru colțuri ale chiliei, să nu o doboare vântul și să nu intre înăuntru apa ploii. Noaptea au dormit în bisericuță. A doua zi și-au continuat lucrul și în trei zile „schitul” era gata - o chilioară joasă și alungită, cu o ușă mică și o lucarnă. Acoperișul i-a ostenit ceva mai mult, căci în afară de cele câteva lemne au fost nevoiți să folosească și mult lut.

Întâia noapte în schit

Cei trei - Eustatie, Eupraxie și Teodul - au plecat. Grigorie a rămas singur. În sfârșit, visul său cel mare i se împlinise. Se simțea ca un împărat, având totul în puterea sa. A rânduit în chilie puținele lucruri trebuincioase pe care le adusese cu sine și patul de lemn, pe care nu dormea decât dacă era bolnav. A întins și a aranjat așternutul, adică niște pături împletite simplu. L-a vârat sub pat, să-l poată trage noaptea, să-l întindă pe jos și pe el - jos, pe pământ - să-și doarmă puținul somn de fiecare noapte.

Întâia noapte pe care a petrecut-o în schit a fost plină de bucurie. S-a rugat îndelung, chiar mai mult decât obișnuia. Nu simțea osteneală. Voia să-I mulțumească lui Dumnezeu pentru darul pe care i-l făcuse. Dar cu cât Îi mulțumea lui Dumnezeu mai mult, cu atât îi creștea dorința de a mulțumi. Și cu cât stăruia, cu atât i se aprindea și mai mult inima, prefăcându-i-se într-un torent de laude. Mîntea i se unea cu inima, aducând mulțumire Ziditorului, făcându-se cântare de slăvire și adâncindu-se tot mai mult în iubirea nemăsurată a lui Dumnezeu. Adesea, în poemele sale, Sfântul Grigorie vorbește despre dumnezeiasca veselie, dar și mai mult vorbește despre rugăciunea cea stăruitoare și cu durere, despre sudorile nevoințelor. Lasă însă, când și când, să se întrezărească și cele ce urmează nevoinței. Găsește de cuviință să vorbească despre strălucita lumină dumnezeiască a Sfintei Treimi, care îl umple. Și aceasta e cel mai dulce și mai dumnezeiesc lucru ce poate fi dăruit omului. Vorbește despre lumină de parcă ar voi să spună că în acele clipe trăia din belșug împărăția lui Dumnezeu și gusta dumnezeiasca fericire. Dar această trăire este totodată și cunoaștere a adevărului. Și vorbea despre adevăr doar când îl

trăia, adică atunci când era cu desăvârșire încredințat de ceea ce spunea despre adevăr. Iar această încredințare despre ceva o are nu doar cel ce vede acel ceva, ci și cel care îl trăiește, cel care îl gustă.

Abia după miezul nopții a simțit oboseala. A fost nevoit să se oprească. A tras așternutul, l-a despăturit, a tras și pătura cea groasă și s-a întins să se odihnească. A dormit un somn binemeritat. Vântul și, din când în când, pașii ușori ai vietăților pădurii i s-au prefăcut în cel mai dulce cântec de leagăn.

Această primă noapte a avut și altă binecuvântare cerească și, totodată, încredințarea că bine a hotărât ceea ce a hotărât. Așadar, când l-a furat somnul de-a binelea, i s-a arătat sfântul său prieten, Vasile. Atât de adâncă i-a fost mulțumirea sufletească, încât s-a trezit și, uitând de oboseală, a început iar rugăciunea de mulțumire și de slavoslovire.

Sapă, sădește, adapă și zidește

Aprilie; întreaga fire neînsuflețită s-a pus, de zor, pe treabă... Se străduia să crească și să-și împodobească veșmântul. Bătrânul ieșea pe mica sa ușiță și își lăsa privirea să îmbrățișeze totul - copacii, ierburile, păsările, țărâna, pietrele, albastrul cerului... Toate, faptele lui Dumnezeu. În inimă îi înflorea adânc seninătatea. Un zâmbet ușor i se ivea pe buze.

Și-a făcut semnul crucii și a părăsit schitul. A mers de cealaltă parte, la bisericuță. Mai întâi o să dreagă bisericuța și abia pe urmă o să se îngrijească mai îndeaproape de chilie. Încet, treptat, pe cât o să-i îngăduie durerile trupesti. A început cu partea din afară; a măturat, a dat la o parte pânzele de păianjen... să fie curat, măcar cât de cât. Apoi a adunat pietre, a făcut lut și a început să lipească zidurile peste tot pe unde erau dărăpănate, gata să cadă. A astupat găurile și a făcut o treaptă înaintea ușii...

În anii când s-a nevoit în partea aceasta, la Karvali, s-a ocupat singur de bisericuță și de chilie. În toate zilele, afară de cele în care ploua ori ninge, ieșea o bucată de vreme și făcea câte ceva - cărări, lipea cu lut proaspăt zidurile, tăia și aduna

vreascuri pentru foc... Făcea mereu câte ceva. Era rucodelia sa, după rugăciune și citit. Tăia lemne pentru iarnă, le pregătea și le aducea încetul cu încetul, stivuindu-le de-a stânga chilioarei. Își amintea de sihăstria lui Vasile, de la râul Irisului, unde mersese pentru multe luni, prin anii 360 și 361. Își amintea cum Vasile își lucra o mică grădină, cu cele de trebuință. Credea că putea face și el, acum, la fel. Începuse, așadar, a-și sădi o grădiniță. Curățase locul de ierburi, săpase pământul. Se străduia, dar nu mai făcuse niciodată așa ceva și nu știa cum se sădesc roșiile, fasolea, dovleceii, varza... Întreba, totuși, și-l mai ajuta câte cineva. Însă nu i-a ieșit mai nimic, deci nu merita strădania. El, însă, stăruia. Se gândea mereu că nu vrea să-i obosească pe ceilalți pentru puțină sa hrană. Ceea ce conta era că încerca să-și câștige cele trebuincioase prin sudoarea lui.

Lucrul de mână (rucodelia), precum înțelege Grigorie, este de neapărată trebuință nevoitorului, căci îl ajută să-și cumpănească marea încordare duhovnicească. Rugăciunea îndelungată, îndeosebi noaptea, și cititul și scrisul din timpul zilei îi pricinuiau mare încordare și osteneală sufletească. Dar prin neînsemnatul lucru cu mâna izbutea o oarecare destindere înlăuntrul lui, se simțea mai liniștit, își slobozea nervii din încordarea duhovnicească și era gata să-și înceapă iarăși lupta nevoinței.

Dar și aici îi tulburau seninătatea liniștirii oaspeții și scrisorile. Mai rar la început, apoi mai des. La câteva luni de la așezarea lui la Karvali, oamenii ajungeau aici precum albinele ce zboară departe pentru puținul polen.

Episcopi care îi cereau sfaturi în marile chestiuni teologice și bisericești; preoți care îl implorau pe Grigorie să mijlocească pe lângă episcopii lor; tineri, precum nepoții săi, cerând îndrumare pe calea învățaturii de carte. Toată lumea îl știa pe Grigorie și îl prețuia cu toții. Dacă îl ascultau totdeauna – aceasta e altă chestiune.

Astfel, într-una din zile, pe la prânz, a sosit la chilie Sacerdot. Era starețul unei mănăstiri din mitropolia Cezareii. Mitropolitul Eladie îl însărcinase cu purtarea de grijă față de cei săraci, și toate mergeau bine. Dar anumiți „binevoitori” alergaseră și îl învinovățiseră de tot soiul de lucruri înaintea lui Eladie.

Acesta le dăduse crezare și îl alungase pe Sacerdot. Grigorie, care îl știa de demult pe stareț și era încredințat de nevinovăția lui, i-a făgăduit să mijlocească pe lângă Eladie.

Se căsătorește Olimpiada

Asemenea probleme erau obișnuite. Se întrista și făcea tot ce-i stătea în putință. Se mai petreceau, însă, și lucruri plăcute. La Constantinopol, la conacul lui Avlavie, trăia mica Olimpiada, fiică a preabogatului Seleucie și a Alexandrei. Părinții îi muriseră devreme iar tutorele Olimpiadei, Vitalian, încredințase copila Teodosiei, soția lui Avlavie, adică surorii înțeleptului episcop Amfilohie al Iconiului, verișoară primară a lui Grigorie.

Grigorie o cunoscuse, așadar, pe copilă în cumplitele zile ale șederii lui la Constantinopol. Se juca fără grijă, alerga prin grădina cu flori, se împleticea prin veșmintele largi ale sfântului, intra în biserica Anastasiei când aceasta se ruga, îl trăgea de haină, îl întreba tot felul de lucruri copilărești, iar el nu-i refuza nimic. Acum, prin 386 sau 387, copila ajunsese deja domniță, avea cam șaisprezece ani, iar Teodosia încuviințase ca fiica ei de suflet să se căsătorească cu eparhul Nevridie.

Petrecere luminată. Vitalian era darnic. Toate s-au făcut cu fast și strălucire. La ospățul de nuntă au luat parte și cinci-șase episcopi, precum și mulți ofițeri. Olimpiada simțea însă că cineva lipsește, așa că întreba din ochi. Vitalian pricepu:

- L-am chemat, copila mea. Cum era să-l fi uitat? Însă e tare departe... În celălalt colț al lumii. Cum să vină aici tocmai de la Arianz? După cum mi s-a spus, trăiește și mai departe, într-un mic schit; Karvali e numele locului.

Bogata mireasă a uitat repede măhnirea pricinuită de lipsa dragului ei bunicuț, a lui Grigorie, și au dat înainte cu petrecerea, bucuroși.

La chilioara lui, însă, bunicuțul a fost înștiințat de toate. I-a scris lui Vitalian, să se îndreptățească. Și, firește, i-a spus adevărul: „Cum să fac un drum atât de lung cu picioarele mele cele înțepenite de artrită? Și cum să se târască un bătrân bolnav la

ospățul de nuntă, unde toate-s vesele și sălțătoare? Sunt, însă, cu duhul alături de voi. Și mă rog pentru fata noastră cea dragă.”

Bătrânul nu s-a oprit aici - avea o dragoste duioasă pentru Olimpiada -, ci a șezut și a scris, de dragul ei, o poezie întinsă. Să-i spună, mai întâi, că o iubește, apoi s-o sfătuiască pentru viața ei de soție și creștină, stăpână și nobilă. I-a vorbit despre viața cea cinstită. Să-L iubească întâi pe Dumnezeu, și apoi pe bărbatul ei. Să fie bună cu soțul ei, dar să se și înfrâneze amândoi miercurea și vinerea, care sunt zile de post. A sfătuit-o să-i fie soțului său liman, alinându-i durerile, să fie cu băgare de seamă cum îi vorbește, să caute să-l ușureze sufletește, dar și să-i spună totdeauna adevărul; să-i poarte de grijă cu înțelepciune. I-a cerut să aibă îndrăzneală și curaj, căutând lucrurile mari, nu podoabele și petrecerile cele de rușine... La sfârșit i-a scris: „Cuvintele acestea, scumpa mea Olimpiada, să le ai totdeauna în mintea ta, să-ți fie călăuză, ție și vrednicului tău soț.”

Și nu au fost în zadar vorbele bătrânului, „bunicuțul” Olimpiadei. Scrisoarea aceasta, care e întâia descriere amănunțită a soției creștine, a purtării și a îndatoririlor acesteia, a fost împlinită întru totul de tânăra soție a lui Nevridie. Însă nu pentru multă vreme. La mai puțin de doi ani de la nuntă, Olimpiada a rămas văduvă. Împăratul Teodosie a vrut să o căsătorească iarăși, însă ea a refuzat. Hotărâse altfel. A dat Bisericii imensa ei avere: pământuri în Capadocia, Lichia, Bitinia, Tracia și în alte părți; case în capitală, aur și argint. A fost ea însăși hirotonită diaconiță de către Nectarie al Constantinopolului. Mai târziu, la maturitate, a stat într-ajutor Sfântului Ioan Gură de Aur, când acesta a ajuns arhiepiscop al Constantinopolului (398-404).

Moare Teosevia și Grigorie merge să-l consoleze pe Grigorie al Nisei

În vremea aceea, prin 387, Grigorie a fost înștiințat despre moartea Teoseviei, cuvioasa femeie ce intrase, ca noră, în familia Emiliei și a lui Vasile. Se căsătorise cu fiul lor, Grigorie, care fusese hirotonit în 382 episcop al Nisei și care era fratele Marelui

Vasile. Teosevia ajunse foarte iubită nu doar în familia bogată a soțului ei – familie de sfinți, episcopi și asceți -, dar și în marea obște creștinească. Evlavia ei, purtarea, frumusețea și sprijinul pe care i le dădea de Dumnezeu luminatului – dar și neștiutorului de cele lumești – soț al ei i-au mișcat pe toți.

Iată însă că, deși încă tânără, avea să moară dintr-o pricină neștiută. Grigorie al Nisei a plâns-o mult. Fiindcă în întreaga lui viață nu se ocupase nicicând de lucrurile practice, lumești, acum se simțea pierdut. Se simțea dezrădăcinat, aruncat deodată într-o lume necunoscută și ostilă. De unul singur nu putea nici să mă-nânce, nici să se îmbrace. Vechiul său prieten, Grigorie Teologul, știa toate acestea, și imediat ce vestea cea rea a ajuns la Karvali, s-a pregătit de drum. Artrita îi pricinuia mari necazuri, dar trebuia să fie alături de prietenul său, să-l mângâie. I-a dat de știre lui Eupraxie. Era mult de mers până la Nisa, peste o sută de kilometri.

Au apucat, așadar, călare spre nord-vest. Trebuia să treacă neapărat prin Nazianz și prin Colonia, apoi, către miazănoapte, spre Nisa. Întăiau. Au ajuns la Eufimiada, apoi la Nazianz. Aici tocmai se aduna un sobor numeros de episcopi capadocieni, să prăznuiască împreună sărbătoarea unor mucenici din partea locului. S-a oprit și Grigorie, fiindcă oricum nu se simțea bine.

Voia și el să slujească, însă ajunsese ceva mai târziu. Și, ceea ce era mai rău, picioarele nu-l ascultau. Liturghisise la Karvali, însă fusese singur; rareori se întâmplase să mai fie cineva foarte apropiat. Oricât de încet s-ar fi mișcat, nu stânjenea pe nimeni. Aci însă era altceva; era praznic, atâta lume... Așa că nu a slujit. A înnoptat acolo. Luminându-se de ziuă, și-a simțit picioarele și mai grele. Nu putea să le mai miște câtuși de puțin. Cum să-și mai vadă de drum călare? I s-a strâns inima și a rămas la Eufimiada două zile. Răul nu trecea. Ce era de făcut?... I-a scris o scrisoare prietenului Grigorie de Nisa, să-l mângâie și să-l laude că suferă necazul cu răbdare. Și cum a simțit că boala dă puțin înapoi, a apucat, cu chiu cu vai, drumul întoarcerii. S-a chinuit mult, dar în cele din urmă s-a văzut în micul său rai, la iubita sa chilie.

Scrie și îi e greu să mai îngenuncheze

În primele zile i-a fost foarte rău, însă a hotărât să rămână singur. L-a silit pe Eupraxie să plece la Arianz. Nu ducea grija mâncării - o bucată de pâine, puțin bob fiert, ceva verdețuri. Când una, când alta dintr-acestea, și prânzul i se sfărșea în câteva clipe.

Rugăciunea îi era tot mai îndelungă. În vremea aceasta a avut și neputința de a îngenunchea. Cum voia să facă metanie, picioarele i se împotriveau, nu se îndoiu. De aceea a fost nevoit să-și împuțineze metaniile și și-a impus statul îndelung în picioare, pentru rugăciune.

Chiar și scrisul îl făcea din picioare. Căci la schit își scria *Omiliile*, pe care le trimitea oriunde găsea de cuviință că sunt de folos. Scria și multe poeme. Simțea nevoia să-și aștearnă sufletul pe hârtie. I se părea că în acest fel își stăpânește lumea sa sufletească, că o ține în frâu... să nu-i scape, să nu apuce greșit. Așa că scria adesea, aproape în fiecare zi.

O parte din timp o închina copierii. Avea cu el *Cuvântările*, *Omiliile* și *Epistolele*. Când putea, le copia cu răbdare și le trimitea oricui i le cerea. Rugăciunea îi rămânea însă lucrarea de capătăi, îndeosebi noaptea.

Puținii ani petrecuți la Karvali au fost foarte roditori în ce privește rugăciunea. Trăia și simțea întru cunoștință lucruri pe care altădată putea doar să le intuiască. În pustia aceea inima i se eliberase cu desăvârșire. Patimile pieriseră și rămăsese curat, gata a se umple de prezența Duhului Sfânt. În vremea aceasta - precum însuși povestește - s-a încredințat mai mult decât oricând și de aceasta: cu cât se afierosea mai mult lui Dumnezeu prin rugăciune, cu atât mai limpede deosebea cursele pe care diavolul i le întindea, să-l prindă în ele. Doar în rugăciunea curată, doar în ceasul unirii desăvârșite a minții și inimii omul vede și înțelege numai deocârmă vicleniile vrăjmașului. Acesta încercase în multe rânduri să-l tragă pe Grigorie în cursă, de fiecare dată punând altceva la cale. Sfântul însă pricepea și se păzea. Era totdeauna cu băgare de seamă, căci știa prea bine că diavolul poate lua mii de chipuri, să-i înșele pe oameni.

I se înfățișează diavolul, uneori ca întuneric și alteori ca lumină

În primele zile, când era și mai neputincios cu trupul, i se înfățișase diavolul, ca întuneric înfricoșător, abis și prăpastie. Atunci, bătrânul suferind înălțase rugăciune împăratului Hristos și fusese izbăvit de rău. Mai apoi, venise ca fiară sălbatică; alteori, ca ispite de tot felul. Îi împungea mintea și trupul ca să-l înșele, să-l tragă după el. Dar vulturul rănit al Duhului nu se dădea bătut! Dădea tot mai multă vreme rugăciunii și vedea toate ale diavolului, care, vrând-nevrând, va fi biruit de Dumnezeu.

Prin încercarea cea mai mare trecea în nopțile acelea când diavolul i se arăta ca lumină. Adică, pe când închidea ochii o oră-două, să ațipească, se făcea în jurul lui lumină sau i se înfățișa dinainte înger cu totul de lumină. Aceasta este cursa meșteșugită pe care o are diavolul pentru cei ce au sporit mult în viața de rugăciune. Și adesea aceștia cad în cursă. Căderea aceasta este atât de mare și de adâncă, încât multă luptă și multe lacrimi trebuie să aducă cineva ca să se ridice din prăpastia în care a căzut.

Grigorie nu ne spune dacă a căzut în această înfricoșătoare cursă. Însă ne spune că a avut ispite – și în minte, și în inimă, și în trup. De aceea se și nevoia până la suflarea cea mai de pe urmă, de aceea se și deda rugăciunii neîncetate. Și a izbutit astfel să deosebească cursele cele de noapte ale diavolului, oricât de anevoie ar fi fost. Anevoie, căci, pe de-o parte, prin harul dumnezeiesc, lumină se face cel ce se roagă, iar pe de alta, ca lumină se arată și diavolul. Lumină unul, lumină și celălalt. Însă doar una este lumina cea adevărată. Cel ce are smerenie adâncă înțelege, ceilalți nu. În cele din urmă, darul acesta al deosebirii Dumnezeu îl dă, însă îl dă celor smeriți, nu celorlalți.

E adevărat că în privința tuturor lucrurilor acestora anevoioase Grigorie se mai sfătuia cu câte cineva. Când putea, de pildă, îl asculta cu luare aminte pe Grigorie al Nisei. Însă acela era departe, tocmai la Nisa. Îl vedea rar, când venea la Arianz sau la Karvali, să capete sfaturi de la Grigorie, de la ascetul nostru. Își deschideau sufletul unul altuia. Cei doi Grigorie, mințile cele mai înalte ale Teologiei, se sfătuiau unul pe celălalt cu desăvârșită

smerenie, fiecare luând aminte la celălalt, lepădându-se de sine, defăimându-se pe sine, ca și când n-ar fi și el însuși purtător de Dumnezeu și trâmbiță a Lui!

La fel se întâmpla și cu Amfilohie al Iconiului, care era văr primar al ascetului nostru. Acesta venea des la Nazianz și Arianz, căci la răsărit de acestea, în partea Diocezareei, tatăl său avea pământuri și case. Așa că Grigorie găsea prilej să vorbească cu el și să se sfătuiască, cu toate că cel ce-și dorea și mai mult aceasta era Amfilohie, care, desigur, nu ajungea la înălțimea lui Grigorie.

Biciuie alunecările clericilor și monahilor

De parcă nu-i erau de-ajuns boala și greutățile nevoinței, îi mai ajungeau la urechi și vorbele lumii. Părea că toți așteptau toate de la el. Azi despre clericii dintr-o cetate, mâine despre călugării din cutare mănăstire. Cum se întâmpla vreo nenorocire, alergau la Grigorie. De-ar mijloci el, de i-ar sfătui, poate lucrurile s-ar da pe brazdă, poate că de la el ar asculta cineva. Credincioșii se sminteau de ceea ce auzeau.

Existau preoți necăsătoriți și mai ales călugări și călugărițe care locuiau laolaltă sub același acoperiș. Adică un călugăr, acolo unde se nevoia, avea laolaltă cu el și o călugăriță, o femeie care și ea se nevoia. La fel, se întâmpla ca o călugăriță să cheme și un călugăr în casa în care se nevoia.

Grigorie nu învinuia pe nimeni pe nume, că ar avea legături trupești întreolaltă. Dar lumea vorbea și era mare primejdie.

- Nu pricepeți, nefericiții mei frați – le zicea și le scria –, nu pricepeți că păcătuți? Îmi zici, frate: „Eu mă înfrânez, chiar dacă am călugăriță ce viețuiește laolaltă cu mine”. Bine, să dea Dumnezeu să fie așa; dar nu te gândești cât smintești lumea? Oamenii au patimi pe care nu și le stăpânesc și, când te văd locuind laolaltă cu o călugăriță, întâiul lucru la care se gândesc e că nici tu nu-ți stăpânești patimile, asemenea lor. Ce altceva crezi că gândesc? Și-apoi, poate că ești tare și-ți biruiesti patima trupească. Celălalt monah însă, care nu-i atât de tare, își ia împreună viețuitoare și cade, este biruit de patimă. Astăzi rabzi ispita și

rămâi în feciorie; foarte bine! Dar ești încredințat c-ai s-o rabzi și mâine? Te faci, așadar, pricină unui mare rău. Și, la urma urmei, de nu poți ține fecioria, pentru ce nu te-ai căsătorit? Nunta nu-i o rușine, ci e bună și cinstită și binecuvântată de Biserică!

E adevărat că viața întru feciorie e mai înaltă, dar trebuie să te străduiești s-o ții, să nu dai pricină să fie defăimată. După părerea mea, călugărul și călugărița ce stau zi de zi laolaltă își pierd curăția, chiar de nu se pleacă patimilor cărnii. Așa că, monahilor, alungați-le pe cele ce stau laolaltă cu voi, iar voi, călugărițelor, alungați-i pe cei ce stau laolaltă cu voi! Nu necinstiți fecioria și monahismul. Nimeni nu rămâne neispitit de femeie, de stă laolaltă cu ea!

Nevoitor adevărat e acela care se străduiește în fel și chip să ocolească ispitele, nu acela care le caută. Aducându-vă singuri ispită în casă, moarte vă aduceți; alungați-o numaidecât! Altfel, vă sunteți blestem vouă înșivă, blestem și celorlalți. Sloboziți-vă, așadar, pe voi înșivă și faceți-vă binecuvântare celorlalți!

Vestea locuirii laolaltă a monahilor și a monahiilor se răspândise peste tot. Urăciune pentru aceștia și pentru acestea, sminteală pentru credincioși. Dar unii dintre monahii cu pricina nu mai conteneau cu îndreptățirile. Mai ales acestea îl mâniau pe Grigorie, care izbucni:

- Ce tot îndrugați, fraților? Am îmbătrânit și m-am gârbovit de nevoie și neîncetat îmi războiesc patimile, care parcă nu se mai satură să mă hărțuiască, mizerabilele... Cum, dară, îmi spuneți că voi le-ați biruit și nu vă mai temeți de ele? Tineri încă fiind! Pe când eram tânăr, eu mă luptam cu ele zi și noapte și asudam să mi le supun! Dormeam pe pământ, posteam cu desăvârșire zile întregi, și tot îmi dădeau de furcă! Făceam mii de mătăanii, mă închideam în chilie patruzeci de zile și lacrimile îmi udao learcă rasa mea cea neagră. Chiar și acum, bătrân, mă tem de patimi și mă nevoiesc. Stau singur, doar cu copacii și cu fiarele, printre stânci, în pustie. La chilia mea nu vin și nu văd femei. Pe cine mințiți, așadar, fraților? Știm cu toții, foc este trupul unuia și iască al celui alt... Cu cât se află mai aproape, cu atât mai mare-i primejdia. Cu cât le depărtăm mai mult, cu atât se micșorează primejdia. Lăsați, deci, îndreptățirile și cinstiți darul cel

mare al fecioriei. Orice monah care are „soră iubită” și orice monahie care ține lângă ea „frate iubit” nu văd împărăția lui Dumnezeu!

Zeflemitor, în vremea aceea călugăriței ce locuia laolaltă cu un monah i se spunea „iubită soră”, iar monahului „frate iubit”. Se înțelege defăimarea ce se făcea monahismului.

Asemenea lucruri și chiar mai rele decât acestea avea de înfruntat istovitul Grigorie, cu fețe care, adesea, îi erau cunoscute. Însă întâmplarea ce i-a pricinuit cea mai mare amărăciune a fost cea cu Adelfie, al cărui părinte duhovnicesc era, fiu de boier, cu multe pământuri și case. Trăia la Navila, aproape de Nazianz. Venea și se sfătuia cu Grigorie. Acum însă, nu mai apăruse de multă vreme. Veștile i-au sosit prin Eupraxie. Și țin'-te bine, părinte...

- Bunul nostru Adelfie a tulburat toată Biserica. Sclavele pe care le avea de la vrednicul de pomenire părinte al lui le folosea pentru poftele trupului. Sunt acelea cărora le-ai dat blagoslovenia să-și închine viața lui Dumnezeu, să se călugărească. Iar acum, pe unele le-a silit să-i fie țiitoare...

Grigorie plecă fruntea. Era înecat de rușine. Fiul lui duhovnicesc... Oare nu putea Adelfie să se căsătorească? Ce nevoie era să ajungă siluitor de cele sfinte? Căci aceasta era cel ce strica prin siluire fecioria celei închinată lui Dumnezeu. I-a scris numaidecât lui Adelfie o epistolă mustrătoare și aspră, iar seara a început a se ruga pentru el, ca Dumnezeu să-i dea pocăință, să se slobozească de patimă, să înceteze sminteala.

Încet-încet, spiritele s-au domolit. Veștile pe care i le aducea Eupraxie și alții care se întâmplau pe-acolo arătau că vorbele lui Grigorie nu fuseseră în zadar. Bineînțeles, erau și unii care nu se pocăiau, însă mulți îl ascultaseră și se supuseseră. În jurul persoanei lui, iubite admiratorule al lui Grigorie, se crease o aură de sfințenie. Un vâl de taină, am spune. Cândva păstorea, se lupta în mijlocul lumii, ședea pe tronurile înalte, având mare trecere în palatele împărătești. Pe atunci stăpânea prin răspunderea și cuvântul lui. Dar acum? Acum, nevoința și luminările cele de la Dumnezeu, despre care aflau cu toții, îl împodobiseră cu o cunună de lumină. Și, cu aceasta, sfântul pătrundea în inimile creș-

tinilor binevoitori. Aceștia îl ascultau și păzeau, pe cât puteau, cele spuse de el. De aceea, deși se lepădase de lume de dragul rugăciunii neîncetate, lumea era cu luare aminte la sfatul său, la părerea sa despre una și despre alta. Aceasta e lucrarea pustnicului asupra lumii, aceasta e binefacerea lui asupra ei, acesta e chipul slujirii lui.

Ultima prigoană

Prigoana aceasta, ultima a vieții lui, i-a venit de la unul de-al său. De la ruda sa, Valentinian, bun cleric, pe care Grigorie odinioară îl ajutase. Acum, acesta îi răspătea binefăcătorului său cu o amară izgonire.

Dar cum s-au petrecut evenimentele?

Era toamna târzie a anului 387. La chilia lui Grigorie stăpânea o liniște desăvârșită. Ararii oaspeți se răriseră și mai mult. Ziua întreagă nu se auzea decât adierea vântului, păsările și pașii vietăților. Șacalii se obișnuiseră cu pustnicul și nu le păsa prea mult când se apropia de ei.

În singurătatea aceasta, Grigorie pregusta fericirea. Cum biruise fiara singurătății, a singurătății celei ce ucide și duce la nebunie, e cu neputință de explicat logic, o dată ce omul e prin fire sortit comuniunii, căutând tovărășia celorlalți. Însă Grigorie Îl iubea atât de mult pe Dumnezeu, încât și întreaga sa ființă ardea să se unească cu El, să viețuiască întru El. Dorul acesta nu lăsa loc fricii de singurătate. Singurătatea nu vine din afară, ci dinlăuntru; se naște înlăuntrul omului. Dacă omul cel lăuntric se umple de Dumnezeu, dacă trece obișnuitele hotare ale credinței și ajunge să se îndrăgostească de El, atunci absența oamenilor nu-i pricinuieste nici un neajuns. Dimpotrivă, chiar caută să ocolească tovrășia oamenilor. Și face aceasta spre a trăi mai desăvârșit iubirea lui Dumnezeu. Totodată însă, cunoaște și-și iubește mai adânc semenii, pe care acum îi vede icoane ale preaiubitului Dumnezeu.

Așa viețuia Grigorie când, dintr-o dată, apărură Valentinian. Și nu era singur. Era duhovnicul, părintele unei obști de femei ce trăiau întru feciorie. Le adusese și se așezase lângă bisericuța

Mucenicilor, făcându-și chilii vizavi de cea a lui Grigorie. Valentinian avea acolo o proprietate a sa, iar Grigorie nu se putea împotrivi.

A simțit din prima clipă venirea călugărițelor ca pe un vrăjmaș primejdios. Ieșeau din chilii, umblau peste tot, după treburi, vorbeau tare... Liniștea de rai a lui Grigorie sfârșise. L-a năpădit amarul. Nu mai putea să iasă, singur și fără grijă, să îngrijească de biserița tatălui său, să vorbească cu fiarele, să ureze noapte bună păsărilor... Nu mai putea pași în afara chiliei și să strige, din adâncul sufletului, „Doamne miluiește!”. Toate, așadar, sfârșiseră, din pricina venirii femeilor... Și era bătrân, neputincios... artrita și astmul îl chinuiau tot mai mult.

Însă nu avea încotro. Valentinian era încăpățânat. Îi explica sărmanul Grigorie, dar zadarnic; acesta îi zicea, papagalicește, cele potrivite oamenilor cu viață duhovnicească obișnuită. Nu bănuia că are înaintea sa pe vulturul Duhului, și încă rănit:

- Noi, Grigorie - îi zicea -, te cinstim. Și tu ai să ai ajutorul nostru, iar noi sfaturile tale. De ce te împotrivești? Doar ești bolnav și ai trebuință de noi; iar noi, care nu cunoaștem prea multe din cele duhovnicești, avem trebuință de tine.

Se amăra mult că Valentinian nu-l înțelegea. Bătrânul pierdea tot ceea ce Dumnezeu îi dăduse mai de preț pe pământ: liniștea. Nu-i rămânea, deci, decât să plece. Doar așa își putea păzi marea lui iubire de Dumnezeu. Ceea ce se petrecuse o simțea ca pe o prigoană, o adevărată izgonire din raiul său, din locurile în care odinioară fuseseră pășunile tatălui său și în care el însuși își petrecuse o parte din anii copilăriei.

Străin în locuri străine

Și a plecat. Unde a plecat, unde și-a ales noul loc de nevoie, nu știm precis. Cert e că s-a depărtat de Karvali, de Ghelberi cât să nu audă și să nu vadă cătuși de puțin mănăstirea de maici. Și nu doar atât. A apucat mult spre miazănoapte; să fie departe de drumul ce vine de la Nigdi și merge către Colonia. Să nu aibă cum să-l găsească lesne. Locul îi era cu totul necunoscut. Tatăl

său nu avusese în partea aceea pășuni ori ogoare. Venea acum întâia oară aici. Străin în locuri străine. De aceea se simțea ca un nomad disprețuit.

Și-a zidit chilie nouă. De acolo i-a scris lui Valentinian, să-și spună păsul și în scris. Către sfârșitul scrisorii, bătrânul se înmuiase:

- Îți urez să sporești mult în locul acela. Nevoința voastră să rodească duhovnicește, cum și-ar dori-o și Mucenicii. Și – pentru Dumnezeu – să nu lăsați niciodată biserița Sfinților Mucenici fără slujbă. Cât despre mine, nu vă întristați. M-am obișnuit să plec și să fiu prigonit... Doar că acum a fost puțin altfel. Vezi, m-am lepădat cu voie de toate: de avuții, pe care le-am dat și le are Biserica; de tronuri, care acum sunt ale altora; de fiii duhovnicești, de care se bucură acum prietenii mei. Doar patria îmi rămăsese, locul copilăriei mele! M-ați alungat și de-aici... Dar binecuvântat fie numele Domnului!

Chilia îi era liniștită. Dar trebuia să se obișnuiască, să se acomodeze, să-și poată găsi rugăciunea fâgașul ei. La început își amintea iar de toate. Când îl vedea pe Eupraxie, care venea când și când la chilie, să-i aducă bătrânului câte ceva, își amintea de toate câte suferise și murmură. Și cum avea hârtie la îndemână, murmurul îl prefăcea în stihuri:

- Acum, la bătrânețe, Hristoase al meu, acum, când sunt mai mult mort decât viu, acum s-au găsit să mă alunge? Câte să mai îndur, Doamne? M-au umilit cu toții, cât au putut; ajuns-am ca un stârv pe meleaguri străine... Unde-o să mă afle, oare, moartea? Unde-o să-mi fie, oare, mormântul? S-o găsi, oare, cineva, să-mi închidă ochii? Suflarea mi se taie, când și când, când nici nu mă aștept. Parcă-mi dau sufletul... De n-aș fi crezut, Doamne, întru Tine, un chin mi-ar fi fost viața-ntreagă, martiriu fără izbândă; aș fi zis că-s nedreptățit, n-aș fi putut să trăiesc! Așa, însă, rabd... căci vrednice sunt acestea de viața fericită pe care mi-o rânduiești. Și vai mie de n-aș fi gustat-o încă de-aici... Sunt gata, așadar, pentru orice... De voiești, să mă sfășie fiarele și să-mi împrăstie măduarele trupului, iar păsările să-mi mănânce și puțină carne rămasă pe ele... Iar de găsești de cuviință, Doamne, râurile să mă poarte în genuni și să mă arunce în mări. De-ajuns să Te am pe Tine patrie și deznodământ.

Frică de lipsa lui Hristos. „M-ai părăsit, Doamne...”

Aștepta cu răbdare. În jur, numai liniște; nimic nu-i pricina tulburare. Ieșea în pragul chiliei și căuta cu ochii în zare; dimineața spre apus, în amurg spre răsărit. Iar când soarele era mai domol, îl privea acolo unde apărea în zori și-l urmărea în amurg, căzând înapoia muntelui. Toate erau fermecătoare, își vedeau în liniște de rânduiala lor, de drumul lor... Nu-l cunoșteau pe Grigorie, ca la Karvali. Vântul nu adia molcom, nu apuca să-l mângâie pe suferindul Grigorie, să vadă nevointa bătrânului, să-i asculte rugăciunea tânguitoare și să povestească totul locurilor și oamenilor la care se va duce.

Ce lucru ciudat! Firea înconjurătoare nu-l stânjenea. Și nu erau nici oameni, care să-l îngreuneze. Și totuși, înlăuntrul sufletului simțea o apăsare. Mintea îi era neascultătoare, inima nepăsătoare, purtată silnic de dureri și de tristețe. Tăcea și socotea. Se silise mult pe sine însuși, își pusese mintea la lucrare stăruitoare. Și începuse a limpezi lucrurile. De parcă s-ar fi ridicat undeva la înălțime și de acolo se vedea pe sine însuși. Își părea sieși nemișcat ca o mlaștină, aproape mort. Boala trupeză îi era ca o temniță de fier în care îi fusese zăvorât duhul. Era într-o stare jalnică: astm, dureri, înțepenirea trupului. Dar mai jalnică era starea sa duhovnicească: duhul împietrit, de parcă ar fi fost legat pe dinăuntru cu legături. *Akedia* (plictisul, împietrirea sufletească), nepăsarea îi ucideau duhul.

A înțeles numaidecât ce se petrecea cu el, s-a înfiorat în sinea lui și s-a cutremurat. „Am murit, așadar... Zadarnice ostenele?” – a murmurat. A început să-și piardă și simțirile, cât pe ce să leșine... Simțea în străfundurile sufletului său o greutate mare. Atât de mare, încât nu încăpea și dădea să-l sugrume pe bătrân... Dar tocmai când simțea că nu mai poate, în clipa când îi părea că toate s-au sfârșit, ieșea dinlăuntrul său strigătul: „Hristoase al meu, grăbește-Te!”. Satana era deja biruit. Lacrimile curgeau pe fața bătrânului și plânsul ținea vreme îndelungată. Iar cuvintele începeau a se rosti nesilit, pline de durere și totodată de simțământul izbăvirii:

- Vezi-mă, Hristoase al meu! M-a sfârșit satana. Cât să mai rabd încă? M-a ținut cu împietrirea trupului, m-a împuns cu astmul. Mi-a împietrit sufletul. Sunt ca un copac uscat, cu rădăcini firave, în bătaia vânturilor...

Făcutu-m-am corabie fără catarg, Treimea mea Preasfântă... În voia valurilor, pe marea cea înfricoșătoare... Iar satana caută să mă afunde... Nu mă lăsa, ajută-mi s-apuc a ajunge lângă Tine, să intru în sânurile Tale... Scoate-mă din prăpastia împietririi sufletești, unde m-a aruncat și m-a ținut de trei ori blestematul vrăjmaș... Nu mă lăsa, Doamne... Coboară, Doamne Iisuse Hristoase, în valurile înviforate ale mării și dă-mi și mie mâna Ta cea izbăvitoare și mă scoate din valul cel întunecat... Căci și eu, Doamne, voiesc a viețui lângă Tine, în sălașurile Tale cele cerești... Alungă, dar, pe satana cel ce-a adus întunericul asupra mea, căci singur îmi este cu neputință a birui drumul; căci mai priceput decât mine este și poate cele pe care eu nu le pot. Multă îmi este evlavia, Doamne, dar prisositor e meșteșugul aceluia, viclenia lui mă covârșește. Degrabă vino, Hristoase, și adu-mi lumina cea pierzătoare de întunericul diavolesc, umple-mă de dragostea Ta, să Te doresc nesfârșit și să pătimesc fără de glas iubirea cea de la Tine... Pentru ce, Doamne, m-ai părăsit? Pentru ce nu Te mai simt lângă mine, umplându-mă în ceasul rugăciunii cu iubirea Ta cea nemărginită de altădată, cu desfătarea arătării Tale și cu razele luminii Tale?... Cum să pomenesc toate acestea fără să mă sfârșesc de dorul lor, gol fiind, uscat și fără rod? Când mă voi învrednici iarăși de strălucirile cele dumnezeiești? Cum voi răbda chinurile, lipsit fiind de acelea? Vino, dar, iarăși, Hristoase al meu, și-mi dă lumina Ta, să pot trece chinurile ce-au venit asupra-mi...

I-a mai spus lui Dumnezeu multe altele, stăpânit de un plâns cu suspine ce-i zguduiau pieptul și-i cutremurau întreg trupul. În noaptea aceea nu s-a odihnit o clipă. Înainte de a se lumina, mintea i s-a întors spre trecutul apropiat și a prins a cugeta cu teamă:

- Doamne, oare Te-ai mâniat asupra mea din pricină că am lăsat poporul Tău, turma mea cea iubită? Simte, oare, aceasta lipsa păstorului, căutându-l? Îi hrăneam odinioară cu adevărul Tău și erau îndestulați... Oare însetează acum de cuvintele mele?

Plâng după laptele meu, ca pruncii ce și-au pierdut maica?... Dar nu se mai putea... Nu-mi ține mânie pentru plecarea mea de la ei... Oare pentru aceasta, Hristoase, m-am deșertat? Înfricoșătoare Ți-e pedeapsa, Doamne! Oare pentru aceasta nu mai am nimic înlăuntrul meu, pentru aceasta nu Te mai am precum altădată? Luptatu-m-am, luptatu-m-am cu amar și l-am alungat pe satana; rămas-a la pândă, în afara mea. Însă Tu, Doamne, n-ai venit să mă umpli și înlăuntrul meu nu adie harul Duhului Tău... Pentru ce mă cerți, pentru ce m-ai părăsit?... Rogu-Te, cel puțin - și bătrânul își înălță mâinile -, fă-mi harul acesta: nu mă lua acum, nu mă lua cum mă aflu acum, lipsit de harul Tău... Necinstit este sfârșitul acesta, nu-l pot răbda... Fă, Doamne, să nu mor acum, ci altă dată, când vei fi mai puțin mâniat asupra-mi, când Te voi avea mai vârtos înlăuntrul meu. Și iarăși, Doamne: nu căuta spre păcatele mele, căci mă pierd... Nu mă judeca, Hristoase, căci mă voi păgubi de toate. Nu așterne înaintea-mi balanța Ta cea dreaptă, căci nu pot răbda dreptatea Ta, Doamne... Ci dă-mi, Îndurate, iubirea Ta, mila Ta cea nemăsurată pe care o ai spre mine, nevrednicul robul Tău, care doar spre Tine nădăjduiește. Nimic n-am a-Ți da în schimb, Doamne; ci cad la picioarele Tale... fă cu mine precum voiești.

Este dăruit iarăși cu luminările dumnezeiești

În zori, în coliba lui Grigorie se iviseră cele dintâi raze. Osteniseră tot căutând să răzbată înăuntru. Aveau poruncă dumnezeiască să intre dis-de-diminează în chilie și să se atingă încet de creștetul cel sfânt al bătrânului, spre a primi binecuvântarea lui. Mult mai de preț le era să vadă sfânta chilioară, decât să lumineze palatele cele întinate. Astăzi, îndată ce zăriseră mica lucarnă, intraseră cu sfială în altarul cel sfânt al rugăciunii. Îl aflaseră pe bătrân ingenuncheat. Lacrimile îi curgeau liniștit. Curgeau molcom, iar Dumnezeu le strângea și le punea cu băgare de seamă în balanța judecății Sale. Cu ele Își măsură harul. Multe lacrimi, mult har. Și atât de greu atârnavu lacrimile acestea, că Dumnezeu nu mai prididea să-Și dea harul. Tot dădea, tot

dădea... Grigorie se slobozea din amărăciunea lui, se umplea de prezența lui Dumnezeu... Până când simțea asupra sa, pe creștet, mângâierea razei soarelui...

Dăduse să se ridice, să iasă în prag și să-L vadă pe Dumnezeu în chipul soarelui.

Să se ridice... ușor de spus. Dar cum să se ridice? Mădulele lui cele bolnave i se împietriseră în chipul în care șezuse. Cu chiu cu vai, după ce s-a străduit vreme îndelungă, a izbutit să iasă în prag și să dea binețe soarelui. A întins mâinile, să dezmierde adierea vântului, și-a rotit ochii în jur, înțelegându-se din priviri cu copacii, cu pământul... Și-a mișcat buzele, spunând două vorbe și păsărelelor.

Era o dimineață aparte pentru Grigorie; începeau pentru el vremuri noi, pline de bucurie. Trăia doar pentru a se ruga, a plânge, a iubi, a se împodobi cu lumina cea dumnezeiască, a se odihni în sânul Treimii celei Sfinte, pentru a...

Anul 388. Înainta cu nevoință aspră și se bucura de harismele cele mai îmbelșugate, pe măsură ce se apropia sfârșitul. Grigorie lăsa însă și o fereastră deschisă către semenii. Viețuia pustnicește, dar când și când primea și ceva oaspeți. Erau aceia care-i cereau ajutorul, mijlocirea ori sfatul.

Sacerdiu, fiu duhovnicesc al lui Grigorie, avea acum necazuri cu Chiriac, strângătorul dărilor. Omul acesta era bun creștin, dar pusese stăpânire peste pământurile Liriandului și Kaverinei, pe care Fericitul Castor le dăruise mării case pentru copiii orfani ce se afla în grija lui Sacerdiu. Fără acestea n-o putea scoate la capăt. Atât casa pentru orfani cât și pământurile cu pricina erau aproape de Cezareea.

Au alergat din nou la Grigorie. Acesta a mijlocit pe lângă Chiriac pentru copiii cei orfani și părăsiți. Însă i-a spus multe și lui Sacerdiu, care venise împreună cu Eupraxie și care credea că-i bun prilej să-l laude pe Grigorie:

- Cum să nu te prețuim, părinte? – i-a zis. Ai dăruit toate lui Dumnezeu. Ai miluit lumea de pe lume, ai apărât adevărul, ai cântat laude lui Dumnezeu... Curat ești și sfânt...

Grigorie a rămas descumpănit, coplesindu-l tristețea. A ridicat mâna și l-a făcut pe Sacerdiu să se oprească. S-a mișcat

puțin, s-a așezat mai bine în scaunul lui cel scund, și-a pus amândouă mâinile pe genunchi și și-a plecat fruntea sa cea luminoasă puțin de-a dreapta. S-a liniștit desăvârșit și apoi a spus:

- Cuvinte lesnicioase, sărmâne Sacerdiu. Adevărat e ceea ce zici, nu zic nu. M-a durut inima de cei săraci, i-am slobozit pe robii, i-am iubit pe cei nenorociți și le-am dat tot ce-am avut și n-am avut, marea mea avere părintească. Din toată inima mea L-am slăvit pe Dumnezeu, L-am slujit atâția ani și am arătat adevărul Lui oriunde și pe cât am putut... Nazianzul, Cezareea și Constantinopolul m-au ascultat, m-au împroșcat cu pietre, m-au prețuit, s-au zidit duhovnicește, m-au alungat... adevărate-s acestea toate. Dar ia aminte la ceea ce-ți spun și nu uita: desăvârșirea n-are sfârșit, nu se sfârșește aici. Iar mai presus de toate este curățirea de patimi; da, a ne curăți de păcat prin rugăciune, prin smerenie și prin harul lui Dumnezeu. Jertfește-te, de poți, pentru cei săraci și pentru mântuirea lumii; bun lucru și sfânt, multă îți va fi plata ta. Desăvârșirea însă e mai presus de aceasta. Pentru dobândirea curăției trebuie să ne înstrăinăm de lume. Să lăsăm, cândva, toate. Iar curățindu-ne, să căutăm vederea lui Dumnezeu (*theoria*). Da, frate - și nici tu, Eupraxie, să nu înțelegi greșit ceea ce zic -, vederea lui Dumnezeu (*theoria*) este, poate, încununarea, lucrul cel preasfânt pe care trebuie să-l ajungem: să privim și să vedem limpede adevărul cel dumnezeiesc și să cunoaștem și să judecăm drept cele ale lumii acesteia, și întâi de toate cele ale omului. Și acestea toate nu-s decât unirea cu adevărul, adică cu Dumnezeu Însuși.

Eupraxie se mișcă, fără să bage de seamă. Nu pricepea cele spuse, dar șovăia să-l întrerupă pe bătrân. Grigorie însă înțelese și se strădui să fie și mai limpede:

- Auzi despre teorie (*theoria*) și auzi despre cunoaștere, și te duci cu mintea la filozofii și teorii omenești. Nu, la noi *theoria* este viață, viața cea adevărată... Nu știi cum s-o spun mai deslușit... Uite, intră cel ce se roagă, văzătorul de Dumnezeu („theoreticianul”), înlăuntrul lui Dumnezeu – se umple când de-o pace adâncă, ce-i pătrunde până în cel din urmă ungher al trupului, când de-o fericire preadulce, cum nu există în lumea aceasta; când de iubire, uimire și slavoslovie, când este scăldat întreg

într-o lumină făcătoare de pace, dulce și dătătoare de cunoștință, întru aceasta simțind o nesfârșită veselie și, totodată, cunoscând adevărul, pe sine însuși și lumea... Mi-e cu neputință, din păcate, să înfățișez adâncimea și dulceața vederii de Dumnezeu (*theoriei*)... Nimănui nu i-a fost vreodată cu putință... Prea puțin este ceea ce se poate zugrăvi în cuvinte; o picătură dintr-un ocean, doar atât. Celelalte rămân înlăuntrul văzătorului de Dumnezeu. Și-i lucru înfricoșător și de mirare cum în omul cel neînsemnat poate încăpea volbura aceasta de lumină dumnezeiască! Căci adesea Îl simte intrând înlăuntrul său pe Dumnezeu și se simte prefăcându-se din neînsemnat în nesfârșit și mare, iar alteori se simte intrând el însuși, mic și neînsemnat, înlăuntrul lui Dumnezeu celui nesfârșit. Nimeni n-a izbutit să tâlcuiască aceste lucruri dumnezeiești. Însă văzătorul de Dumnezeu, neînsemnatul om ce se îndeletnicește cu rugăciunea, le-a trăit și nu le uită nicidecum!

Bătrânul s-a oprit. Clipele treceau cu pas încet și sfânt. Însă ceva se revărsase înlăuntrul celor ce-l ascultau; o dulceață blândă le desfăta inimile. Se lăsaseră și ei pătrunși de tăcerea bătrânului. Însă după o vreme văzuseră chipul lui cel luminos preaschimbat. Rămăsese lumina, dar deasupra ei se întinsese o durere și în scurtă vreme lacrimile îi brăzdau fața. Apoi le-a grăit iarăși:

- Ascultați și aceasta. Toate câte vi le-am pomenit nu zăbovesc prea mult. Din clipa în care luminările acestea prind a se stinge, văzătorul de Dumnezeu trăiește cu amintirea lor și cu nădejdea că le va trăi iară. Iar dacă acestea întârzie să se întoarcă la el, se simte nenorocit, plânge și se tânguiește, își asprește nevoița, se roagă lui Dumnezeu să-i dea o mai adâncă pocăință, o mai mare curăție. Iar împăratul Hristos, care ne iubește la nesfârșit, nu-și întoarce fața de la noi. Se sârguiește și în ceasul cel de cumpănă, mai înainte ca omul să fie biruit de deznădejde, își întinde mâna Sa și ne umple de harul Lui cel dumnezeiesc...

Sacerdiu și Eupraxie ședeau neclintii, sorbindu-i bătrânului vorbele, silabele. Și vorbind acestea, se petrecuse și alt lucru. Cei doi îl ascultau și o iubire tot mai mare îi învăluia, întâmplându-li-se ceva asemenea inițiaților celor de demult. Pătrundeau încet-încet în cele ce le erau zugrăvite și tâlcuite de către

Grigorie. Simțeau că gustă oarecum din stările acelea despre care îl siliseră să le vorbească mai toată dimineața aceea. Desigur, puțin era ceea ce gustau, însă destul pentru a fi pătrunși și a se minuna cât de mult îl dăruise Dumnezeu pe bătrânul cel sfânt. Era de-ajuns spre a li se aprinde dorința de a urma și ei nevoinței lui Grigorie.

Ceea ce s-a și întâmplat, însă doar celui mai tânăr, lui Eupraxie. Sacerdiu avea să moară curând, dintr-o pricină neștiută. A avut însă parte de încă o asemenea dimineață, cu istorisiri preaminate ale bătrânului. A apucat să vadă însă și cât îl chinuiau și cum îl umileau în fel și fel de chipuri anumiți clerici, precum episcopul Eladie al Cezareii. Purtarea aceasta a lor l-a făcut pe Sacerdiu să se tulbure în sinea lui:

- Pe cine disprețuiesc aceștia și pe cine pedepsesc? Pe omul pe care Dumnezeu l-a dăruit cât nici îngerii nu pot purta? Dumnezeu îl slăvește, iar tu îl umilești! Dumnezeu îl arată lumii dascăl de El insuflat, iar tu îi închizi gura! Hulă împotriva Duhului Sfânt! Înfricoșător lucru! Ce fărădelege poate fi mai mare decât aceasta? Și, totuși, așa stau lucrurile...

Sfântul cel adevărat, de Dumnezeu insuflat, putea răbda și fărădelegea aceasta. Grigorie se obișnuise și, cu toate că-l amăra, a îndurat-o cu răbdare. Însă toți cei ce fuseseră miluiți de Dumnezeu să-i înțeleagă mărirea, întâi de toate cei din jurul lui, sufereau cumplit. Și nu doar atât. Se mai și scandalizau și întrebau:

- Cum îngăduie Dumnezeu să fie disprețuit alesul Lui, nu vede cele ce se petrec?

În aceeași după-amiază, Sacerdiu și Eupraxie l-au lăsat pe sfânt. Au călătorit împreună până la Arianz. De acolo, Sacerdiu a pornit încet spre Cezareea. Prin Nigdi, desigur, ca să ocolească potecile cele anevoioase, de vreme ce era singur. Fiindcă ar fi putut, puțin după Arianz, să apuce pe cărarea dintre Malantasa și Sasima. Acolo ar fi găsit un drum mai bun către Limnes, ar fi mers către miazănoapte până în Diocezareea, ar fi cotit puțin către răsărit și ar fi aflat la miazănoapte drumul cel mare către Cezareea.

Cortina cade, încet-încet. Bolile se întetesc

Marea parte din 388 a fost oarecum vreme de suferință. Putea să meargă. Puțin, bineînțeles, dar îi era de-ajuns pentru a face mătăanii și a se ducă la bisericuță, să slujească sprijinit de alt preot. Aceasta se întâmpla rar, dar se întâmpla. Către sfârșitul anului însă, s-au schimbat multe. Puținele puteri l-au părăsit oarecum deodată. Durerile îi sporiseră. Îi era tot mai frig. Îl înduplecase să poarte și o a doua haină, pe sub rasa cea groasă pe care o avea pe el zi și noapte, iarnă-vară.

Din pricina nevoinței și a puținătății mâncării ajunsese numai piele și os. Rasa cea veche ascundea mai mult oase. Doar fața păstrase îndestul din vechea înfățișare a lui Grigorie. Apropiatii lui, Eustatie și Eupraxie, mergeau la Nazianz și aduceau de zor doctori peste doctori. Nimeni nu știa ce să-i dea, însă toți îi ceruseră să-și lase pustia, să mănânce bine și să doarmă ca toți ceilalți. Dar bătrânul nu voia să țină nimic din toate acestea. Își arăta amărăciunea, se întrista văzând neputința doctorilor, dar nu-și lăsa nevoința.

Părea împăcat și pregătit pentru înțelegerea bolii:

- De vreme ce altfel nu-i cu putință, cu Dumnezeu înainte!
O să le duc pe toate, cu ajutorul Lui...

Satana însă nu subscrisesese la acestea. Și se pusese pe treabă, cu toată puterea și cu tot meșteșugul lui.

Așadar, deși trupul lui Grigorie se topise cu totul, încerca să-l facă să tresară, căutând să-și trăiască viața. Își amintea ceasuri întregi de vremea tinereților și îl hărțuia pe Grigorie. Acesta își venea în fire, simțea ispita și se lupta cu sufletul la gură. Iar acesta nu-i un fel de a spune, căci lupta și amărăciunea sufletească îi stârneau tot mai des astmul. Se cădea, dar, ca lupta aceasta să aibă niște hotare, să nu-l copleșească, căci astmul îi tăia cu desăvârșire răsuflarea. Însă lupta se întetea tot mai mult, tocmai când Grigorie vedea ispita pătrunzându-i în inimă. De aceea se ruga lui Dumnezeu să-I fie milă de el:

- Nu cu sulița, Doamne, ci împunge-mă cu ceva mai ușor - cu o spadă, cu un pumnal... Nu mi-e cu putință să răzbat pe mare, corabie îngreuiată fiind; mă voi scufunda. Dar nici prea ușoară,

căci valurile mă vor duce cu ele. Nici prea mult, nici prea puțin, căci neputincios sunt, iar satana lucrător preaiscusit... Ci du-mă, Doamne, unde nu-i păcat și suferință... Iar de nu faci aceasta, ia-mă; trimite moartea, nu mi-e teamă de mormânt, nici că voi putezi înăuntrul lui...

Își opri gândul, săltă puțin capul, căută din ochi pe Dumnezeu și urmă cu pocăință:

- Nu, Doamne. Mă tem... Nu de moarte mă tem, ci de judecata Ta! Alerg către Tine, dar mă cutremur de focul Tău! Căci nu-s curat precum se cade; cum mă voi înfățișa deci Ție?... Nu m-am nevoit precum ar fi trebuit. Îngăduie-mi să mai încerc, fie și prin chinuri și suferințe... Mă voi strădui mai mult, să nu fiu deșert în ceasul în care mă vei lua! Să nu-mi fie mie aceasta în vremea ispitirii de către satana, nu în vremea când vine asupra-mi să întineze înlăuntrul meu chipul Tău. Rogu-Te, îngăduie să vină moartea când voi fi preacurat, cu chipul Tău strălucind în mine... Așa, Doamne, să mă iei, având chipul Tău curat înlăuntrul meu...

Împotrivire până în sfârșit. Lupta corp la corp

Trecuse o bună parte din anul 389. Însă trecuse muceni-cește. Lui Grigorie zilele îi păreau veacuri nesfârșite. Sosind primăvara, lucrurile se înrăutățiseră și mai mult. Ispita lucra cu unealta cea sigură a bolilor. Până să zică Grigorie: „Slavă Ție, Doamne” că piciorul stâng încetase a-l mai dura, mâna dreaptă i se usca. Iar astmul se întetea din orice - de la umezeală, de la polen, de la gălbuiul pinilor... Se împotrivea, răbda... Vedeă limpede că-s ultimele atacuri ale satanei. Simțea că-i ispită și se lupta din toate puterile. Câteodată prindea a striga cu toată puterea ce-i mai rămăsese, zicând satanei să piară, să fugă, dându-i pe față vicleniile:

- Slujitor sunt al Celui Preaînalt, lucrătorule al răului, nu te cutremuri de Liturghiile mele? Pieri, du-te între păgâni! Mă vezi neînsemnat, dar unit sunt cu Hristos, preaviclene! Îndumnezeit sunt și nu mă poți birui, ci doar mă hărțuiești... N-ai ostenit de atâta amar de vreme? Nu, nu-mi vei stăpâni mintea, căci întregă

e a lui Dumnezeu... Îmi chinuiești trupul, dar acesta oricum va muri și se va prefăce în țărână, și nu vei mai avea nici o putere asupra mea...

Mijlocul anului 389 a fost cea din urmă perioadă în care a mai putut scrie ceva. Și a scris doar epistole și poeme. O dată a încercat să copieze pentru cineva din vechile lui *Cuvântări*. Dar satana l-a războit iar. În clipa când voia să scrie ceva despre Hristos, îi lua mintea și i-o ducea aiurea, dându-i în gând că parcă avea ceva de făcut, că parcă se întâmplase ceva... Orice, numai ca să-și îndepărteze Grigorie gândul de la Hristos! Aceasta îi era de-ajuns satanei.

Însă bătrânul mai avea puține puteri. Și striga împotriva lui, se năpustea asupra lui și îl alunga. Se ridica, drept, și îl lovea cu toată puterea lui. Aceasta se întâmpla mai ales când satana se folosea de cele mai iscusite meșteșuguri ale lui.

Noaptea mai ales, cu puțin înainte sau cu puțin după miezul nopții, când bătrânul nevoitor alerga cu mintea și inima în curțile rugăciunii sau când se odihnea de toate și prindea a sufla în întreaga sa ființă harul păcii, în locul luminii pe care o aștepta, chilia i se umplea de fum și înăuntrul ei se așternea un întuneric gros. Se auzea atunci strigătul cutremurător al bătrânului: „Preasfântă Treime, mă pierd!”

Și Dumnezeu nu-l lăsa. Îi dădea puterea să deosebească duhurile, să priceapă că toate-s meșteșugul satanei.

Altă dată, iarăși, satana venise în puterea nopții și i se înfățișase întâi ca fum care încet-încet se face foc, apoi ca lumină multă. Astfel ca toate să pară firești - că, chipurile, ar fi lucrarea lui Dumnezeu și că ceea ce i s-ar da ar fi adevărata lumină dumnezeiască. L-a înarmat însă Dumnezeu cu harisma deosebirii neînșelate a duhurilor și, îndată ce satana a umplut chilia de întuneric, Grigorie a simțit o duhoare cumplită. Și-a ridicat atunci mâinile, a disprețuit lumina ce a urmat și a apucat crucea de lemn pe care o avea deasupra pernei. A ridicat-o cu amândouă mâinile și apoi a lovit cu ea, îndrăzneț, pe satana. A lovit cu întreaga sa putere de-a dreapta și de-a stânga, înainte și înapoi, strigând și blestemând pe satana, alungându-l. Și au fost clipe când lupta i se prefăcea în strigăt de mângâiere:

- Ține-te, suflete al meu, rămâi drept, căci ceasul se apropie. Încă puțin și gata cu chinurile, al nostru-i raiul... A intrat tâlharul! – noi să nu intrăm? Nu ne părăsește Hristos... Încă puțin și ajungem...

Zilele bune ale lui ianuarie 390

Și într-adevăr, Hristos nu l-a părăsit pe Grigorie, pe preotul pe care l-a ajutat să ajungă mare nevoitor și pe care l-a luminat să ajungă mare teolog. I-a dat, așadar, și zile în care să-și mai tragă sufletul; puține, dar pline de har. Răsufla ușurat. Răsuflarea îi era liniștită și nu-și pierdea ritmul. Mădularele sfârșite ale trupului îl dureau mai puțin. Putea chiar să facă ceva pași. Ieșea pe ușa chilioarei și, cu un toiag, izbutea să meargă puțin mai încolo. De aici îmbrățișa cu privirea crestele înzăpezite ale muntelui. Nu se mai sătura minunându-se de înălțimea și curăția lor... Pleca ușor capul – căci să îngenuncheze nu putea - și mângâia cu ochii ierburile, zâmbea pământului, stâncilor. Ridica privirea către copaci - către cei mai înalți, către cei mai mici... Toate îi erau dragi, le iubea pe toate... Se umplea de bucurie. Un simțământ cald de ușurare îi adăpa întreaga ființă. Dar acestea nu au zăbovit prea mult.

În vreme ce stătea acolo, afară, în miezul zilei, sprijinindu-se în toiagul său, în nici o jumătate de ceas, piciorul cel drept a început a-i tremura. Nu-l mai putea purta. Îi făcuse destul bucuria de a vedea lumina zilei. Cu băgare de seamă, încet, a pornit înapoi. Cu pași mici, a ajuns în chilie. A închis ușa cea mică și apoi s-a întins numaidecât pe patul de lemn. Nu mai putea.

În zilele acestea bune ale lui ianuarie 390, nu se întindea pe de-a-ntregul pe pat, ci ședea cu spatele rezemat de perete, acolo unde atârna o carpetă groasă, să oprească frigul ce pătrundea printre bârnele de lemn. De-a dreapta, pe perna de paie, așezase marea cruce de lemn. Alături – o carte, două. Ceva mai încolo își atârnase epitrahilul - „orarul”, cum i se zicea pe-atunci. În stânga patului își pusese toiagul, iar pe scăunel, o cănuță de lemn, cu apă. Pâinea, tăiată în felii mici, ce se uscau, era înapoia ușii chilioarei, alături de vasul de lut în care își înmuia zi de zi ceva

bob, fasole ori linte. Acesta-i era prânzul, dimpreună cu o felioară de pâine – și aceea înmuiată. Când și când, dezlega și pentru ceva verdețuri, pe care i le aduceau Eupraxie și Eustatie. Aceștia însă n-aveau voie să meargă zilnic la chilioara bătrânului.

Odinioară fusese altfel. În cei trei ani dinainte, adică la Karvali, dar și aici, ieșea adesea singur după cele câteva verdețuri. Le cunoștea și le aduna singur. Totdeauna câte puțin. Le mânca nefierte. Aflase și despre câteva rădăcini ce se mâncau. Așa se simțea mereu îndestulat. Nu-i lipsea nimic. De aceea de multe ori Îi mulțumea lui Dumnezeu, Care-l luminase să-și împartă întreaga sa avuție. Se simțea atât de ușor și înțelegea această lepădare desăvârșită de averi ca pe un dar de la Dumnezeu.

Își ia rămas bun de la Biserică și de la lume

A sfârșit rugăciunea de toată noaptea a doua zi, o dată cu zorile, care parcă zăboviseră a veni. Și-a lăsat capul pe perna de paie, să se odihnească un ceas. În ultimii ani, când starea sănătății se înrăutățise tot mai mult, nu mai putea, ca mai înainte, să doarmă pe pământ. Se întindea pe patul de scânduri, care măcar îl păzea de multa umezeală – adevărată moarte, ținând seamă de artrita și astmul pe care le avea. Mai apoi s-a trezit, ridicându-se să înceapă rugăciunea de dimineață. Până cu puțin înainte de prânz. S-a oprit să se odihnească iar, fără a mai rosti rugăciunea cu glas. Mintea, însă, și-o ținea la Dumnezeu. Astfel, mai mult mecanic, s-a dus îndărătul ușii, a luat câteva boabe de linte în palma sa osoasă și a prânzit, adăugând și felioara de pâine. Și-a ridicat apoi ochii și mâinile slăbănogite către cer, a mulțumit și și-a făcut cruce.

Pe urmă și-a luat toiagul și a ieșit la petrecerea cea mare. A pășit afară, cu pași foarte mici. Iarăși aceiași copaci, aceleași stânci, pământul, ierburile pe jumătate împietrite din pricina frigului. Toate erau minunate. Însă piscurile acelea înalte și strălucind de zăpadă îi răpeau mintea. Le îmbrățișa cu privirea și se umplea de mândrie; era mândru de Dumnezeu. Le privea și-i părea rău că se înalță și el însuși către Dumnezeu.

Deodată însă, mintea i s-a dus dincolo de munți. Nu s-a oprit la piscuri. A coborât și a ajuns în capitală. Creștinii - învrăjbiți. Pnevmatomahii tot se mai zbăteau să-și întemeieze propria Biserică. Mintea i-a mers și mai departe, tot către apus, către Roma, către Milano. Cea dintâi avea, din fericire, episcop pe Siriciu. Acesta nu avea suficiența de sine și cerbicia lui Damas, înaintașul său. Iar la Milano păstorea, de aproape șaisprezece ani, Ambrozie. Acesta nu-l înțelesese odinioară pe Grigorie. Timpul însă trecuse și Ambrozie vedea limpede că teolog mai mare și mai luminat decât Grigorie nu exista. Îl citea, așadar, și-l urma în tot ce zicea. Pretutindeni unde se dusesse vestea, toți aflaseră că Grigorie, teologul cel sfânt al lui Dumnezeu, președintele Sinodului ecumenic, se nevoiește în munți, mănâncă rădăcini, se roagă neîncetat și se împărtășește de vederea dumnezeiască. Și în loc să se șteargă încet din conștiințele tuturor, în loc să fie uitat – de vreme ce lepădase viața publică și răspunderile pastorale –, interesul față de el creștea tot mai mult. Bătrânul căpătase măreția unui prooroc văzător de Dumnezeu, pe care nimeni nu putea și nici nu putuse vreodată să-l întrea.

Apoi – rămânând în picioare – își aducea mintea în părțile apropiate. La Nazianz, în sus și-n jos, în Laodiceea, în Antiohia și Cezareea. Mai erau chinurile ortodocșilor. Apolinariștii dădeau lupta cea de pe urmă. Ortodocșii aveau însă armă: teologia lui Grigorie. Cu aceasta stăteau împotriva relei credințe; Eulalie la Nazianz, Flavian în Antiohia, iar în Cezareea, Eladie. Înainte de a lăsa din minte Antiohia, a stat o clipă să-și amintească... Eustatie îi vorbise despre fiul unei văduve, pe care-l hirotoniseră acolo preot. Se spuneau vorbe foarte frumoase despre el – „retor de seamă”, se zicea... „Tâlcuitor neajuns al Scripturilor”... și „ascet fără seamă”! Îl chema Ioan. În câțiva ani, lumea avea să-i spună „Gură de Aur”. Doar ce se gândea la el Grigorie și se și însenina și îi mulțumea lui Dumnezeu din tot sufletul lui.

Când mintea i-a ajuns departe, în Alexandria, o amărăciune a încolțit înlăuntrul său. Arhiepiscopii ei, Petru și Timotei, se purtaseră urât cu el, în multe rânduri. Pe urmă, desigur, se pocăiseră. Răul se petrecuse însă. Iar acum episcop era Teofil, tăios și silnic. Gândindu-se la el, Grigorie se neliniștea, inima i se îngreua de

teamă. Erau acolo, aproape de Alexandria, Didim și Evagrie. Cel dintâi – dascăl de seamă, dar obiceiul de a citi de unul singur îl ducea când și când la păreri ciudate, greșite, urmând mult lui Origen. Celălalt, Evagrie, era nevoitor tare, dar nu se așezase pe fâgașul cel sfânt al tradiției și rătăcise calea ortodoxă. Din fericire, în pustiurile egiptene se nevoiau pe atunci și cei doi Macarie, Egipteanul și Alexandrinul. Țineau cumpănă părerilor rătăcite ale lui Evagrie.

Stând și îmbrățișând cu ochii munții înzăpeziți, Grigorie își aducea împrejur, cu mintea, Biserica întreagă. În Asia Mică trăia încă înfricoșătorul Eunomie. În Antiohia îi era teamă de părerile primejdioase ale lui Diodor din Tars. S-a întristat bătrânul, însă și-a amintit de prietenul său, Grigorie al Nisei. Acesta o s-o scoată la capăt, căci îi stă în putință să-i întoarcă pe toți la adevăr, precum o și dovedise. Și-apoi, rămăsese neplecat și se lupta mult și vărul lui, Amfilohie al Iconiului, iar în Apus se ținea bine Ambrozie, care ajunsese mare dascăl al Ortodoxei, învățând din scrierile ortodocșilor Răsăritului. Iar dacă aceștia toți – cam de-o vârstă cu Grigorie – ar pleca degrabă din viața aceasta, tot mai rămânea Ioan antiohianul, care ajunsese preot de vreo trei-patru ani - Gură de Aur. Dumnezeu nu-și va lăsa Biserica Lui, care destul suferise atâtea decenii - din 326 până în 380–381.

Ostenise mult bătrânul și s-a întors în chilie mai obosit ca de obicei. S-a așezat pe patul de scânduri și și-a rezemat spatele de perete, în dreptul carpetei țărănești. Nădăjduia să se odihnească puțin, dar nimic. Mintea sa îmbrățișa întreaga lume. S-a oprit la Teodosie, la împărat. Îl iubea și-l prețuia mult pe împăratul acesta. Îl știa însă tăios și îndrăzneț. Era bun la inimă și ortodox, dar nu înțelegea tradiția și teologia. Câțiva ortodocși mai aprinși îl presaseră și acesta decretase, în 386, închiderea sau distrugerea templelor păgâne. Atunci fusese dărâmat și Serapionul Alexandriei. Asemenea fapte îl întristaseră pe Grigorie, căci nu-i plăcea sila, nu era potrivită Bisericii. Se ruga pentru Teodosie. Dumnezeu – zicea - îi încredinșase împărăția, o lume nesfârșită. Pace, război, îndeustulare, foamete... răspundea de toate. Și îi era milă de el că fusese nevoit să meargă în Apusul pe care-l răsculase nemernicul acela de Maximian. Acesta, ca să îi ia tronul, îl omorâse pe bunul

împărat al Apusului, pe Grațian, în 383. Se mai potolise apoi, luând o parte a împărăției. I se deschisese însă pofta de stăpânire și voia totul. Atunci Teodosie a plecat în grabă să salveze situația. Și bătălia s-a dat lângă Veneția. Maximian a fost ucis în 388, iar imperiul s-a liniștit pentru o vreme.

Așadar, la doar un an după plecarea lui Grigorie din Constantinopol, în iulie 381, peste tot, încolo și-ncoace, tulburări și nereguli. S-a rugat fierbinte ziua întreagă pentru bunul mers al împărăției, pentru pace. La fel a făcut și în zilele următoare, pentru treburile Bisericii. Însă aceasta doar pentru puține zile. Apoi, cursul vieții sale a căpătat alt ritm.

CADE STEJARUL. SFÂRȘITUL NEÎNSEMNAT AL UNUI OM ÎNSEMNAT

„Mă duc la împăratul meu Hristos”

Era pe la jumătatea lunii ianuarie. Puținele zile frumoase ale iernii, începute la sfârșitul lui decembrie, se sfârșiseră. Urma de acum o iarnă aprigă. Au venit înghețurile, apoi zăpezile. Climă continentală. Pământul gemea în toată puterea cuvântului, topindu-se sub ger, zăpezi și, mai apoi, sub ploi. Gemea însă și bătrânul din pricina lor, căci nici până la ușa chilioarei nu se mai putea duce. Începând cu a doua jumătate a lunii, fusese ținut cu desăvârșire la pat. Iar durerile cauzate de boli sunt insuportabile. Nu-și putea ține în frâu suspinul.

Oamenii săi, la Arianz, se înspăimântaseră văzând o așa vreme și porniseră numaidecât. La prânz, Eupraxie era deja acolo. Apropiindu-se de chilie, a auzit zgomote - lucru rar la bătrân, căci de cele mai multe ori se stăpânea, oricât l-ar fi durut. Eupraxie s-a înfricoșat tare. A intrat degrabă și a văzut pe chipul bătrânului durerile de nepurtat ce-l chinuiau; îi brăzdau fața și asudase tot străduindu-se să se stăpânească. A îngenuncheat lângă el, i-a luat mâna cea înțepenită, dar n-a putut scoate o vorbă. Nici bătrânul nu mai avea glas, din pricina durerii și emoției pricinuite de dragostea băiatului acestuia față de el... Tăcere desăvârșită, durere cumplită, adâncă compătimire... Lăcrimă îndelung. Fața bătrânului se mai liniști puțin. Și, cu Eupraxie stând alături ca un înger, a închis puțin ochii și a ațipit vreun sfert de ceas.

Deschise ochii, cuprins de o seninătate minunată. Fața, deși vădind chinul pe care îl suferea, îi era totuși împăcată, liniștită. Își lăsă ușor capul spre dreapta, îl privi blând pe Eupraxie, și apoi îi șopti, cu întreruperi:

- M-a ajuns, fiul meu... nu mai zăbovește sfârșitul... De prunc m-a chemat Dumnezeu... În sfârșit, merg la El. S-a copt rodul... cade pe pământ. Agurida, tot luptându-se atâta amar de vreme... s-a prefăcut în miere... Ce a mai rămas rău, să-mi ierte Dumnezeu... Gata sunt, chinuiască-mă satana cât o pofti... Oricum, mult nu mai pot îndura... mă duc pentru totdeauna la împăratul meu Hristos.

Bătrânul se opri. Dădu și Eupraxie să zică ceva, plângând, să-l mângâie cu vorba, să-i dea curaj... Dar cui să-i dea curaj? Celui plin de lumina cea dumnezeiască? Eupraxie nu știa ce se petrece cu el însuși, însă simțea că toate se sfârșesc, că n-o să mai vadă multă vreme chipul dumnezeiesc al bătrânului. Gândul acesta îl îneca. Știa prea bine că nu-i mare nevoitor, că n-ar putea să fie părtaș luptelor duse de bătrânul lui, încât să guste și el din experiențele aceluia. Îi rămânea doar bucuria aceasta de a vedea chipul sfânt al bătrânului său. Îi era de ajuns și îi mulțumea lui Dumnezeu. Știa bine că era slab duhovnicește, de aceea nu ridica, obraznic, capul.

Bătrânul avea ochii pe jumătate închiși, dar vedea și simțea zbuciumul lui Eupraxie. Își mișcă anevoie mâna cea înțepenită. Căutând, o puse peste mâna cea caldă a lui Eupraxie și încercă iarăși să spună ceva. Tânărul se aplecă mult și îi auzi glasul cel pierdut:

- Călătoria mi-a fost anevoioasă... Am ostenit, fiul meu... O vezi și tu însuși... Nu mai pot... Nu te necăji... Voi fi pururea alături de tine, precum ești tu alături de mine...

Eupraxie nu s-a mai putut stăpâni și l-a înecat plânsul. A plâns îndelung, neîmpăcat. Când s-a liniștit, bătrânul a început iarăși, de astă dată și mai anevoie:

- Cade stejarul... se scufundă corabia... În mâinile lui Hristos... împărăția Lui... pentru noi, cei ce L-am iubit... I-am dat toate... Adâncă este fericirea, fiul meu... de necuprins cu mintea... O văd, puțină o am înlăuntrul meu... Îi văd, bunul meu fiu... iată-l pe

sfântul meu tată, iată și cuvioasa mea maică, maica mea, în noianul de lumină... Și pe Gorgonia noastră, pe Cezar, frații mei... Iată-l și pe Marele Vasile... mă așteaptă, într-o slavă preastrălucită...

Lupta cu zăpada

După alte trei zile, toate deveniseră cu neputință de purtat, dramatice. Întreaga fire înconjurătoare își pleca fruntea, dându-se bătută. Pământul fusese acoperit de zăpadă, nu se mai vedea, nu mai răsufila. Nu mai vedea nici țărâna, nici pietrele. Mai ales copacii; mai ales ei arătau supunere. Se închinau smerit, aplecând crengile la pământ, fără urmă de împotrivire. Zăpada îi îngreuna, îi silea să se încovoiaie spre pământ.

Toate drumurile erau troienite. Dar ce drumuri? Căci la chilioara lui Grigorie nu răzbătea decât o potecă de munte. O cărăruie, pe care zăpada îi ajungea acum când până la coapse, când până în brâu. Și cine ar mai fi aflat-o, în noianul atotstăpânitor? Văzând mulțimea zăpezii, la Arianz, Eustatie fu cuprins de îngrijorare:

- Ce-o fi sus, cu bătrânul? I-o fi mai bine, o putea merge prin chilie? Și de ce nu se întoarce Eupraxie?

În gospodăria cea mare, care odinioară fusese a lui Grigorie – întâi tatăl, apoi fiul – câțiva oameni se adunaseră în jurul lui Eustatie. În zbuciumul lui, Eustatie se dusesse, fără să bage de seamă, în încăperea în care Grigorie stătuse cu ani în urmă. Acolo îl găsiseră ceilalți, țărani și păstori. Ceva trebuia făcut. În privința aceasta, toți erau de aceeași părere. Dar în ce chip? Trebuia să meargă câțiva la schit, fără zăbavă. Dar nu unul sau doi, ci măcar trei-patru, căci aveau multe primejdii de înfruntat. Întâi zăpada, ce ascunsese poteca și nu te lăsa să pășești; te afundai în ea și înghețai. Apoi lupii și urșii. Pe o vreme ca aceasta, neaflând hrană, se năpusteau asupra oricărei vietăți pe care o vedeau. Mai era și povara, lucrurile ce trebuiau trimise la schit. Bătrânul se mulțumea cu puține, însă oamenii aveau nevoie de hrană

obișnuită, să se poată lupta cu gerul, cu zăpada, cu osteneala... Căci nu știau ce-i așteaptă...

A vorbit Eustatie, au vorbit și țărani. Dezlegarea au dat-o doi ciobani:

- Noi, părinte Eustatie, om putea... Primejdia e mare, dar pentru părintele nostru cel sfânt... om merge. Ne-om pune tălpici. Să mai vină alți doi, să plecăm împreună... Acum, de dimineață, că la amiază poate-o ninge și-o fi și mai greu, dacă nu cu neputință!...

- Dar cărarea? - întrebă Eustatie.

- Căutând, vom afla-o. Că doar nu de ieri paștem oile prin locurile astea... Le cunoaștem bine. Și n-o să ne lase sfântul să pierim. Doar să nu ne împovărăm cu lucruri prea multe. Că cel flămând ajunge, iar cel sătul rămâne pe drum!

S-au hotărât numaidecât. Eustatie și unul dintre țărani vor merge cu ciobanii. Aceștia aduseseră două perechi de tălpici, iar în jumătate de ceas le făcuseră și pe celelalte două. Erau din creangă tare de purnar, întoarse în chip de semilună și legate în părți ca un arc. Le împletiseră dens, încât zăpada să nu poată răzbate prin ele. Astfel se făcea o talpă de două palme lățime și cam de o palmă și jumătate de la călcâi până la degete. De aceste tălpici legau apoi încălțările din piele de porc, strânse cu curele.

Cu acestea puteau pași pe deasupra zăpezii. Cu pas foarte încet, dar pășeau. Oricum, tălpicile cele late se afundau mult mai puțin decât încălțările singure.

Au pornit la drum. Se chinuiau cumplit. Au rătăcit în multe rânduri drumul. De câteva ori se aflaseră pe marginea prăpastiei; primejdie mare... Dar în cele din urmă ajunseseră.

Au ajuns cu sufletul la gură, după-amiază, când începuse deja viscolul. Bine că apucaseră să ajungă, căci pe viscol nimeni nu mai găsește drumul.

Eustatie se târâse pur și simplu. Neînvățat cu asemenea lucruri, își pierduse curajul și puterile. Îl mai ținea doar gândul la bătrân. Cu toată zăpada din jur, nici nu pricepuse dincotro și cum ajunseseră. Se treziseră deodată în fața ușii zăvorâte a chilioarei.

Eustatie a împins ușa și a pătruns în semiîntunericul dinăuntru. Nu vedea mai nimic; l-a zărit apoi pe Eupraxie, îngenunchat

la capul patului de scânduri. Nu știa dacă bătrânul mai trăiește și zbuciumul îl lăsase fără glas. Însă Eupraxie i-a făcut semn că bătrânul trăiește. S-a apropiat, a îngenuncheat și el, a sărutat mâna bătrânului, i-a căutat privirea... I se păru că bătrânul l-a simțit și oftă oarecum ușurat. Se aplecară și ceilalți trei și sărutară mâna bătrânului.

Vedeau chinul bătrânului de a le spune ceva, dar nu mai putea... auziră doar un geamăt încet. Eupraxie le spuse în ce stare se află: de trei zile bătrânul nu mai vorbea, avea dureri cumplite, nu se mișca deloc. Răsuflarea îi era tot mai grea.

- Și n-a zis nimic, n-a cerut nimic? – întrebă Eustatie.

- Nu, nimic. Doar își mișcă buzele, când și când. Apoi nimic. Privirea arată însă că-i împăcat, că e cu toată ființa sa lipit de Dumnezeu... Nu știu dacă se roagă, dacă cere ceva de la Domnul. Dar sunt încredințat că-și ține mintea și inima la Domnul. Neînțet face aceasta, fără a lăsa nici o clipă să-i scape. Sunt sigur de aceasta, căci, deși îl doare cumplit, nu mișcă un deget, nici măcar privirea, să-mi arate că-l doare, că voiește să-l ajut. Voiește să fie cu desăvârșire unit cu Dumnezeu, nimic altceva. Lasă deoparte toate celelalte... și durerile...

- Frate, oare își pierde simțirea, cade în leșin? – întrebă Eustatie.

- Am fost cu mare băgare de seamă. Așa ceva nu s-a întâmplat. Nu cred... Nu-i cu puțință. Și apoi, știi... sunt clipe când tot chipul i se luminează și nu mai pare deloc îmbătrânit... Strălucește și te umple de o bucurie negrăită, de parcă ar fi raiul, aici, în chilia aceasta... Nu știu cum să-ți spun mai deslușit, frate...

Chipul său răspândește fericita lumină și Grigorie își dă duhul

Toate arătau că venise sfârșitul. Neînsemnatul sfârșit al unui om însemnat. Eustatie și Eupraxie se gândeau la cele de după. Ceilalți doar ascultau. Trebuia să se găsească o cale, să se facă ceva, să se dea de știre Arianzului, Nazianzului, Cezareii, Dioclezareii... că bătrânul se va sfârși, că nu o mai duce mult. Dar toată

partea locului era troienită de zăpadă. Cine și cum s-o apuce pe drumuri? Chiar dacă soldații țineau deschise unul sau două dintre drumurile mari, celelalte rămăneau de nestrăbătut. Cât despre poteca dintre Arianz și chilioara bătrânului, întreaga fire era biciuită de viscol. Își dădeau seama de lucrul acesta și îi cuprindea deznădejdea. Era primejdie să nu aibă nici măcar preot! Da, nici măcar un preot care să citească slujba înmormântării celui mai mare teolog al tuturor timpurilor, a arhiepiscopului cetății de scaun a Constantinopolului, a președintelui Sinodului, al tuturor. El, care îi învășase pe toți preoții taina Treimii, nu avea parte în ceasul morții sale nici măcar de un preot! Cum de îngăduie Dumnezeu aceasta? Ce rânduială mai e și aceasta?... Neajunse sunt voile Lui, doar de El știute... Iar Eustatie și Eupraxie erau doar simpli monahi, nu ajunseseră la prea mari măsuri duhovnicești, nu pricepeau tâlcul mai adânc al celor ce se petreceau.

S-au gândit iar și iar. Să-l ducă de aici pe bătrânul ce se lupta cu moartea – cu neputință. Chiar de n-ar fi zăpada, puterile bătrânului nu îngăduiau nici cea mai mică mișcare din loc. S-ar fi prăpădit pe drum. Nici o soluție, așadar. Întuneric înlăuntrul lor, afară prăpădul lui Dumnezeu - viscolul. Se așternuse tăcerea... tăcere îndelungă.

După un timp, cei doi ciobani s-au privit întrelolaltă; unul dintre ei a spus:

- Noi plecăm... Ne întoarcem înapoi, la Arianz.

- Da cum o să găsiți drumul pe un asemenea viscol? Nu vedeți ce-i afară? – zise Eustatie.

Cei doi adăugară:

- Doar nu l-om lăsa așa pe părintele nostru!...

Au hotărât, așadar, ca a doua zi dimineată ciobanii să plece. Or să străbată prin zăpada cea proaspătă, pășind cu tălpile lor... dacă până dimineată s-o opri ninsoarea. Oricum, vor pleca orice ar fi. Era cutremurătoare hotărârea celor doi ciobani. Altceva nu aveau ce să-i aducă bătrânului. Nu-i înțelegeau marea duhovnicească. Simțeau însă cu tot sufletul lor prezența lui Dumnezeu, prezența Lui pe chipul luminos al bătrânului. Și îi aduceau primejduirea vieții lor, însăși viața lor. Dacă bătrânul voia să îi izbăvească, îi era lesne. Așa simțeau și de aceea hotărâră să plece.

Vor porni, deci, dimineață, oricum va fi vremea. Iar de la Arianz vor trimite solie, mai departe, când va fi cu puțință. Iar dacă cineva va avea curaj îndestul, se va hotărî să vină la schitul bătrânului. Doar că îndrăznețul trebuia să fie foarte tânăr, să poată îndura multe și să fie învățat să călătorească pe o astfel de vreme. Afară de cazul că s-ar topi zăpada, ceea ce nu prea părea cu puțință. Ar fi trebuit, adică, să se schimbe dintr-o dată vremea, sub suflarea vântului de miazăzi, și să plouă mult. Dar aceasta nici nu prea se întâmpla, nici n-o putea prevedea cineva.

În chilioara pustnicească, noaptea a trecut plină de o bucurie de taină, ivită în adâncul sufletelor. De cu seară, cei doi ciobani ieșiseră și, cu osteneală, deschiseseră cale în fața ușii chilioarei. Dăduseră deoparte zăpada, ca să se poată ieși din chilie. Apoi stătuseră cu toții în jurul bătrânului. Erau sfârșiți de osteneală, dar nimeni nu cuteza să lase din ochi chipul luminos al bătrânului. Au fost ceasuri de tainică bucurie duhovnicească. Noapte plină de minune! Doar să-l vadă, la lumina puțină a opaițului... Stătea nemișcat, răsuflarea îi era liniștită, ușoară. Ochiul nu-i avea totdeauna deschiși, iar fruntea lui cea sfântă... privirea tuturor se oprea fără voie asupra ei, dimpreună cu mintea și inima. Câtă cuvioșie, câtă sfințenie oglindea! Toți erau străpunși sufletește și lăcrimau. Cei cinci plânseseră în tăcere noaptea întreagă. Plânseseră în locul lumii întregi. Lacrimi de străpungere sufletească pe seama întregii Biserici, de vreme ce nicăieri nu se știa că marele Teolog se află în pragul mării treceri, în pragul veșniciei. Și îl va trece pe tăcute, însoțit de lacrimile a doi monahi, a doi păstori și ale unui trudit al pământului. El, ce cutremurase întreaga lume, zdrobind fiara cumplită a arianismului, cel ce dăduse din temelii apolinarismul și rătăcirea pnevmatomahilor, cel ce războise pe cei tari și înviase Ortodoxia, o înălțase și o întărise, în cetatea de scaun a împărăției lumii acesteia și pretutindeni, se stingea într-o colibă pustnicească, troienită de belșugul albului zăpezii, în tăcere. Odinioară, lumea întreagă atârna de cuvântul buzelor lui, pe unii desfătându-i, pe alții arzându-i. Iar acum, în ceasul ieșirii lui din cele de aici, nu-l priveghea nimeni. Oameni de seamă ori neînsemnați, prieteni ori vrăjmași, avuți ori sărmani, toți erau absenți.

Fără voia sa, Eustatie și-a amintit de întâmplările cutremurătoare petrecute cu Marele Vasile. Adormirea și înmormântarea lui, în urmă cu unsprezece ani și mai bine, în ultimele zile ale lui 378, la Cezareea. Mii de oameni, veniți de pretutindeni de cum se dusesse vestea că sfârșitul lui Vasile se apropiase. Ce plângere, ce minuni, ce amestec negrăit de bucurie și întristare... Cu neputință de prins în cuvinte.

Iar marelui Teolog îi stăteau alături doar cinci oameni. Doi urmau să plece. Poate or găsi vreun preot... Altfel, nu va avea nici cine să-i citească!

După miezul nopții, doar Eustatie rămăsese treaz, iar sărmanii oameni, doborâți de osteneală, se întinseseră pe pământ, în jurul patului de scânduri. Rămăseseră să privegheze, pe rând, Eupraxie și Eustatie. Înainte de a se lumina de-a binelea, toți erau în picioare. Stăteau de jur împrejurul cuviosului, ca în jurul Sfintei Mese, ca în jurul moaștelor de sfinți; atâta evlavie, atâta încredințare în sfințenia și în adormirea lui Grigorie...

Răsuflarea abia i se mai făcea simțită. Chipul, fruntea, încă și mai luminoase, încă și mai dulci, te mângâiau, te purtau în rai. Deschise ochii, preț de câteva clipe. Îi privi pe toți blând, cu dragoste, cu recunoștință. Mulțumea pentru dragostea celor câțiva de lângă el. Îi era recunoscător lui Dumnezeu că în ceasul morții sale îl ferise de povara cinstirilor, de puzderia oamenilor și de prohodirile fastuoase. Împărțise toate de bunăvoie: bogăția, rangurile lumești, tronurile... Cerase de la Dumnezeu moarte liniștită. Și un om, care să-i închidă ochii; atâta voise. Iar Dumnezeu îl ascultase și așternuse noianul de zăpadă, acoperind cărările...

Cei doi ciobani stăteau privind chipul sfânt al bătrânului, neîndurându-se să plece. Trebuia, însă. Îi făgăduiseră că își vor primejdui viața. Au ingenuncheat, de-o parte și de alta, și au sărutat mâna bătrânului, să ia binecuvântare. Mâna, însă, părea să nu aibă legătură cu chipul. Era înțepenită de frig, nu aducea mângâiere, mângâierea raiului... S-au ridicat, au luat în inimi dragostea și lumina chipului celui sfânt și au plecat.

Nu știm cum s-au petrecut lucrurile, dacă au apucat cei doi să aducă preot bătrânului sau dacă bătrânul le-a luat-o înainte, trecând pragul veșniciei. Nu știm, de asemenea, în ce zi și-a dat

bătrânul duhul. Trebuie însă să fi fost în a douăzeci și cincea zi a lui ianuarie, când Biserica îi cinstește pomenirea. Lumea – Răsăritul și Apusul – n-au știut nimic.

Sărmană omenire, care nu ți-ai luat rămas bun de la marele tău călăuzitor! Hristoase Împărate, cum ai rânduit astfel lucrurile? Durere amară apasă asupra inimilor. Am voit, iubite Părinte, să-ți plângem ducerea ta de aici, noi, ortodocșii cei nemângâiați. Am voit să înălțăm strigare, de la racla moaștelor tale: cu teologia ta vom trăi, cu aceasta vom muri...

SFÂRȘIT

Lui Dumnezeu Slavă!

CUPRINS

Prefață la ediția românească	7
PĂRINȚII ȘI ANII COPILĂRIEI	9
Grigorie, ipsistarul	9
Cum s-a produs marea schimbare.....	11
Nașterea lui Grigorie Teologul	15
Primele studii în țara sa	17
Două vise deosebite	19
STUDIILE SUPERIOARE	26
Palestina și Alexandria	26
Furtuna de pe Mediterană	30
Atena. „Legea atică”	36
Profesori și studii	38
Prima grupare studențească creștină	39
Întâlnirea cu Iulian	41
Catedra de retorică	43
De la Constantinopol la Nazianz	44
ASCET ȘI PREOT	45
La Nazianz. Brațele deschise ale mamei	45
Îndatoriri mărunte. Predarea retoricii. Inițiere în teologie	46
Marea dilemă: ce cale să urmeze în slujirea lui Dumnezeu.....	48
În sihăstria Pontului, cu Vasile	50
Călăuzit către altar. Este hirotonisit preot.....	51
Fuga în sihăstrie și pregătirea întoarcerii	54
Frica preoției și supunerea față de voia dumnezeiască	56
La Nazianz. Opoziția lui Iulian.....	61
Tâlcuiește, teologhisește și evită schisma.....	63
Prezent și în problemele Cezareii	65

Scrie, însă își așteaptă ceasul	67
Îi mor frații	68
Vorbește despre căsătorie	69
Griji și boli. Îi apare astmul	71
Bătrânul episcop Grigorie îl urcă pe Vasile în scaunul Cezareii	74
Vasile îl cheamă pe Grigorie la Cezareea și-i acordă ranguri	79
De față în clipele grele ale lui Vasile. Se împotrivesc împăratului	81
Împăratul cedează înaintea lui Vasile și Grigorie	83
Adăpost și liniște	84
EPISCOP ȘI PUSTNIC	86
Au hotărât să-l hirotonisească episcop	86
Drama lui Grigorie: Sasimele	89
Din sihăstrie, la păstoria responsabilă a Nazianzului	92
Contribuția lui în Triadologie	94
Pălmuț, însă luptând pentru credința ortodoxă	95
În cele din urmă, pustnic!	97
Peștera și vederile dumnezeiești	99
Iarăși la grijile păstoririi. Adormirea tatălui și a mamei lui	101
Nimic nu e cu putință să-l țină la Nazianz	104
Se retrage în Meriamlicul Seleucie, la Sfânta Tecla	105
Presiuni și rugăminți să se silească spre capitală	107
Cedează și se pregătește pentru marea misiune	110
ÎN CONSTANTINOPOL ÎN VIE ORTODOXIA	112
Sosește în jungla Constantinopolului	112
Îl primesc cu pietre	114
În biserița cea improvizată, „întâia” înviere a Ortodoxiei	117
În biserica Anastasiei	120
Să teologhisească puțin	125
Arienii pun la cale un atac în noaptea Sâmbetei Mari	128
Atacul și prăpădul. Grigorie – în picioare	131
L-au dus la judecată pentru omor	134
Explică cine are „primatul” în Biserică. Despre Atanasie	136
Despre Atanasie și despre călugări Egiptului	139
Întoarcerea triumfală a lui Atanasie	140
Rusaliile anului 379 (9 iunie)	142
Un ciudat filozof și un prieten fățarnic: Maxim cinicul	145
Istovirea îl nevoiește să plece din cetate. Se întoarce la începutul lui octombrie	147

Violențe și crime ale aerienilor.....	148
Solia prin filozoful Maxim	152
Maxim îl atrage în cursă pe Petru al Alexandriei	153
Maxim se întoarce la Constantinopol	155
Hirotonia lui Maxim	156
Grigorie – fără scuză	157
Maxim merge să ceară recunoaștere de la împăratul Teodosie, la Tesalonic și la Alexandria.....	158
Petru al Alexandriei îl recunoaște iarăși pe Grigorie	159
Hotărăște să plece din Constantinopol. Împotrivirea ortodocșilor.....	160
Ceasul teologiei celei înalte	163
Cine, când și cât se cade să teologhisească.....	166
Întâi s-a făcut părtaș dumnezeieștii vederi, apoi a teologhisit	169
Despre Fiul lui Dumnezeu-Tatăl	172
Se pregătește să vorbească despre Sfântul Duh	174
E nevoit să folosească cuvinte și expresii care nu există în Scriptură	176
Prin luminare dumnezeiască trece dincolo de litera Scripturii	177
Dumnezeu Se descoperă treptat.....	178

ARHIEPISCOP ȘI PREȘEDINTE

AL SINODULUI ECUMENIC	182
Împăratul Teodosie la Constantinopol.	
Îl cheamă pe Grigorie, să-l cunoască.....	182
Așezarea în biserica împărătească a Sfinților Apostoli.....	185
O încercare nereușită de a-l omorî.....	189
Urmările instalării lui	192
Cu cine are de-a face	194
Predică înaintea împăratului și a boierilor	196
Episcopii sunt chemați în Sinod pentru chestiuni dogmatice și de ordine bisericească	198
Meletie al Antiohiei și vedenia lui Teodosie	200
Tratativele lui Grigorie cu episcopii cacodocși	201
Încep lucrările celui de-al doilea Sinod ecumenic.	
Întronizarea oficială a lui Grigorie	202
Convorbirile teologice din Sinod.....	203
Slava și drama lui Grigorie.....	204
„Grigorie, le cam inventezi”	205
Adormirea lui Meletie	207
Este proclamat președinte al Sinodului.....	208

Își face testamentul - 31 mai 381.....	210
Părăsește, dezamăgit, casa arhiepiscopală	212
Puternicii episcopi nou-veniți îl tăgăduie pe Grigorie	215
Către deznodământul final.....	219
MĂREAȚA RENUNȚARE	221
Renunțare ce l-a făcut și mai mare	221
Dilema unei inimi sfinte	224
Îi cere împăratului Teodosie să nu se împotrivească	226
Mărinimia lui: se îngrijește să-i împace pe clerici cu poporul.....	229
Își ia rămas bun de la toți	
și își face apologia lucrării lui în cetate	232
Plecarea	238
O călătorie istovitoare, dar dătătoare de viață.....	240
ULTIMA ACTIVITATE LA NAZIANZ ȘI ARIANZ	241
În sfârșit, în pământul copilăriei	241
La iubitul său liman, Arianz	242
În casa părintească.....	243
Nu-și uită „Anastasia”, dar poștește doar pustia	245
Se tânguește lui Dumnezeu și se încredințează mâinilor Lui	247
Păcatul cel primejdios al lui Grigorie	248
Nu încetează să-l amărasească.....	251
Iarna. Rugăciune, citit, scrisori, vizite	253
Hotărăște în privința statuii lui Vasile	254
În Cezareea. Statuia.....	256
Înălță statuia, pentru veșnicie	257
Își preface în versuri visurile, luptele și pătimirile	260
Se hotărăște să facă asceza tăcerii	261
Nevoința tăcerii și greșita ei înțelegere de către ceilalți	262
Este chemat pentru sinod la Constantinopol.....	265
Se îngrijește, însă, de succesul sinodului.....	267
Este silit să-l înfrunte pe ereticul Apolinarie.	
Noua și ultima sa mare contribuție teologică	268
Teologhisește despre cele două firi ale lui Hristos.	
Prin întrupare, Cuvântul Lui Dumnezeu ia întreaga	
fire omenească, adică trup și minte	270
Firea omenească nu este absorbită de cea dumnezeiască,	
în unirea lor în Hristos.....	272
E nevoit să se plece slujirii Bisericii. Pornește la Nazianz	275
Îl duc grabnic la băile din Xanxarida.....	275

Ultima lui activitate pastorală.....	277
Înrăutățire cumplită a sănătății. Părăsește Nazianzul.....	279
Iarăși la Arianz	281
ÎN SFÂRȘIT ÎN PUSTIE.....	283
Se așază la Karvali	283
Întâia noapte în schit.....	285
Sapă, sădește, adapă și zidește.....	286
Se căsătorește Olimpiada.....	288
Moare Teosevia și Grigorie merge să-l consoleze pe Grigorie al Nisei	289
Scrie și îi e greu să mai îngenuncheze	291
I se înfățișează diavolul, uneori ca întuneric și alteori ca lumină.....	292
Biciuie alunecările clericilor și monahilor.....	293
Ultima prigoană.....	296
Străin în locuri străine	297
Frică de lipsa lui Hristos. „M-ai părăsit, Doamne...”	299
Este dăruit iarăși cu luminările dumnezeiești	301
Cortina cade, încet-încet. Bolile se întesc	306
Împotrivire până în sfârșit. Lupta corp la corp	307
Zilele bune ale lui ianuarie 390	309
Își ia rămas bun de la Biserică și de la lume.....	310
CADE STEJARUL. SFÂRȘITUL NEÎNSEMNAT	
AL UNUI OM ÎNSEMNAT.....	314
„Mă duc la împăratul meu Hristos”	314
Lupta cu zăpada	316
Chipul său răspândește fericita lumină și Grigorie își dă duhul	318
CUPRINS	323